

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ПРАВА ЛЮДИНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ,
ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ТА ОНТОЛОГІЧНИЙ
АСПЕКТИ**

Матеріали

*Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 74-й річниці проголошення
Загальної декларації прав людини*

(м. Дніпро, 8 грудня 2022 р.)

Дніпро
2023

УДК 342.7
П 68

*Схвалено науковою радою Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ
(протокол № 9 від 18 травня 2023 р.)*

П 68 Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти» : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 74-ій річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 8 грудня 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 272 с.

ISBN 978-617-8035-10-5

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, в якій взяли участь науково-педагогічні працівники ДДУВС та інших закладів вищої освіти України, практичні працівники органів публічної влади, правозахисних організацій Дніпропетровської області, а також здобувачі вищої освіти.

Тематика публікацій охоплює актуальні проблеми теорії прав людини, включаючи міжнародні стандарти їх дотримання, й імплементації останніх у національні правові системи суверенних держав, удосконалення механізмів реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини в умовах запровадженого в Україні через збройну агресію російської федерації проти нашої держави правового режиму воєнного стану.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та освітньому процесі ЗВО, які здійснюють підготовку правників і правоохоронців, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

Матеріали подано в редакції авторів тез. Оргкомітет не несе відповідальності за зміст та автентичність поданих матеріалів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р юрид. наук, проф. **Л. Р. Наливайко** (голова); канд. юрид. наук **К. В. Бахчев** (заст. глави); канд юрид. наук, доц. **М. І. Саєнко**; канд. екон. наук, доц. **Є. В. Коваленко-Марченкова**; канд. юрид. наук, доц. **І. А. Сердюк** (упоряд.); викладач **І. О. Смірнова** (упоряд.).

ISBN 978-617-8035-10-5

© ДДУВС, 2023
© Автори, 2022

ЗМІСТ

Наливайко Л. Р., Войтюк М. П.

Особливості науково-правової експертизи
нормативно-правових актів: загальні засади 11

Боняк В. О.

Захист прав дитини як пріоритетний напрямок
діяльності держави в умовах воєнного стану 14

Богатирьов І. Г.

Конституційні права внутрішньо переміщених осіб
та біженців в умовах воєнного стану 18

Завгородній В. А.

Дружнє врегулювання спору в практиці
Європейського суду з прав людини 21

Калиновський Б. В.

Громадянство України: новели законодавства та практики 25

Кучук А. М.

Застосування практики Європейського суду з прав
людини в Україні: окремі положення 28

Лаврик Г.

Міжнародні стандарти гарантування свободи об'єднань
та юридичні позиції Конституційного Суду України
щодо заборони політичних партій та громадських організацій 31

Литвинов О. М.

Про онтологічні та культурологічні засади ідеї прав людини 35

Логвиненко Б. О.

Вчення про державу і право у працях С. Оріховського 39

Миронюк Р.В.

Роль волонтерських організацій у захисті прав
і свобод громадян України 41

Пекарчук В. М.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
як джерело національного права: необхідність дослідження 45

Селіхов Д. А.

Проблеми дотримання норм статті 21 Конституції України
про рівність за професійною ознакою 47

Юзікова Н. С.

Дотримання принципів статевої моральності у сфері захисту
прав дитини відповідно до «*acquis communautaire*» ЄС 51

Наливайко Л. Р., Хирса А. В.

Конституційна скарга як засіб захисту прав і свобод особи 55

Боняк В. О. Войтюк М. П.

Правова основа діяльності державних органів зі здійснення функції
соціального захисту громадян, які перебувають на службі
у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях 57

Боровик А. В.

Застосування принципу «плодів отруєного дерева»
як міжнародного стандарту дотримання права на захист в Україні 61

Боняк В. О., Паталаха І. О.

Правові позиції ЄСПЛ у справах про порушення статті 6 Конвенції
про захист прав людини і основоположних свобод 65

Горбалінський В. В., Серга Д. О.

Проблематика розвитку адміністративного судочинства в Україні 68

Боняк В. О., Горобець В. В.

Інтерпретація поняття «соціальна реабілітація» 70

Деревянко Н. З.

Вплив воєнного стану на процес віктимізації українського суспільства 75

Дрок І. С.

Забезпечення екологічної безпеки і підтримання
екологічної рівноваги на території України 77

Загоруй І. С.

Юридична природа соціально-економічних прав 80

Загоруй Л. М.

Право на життя як першооснова інших людських прав 84

Завгородня Ю. С.

Права дитини під час війни: теоретико-правовий аспект 87

Карпенко Р. В.

Актуальні питання функціонування
військово-цивільних адміністрацій в Україні 89

Завгородня Ю. С.

Діяльність міжнародних організацій
в аспекті війни росії проти України 90

Клепка Д. І.

До питання розширення повноважень слідчого судді
щодо закриття кримінального провадження 93

Завгородня Ю. С.

Право на справедливий суд в умовах війни: загальноправовий концепт 96

Ковбаса В. М., Поліщук М. Р.

Історія створення та становлення міжнародних документів
щодо захисту прав людини 99

Коренев А. О., Швець Н. К.

Нормативна основа адміністративної відповідальності 101

Коршун А. О., Полішко О. Д.

Юридичний документ як основний носій правової інформації 104

Мудриєвська Л.М.

Значення механізму гарантування прав людини і громадянина
для правової держави: історико-правовий дискурс 107

Мінакова Є. В., Ігнат'єв Д. П.

Імплементация міжнародно-правових зобов'язань
у Національне законодавство України 110

Мудриєвська Л. М., Жданова А.В.

Реалізація права на звернення за допомогою петиції 112

Наливайко О. І., Черепанов М. М.

Аналіз філософсько-правового розуміння "прав і свобод" людини
в історії світової цивілізації 115

Мінакова Є.В., Стоєва Т.І.

Загальні підходи до загальнодержавних заходів
протидії корупції в системі судоустрою України 117

Наливайко О. І., Чорна О. В.

Юридичні аксіоми в інтерпретаційній та правореалізаційній техніці 120

Оганісян Ц.В.

Університетська підготовка медіаторів в Україні:
переваги та перспективи 125

Пилипенко В. В.

До питання дотримання прав людини в Ірані: гендерний аспект 128

Саксонов В. Б.

Зловживання суб'єктивним правом як вид
юридично значущої поведінки: цивільно-правовий аспект 132

Самбор М. А.

Соціальні права: виклики сьогодення у їх використанні та реалізації 135

Самотуга А. В.

Свобода та безпека як фундаментальні цінності
й засади євроатлантичного курсу України 140

Сердюк І.А.

Класифікація свобод людини: поняття,
критерії та необхідність здійснення 145

Сердюк Л.М.

Принцип пропорційності як критерій правомірного
обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах
запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану 149

Талдикін О. В.

Інформаційна складова суверенітету держави
в умовах мережевого суспільства 152

Чижов Д. А.

Правомірне обмеження конституційних прав і свобод людини як наслідок здійснення функцій оборони України та забезпечення прав і свобод людини 154

Ткаченко І. Ю.

Громадський контроль за діяльністю судів як дієва гарантія дотримання прав і свобод людини 158

Жеглінська Т. О.

Інтерпретація поняття право на медичну допомогу в сучасній правничій науці 161

Мальцев В. В.

Проблема реалізації права на достатній життєвий рівень в умовах російської агресії..... 163

Жеглінська Т. О., Лукомська А.А.

Актуальні проблеми забезпечення мовної політики в Україні 167

Олійник Ю. В.

Сучасний концепт конституційного права кожного на професійну правничу допомогу 170

Жеглінська Т. О., Гречишкін Є.

Правовий аналіз прав людини і громадянина Крізь призму конституційно-правових гарантій їх забезпечення 173

Смірнова І. О.

Особливості здійснення регуляторної діяльності органами виконавчої влади в умовах воєнного стану 175

Турецький В. В.

Застосування конвенції про захист прав людини та основоположних свобод в адміністративному праві: національний вимір 177

Ткаченко П. І.

Актуальні проблеми захисту прав військовослужбовців 179

Шевчук В. С.

Окремі питання розгляду запитів на публічну інформацію про діяльність правоохоронних органів 183

Бідняк С. С.

Особливості правового статусу
внутрішньо переміщених осіб в Україні 186

Бурмистрова Є. В.

Порушення прав людини в умовах воєнного стану 189

Вербицька К. В.

Цивільно-правові засоби охорони прав та інтересів заповідача 191

Гапотій В. М.

Захист честі, гідності та ділової репутації на тлі
військових та євроінтеграційних процесів 193

Гордійчук М. М.

Забезпечення основоположного невід'ємного права людини на життя 195

Горобець В. В.

Порушення прав і свобод дітей як наслідок
збройної агресії російської федерації проти України 197

Гордійчук М. М.

Рівність громадян перед законом як засада
демократичної, правової держави 199

Гречишкін Є.

Актуальні питання реалізації конституційного права людини
на свободу пересування в умовах запровадженого
в Україні правового режиму воєнного стану 202

Гоцій А. В.

Особливості обмеження прав людини в Україні
в інтересах національної безпеки 204

Гулько К. О.

Роль міжнародних організацій у захисті прав людини під час війни 207

Жданова К. В.

Захист і дотримання прав та свобод людини, пов'язаних
з діяльністю поліції. Механізм захисту прав та свобод людини 209

Заритова А. В.

Конституційні обов'язки людини і громадянина
України та їх реалізація 211

Іваненко А.

Державний суверенітет: поняття та його вплив
на стан забезпечення прав людини в Україні 214

Ігнатенко Є. О.

Принципи тлумачення Конвенції про захист прав
людини і основоположних свобод 218

Ковіненко О. О.

Детермінанти та особливості розвитку корупції в Україні 221

Костицька С. В.

Розвиток інституту судового захисту прав і свобод 224

Кучеренко К. І.

Порядок та підстави відчуження майна в умовах воєнного стану 226

Лазарєва Я.

Обмеження прав людини в умовах
воєнного стану та їх юридичні наслідки 228

Луб'яний М. О.

Формування навичок надання поліцейськими першої медичної
допомоги як важлива складова їх професійної підготовки 231

Лукашенко М. Л.

Профілактика девіантної поведінки у молодіжному середовищі 234

Лукомська А. А.

Важливість удосконалення мовної компетентності
майбутніх правоохоронців в умовах воєнного стану 237

Мазоха В. В.

Стамбульська конвенція: її зміст та юридичні наслідки
ратифікації для України 240

Олійник М. О.

Реалізація конституційного права на освіту в умовах воєнного стану 243

Омельченко А. А.

Утвердження та забезпечення прав і свобод людини
Конституційним Судом України: здобутки та виклики 245

Орел Є. Р.

Самозахист цивільних прав як засіб протидії
цивільним правопорушенням 247

Прокопець К. С.

Критерії правомірного обмеження
конституційних прав і свобод людини 250

Руденко А. В.

Яким має бути прокурор майбутнього у незалежній Україні? 253

Ряшнянська В. М.

Зарубіжний досвід організації публічних закупівель
та можливості його впровадження в Україні 255

Середняк А.М.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних
свобод як одне з найбільших досягнень Ради Європи і України 259

Сорока Б.А.

Порушення прав жінок в умовах воєнного стану 261

Хмеленко К.М.

Гендерно обумовлене насильство в умовах військового конфлікту 264

Чинчевич О.М.

Наукові підходи до розуміння процесу
тлумачення прав і свобод людини 267

Школьник Н. Б.

Особливий статус на життя в умовах збройного конфлікту 269

Лариса НАЛИВАЙКО

професор кафедри
загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Марина ВОЙТЮК

аспірант кафедри теорії
та історії держави і права

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ: ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Україна – це правова, демократична держава з європейським майбутнім. Наразі наша держава демонструє прагнення та рішучість жити за європейськими стандартами, але чи їй це вдасться покаже час. Влітку, минулого року, відбулася історично важлива подія для України, а саме нами отримано статус кандидата в Європейський Союз, проте, щоб стати повноцінним членом ЄС наша держава має провести декілька важливих реформ, зокрема підготовка нових нормативно-правових актів.

Підготовча робота з розробки нормативно-правового акту (далі - НПА) є досить відповідальною та складною діяльністю, в процесі чого застосовуються не тільки теоретичні напрацювання, а й практичний досвід. Для того, щоб нормативно-правовий акт не суперечив нормам національного та міжнародного законодавства виникає необхідність у проведенні правової експертизи. Метою проведення правової експертизи нормативно-правових актів є забезпечення єдності правового поля, прийняття органами державної влади нормативно-правових актів, які не суперечать Конституції України, підготовка пропозицій щодо усунення невідповідності нормативно-правових актів Конституції та попередження виникнення юридичних колізій. На законодавчому рівні на сьогодні не існує поняття «правової експертизи», а тому звертаємо увагу на доктринальне визначення.

В юридичній енциклопедія під поняття експертиза розуміють вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета, тощо» [1].

Деякі науковці під поняттям «правова експертиза» розуміють дослідження, що проводиться експертом на підставі рішення або за дорученням уповноважених на те осіб, або без такого, але через пряму вказівку нормативно-правових актів, засноване на застосуванні спеціальних знань із метою використання його результатів в юридичній діяльності та яке полягає у наданні документа у формі висновку цієї експертизи [2].

Вагомий внесок у розвиток поняття «правова експертиза нормативно-правових актів» зробив Т. О. Дідич, який правову експертизу проєктів нормативно-правових актів розглядає як спеціальну аналітичну діяльність, що проводиться на різних етапах нормопроекування спеціальними суб'єктами, основним призначенням якої є надання об'єктивної оцінки ступеню відповідності проєкту нормативно-правового акта чинному законодавству, компетенції правотворчого органу, формі юридичного документа, правилам юридичної техніки, вимогам структурної побудови нормативно-правового акта [3].

Науковці стверджують, що саме правова експертиза має дати оцінку відповідності проєкту нормативно-правового акта сучасним досягненням вітчизняної та зарубіжної правової науки та юридичної практики, узгодженості положень проєкту акта іншим правовим актам, визначити його соціальну та економічну доцільність, наслідки його реалізації [4].

На законодавчому рівні для визначення порядку проведення правової експертизи проєктів нормативно-правових актів у 2000 році Міністерством юстиції України розроблено Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проєктів нормативно-правових актів [5].

Дані рекомендації окреслюють особливості науково-правової експертизи НПА, що ставить перед собою основні завдання:

- визначення ступеня відповідності правових приписів об'єктивним та суб'єктивним закономірностям, притаманним суспільним відносинам, що становлять предмет регулювання даного нормативно-правового акта;
- врахування попередньої та поточної практики нормативного регулювання даної або аналогічної сфери суспільних відносин в Україні та за кордоном;
- максимальне залучення та використання в експертному дослідженні наявної наукової інформації, статистичних та інших даних, докладне обґрунтування положень, що наводяться;
- прогностична оцінка можливих наслідків реалізації майбутнього акта, ступеня та характеру його можливого впливу на соціально-економічні відносини, що становлять предмет правового регулювання;
- проведення в разі необхідності спеціальних досліджень з найбільш складних питань або з питань, щодо яких відсутня відповідна науково підтверджена інформація [5].

Науково-правова експертиза включає проведення як одноособово так і групою експертів. Методичні рекомендації виділяють такі методи проведення групової науково-правової експертизи як опитування експертів за спеціально розробленим переліком питань або анкетною. Опитування допомагає використати знання і досвід фахівців безпосередньо, без проміжних стадій накопичення та аналізу необхідного інформаційно-довідкового матеріалу. Експертне опитування має проводитися спеціальною групою фахівців, які здійснюють відбір експертів, розроблення переліку

питань або анкети, проведення опитування та узагальнення отриманих результатів. На кожному з етапі цієї роботи необхідно дотримуватися певних науково-обґрунтованих процедурних вимог щодо кількості та відбору експертів, надання їм відповідних матеріалів для оцінки, підрахунку результатів опитування [5].

Юридична практика свідчить про зростаючу роль та важливість науково-правових експертиз при захисті прав та інтересів учасників правовідносин у суді. Це є необхідним саме тому, що науково-правова експертиза надає суду перспективи більш ефективно та системно використовувати норми матеріального та процесуального права при вирішенні судових спорів.

Однією з основних проблем, які зустрічаються на практиці, незважаючи на їх обов'язковість, залишається несумлінне ставлення суб'єктів нормотворення до вимоги щодо подання до Міністерства юстиції проектів нормативних актів на експертизу щодо їх відповідності міжнародному та національному законодавству. Наприклад, уповноважені суб'єкти не подають НПА на експертизу щодо їх відповідності Конвенції та практиці Європейського суду. З того моменту як Україна стала повноправним членом Ради Європи та ратифікувала Конвенцію про захист прав та основоположних свобод й взяла на себе обов'язок виконувати рішення Європейського Суду з прав людини, а тому не вправі ігнорувати рішення Європейського суду, зокрема, не вживаючи заходів щодо зміни національного законодавства, визнаного Європейським судом таким, що не відповідає Конвенції, оскільки процес виконання Україною рішень Європейського суду знаходиться на постійному контролі в Комітеті Міністрів Ради Європи.

Отже, боротьба за незалежність та територіальну цілісність та поряд з цим євроінтеграційні прагнення стали невід'ємними реаліями сьогодення нашої країни. Відповідно питання вдосконалення нормативно-правової бази одержує нового наукового та практичного значення. Одним із способів вдосконалення законодавства можна вважати науково-правову експертизу нормативно-правових актів. Метою проведення даної експертизи нормативно-правових актів є забезпечення єдності правового поля, прийняття органами державної влади нормативно-правових актів, які не суперечать Конституції України.

1. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія. Київ. 1998. Т. 2. С. 333.
2. Юрчишин В.Д. Поняття та ознаки правової експертизи проектів нормативно-правових актів. *Держава і право*. 2011. № 51. С. 57–63.
3. Дідич Т. О. Нормопроекування: питання теорії та методології / Т. О. Дідич. Київ : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 160 с.
4. Перерва Ю.М. Деякі питання експертизи законопроектів в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 42. С. 166–171.
5. Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів (прийнято 21.11.2000 рік). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va041323-00#Text> (дата звернення: 18.04.2023).

Валентина БОНЯК

професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
доктор юридичних наук, професор

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Автором здійснена спроба розкрити основні напрямки діяльності Української держави із захисту прав дітей в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. Реалізація такого захисту в умовах існуючих викликів потребує значних зусиль державних органів, міжнародної спільноти, громадськості, наукового загалу, бо ж за період військових дій кожна українська дитина зазнала порушень практично всіх законодавчо закріплених прав. Найтрагічнішим є те, що ворог здійснив замах на майбутнє нашої держави, на її генетичний фонд: станом на 5 грудня поточного року від військової агресії російської федерації уже загинуло 443 дитини, понад 850 дітей отримали поранення та більше 13 028 дітей було депортовано [1]. Найбільше постраждалих дітей у Донецькій, Харківській, Київській, Херсонській, Миколаївській, Запорізькій, Чернігівській областях. Діти – це скарб суспільства і одночасно найбільш уразлива категорія населення, що потребує захисту від вербування з боку збройних сил, від торгівлі людьми, незаконного усиновлення, сексуальної експлуатації та розлучення з сім'ями [2].

Законодавець визначив:

1) сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ч. 3 ст. 51 Конституції України) [3];

2) охорона дитинства є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні законодавством встановлено основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини (Преамбула до Закону України «Про охорону дитинства»);

3) охорона дитинства є системою державних та громадських заходів, які спрямовані на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав (ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства») [4].

Ці законодавчі положення відіграють суттєву роль при захисті прав та інтересів дитини. Водночас, сучасні умови правового режиму воєнного стану вимагають нових підходів до охорони і захисту прав дітей включно і законодавчого врегулювання ряду тих питань, які не виникали і не могли існувати у мирний час. Зокрема, суб'єктом законотворчості:

1) внесено зміни до Закону України «Про охорону дитинства»: а) ст. 19 «Право на освіту» доповнено частиною чотирнадцятою про державну цільову підтримку постраждалих (включно і від війни) дітей, які навчаються за денною формою навчання у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти – до закінчення закладів освіти, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти у державних та комунальних закладах освіти; б) ст. 30¹ «Захист дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів» доповнено новою частиною про законних представників дітей, зарахованих/влаштованих на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, влаштованих у сім'ю патронатних вихователів у разі їх переміщення [4].

2) Кабінетом Міністрів України затверджено Порядок тимчасового переміщення (евакуації) та забезпечення умов для перебування на території України, де не ведуться бойові дії, або за межами України дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування;

3) прийнято постанови Кабінету Міністрів України: від № 349 від 22 березня 2022 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану»; № 405 від 05.04.2022 про запровадження спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення; №581 від 10 травня 2022 р. «Про внесення змін до Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя»; № 940 від 23.08.2022 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо удосконалення механізму проведення евакуації» та ін.

Також з перших днів дії Указу Президента України № 64/2022 від 24.02. 2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» Українським Урядом було створено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану (Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17.03.2022 № 302). Його завданням визначено координацію роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо евакуації, забезпечення прав дітей-сиріт під час воєнного стану, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли

18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, в тому числі дітей з інвалідністю; дітей, які не мають такого статусу (включно й з інвалідністю), але проживають/зараховані до закладів різних типів чи виховуються в сімейних формах виховання або ж влаштовані до сімей патронатних вихователів тощо [5].

За сприяння цього штабу вже в перші місяці війни було евакуйовано 272 заклади; переміщено у більш безпечні регіони 6506 дітей (включно понад 4 тисячі за кордон), а на одному з останніх засідань Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану під головуванням керівника Офісу Президента А. Єрмака прийнято рішення про початок діалогу з міжнародними організаціями та світовими майданчиками щодо сприяння у встановленні даних про дітей, які були депортовані чи вивезені до росії й на тимчасово окуповані території [6].

Однією з вагомих проблем є і залишається примусова депортація дітей. До вирішення цього важливого питання має долучитись як Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, так і інші державні органи та посадові й службові особи органів місцевого самоврядування держави. За свідченням Голови Луганської ОВА С. Гайдая, станом на кінець листопада 2022 року окупаційна адміністрація Луганської області відзвітувала про те, що 15 тисяч дітей віком від 2 до 17 років пройшли поглиблений медогляд, який нібито засвідчив, що 70 % із них потребують допомоги. Під прикриттям «терміново потрібної спеціальної медичної допомоги» дітей масово вивозять з окупованої території Луганщини в Чеченську республіку для так званого «патріотичного виховання» і, на превеликий жаль, указаних випадків на Луганщині вже більше сотні [7]. Не залишається осторонь цих проблем Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – для недопущення випадків насильної передачі дітей з однієї людської групи в іншу, їх незаконної передачі на усиновлення та сприяння поверненню дітей ним направлені звернення до Комітетів ООН з прав людини та з прав дитини, Міжнародного Товариства Червоного Хреста та інших інституцій, проводяться особисті зустрічі із представниками вказаних організацій.

З перших місяців війни Офіс Президента України спільно з ЮНІСЕФ та Міністерством соціальної політики України для допомоги дітям, які опинилися у воєнний час у складних ситуаціях, створив Telegram-бот «Дитина не сама». У боті є вкладення для подання заяви громадянами України та іноземними організаціями, які бажають тимчасово прихистити дитину або групи українських дітей. Для того щоб під час війни прихистити дитину без батьківського піклування, родина (особа) повинна відповідати певним критеріям, які можна перевірити безпосередньо у боті. Додатково особам, що прихистили дитину, пропонується пройти онлайн-навчання з улаштування, адаптації та догляду за дитиною. Нині українці подали вже понад 18 000 заявок, щоб тимчасово прихистити дитину і число таких

бажаючи зростає щодня [8].

Важливим у плані забезпечення належного захисту прав дітей є і той факт, що 1 серпня 2022 року в Україні запрацював державний портал розшуку дітей «Діти війни» – інформаційна платформа, на якій щоденно: а) оновлюються дані про постраждалих внаслідок повномасштабної агресії російської федерації проти України дітей (зниклих безвісти, поранених, депортованих та ін.); б) громадяни мають змогу отримати поради, консультації й подати заяву щодо депортації або зникнення дитини.

Отже, повномасштабні військові дії російської федерації проти нашої держави та умови правового режиму воєнного стану викликали до життя суттєві зміни у напрямку захисту прав дитини як одного з найбільш пріоритетних у державі, які і в подальшому мають повинні бути пов'язаними з удосконаленням:

- законодавчого врегулювання суспільних відносин у цій сфері;
- діяльності Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану в напрямку розпочатого діалогу з міжнародними організаціями та світовими майданчиками щодо повернення в Україну дітей, які були депортовані чи вивезені до росії й на тимчасово окуповані території, сприяння у встановленні даних про таку категорію населення;
- роботи Telegram-боту «Дитина не сама» та інформаційної платформи державного порталу розшуку дітей «Діти війни».

---

1. В Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії рф 443 дитини загинуло та понад 853 отримали поранення. URL. <https://www.0552.ua/news/3508683/v-ukraini-vnaslidok-povnomasstabnoi-zbrojnoi-agresii-rf-443-ditini-zaginulo-ta-ponad-853-otrimali-poranenna>.

2. Конституція України Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р.№ 254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> .

3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

4. Уряд створив координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану. URL. <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-koordinacijnij-shtab-dlya-zahistu-prav-ditej-v-umovah-voennogo-stanu>.

5. Треба привернути увагу світу до долі незаконно вивезених у Росію українських дітей – Андрій Єрмак на засіданні Координаційної ради з питань захисту дітей. URL : <https://www.president.gov.ua/news/treba-privernuti-uvagu-svitu-do-doli-nezakonno-vivezenih-u-r-79037>.

6. Гордієнко В. Окупанти викрадають дітей з Луганщини: їх везуть в Чечню і виховують там убивць . URL. <https://www.unian.ua/war/vikradennya-ditej-z-ukrajini-okupanti-vivozyat-ditej-luganshchini-v-chechnyu-i-vihovuyut-z-nih-ubivc-video-12070068.html>.

7. Дробязко К. Як захистити права дитини в умовах воєнного стану. URL. <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-prava-ditini-v-umovah-voennogo-stanu.html>

Іван БОГАТИРЬОВ

професор кафедри
кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін,
Міжнародного економіко-
гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука,
м. Рівне, Україна,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки
і техніки України

**КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
ТА БІЖЕНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Проблема дотримання конституційних прав внутрішньоперемішених осіб та біженців, яка виникла в умовах воєнного стану в Україні пов'язана із правами людини її захистом з боку держави її правових інституцій. Ця проблема виникла вісім років назад, а 24 лютого 2022 року набула особливого значення. Більше того вона пов'язана з безпрецедентними явищами – іноземною інтервенцією р.ф., окупацією наших територій, терористичною загрозою бути чи не бути Україні, як незалежній правовій державі..

Саме російсько-українська війна призвела до великої кількості внутрішньоперемішених осіб та біженців за кордон.

Так, мільйони людей зараз називаються вимушеними переселенцями або біженцями, що підкреслює мотиви їх переміщення – вони вимушені залишати свої домівки, щоб зберегти власне життя та життя близьких, щоб уникнути насилля з боку окупантів, які прийшли на нашу землю, як непрошені гості[1, с.].

Отож, внутрішньоперемішені особи та біженці – це найбільша в історії України гуманітарна криза. Саме вона внесла в наш побут такі слова: «Переселенець», «вимушений переселенець», «біженець», «утікач з окупованої території». Щодня ми стаємо головними свідками великої міграції сімей, одиноких людей, які під назвою «війна» вимушені залишати свої домівки, тому ці люди як ніколи потребують поради та та допомоги.

На жаль, і про це варто говорити, що права внутрішньоперемішених осіб та біженців в умовах воєнного стану не відповідають ні Конституції України ні міжнародним правовим нормам. Отож, в українському законодавстві конче необхідно відпрацювати такі механізми та норми, що відповідають міжнародним нормам, конвенціям та угодам, і які б забезпечували права і свободи даної категорії людей. Більше того, це одна з

умов на шляху України до євроінтеграції.

Основним джерелом інституту прав внутрішньопереміщених осіб та біженців є міжнародні договори у формі конвенцій та угод. Договірна база інституту прав цих людей включає конвенції та угоди двох категорій: безпосередньо регулюють їх статус; стосуються прав людини, але застосовні до них або містять конкретні положення, що визначають їх статус.

У вирішенні проблем внутрішньопереміщених осіб та біженців важливу роль покликане відігравати не тільки міжнародне право, а й національне законодавство держав, оскільки внутрішньопереміщені особи тимчасово залишають свої будинки, а біженці, залишаючи свою країну, поселяються на території іншої на невизначений термін..

До речі, хочу звернути Вашу увагу на той факт, що європейські країни сьогодні зацікавлені у наших переселенців, оскільки це молоді люди, працьовиті, можуть приносити прибуток для держави. В більшості – це мами із дітьми. А тому вони надають всіляку фінансову та матеріальну допомогу саме для такої категорії людей. Оскільки ці країни зацікавлені в поповненні своїх людських ресурсів, а тому створюють умови для закріплення на їх території певних категорій переселенців.

Попри всебічну допомогу та підтримку, яку отримують українські біженці війни за кордоном, їхнє становище залишається небезпечним і ризикованим. Зовсім не завжди умови життя, матеріальне забезпечення, доступ до медичних послуг мають належний рівень.

Серед проблем варто виділити: житло; працевлаштування. Особливо це стосується біженців жінок, оскільки, значна частина з них опікуються малолітніми дітьми, їм бракує знання мови тощо, можливості працевлаштування для них, попри декларований доступ на ринок праці країн перебування, доволі обмежений.

Отож перспективи українських біженців війни за кордоном залежать, безумовно, не лише від політики країн перебування, а й передусім від ситуації в Україні – скільки триватиме небезпека, як швидко відновлюватиметься країна. Здебільшого люди планують повернутися додому – насамперед це жінки з дітьми, чоловіки, батьки яких залишилися вдома.

У бік постійного життя поза межами України, найімовірніше, схилитимуться ті, хто має там родичів, хто виїхав до віддалених держав, хто завдяки професійним знанням і кваліфікації може знайти гідну роботу й забезпечити собі належний рівень життя. Низькою є також імовірність повернення молоді, яка й далі навчатиметься за кордоном.

Необхідно розрізняти конституційні обмеження та обмеження конституційних прав, які співвідносяться як загальне та особливе. Соціальною основою конституційних обмежень, частиною яких виступають обмеження конституційних прав, є особистісно-спільний характер суспільства. Людина виступає не тільки як ізольований індивід, а й як член

спільноти людей.

У свою чергу, суспільство не є ані простою сукупністю індивідів, ані якимось одноструктурним монолітом. Конституції зазвичай встановлюють універсальний принцип: права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені законом, і лише в тій мірі, в якій це необхідно в цілях захисту основ конституційного устрою, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни і безпеки держави.

Обмеження прав і свобод людини – одна з гострих проблем для будь-якої держави. Нормальний процес соціального розвитку породжує ситуації, які потребують від держави застосування обмежень у відношенні до громадян. Подібні кроки є цивілізованим способом регулювання міри свободи в суспільстві, тут неприйнятні зловживання і волюнтаризм.

Саме тому у більшості країн світу законодавство, допускаючи обмеження прав і свобод особи, чітко регламентує підстави, межі і порядок їх застосування.

Відповідно ст. 29 Загальної декларації прав людини, кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй [1].

Ці основи самі по собі не викликають сумнівів, оскільки мова йде про захист прав та інтересів більшості людей від зловживання з боку меншості, або про створення необхідних умов для реалізації прав і свобод. Питання полягає в тому, що конкретно повинно бути вкладено у ці основи, щоб не допустити зловживання.

Це дві важливі умови: 1) права можуть бути обмежені лише законом; 2) лише в тій мірі в якій це необхідно. Необхідно відзначити, що у ст. 18 Європейської конвенції з прав людини мова йде про те, що обмеження, які дозволяються конвенцією щодо прав і свобод людини, не застосовуються для цілей, інших ніж ті, для яких вони були встановлені [2].

Отож, розвиток громадянського суспільства породжує ситуації, які потребують від держави обмежити громадянські права і свободи. Питання, однак, полягає в тому, хто, з яких підстав, на який час і в яких межах може або повинен це робити.

Конституція України у статті 64. Конституційні права вони не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України[3]. В умовах воєнного стану такі обмеження мають бути, але із обов'язковим зазначенням строку дії цих обмежень. В іншому випадку, ми можемо отримати зовсім інші дії з боку держави.

Узагальнюючи вищевикладене, робимо наступні висновки.

1. Психологічно війна в Україні не зламала нас. Наприклад, на Чернігівщину у квітні 2022 року повернулося майже 80 відсотків людей які вимушені були залишити свої оселі і переміщатися як в межах країни так і закордон. Така ситуація і в інших областях. За нашим дослідженням дана тенденція є позитивною. Люди хочуть жити і працювати на свою країну. Не вдалося зламати українців і шляхом відключенням світла і тепла. Отож, життя українців рухаються у правильному руслі. Щодо людей які виїхали за кордон, в більшості вони мають пройти адаптаційний період, полишити свій страх, а тому їх повернення може бути після війни.

2. Обмежуючи і впливаючи на права і свободи людини в період воєнного стану держава, водночас обмежує права і свободи всього суспільства, оскільки права особи – це стрижень правової системи, засади, які визначають її соціальний, політичний і спеціально-юридичний зміст. В умовах війни критерієм стійкості його правової системи і показником рівня його правового розвитку служить вміння держави забезпечити реалізацію прав і свобод саме внутрішньопереміщених осіб і переселенців у інші країни, оскільки права людини – це основні можливості, необхідні для гідного та вільного існування й розвитку як особи, так і суспільства.

-
1. Загальна декларація прав людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 28 листопада 2022 року.)
  2. Європейська конвенція з прав людини про захист прав людини та основних свобод. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 2 грудня 2022 року.)
  3. Конституція України/ URL : <https://www.youtube.com/watch?v=Zy9DNc7VAa8> (дата звернення 5 грудня 2022 р.).

Віталій ЗАВГОРОДНІЙ
професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
доктор юридичних наук, професор

ДРУЖНЄ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Після визнання скарги прийнятною Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Страсбурзький суд, Суд Ради Європи) усе частіше пропонує свої послуги для досягнення дружнього врегулювання спору, і такий підхід

зумовлений постійним зростанням кількості скарг до цієї міжнародної судової інституції. У зв'язку з цим, у правничій науці висловлюється думка про існування таких самостійних різновидів правових актів Суду Ради Європи як рішень щодо дружнього врегулювання спору та рішень про схвалення умов односторонньої декларації. Більше того, ця ідея отримала свій розвиток і в приписах ст. 1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Так, з погляду С.К. Бурми, одним із критерієм для розрізнення видів процедур дружнього врегулювання у Страсбурзькому суді є форма судового рішення, за якою слід виокремлювати: а) рішення щодо дружнього врегулювання – у формі рішення (decision) або рішення щодо суті (judgement);

б) рішення щодо вилучення заяви з реєстру справ – у формі рішення (decision); в) рішення щодо дружнього врегулювання – у формі доповіді Комісії (report) або у формі рішення (decision) до 1998 року [1, с. 130, 180-181]. Однак слід зазначити, що у своїй праці вчений не наводить жодних особливостей виконання саме такого різновиду рішень Страсбурзького суду та фактично веде мову про загальні проблеми виконання рішень ЄСПЛ по суті справи.

Як стверджують М.О. Баймуратов та О.О. Гріненко, основними критеріями рішень ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання, передбаченими міжнародним правом (правом Ради Європи), зокрема нормами Конвенції та Регламенту, вбачаються такі: стислий виклад у рішенні фактів та досягнутого по ним рішення, застосування ЄСПЛ під час винесення такого рішення ст. 39 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Визначення додаткових критеріїв щодо віднесення актів ЄСПЛ до такої категорії, як «рішення ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання у справі проти України» у законах та підзаконних актах України не виявлено [2, с. 198-199].

Принагідно слід зазначити, що в ідеї існування рішень ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання спору є і свої противники.

Так, наприклад, О.В. Буткевич наголошує, що ст. 2 Закону «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» проголошує обов'язковим до виконання Україною рішень ЄСПЛ, а ч. 1 ст. 1 цього ж Закону до таких рішень відносить рішення «щодо дружнього врегулювання у справі проти України». У той же час ЄСПЛ не виносить самостійно рішення про дружнє врегулювання справи (є рішення Суду винесене після комунікації або після прийнятності щодо виключення заяви зі списку справ на підставі досягнення дружнього врегулювання сторонами), а до цього процесу підключається Секретаріат Суду [3, с. 288-289].

Критичне осмислення вищенаведених тверджень правників дає підстави для таких умовиводів. Декларація про дружнє врегулювання спору, що підписується державою-учасницею Конвенції та скаржником у зв'язку із

заявою останнього про порушення конвенційних прав або свобод, є добровільною угодою між двома сторонами, яка укладається на конфіденційній основі задля вичерпання конфлікту, що виник на національному рівні без подальшого розгляду ЄСПЛ справи по суті. Її укладення є можливим за умови досягнення консенсусу між сторонами з таких питань: а) суми компенсації за порушення прав людини; б) зобов'язань держави вжити інших конкретних заходів індивідуального або загального характеру задля відновлення порушеного права скаржника; в) зобов'язань заявника не подавати будь-яких скарг проти держави-учасниці Конвенції стосовно фактів за поданою заявою та не вимагати перегляду справи.

Так, наприклад, у декларації про дружнє врегулювання, що була укладена при розгляді справи «Гонгадзе проти України», Уряд України заявив, що готовий добровільно сплатити пані М. Гонгадзе суму в розмірі сто тисяч євро як доказ дружнього врегулювання зазначеної справи, що в даний час розглядається ЄСПЛ. Відповідно заявниця погодилася, що втрачає право на будь-які скарги проти України за поданою заявою, а також зобов'язується не вимагати передачі справи на розгляд Великої Палати згідно § 1 ст. 43 Конвенції після того, як ЄСПЛ винесе рішення у цій справі [4].

Зазначене дозволяє стверджувати, що ЄСПЛ, зважаючи на свою субсидіарну роль, лише пропонує сторонам вичерпати конфлікт, який склався, через можливість укладення двосторонньої угоди, не ухвалюючи при цьому жодних власних правоконстатуючих рішень про дружнє врегулювання спору. Аналіз резолютивної частини рішень ЄСПЛ, які складають предмет розгляду, свідчить про те, що їх ухвалення має на меті не вирішити справу по суті, чи засвідчити юридичний факт дружнього врегулювання, а вилучити справу з реєстру на підставі такого факту.

Така позиція підтверджується і положеннями ст. 39 Конвенції, в ч. 3 якої зазначається, що у разі досягнення дружнього врегулювання Європейський суд вилучає справу з реєстру, прийнявши рішення, яке містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення [5].

Так, наприклад, у рішенні ЄСПЛ від 23.10.2012 за заявою № 20440/06, поданою Г.К. Апальковою проти України, ЄСПЛ зазначається, що він бере до уваги факт досягнення сторонами дружнього врегулювання та переконаний, що таке врегулювання ґрунтується на повазі до прав людини, гарантованих Конвенцією та Протоколами до неї, та не знаходить підстав для подальшого розгляду заяви. За цих підстав Суд одноголосно вирішує вилучити заяву з реєстру справ відповідно до статті 39 Конвенції [6].

Вважаємо, що тотожними за юридичною природою є і правові акти ЄСПЛ, які ухвалюються з підстав схвалення умов односторонньої декларації з боку Уряду, що трактується Страсбурзьким судом як досягнення сторонами дружнього врегулювання. Так, у рішенні ЄСПЛ від 18 грудня 2012 року за заявою № 7635/07, яка подана Г. Ф. Буряком проти України, Суд зазначив, що 13 лютого 2012 року та 29 березня 2012 року отримав односторонню

декларацію Уряду та лист заявника, в якому він прийняв умови цієї декларації. Суд бере до уваги факт досягнення сторонами дружнього врегулювання та переконаний, що таке врегулювання ґрунтується на повазі до прав людини, гарантованих Конвенцією, і не знаходить підстав для подальшого розгляду заяви. За цих підстав Суд одноголосно вирішує вилучити заяву з реєстру справ відповідно до ст. 39 Конвенції [7].

Таким чином, досліджувані правові акти Страсбурзького суду не являють собою окремого різновиду постанов ЄСПЛ, а отже не мають їх властивостей та не виконуються як такі державою-учасницею Конвенції. У випадку укладення декларацій про дружнє врегулювання спору чи схвалення умов односторонньої декларації коректно вести мову лише про належне виконання сторонами зобов'язань, що випливають з положень таких угод, та про існування рішень ЄСПЛ допоміжного характеру щодо вилучення заяв з реєстру у зв'язку з названими підставами.

Зважаючи на цей факт, потребує корегування ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», до якої слід додати нормативні приписи про обов'язковість виконання Україною зобов'язань, що взяті державою у зв'язку з укладенням декларацій про дружнє врегулювання спору чи схвалення односторонньої декларації.

Водночас положення ст. 1 вищезгаданого нормативно-правового акта мають бути доповнені приписами такого змісту: а) декларація про дружнє врегулювання спору – це добровільна угода, що укладається на конфіденційній основі між скаржником та державою задля вичерпання конфлікту, який виник на національному рівні у зв'язку з порушенням останньою конвенційних прав та/або свобод людини, без подальшого розгляду Судом справи по суті; б) одностороння декларація уряду – це акт, яким Органом представництва, за попереднім узгодженням з міжвідомчою робочою групою, пропонуються умови дружнього вичерпання конфлікту, що виник між скаржником та державою на національному рівні у зв'язку з порушенням останньою конвенційних прав та/або свобод людини, без подальшого розгляду Судом справи по суті.

---

1. Бурма С.К. Міжнародно-правова характеристика інституту дружнього врегулювання в Європейському суді з прав людини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2015. 231 с.

2. Баймуратов М.О., Грінченко О.О. Рішення Європейського Суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справах проти України: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 6. Том. 3. С. 189-201.

3. Буткевич О.В. Чи є рішення Європейського Суду з прав людини обов'язковими для України, як цього вимагає закон? *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини*: зб. наук. статей Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.) / за ред. С.В. Ківалова; НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2012. С. 279-293.

4. Декларація про дружнє врегулювання у справі «Гонгадзе проти України» (заява № 34056/02). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/17371955>

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Рада Європи. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

6. Рішення Європейського суду з прав людини від 23 жовтня 2012 року за заявою № 20440/06, поданою Галиною Куртівною Апальковою проти України). URL: <http://old.minjust.gov.ua/43258>

7. Рішення Європейського суду з прав людини від 18 грудня 2012 року за заявою № 7635/07, подану Григорієм Федоровичем Буряком проти України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/43258>.

Богдан КАЛИНОВСЬКИЙ
завідувач кафедри конституційного
права та прав людини Національної
академії внутрішніх справ,
м. Київ, Україна
доктор юридичних наук, професор

ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРАКТИКИ

Громадянство України відображає стійкий правовий зв'язок особи із Українською державою, що проявляється у взаємних правах та обов'язках. Отже, громадянство України є привілеєм, крім того, Конституція України встановлює принцип єдиного громадянства в Україні, як відомо станом на сьогодні маємо вже велику кількість порушень даного положення.

Погоджуємось із позицією О. Сподинського, що належність до громадянства гарантує особі весь комплекс конституційних прав та свобод й забезпечує її право на участь в управлінні державою, наділяє правом бути носієм влади в державі [1, С. 13].

Конституційний інститут громадянства знаходиться в постійному розвитку, і нині перевага громадянства над іншими правовими зв'язками (апатриди, біпатриди, біженці, іноземці та інші) полягає переважно в політичних правах, тобто тих, які стосуються управління державними справами, державної служби, активного і пасивного виборчого права. Щодо стосується соціального забезпечення, економічного, правового та культурного життя, то в більшості країн Європейського Союзу апатриди, біпатриди, біженці, іноземці й інші користуються такими правами нарівні з громадянами держави.

Для забезпечення дійсної привілейованості правового статусу громадян України, забезпечення суверенітету, незалежності та поваги до державної мови, історії, традицій, конституційного ладу, вважаємо необхідним серед умов прийняття до громадянства України передбачити – складання комплексного іспиту, щодо володіння державною мовою в обсязі,

достатньому для спілкування, володіння базовими знаннями з історії України та основ Конституції України.

Пропозиція змін до Закону України «Про громадянство України» щодо умов набуття громадянства України базується на конституційних приписах статей 10 (Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всібічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільно життя на всій території України), 11 (Держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури...), 65 (Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних) символів є обов'язком громадян України та 68 (... Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності).

Конституція України статус державної мови надала *українській мові*. У рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року чітко зазначено, що положення ч.1 ст. 10 Конституції України, за яким «державною мовою в Україні є українська мова», слід розуміти так, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України під час здійснення повноважень органами державної влади й органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені законом (ч. 5 ст. 10 Конституції України) [2].

У Великій Британії державна мова законодавчо не закріплена, а встановлена непорушною традицією. В Україні державна мова виконує функцію символу, що притаманно насамперед тим державам, у яких державна мова збігається з мовою титульної нації.

Відстоюємо позицію, що конституційним обов'язком громадян України – володіти державною мовою, виконання якого є ключовим у контексті консолідації і розвитку української нації.

Сьогодні в світі набирає обертів привілейована натуралізація, яка вирізняється тим, що держава надає громадянство тим особам, які виконали спеціальні вимоги або становлять для неї державний інтерес. Наприклад, унаслідок усиновлення, встановлення над особою опіки чи піклування; дароване громадянство особам у зв'язку з інвестицією тощо.

Нормативно-правовими актами, які діють у даній сфері суспільних відносин є: Конституція України, Закон України «Про громадянство України», Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Указ Президента України від 27 березня 2001 року № 215 «Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України», постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 409 «Про затвердження Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою», рішення Національної комісії зі стандартів державної мови 24.06.2021 № 31 «Про затвердження класифікації рівнів володіння державною мовою та вимог до них», зареєстроване в Міністерстві юстиції

України 16 липня 2021 р. за № 924/36546, Вимоги дорівнів володіння державною мовою, затверджені рішенням Національної комісії зі стандартів державної мови 24 червня 2021 року № 31, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 16 липня 2021 р. за № 925/36547.

Ст. 7 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» встановлює, що «особа, яка має намір набути громадянство України, зобов'язана засвідчити відповідний рівень володіння державною мовою.

Складання іспиту на рівень володіння державною мовою, необхідний для набуття громадянства України, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.»

Станом на сьогодні, пп. е Порядку провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень не узгоджується із ст. 7 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою.

Таким чином внесення запропонованих змін в тому числі, узгодить положення Закону України «Про громадянство України» із вищезазначеною нормою Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Пропонуємо в законодавстві України використати досвід Латвійської Республіки і закріпити положення, що особи, які отримали загальну освіту в школі з українською мовою навчання, звільняються від перевірки знань державної мови, а також інваліди I групи, інвалідність яким встановлена безстроково.

Вважаємо, що рівні закону для осіб які бажають отримати громадянство України має бути визначено саме рівень володіння державною мовою, який вже затверджений. Пропонуємо законодавчо закріпити положення: володіння державною мовою на середньому рівні першого ступеня (B1).

Наукова новизна полягає у виробленні конституційно-правових основ удосконалення законодавства України щодо умов набуття громадянства України, при цьому використовуючи положення міжнародних стандартів та практики держав Європейського Союзу.

На основі проведеного дослідження можемо дійти висновку, що:

1) При реалізації положень Закону України «Про громадянство» слід чітко зафіксувати інституційну систему виконавців. Саме прозорий і зрозумілий інституційний механізм реалізації законодавства про громадянство сприятиме справедливості у процесі набуття громадянства України через процедуру натуралізації.

2) Обґрунтовано пропозицію щодо уточнення рівня володіння державною мовою. Діюче положення не відповідає реаліям. В Україні функціонує Національна комісія зі стандартів державної мови, яка і визначає стандарти володіння державною мовою. Розглядаємо два варіанти закріплення

в Закону України «Про громадянство України». Перший: «рівень володіння державною мовою для осіб, які мають намір набути громадянство України визначає Національна комісія зі стандартів державної мови». Другий: «володіння державною мовою на середньому рівні першого ступеня (B1)».

3) Внести до Закону України «Про громадянство України» (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 13, ст. 65 із наступними змінами) такі зміни:

1. П. 5 ч. 2 ст. 9 викласти у такій редакції:

«5) володіння державною мовою на середньому рівні першого ступеня (B1);

Кабінет Міністрів України визначає порядок проведення іспиту з державної мови.»

2. Доповнити ч. 2 ст. 9 Закону України «Про громадянство України» п. 5-1 наступного змісту:

«5-1) володіння базовими знаннями з історії України та основ Конституції України, що підтверджується сертифікатом про проходження тестування.

Кабінет Міністрів України визначає порядок проведення комплексного іспиту з основ Конституції України та історії України.»

---

1. Сподинський О. О. Набуття і припинення (позбавлення) громадянства: історія та сучасність. *Часопис Київського університету права*. 2017. Вип. № 1. С. 71–74.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) : рішення Конституційного Суду України від 14 груд. 1999 р. № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text>.

Андрій КУЧУК

професор кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка, м. Суми, Україна, доктор юридичних наук, професор

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПОЛОЖЕННЯ

Україна приєдналась до вказаної Конвенції у 1997 році, взявши на себе зобов'язання реалізовувати її положення, імплементувати закріплені у ній вимоги у національне законодавство.

Наголосимо, що Європейський суд з прав людини, розглядаючи справу, вдається до аналізу правового регулювання питання, що вирішується, у різних державах-членах Ради Європи, намагаючись з'ясувати наявність чи відсутність консенсусу з відповідної проблематики, що, у свою чергу, виступає фактором гармонізації законодавства у межах держав Ради Європи.

Додатковим фактором, що посилює означену тенденцію гармонізації законодавства є прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини. Не вдаючись у дискусію щодо то як правильно визначати цю практику (як прецедент; як таку, що має властивості прецеденту; окремі рішення якої мають силу прецеденту та ін.), вкажемо, що на думку Д. Кухнюк (з якою ми цілком погоджуємось) за своєю природою практика означеного Суду є прецедентом, що має нормативне значення як для самого Суду, так і для органів судової влади в Україні [1, с. 11]. Не можемо також не згадати і наукову позицію Т. Стоянової, відповідно до якої досліджувана практика є особливим різновидом судового прецеденту, при цьому рішення цього Суду є обов'язковими не тільки для держави відносно якої прийнято рішення, але й усіх держав-учасниць Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2, с. 57].

Зауважимо, що рішення означеної судової інституції Ради Європи передбачають вжиття державою не тільки індивідуальних заходів (зокрема, виплату справедливої сатисфакції), але і заходів загального характеру (що саме і відповідає предмету нашого дослідження; окрім уже означеної прецедентної складової рішення). Саме ця властивість практики Європейського суду з прав людини і обумовлює значну її роль у здійсненні впливу на національну систему права.

Продемонструємо вплив Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і практики Суду на вітчизняне право наступними прикладами.

Зокрема, згадаємо еволюцію самої Конвенції у контексті ставлення до смертної кари. Прийнята у 1950 році Конвенція передбачала можливість застосування як кримінального покарання смертної кари [3].

Винятковість застосування смертної кари встановлювалась протоколом № 6 до Конвенції, що був прийнятий у 1983 р. Натомість протокол № 13 до Конвенції (що прийнятий у 2002 році) містив заборону застосування смертної кари, не передбачаючи ніяких відступів від цієї заборони [3].

Членство України у Раді Європи та, відповідно, необхідність виконання приписів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод були додатковим фактором накладення мораторію на застосування такого кримінального покарання як смертна кара, визнання цього покарання таким, що суперечить приписам Конституції України та не передбаченні такого покарання при

прийнятті Кримінального кодексу України в 2001 році та його заміні на довічне позбавлення волі.

І уже в цьому аспекті не можемо не згадати рішення Європейського суду з прав людини у справі Вінтер та інші проти Сполученого Королівства, з прийняттям якого пов'язують «появу нового права» – права на надію [4], що суттєво впливає на сприйняття змісту довічного позбавлення волі. Право на надію обумовлює необхідність перегляду вироку в частині покарання та можливість звільнення особи у разі її виправлення. Доречно наголосити, що низка звернень до Європейського суду з прав людини від осіб, що перебували під юрисдикцією України, стосувалась саме недотримання Україною подібних вимог (в чому проявився прецедентний характер рішення Вінтер та інші проти Сполученого Королівства).

Додамо, що ціла низка рішень цього Суду Ради Європи у справах проти різних держав, стосувалась криміналізації чи декриміналізації діянь, притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, які на момент їх вчинення не були кримінально караними та ін.

Відповідно можна стверджувати про суттєвий вплив Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини на кримінальне право, зокрема, через його гуманізацію, зобов'язання зважати на права людини криміналізуючи відповідні діяння або, навпаки, не передбачаючи відповідальність за ті діяння, які повинні бути закріплені у кримінальному законодавстві.

---

1. Кухнюк Д.В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2008.

2. Стоянова Т. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 55-58.

3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 215.

4. Case of Vinter and others v. the United Kingdom, Application nos 66069/09, 130/10, 3896/10. 9 July 2013. URL <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>.

Галина ЛАВРИК

завідувач кафедри правознавства
Полтавського університету економіки
і торгівлі, м. Полтава, Україна,
доктор юридичних наук, професор,

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ГАРАНТУВАННЯ СВОБОДИ
ОБ'ЄДНАНЬ ТА ЮРИДИЧНІ ПОЗИЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ
УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБОРОНИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

Створення різного контексту щодо сприяння ідеалам і цінностям демократичного суспільства та їх підтримки в Україні під час Революції Гідності 2014 року, російсько-української війни 2014 року, а особливо повномасштабного російського вторгнення 2022 року, та спричинених ними суспільних і політичних зрушень, потребує звернення до таких «ментально рідних» нашому суспільству проявів свободи як свобода об'єднання, свобода політичної діяльності з тим, щоб наповнювати ними як європейськими цивілізаційними надбаннями політичні проекти, які спроможні зашкодити антидемократичним рухам і процедурам у державі, обмеженню політичних свобод громадян.

Право на свободу об'єднання гарантується статтею 36 Конституцією України. Поряд із правом на мирні зібрання це право закріплюється у статті 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Подібністю статей 8, 9, 10 та 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод породжуються схожі підходи в їхньому аналізі і тлумаченні Європейським судом з прав людини. Ключовим для розуміння сумарного ефекту закріплених цими статтями прав та їх захисту в рішеннях Європейського суду з прав людини вважається той факт, що вони відображають як право особи на свободу дій від втручання з боку держави у відповідних сферах, так і позитивне зобов'язання уряду забезпечувати ефективну реалізацію цих прав, у тому числі захист їх від інших приватних осіб, котрі можуть намагатися втручатися в здійснення цих прав [1].

Більше того, подібність статей 8, 9, 10 та 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також статті 2 Протоколу № 4, що зумовлена їхньою структурою: в першому пункті гарантуються конкретні права і свободи, тоді як в другому – викладено загальні положення, які дають можливість Високій Договірній Стороні обмежити здійснення цих прав і свобод, свідчить про те, що ці права не є абсолютними. Така структура, на думку дослідників, допомагає встановити рівновагу між правами особи та більш широким інтересом демократичного суспільства в цілому у разі ймовірного виникнення конфлікту. Зокрема, обмеження прав, гарантованих

статтею 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, може бути виправдане лише за наявності трьох умов, а саме: по-перше, вони встановлені законом, по-друге, переслідують законну мету, зокрема, застосовуються в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб, і, по-третє, є необхідними в демократичному суспільстві [2].

В Конституції України міститься фундаментальне положення, за яким громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (частина перша статті 36) [2]. Ураховуючи, що частиною першою статті 36 Конституції України гарантується громадянам право на свободу об'єднання, в тому числі у громадські організації, для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, Конституційний Суд України в своєму Рішенні зазначає, що свобода об'єднання означає, зокрема, правову і фактичну можливість добровільно, без примусу чи попереднього дозволу утворювати об'єднання громадян або вступати до них. При цьому він наголошує, що згідно з частиною четвертою статті 36 Конституції України ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян.

Слід зауважити, що звертаючись до виробленого людством змісту поняття «інтерес», особливої значущості захисту прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин, де мають місце національні інтереси, інтереси національної безпеки, економічного добробуту, територіальної цілісності, громадського порядку, здоров'я і моральності населення, політичні, економічні, соціальні, культурні інтереси, інтереси суспільства, інтереси усіх співвітчизників, інтереси громадянина, інтереси держави, спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст тощо [3]. Велика Палата Верховного Суду підходить до визначення, «публічного інтересу» як важливих для значної кількості фізичних і юридичних осіб потреб, які, відповідно до законодавчо встановленої компетенції, забезпечуються суб'єктами публічної адміністрації [1]. Тобто публічний інтерес, на думку суддів Верховного Суду, є не чим іншим, як певною сукупністю приватних інтересів [5].

В частині першій статті 36 Конституції України передбачається, що обмеження здійснення права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, а також обмеження діяльності політичних партій та громадських організацій, мають бути встановлені законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення

або захисту прав і свобод інших людей. Сучасними дослідженнями підтверджується, що застосування ЄСПЛ статей 8, 9, 10 та 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, як і діяльність інших органів Ради Європи із застосування і реалізації відповідних рішень Європейського суду з прав людини, супроводжується з'ясуванням, зокрема, чи відповідають Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод ті загальні положення (формулювання) національного законодавства, які, в тому числі, передбачаються вимогами якості закону і мають відповідати принципіві верховенства права [1]. За вимогами якості закону, для національного законодавства, яке, має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні, допускається існування, якщо не загальної заборони державі втручатися у здійснення особою закріплених у цих статтях прав, то щоб втручання у ці права відбувалося, щонайперше, з огляду на «абсолютне верховенство або переважання об'єктивного права на протидію впливу свавілля», що водночас «виключає будь-яке свавілля, прерогативу або навіть широку дискреційну владу в руках уряду» [4].

Положення частини другої статті 64 Конституції України, за якими право на свободу утворення політичних партій не відноситься до переліку тих свобод, які ніким і в жодний спосіб не можуть бути обмежені дають Конституційному Суду України підстави стверджувати, що Конституція України допускає додаткове унормування законом загальних засад утворення і діяльності політичних партій за умови дотримання загальнодемократичних принципів [4].

Певний час знадобився парламенту для подальшого обґрунтування окремих підстав заборони політичних партій, передбачених в конституційних положеннях, за якими утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються (частина перша статті 27); політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань (частина друга статті 27) [4], та їх розвитку в передбачених Законом України «Про політичні партії в Україні» випадках припинення діяльності політичних партій, зокрема в разі заборони діяльності тієї чи іншої політичної партії в порядку, встановленому цим та іншими законами України.

Вкрай «необхідним у демократичному суспільстві» є відстоювання єдиної не передбаченої Конституцією України підстави заборони, якою є відповідальність за порушення політичною партією законодавства про заборону «пропаганди комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки» [4].

Водночас кожен випадок заборони політичної партії чи громадського об'єднання належить співвідносити не тільки з офіційними правовими підставами цієї заборони, але й розширеним контекстом, роль якого відводиться історичним передумовам, політичним традиціям, правовий доктрині.

Отже, конституційно-правова природа права на свободу об'єднання, гарантування цього права державою, його належне унормування з урахуванням міжнародних стандартів і судової практики визначають особливе місце політичних партій та громадських організацій в умовах відновлення належного демократичного функціонування суспільства, Української держави після війни.

1. Фулей Т.І. Свобода мирних зібрань: науково-методичний посібник для суддів. Київ: Фенікс, 2014. С. 13.

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 245к/96-ВР із змінами, внесеними згідно Закону України № 1401-VIII від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.

3. Рішення Конституційного Суду України від 13 грудня 2001 року № 18-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-01#Text>

4. Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text>

5. Постанова Верховного Суду України від 13.02.2019 у справі № 810/2763/17 (К/9901/44258/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79883398>

6. Lavryk, H. V. (2022). Rule of law under conditions promoting prevention of unwarranted infringement on human rights by authorities. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29 (3), 40–41. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-3-36. URL: <http://visnyk.kh.ua/en/journals/visnik-naprn-3-2022-r>.

7. Рішення Конституційного Суду України від 12 червня 2007 року №2-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#Text>

8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 245к/96-ВР із змінами, внесеними згідно Закону України № 1401-VIII від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.

9. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.

Олександр ЛИТВИНОВ

завідувач кафедри

соціально-гуманітарних дисциплін

Луганського державного університету

внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,

м. Івано-Франківськ, Україна,

доктор юридичних наук, доцент

ПРО ОНТОЛОГІЧНІ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІДЕЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

1. Термінологічні пояснення та уточнення в методологічному ракурсі. *Права людини* є надзвичайним досягненням людської культури, переважну частину сенсу якого є переосмислення засадничих начал сили в праві як її легітимізації самою спільнотою. Зовнішні у відношенні людини чинники перетлумачуються в акцентуванні раціонального як Розуму, поєданого з моральними настановами, що відновлювало античну сократівську традицію. Самі моральні настанови набули додаткового гуманістичного насичення через апеляцію до християнських цінностей як розвиток у змістовному напрямку милосердя. Така західноєвропейська основа цього культурного здобутку спирається на прямо вказаний персоналізм (через поняття – висловлюване прямо чи непрямо – «кожний»), і цей спосіб звернення до людини (до її душі) є безпрограшним у своїй безумовній ціннісній орієнтації з точки зору природи самої людини. Соціальний аспект виглядає поєднаним з ним так само природно через позбавлення залежності рабського типу як набуття «кожним» свободи.

Поняття *ідеї* має мінімум два значення: як історична констатація духовного (не-матеріального) начала, насамперед в її релігійному втіленні, і як високий рівень узагальнення в раціонально спрямованому типі мислення. Питання юридизації такого рангу понять як об'єктивації в соціумі через механізми насамперед державні є наслідковим і в теоретичному оформленні, і в практичному втіленні.

Онтологічне є категорією, обсяг якої ані встановити, ані прояснити не є можливим, оскільки класичне «буття то є все» також потребує специфічних герменевтичних зусиль, насамперед у мисленні високого ступеня абстрактності (узагальнення), а не в переважаючому типі мислення образного та такого, що спирається на уявлення про фактичність як матеріальну реалізованість. Наявність ідеального як частини буття в соціальному, зокрема правовому сенсі, додає їм повноти й водночас можливість плідного та необхідного виходу за межі зазначених уявлень, що базуються лише на матеріальному, що розуміється як очевидність, якою вони не є або не завжди є.

Культурологічне є категорією, що витікає з розуміння культури як

способу буття людини, що також включає в себе ще античну традицію ставлення до культури та культурного як такого, що є покращеним. У поєднанні з ідеєю як результатом функціонування свідомості маємо феноменологічні рівні її (ідеї) або їх (ідей) розуміння та тлумачення. Проміжним тут є антропологічне як дотичне до людини, втім з причин наповненості його і суто біологічним дозволяє в межах цієї розвідки вважати його як методологічний принцип недоречним (не необхідним), оскільки розумне є насамперед втіленням культурного. Останнє і є, як спосіб буття людини в саме людських вимірах, таким, що витікає (виходить) з онтологічного.

2. Нормативність як принцип і культурна еволюція права.

Нормативність як регулятивний принцип буття у спільнотах і соціумах різного рівня розвитку та організації може тлумачитися в спосіб вельми різноманітний, але в культурологічному сенсі найважливішим є його розуміння як покращання в значенні людиновимірності. Тобто, емпірично обумовлені та інстинктивно закріплені правила в більш примітивних (простих) формах організації та способах взаємодії спираються відповідно й на такі ж емпірично обумовлені біологічно прагнення домінування зі, в свою чергу, спираючись на переваги сили. Тому збиральництво, полювання та кочовництво формують таку нормативність, що створює відповідний «культурний код», онтологічне вкорінення якого зумовлене за обсягом понять надзвичайною перевагою «коду» над «культурним». Єдність цього поняття (а точніше категорії структуралізму) втілює «людина», а вказана нерівнозначність змістовного наповнення відображає те антропологічне, що втілено (і історично, і актуально) у представників культур різного рівня розвитку. Цей рівень обумовлений зазначеним співвідношенням інстинктивно-тваринного та раціонально-людського в їх, тобто представників цих культур.

«Покращання» або, іншими словами, набуття культурних форм нормативністю відбувається в процесі ускладнення навколишнього світу людською свідомістю, що спочатку втілюється в міфології та релігії в цілому. Ускладнення є шляхом до більш адекватного розуміння світу, а все більша апеляція до самої людини стає засадничою для переходу комунікативної взаємодії в межах правил, що починають ураховувати її, тобто людини, особливості як те, що відрізняє від інших представників природного світу. Принципова зміна вектору розвитку в зазначеному напрямку відбувається вже в межах філософії та наукових знань, що посилює складність як адекватність не тільки розуміння, а вже і ставлення людини до світу і до себе. Та частина людства, яка зменшує в своєму культурному коді (точніше культурних кодах) залежність від примітивізму збиральництва, кочовництва тощо, фіксує це в своїх настановах як правилах, що стає засадами вже культурними розвитку цих правил (релігійних, моральних тощо), які все більше стають правилами. У цих нових правилах культурна складова стає все

більш вагомою, що в свою чергу впливає і на розвиток правил в інших сферах діяльності, наприклад науково-технічній (технологічній). Раціональне як культурне завжди є більш ефективним, ніж природне як дике чи то дикунське. Окремим питанням тут може бути взаємовідношення категорій культури і цивілізації, але у зазначеному контексті можна говорити про їх тотожність. Таким чином культурна еволюція права є закономірним наслідком розвитку самої людини. Але слід усвідомлювати і постійний спротив цим процесам, що завжди відбувався і відбувається сьогодні з боку представників людства, яких можна схарактеризувати в культурологічному сенсі як людей з обмеженими інтелектуальними можливостями та моральними якостями. А в сучасному світі посягання на найвищі культурні досягнення людства, що в праві зафіксовано в понятті «права людини», є перекресленням культурних (як саме людських, тобто розумних, раціональних) основ людського буття.

3. Культурно-історичні ілюстрації до процесу формування ідеї прав людини зі спробою поєднання онтології та феноменології (стислий огляд). Оскільки розгляд концептуального становлення зазначеної ідеї (а точніше об'єднання різних тенденцій розвитку та їх ідеального втілення) не може бути здійсненим у короткому тексті, слід наголосити на позиції природності того шляху, який привів до тих досягнень філософсько-правової думки Нового часу, які сьогодні втілені і юридично в конституціях більшості країн світу.

Перше. Це усвідомлення регулятивного значення категорії справедливості (загальної, а часто і спільної не тільки для свідомості правової, а й звичаєвої, релігійної, моральної тощо). Показовий і закономірний шлях: від закону таліона до неперевершеного в логічному сенсі (насамперед для права) визначення Піфагора як «відплата рівним за рівне».

Друге. Це специфікація в межах справедливості ідеї персонального звільнення в категорії свободи. Звільнення від свідомості (а значить і залежності) колективної поступово вивільняло творчий потенціал не тільки окремих осіб, а й цілих спільнот. Символами може бути, в першому випадку діяльність філософів (десакралізованих жерців), у другому – Периклова спроба побудови «відкритого суспільства». Окреме значення мав перехід від цінностей партикулярних до універсальних, що на аксіологічному рівні поєднало онтологію і феноменологію права як перспективу, сформульовану вже потім Спінозою, Локком, Пуфендорфом та іншими представниками вільної думки.

Третє. Це інший бік усвідомлення справедливості, що вимагало позбавлення від партикуляризму в різних вимірах і додавання до процесу надбання вільностей узагальнюючого поняття рівності. Концентрованим визначенням цього стала фіксація початку осмислення значущості життя кожного (кожної людини) або права на існування (як то у Спінози). І соціологічно це також є вкоріненим у настанови нового тлумачення сутності

людського буття як створення «нової людини» – людини вільної (Новий Заповіт).

Четверте. Існування або життя розумілося насамперед як діяльність у забезпеченні цього існування, що виокремило право на приватну власність як результати такої діяльності. За Локком – це взагалі суто людське в людських правах, оскільки воно є залежним від самої людини. Кантове визначення права і Гегелеве тлумачення свободи як стрижня розвитку людини і людства в цілому постулювало буттєві засади прав людини як культурну реалізацію (тобто втілення в людській діяльності) їх феноменологічної складової.

Тоді певною констатацією-резюме може бути загальна світоглядна підстава формування ідеї прав людини, що спирається на вільне тлумачення людини як трудівника, що і робить її носієм цих прав. Тобто, поєднання буденності життя і раціоналізму мислення в сприйнятті буття людини в теологічній інтерпретації нечуттєві, і в цьому сенсі нематеріальні її прояви надали поштовху для вкорінення їх у це ж життя людей (юридичної формалізації) після адекватних часові утілень ще в настановах Лютера (може і Кальвіна). Свобода приборкала повинність праці як такої (тобто будь-якої праці) в інтерпретації її як служіння Богові. Ідея прав людини стала одним з результатів пошуку людського (культурного) в житті людей як втілення буття, але вже з суто людською (людяною, гуманістичною) настановою. Право апелює до Розуму, який таким чином намагається виправдати буття людини як істоти, що принципово відрізняється від інших через інструменталізацію конкретних проявів Культури.

4. Один з можливих висновків. Буття людини як Людини є Культура. Право є Культурою, концентровано втіленою в ідеї прав людини. Вихід за ці вистраждані всією історією правила взаємодії є поверненням до переваги тваринного в культурному коді, що відновлює інстинктивно підтвержену перевагу сили над Розумом. Але Розум і має надати відповіді на питання способів протидії носіям культурних кодів збирачів та кочовиків завдяки його перевазі, зокрема і в утіленні прав людини в її буття. Моральний бік цього процесу відбивається в констатації його як боротьби Добра зі Злом.

5. Конкретизація. Один із найжорстокіших прикладів спротиву самій ідеї прав людини інтелектуально і морально обмеженого (а значить надзвичайно неповноцінного і в правовій площині) дикунства сьогодні – чергова війна невірницького населення росії проти Українського народу, який просто прагне свободи.

І втілення в своє буття ідеї прав людини.

Борис ЛОГВИНЕНКО

професор кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
доктор юридичних наук, професор

**ВЧЕННЯ ПРО ДЕРЖАВУ І ПРАВО У ПРАЦЯХ
С. ОРІХОВСЬКОГО**

Українська земля подарувала світу чимало науковців, правників та філософів, але багато з них сьогодні майже невідомі широкому загалу. Однією з таких, без перебільшення, знакових постатей у історії вітчизняної філософської, теологічної і правничої думки, є Станіслав Оріховський (1513 – 1566).

Народжений у Речі Посполитій, але ідентифікуючий себе русином, С. Оріховський (Stanisław Orzechowski herbu Oksza) був одним з перших науковців Європи, хто поєднав філософію з теологією, а його роботи мали великий вплив на розвиток філософії і теології як в Україні, так і західній Європі.

Праці С. Оріховського досі і сьогодні вивчаються у призмі філософії та релігії. Так, сутність однієї з ключових ідей С. Оріховського полягала у пізнанні Бога не тільки через розум, але й через досвід, духовне переживання та мистецтво.

Поряд із цим, цікаво вказати на вчення С. Оріховського про державу і право. Окремі з ідей цього філософа знаходили підтримку, тоді як інші категорично заперечувались. Так, у 1547 році С. Оріховський опублікував листа «De lege Caelibatus», який мав за мету підірвати модель безшлюбного священства, тобто целібату. Тези, висунуті С. Оріховським, передбачали доцільність скасування такого обмеження для священства. На думку науковця, целібат є протиприродним, адже неможливо обдурити і відмовитися від своїх інстинктів. Священникам краще мати дружин і мати можливість сексуально реалізувати себе в любові, а не вдаватися до шкідливих практик, робити жінок нещасними і народжувати позашлюбних дітей. Поряд із цим філософ був непримиримим противником Реформації [1]. Це дає підстави стверджувати про те, що демократичні ідеї науковця стосувалися рівних можливостей у реалізації права на шлюб, тоді як в догматичних питаннях він підтримував Католицьку церкву.

Ще складнішими були погляди С. Оріховського на проблему так званої «шляхетської демократії» (Złota Wolność) або золотої вольності. Нагадаємо,

що суть цієї політичної системи полягала в тому, що практично кожен шляхтич брав участь в управлінні державою. Хоча офіційно на чолі держави стояв король, він єдиний у Європі був виборним. І вибирав його Сейм, причому на місце короля могли претендувати практично всі заможні дворяни, незалежно від давнини роду. Польський король вибирався на все життя, але шляхта мала законне право підняти проти нього повстання (рокош) і усунути неугодного монарха із займаної посади. Крім того, кожен член Сейму мав право вето, тому більшість законів в Речі Посполитій приймав не король, а шляхта [2].

У ранніх працях С. Оріховський насправді говорив тоном, який може свідчити про демократичні погляди. У «Промові до польської шляхти проти законів і розпоряджень Королівства Польського» (*Mowie do szlachty polskiej przeciw prawom i ustawom Królestwa Polskiego*) він стверджував про недоцільність кодифікації законів, як такої що суперечить старим звичаям і, крім того, може обмежити свободу шляхти.

У пізніших працях С. Оріховського шляхетська демократія зазнавала дедалі більше критики. Так, роздумуючи про перші вільні вибори, він навіть звернувся до катастрофічних формулювань: «Господи Боже, дай мені смерть перед смертю сьогоднішнього царя, і не дай мені дочекатися тих лихих днів, що настануть по смерті цього царя, бо певний, його смерть Королівства Польського є смерть». Так і побоювання філософа були обумовлені тим, що наступним монархом сейм міг обрати представника реформаторських течій у християнстві або взагалі, атеїста [1].

У пізніх творах – «Квінкунс, це взірць Польської корони» (*Quincunx, to jest wzór Korony Polskiej*) та «Поліція Королівства Польського» (*Policyja Królestwa Polskiego*), С. Оріховський вбачав себе прихильником теократії, тобто абсолютної підпорядкованості Речі Посполитої у морально-політичному сенсі Ватикану. На думку філософа, священник повинен стояти над королем, тобто польський правитель не має бути самостійним у прийнятті рішень, а завжди має узгоджувати свою позицію з представником Церкви. Сенатори та депутати повинні підтримувати престол, а держава повинна базуватися, згідно з рекомендаціями грецької філософії, на змішаній системі, тобто поєднанні монархії, аристократії та демократії [3].

У підсумку, зауважимо, що важливість вчення С. Оріховського про державу і право обумовлена низкою моментів: по-перше, будучи поляком за походженням і католиком за віросповіданням, філософ сам себе називав «русином» та був обізнаний у православної догматиці; по-друге, він був одним з перших філософів, хто розвивав свої ідеї на теренах України, а його праці мали значний вплив на розвиток української культури та науки; по-третє, філософські ідеї науковця відображали ідеї ідеальної держави та демократії.

1. Rzewuski Paweł. Stanisław Orzechowski. Książd heretyk, ulubieniec szlachty, wróg złotej wolności. Hrabia Tytus. URL: <https://hrabiatytus.pl/2019/06/13/stanislaw-orzechowski-ksiadz-heretyk-ulubieniec-szlachty-wrog-zlotej-wolnosci/>(дата звернення 12.09.2022).

2. Шляхта – це що таке. Хто такий шляхтич? Коротка історія шляхти. URL: <https://yrok.pp.ua/serednya-osvta/9871-shlyahta-ce-scho-take-hto-takiy-shlyahlich-korotka-storya-shlyahhti.html> (дата звернення 14.09.2022)

3. Rzewuski Paweł. Stanisław Orzechowski: heretic, noble tribune, priest. URL: <https://polishhistory.pl/stanislaw-orzechowski-heretic-noble-tribune-priest/>(дата звернення 15.09.2022).

Роман МИРОНЮК

професор кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
доктор юридичних наук, професор

РОЛЬ ВОЛОНТЕРСКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Волонтерство – унікальне явище, яке не знає кордонів і не залежить від рівня матеріального достатку. Як правило, періоди значного розвитку волонтерського руху припадають на часи загострення різних кризових ситуацій у суспільстві. Саме тоді небайдужі об'єднуються і допомагають тим, хто цього потребує. Волонтерські організації оперативно реагують на потреби громадян, надаючи матеріальну, психологічну чи інформаційну допомогу. Починаючи з 2014 року з моменту порушення територіальної цілісності України шляхом збройного вторгнення росії і до сьогодні значний тягар ліквідації наслідків такої агресії лягає на волонтерські організації, які починаючи від організації збору та надання гуманітарної допомоги постраждалим до допомоги військовим засобами захисту, продуктами харчування, медикаментами забезпечують свій ефективний спротив збройній агресії. Саме за участі волонтерських організацій було подолано поствоєнну кризу 2014 року.

Водночас слід зауважити, що для належного забезпечення діяльності волонтерських організації вони мають мати чітко визначене законодавче поле діяльності, їх діяльність має здійснюватися на принципах безкорисності, публічності, законності; має виключатись здійснення господарської діяльності під прикриттям волонтерства та мають бути інші

запобіжники та гарантії їх діяльності. У зв'язку з цим нижче доцільно здійснити аналіз ролі волонтерських організацій в Україні в забезпеченні прав і свобод громадян.

Зважаючи на ризики шахрайства у цій сфері, волонтерську діяльність не оминуло правове регулювання. Так, 19 листопада 2011 року прийнято Закон України «Про волонтерську діяльність» [1]. Відповідно до ст.1 цього закону, волонтерська діяльність – добровільна соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги (безоплатних робіт та послуг).

Перелік напрямів волонтерської діяльності передбачений частиною 3 статті 1 цього закону та визначений у Постанові Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2015 року № 556 «Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямами волонтерської діяльності» [2]. Проте цей перелік не є вичерпним, і тому дозволяються інші види, які не заборонені законом.

Волонтер - фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги (стаття 7 Закону України «Про волонтерську діяльність»). Волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними.

Особи віком від 14 до 18 років здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника.

Особи віком від 14 до 18 років не можуть надавати волонтерську допомогу: Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях; за напрямом сприяння уповноваженому органу з питань пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи; у медичних закладах.

Іноземці та особи без громадянства здійснюють волонтерську діяльність через організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, інформація про які розміщена на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності.

Волонтер може отримати посвідчення волонтера, здійснюючи волонтерську діяльність в організаціях та установах, що залучають до своєї діяльності волонтерів.

Волонтер має право на: належні умови здійснення волонтерської

діяльності, зокрема, отримання достовірної, точної та повної інформації про порядок та умови провадження волонтерської діяльності, забезпечення спеціальними засобами захисту, спорядженням та обладнанням; зарахування часу здійснення волонтерської діяльності до навчально-виробничої практики в разі її проходження за напрямом, що відповідає отримуваній спеціальності, за згодою навчального закладу; відшкодування витрат, пов'язаних зі здійсненням волонтерської діяльності; інші права, передбачені договором про провадження волонтерської діяльності та законодавством.

Волонтер зобов'язаний: сумлінно та своєчасно виконувати обов'язки, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності; у випадках, визначених законодавством, проходити медичний огляд та надавати довідку про стан здоров'я; у разі необхідності проходити подальшу підготовку (перепідготовку); не допускати дій і вчинків, які можуть негативно вплинути на репутацію волонтера, організації чи установи, на базі якої провадиться волонтерська діяльність; дотримуватися правового режиму інформації з обмеженим доступом; у разі укладення договору про провадження волонтерської діяльності та одностороннього розірвання договору з ініціативи волонтера відшкодувати прямі збитки, завдані ним, якщо це передбачено договором; відшкодувати майнову шкоду, заподіяну внаслідок здійснення ним волонтерської діяльності, відповідно до закону.

Волонтерам для провадження волонтерської діяльності можуть бути відшкодовані витрати на відрядження на території України та за кордон у межах норм відшкодування витрат на відрядження, встановлених для державних службовців і працівників підприємств, установ та організацій, що повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів.

Волонтери надають волонтерську допомогу на базі організації чи установи, що залучає до своєї діяльності волонтерів, на підставі договору про провадження волонтерської діяльності, укладеного з такою організацією чи установою, або без такого договору.

Волонтери можуть надавати волонтерську допомогу індивідуально, при цьому вони зобов'язані повідомляти отримувачів волонтерської допомоги про те, що вони не співпрацюють з організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів.

За договором про провадження волонтерської діяльності одна сторона (волонтер) зобов'язується за завданням другої сторони (організації чи установи, що залучає до своєї діяльності волонтерів) особисто безоплатно надавати волонтерську допомогу її отримувачам протягом устанавленого в договорі строку, а зазначена організація чи установа зобов'язується забезпечити волонтеру можливості для здійснення волонтерської діяльності. У договорі може визначатися порядок відшкодування волонтеру витрат, пов'язаних з виконанням договору (частина друга статті 9 Закону України «Про волонтерську діяльність»).

Договір про провадження волонтерської діяльності обов'язково укладається: 1) за бажанням волонтера або його законного представника, якщо волонтер є особою віком від 14 до 18 років; 2) у разі надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії росії у Донецькій та Луганській областях.

Волонтерам виплачується одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичних операцій, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії росії у Донецькій та Луганській областях, бойових дій та збройних конфліктів. У разі загибелі (смерті) волонтера під час надання волонтерської допомоги в районі проведення бойових дій та збройних конфліктів сім'ї загиблого (померлого), його батькам та утриманцям у рівних частинах виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 500 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб на дату загибелі (смерті).

У разі встановлення інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення бойових дій та збройних конфліктів, залежно від ступеня втрати працездатності йому виплачується одноразова грошова допомога у визначеному законом розмірі. Розмір одноразової грошової допомоги у разі встановлення інвалідності внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва) визначається виходячи з прожиткового мінімуму, чинного на дату встановлення інвалідності.

Виплата одноразової грошової допомоги здійснюється в порядку та на умовах, визначених Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 604 «Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій та збройного конфлікту» [3].

В підсумку слід зазначити, що основною проблемою в належній реалізації волонтерської діяльності в Україні на мою думку є: 1) урегулювання порядку реєстрації волонтерських організацій; 2) створення реєстру Мініюсту волонтерських організації та його оприлюднення; 3) урегулювання в Законі норми «про зарахування діяльності офіційно

оформленого волонтера – фізичної особи, яка здійснює свою волонтерську діяльність не менше ніж 40 годин протягом неділі до загального трудового стажу, а також виплати заробітної плати з надбавками та преміями за основний місцем роботи і збереження робочого місця цієї особи в період дії режиму військового або надзвичайного стану».

1. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 42, ст.435.

2. Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2015 року № 556. Офіційний вісник України. 2015 р., № 64, стор. 302, стаття 2124.

3. Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій та збройного конфлікту: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 604. Офіційний вісник України. 2015. № 68. Стор. 19. Ст. 2234.

Володимир ПЕКАРЧУК

професор кафедри теорії та історії держави і права Академії Державної пенітенціарної служби України,
м. Чернігів, Україна,
доктор історичних наук, професор

КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЯК ДЖЕРЕЛО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: НЕОБХІДНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Тривалий час перебування Української держави в складі Радянського Союзу призвели до того, що і нині у юриспруденції подекуди превалює юридичний нормативізм. Наслідком чого є, зокрема, і не визнання того, що окрім нормативно-правового акту в Україні застосовуються й інші форми права, зокрема, судовий прецедент. При цьому зазвичай вказується на віднесення вітчизняної системи права до континентального типу системи права (хоча однією з властивостей цього типу є превалювання однієї з форм права, а не заборона використання інших).

Наведене визначає багато у чому і сприйняття практики Європейського суду з прав людини. Не дивлячись на законодавче визнання цієї практики джерелом національного права, і до сьогодні в правовому дискурсі зустрічаються публікації про закон як єдине джерело права в Україні.

У цьому ж контексті слід вказати і на законодавче закріплення принципу верховенства права у багатьох нормативно-правових актах, що регулюють діяльність органів публічної влади загалом і органів правопорядку, зокрема.

Ми наголошуємо на цьому, оскільки таке закріплення здійснюється через бланкетну норму, яка зобов'язує відповідних суб'єктів аналізувати і застосовувати практику Європейського суду з прав людини.

Відзначимо, що діяльність означеної інституції Ради Європи має значний вплив на національну правову систему, що обумовлено значною мірою необхідністю виконання Україною вимог Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

У вказаному аспекті не можемо також не згадати і подання як Україною безпосередньо, так і фізичними і юридичними особами, які зазнали порушення прав через воєнні дії Росії, заяв проти Російської Федерації до Європейського суду з прав людини. Що є додатковим фактором значимості діяльності означеної інституції Ради Європи для забезпечення людських прав та основоположних свобод в Україні, для удосконалення національної системи права.

Наведене й визначає актуальність обраної тематики та вказує на доцільність її розробки.

Варто вказати, що тематика практики Європейського суду з прав людини та її впливу на національну систему права є предметом уваги вітчизняних вчених.

Серед тих науковців, предметом дослідження яких стала вказані аспекти діяльності Європейського суду з прав людини, слід відзначити І. Грицай, Д. Гудиму, М. Гультая, В. Завгороднього, Ю. Завгородню, М. Козюбру, М. Корнієнка, В. Костицького, М. Костицького, А. Кучука, О. Мінченко, О. Орлову, П. Рабіновича, М. Савенко, А. Чубенко та ін.

Окремо слід згадати монографічне дослідження В. Завгороднього, у якому серед іншого автором наводиться дефініція впливу практики цього Суду на правничу діяльність в Українській державі, а також вказуються напрями впливу, якими, на думку науковця є:

- інформаційно-психологічний вплив,
- регулятивний вплив,
- охоронний вплив,
- соціально-правовий вплив [1, с. 469].

У цьому контексті не можемо не навести слова А. Чубенко (за результатами пізнання впливу практики Європейського суду з прав людини на діяльність органу конституційної юстиції) про те, що «на наших очах формуються правові реалії глобалізованого світу, які все виразніше демонструють затвердження нового підходу до співвідношення міжнародного, національного та наднаціонального права в галузі захисту прав людини. [2, с. 1011].

Наведені слова повною мірою характеризують взаємодію національного та міжнародного права (у контексті практики Європейського суду з прав людини) та визначають необхідність постійного приділення уваги науковців окресленій тематиці, що є чинником посилення актуальності обраної проблематики.

---

1. Завгородній В. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні: теоретичний, методологічний і прикладний аспекти: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 536 с.

2. Чубенко А.А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на конституційне судочинство в Україні. Правова доктрина – основа формування правової системи держави. 2013. С. 1009-1011.

Дмитро СЕЛІХОВ

професор кафедри теорії
та історії держави і права

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,

доктор юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ НОРМ СТАТТІ 21 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ПРО РІВНІСТЬ ЗА ПРОФЕСІЙНОЮ ОЗНАКОЮ

10 грудня відбудеться чергове святкування дати прийняття у цей день в 1948 році Загальної декларації прав людини ООН [1]. Зрозуміло, що положення декларації такими є – положеннями декларації, а не закону із примусом. Тобто усі держави, які визнають цю Загальної декларації прав людини ООН, не зобов'язані виконувати усі її положення. І відповідальності за це не передбачено. Але ж держави самі добровільно погоджуються вважати Загальну декларацію найвищим джерелом права із захисту базових прав людини.

Основні положення Загальної декларації прав людини ООН було використано при розробці конституцій або конституційних законів більшістю держав світу. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, є чи не однією із наймолодших у світі [2]. У цьому зв'язку не зайвим буде нагадати, що Конституція Пилипа Орлика є найстаршою серед конституцій світу. Через свій поважний вік Конституція Пилипа Орлика 1710 року не могла врахувати норми Загальної декларації прав людини ООН 1948 року. Натомість через свій доволі «юний» вік сучасна Конституція України максимально врахувала положення про захист найрізноманітніших прав людини і громадянина, закріплені у Загальній декларації прав людини ООН

[2; 1].

Основні положення як Загальної декларації прав людини ООН, так і Конституції України та інших нормативних актів держав спираються на переконання про рівність людей незалежно від громадянства (підданства), місця народження, расової чи національної належності, гендерної чи вікової належності, професійної чи соціальної належності тощо.

Сьогодні у світі відбуваються страшні події, викликані нічим не виправданою агресією російської федерації стосовно України та її народу. Ці події не могли не позначитися на тим чи іншим порушенням різних прав людини, як в Україні, так і в інших державах (і в державах - агресорах – російській федерації і республіці білорусь, і в європейських державах, і в США, і навіть у країнах Азії та Африки). Але зрозуміло, що найбільше права людини порушуються саме в Україні. При цьому головними порушниками є держави - агресори. Проте зараз хочеться підняти проблему захисту прав людини, пов'язаних із її професійною діяльністю та соціальним статусом, який надає певна професійна діяльність.

У Конституції України статтею 21 встановлено, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [2]. Але чи у повній мірі виконується ця норма в Україні? Тобто чи дійсно рівні усі люди в Україні?

Керуючись народним прислів'ям «своя сорочка ближче до тіла», потрібно підняти проблему фінансової дискримінації громадян України за професійною ознакою. Якщо точніше, то потрібно підняти проблему недотримання в Україні норми статті 21 Конституції України по відношенню до викладачів і науковців у порівнянні із окремими групами державних службовців.

Підняти окреслену у назві тез доповіді проблему надихнула стаття українського науковця на тему «Щодо дії норм про розміри посадових окладів викладачів, науковців та посадових осіб виконавчої і судової гілок влади (у контексті рівності людей за статтею 21 Конституції України)» [3].

У часи війни професії мирного часу відходять на другий план. Це є об'єктивною реальністю для будь-якого часу і будь-якої країни. Проте війна в Україні триває із лютого 2014 року, а активна фаза війни триває із 24 лютого 2022 року, а норми статті 21 Конституції України стосовно викладачів і науковців не виконуються вже десятки років. Проблема з'явилася задовго до війни і триває до сьогодні.

Актуальності поданої тематики додає той факт, що з першого січня 2023 року згідно із перехідними положеннями Законів України «Про освіту» [4] і «Про наукову і науково-технічну діяльність» [5] фінансова дискримінація викладачів і науковців за професійною ознакою має припинитися. Проте існують сумніви, що шляхом чергового внесення змін до законодавства цю дискримінацію не буде продовжено ще на кілька років.

Проблема із недотриманням норм статті 21 Конституції України

полягає у неоднаковому ставленні держави до виконання норм законодавства про оплату праці стосовно різних категорій громадян України. Так, у ч. 2 ст. 61 Закону України «Про освіту» вказується: «2. Посадовий оклад педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії встановлюється в розмірі трьох мінімальних заробітних плат.

Посадовий оклад педагогічного працівника кожної наступної кваліфікаційної категорії підвищується не менше ніж на 10 відсотків.

Найменший посадовий оклад науково-педагогічного працівника встановлюється на 25 відсотків вище від посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії.

Кожний наступний посадовий оклад науково-педагогічного працівника підвищується не менше ніж на 10 відсотків від попереднього» [4].

В абз. 1 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначено, що держава гарантує встановлення ставок (окладів) науковим працівникам державних наукових установ (закладів вищої освіти), виходячи з розрахунку посадового окладу молодшого наукового співробітника на рівні не нижче одинадцяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено законом на 1 січня 2020 року.» [5].

В абз. 1 ч. 4 ст. 20 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» посадові оклади працівників Державного бюро розслідувань визначаються відповідно до розміру прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року: 1) Директор Державного бюро розслідувань – 30; 2) перший заступник, заступник Директора Державного бюро розслідувань – 28; 3) керівник територіального управління, керівник управління центрального апарату Державного бюро розслідувань – 26; 4) начальник відділу центрального апарату Державного бюро розслідувань – 24; 5) начальник відділу територіального управління Державного бюро розслідувань – 22; 6) слідчий, дізнавач, оперуповноважений органу Державного бюро розслідувань – 20; 7) інші працівники Державного бюро розслідувань – сума, що дорівнює трьом розмірам посадового окладу, встановленого Кабінетом Міністрів України для працівників, які займають відповідні посади в центральних органах виконавчої влади [6].

Ч. 3 ст. 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» базовий розмір посадового окладу судді встановлює: 1) судді місцевого суду – 30 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року; 2) судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду – 50 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року; 3) судді Верховного Суду – 75 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року [7].

Диференціація окладів є цілком природною і виправданою. Невиправданим є вибіркоче відкладення вступу у законну силу положень про оплату праці

одних категорій працівників (викладачів і науковців) і негайне набуття чинності нормами про оплату праці інших категорій працівників (співробітників ДБР і суддів). У названій вище статті сказано, що положення спеціального законодавства про розміри посадових окладів стосовно посадових осіб виконавчої влади (на прикладі ДБР) і судової гілок влади виконуються. А положення спеціального законодавства про розміри посадових окладів стосовно педагогічних, науково-педагогічних та наукових співробітників законодавцем неодноразово було відкладено. Ці положення повинні почати діяти з 01.01.2023. Проте є припущення, що і цей термін буде змінено на пізніший. Сама наявність відтермінування набуття чинності нормами законів України «Про освіту» і «Про наукову і науково-технічну діяльність» в частині встановлення відносно високих посадових окладів вказує про віднесення педагогічних, науково-педагогічних та наукових співробітників до людей другого сорту порівняно з посадовими особами виконавчої та судової гілок влади [3, с. 99]. Це є неприпустимим і потребує термінового виправлення. Способи можуть бути різними. Робота із забезпечення виконання норм статті 21 Конституції України в частині забезпечення рівності за професійною ознакою має бути продовжена у наукових роботах різного рівня.

---

1. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Деревянко Б.В. Щодо дії норм про розміри посадових окладів викладачів, науковців та посадових осіб виконавчої і судової гілок влади (у контексті рівності людей за статтею 21 Конституції України). Економіка та право. 2022. № 2 (65). С. 92–101. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.02.092>

4. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38-39. Ст. 380.

5. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 3. Ст. 25.

6. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 6. Ст. 55.

7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

Наталія ЮЗКОВА

професор кафедри адміністративного
і кримінального права
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна,
доктор юридичних наук, професор

**ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ СТАТЕВОЇ МОРАЛЬНОСТІ
У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ ВІДПОВІДНО
ДО «ACQUIS COMMUNAUTAIRE» ЄС**

Принципи статевої моральності є відображенням пануючої у суспільстві системи поглядів на умови і характер статевої відносин.

Майбутнє будь-якого суспільства і всього людства залежить від рівня духовного, морального та фізичного розвитку молодого покоління, його розуміння ролі та значення прав людини в житті індивіда і соціуму, а також відповідальності за свою долю та свої вчинки.

Повага до прав людини починається зі ставлення суспільства до дитини. Це означає, що права дитини, їх забезпечення безпосередньо залежать від свідомої, цілеспрямованої державної політики на європейському, національному, регіональному та місцевому рівнях та від діяльності неурядових громадських організацій, які безумовно визнають самоцінність дитинства, наявність у них специфічних інтересів та потреб і створюють необхідні соціально-економічні та політичні умови для їх життя і прийнятної соціалізації.

Держави-учасниці зобов'язуються захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуального насильства (ст. 34 Конвенції ООН Про права дитини).

23 червня 2022 року, лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. У межах правового поля було закріплено євроінтеграційний вектор розвитку України, який наше суспільство, в умовах воєнного стану, продовжує виборювати.

Перед країною, з одного боку, відкрились певні можливості, з іншого - це вимагає відповідального ставлення до прийнятих зобов'язань, особливо у сфері захисту інтересів дитини від злочинних посягань.

Статус кандидата вимагає відповідної адаптації національного законодавства до «acquis communautaire» Європейського Союзу.

Європейський Парламент і Рада можуть за допомогою директив, прийнятих відповідно до звичайної законодавчої процедури, встановити мінімальні правила щодо визначення кримінальних правопорушень і санкцій у сферах особливо серйозних злочинів із транскордонним виміром, що є

результатом характеру чи наслідків таких правопорушень або з особливої необхідності боротьби з ними на загальних засадах. Відповідно до Угоди про функціонування ЄС та Лісабонської угоди про внесення змін до Угоди про ЄС та Угоди про створення Європейської спільноти 13.12.2007 р. окреслено сфери злочинності які мають бути криміналізовані у національному законодавстві країн. До цих сфер злочинності, серед іншого, віднесено торгівлю людьми та сексуальну експлуатацію жінок і дітей (ст. 83 Угоди).

Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дитини – як ганебне явище зустрічається в усіх країнах світу. Міжнародною спільнотою вони вважаються одними із найгірших форм насильства стосовно дитини. Сексуальне насильство стосовно дітей може набувати різних форм; відбуватись в реальному або віртуальному вимірі; у колі осіб яких дитина добре знає та довіряє (родина, однолітки). Відповіддю міжнародної спільноти на проблему різних форм сексуального насильства щодо дитини можна вважати комплексний інструмент загальної та спеціальної превенції відображений у відповідних конвенціях, програмах, директивах та рамкових рішеннях.

Стокгольмська програма — відкрита та безпечна Європа, що служить громадянам та захищає їх 2010/C 115/01 виокремлює сферу захисту дитини, а саме, принцип найкращих інтересів дитини. У Стокгольмській програмі увага акцентується на захисті різних категорій дітей: які перебувають у особливо вразливих умовах; які є жертвами сексуальної експлуатації та насильства; які є жертвами торгівлі людьми; неповнолітнім без супроводу в контексті міграційної політики ЄС.

Конвенція Ради Європи Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) виступає конвенція є першим регіональним договором, що спеціально присвячений захисту дітей від сексуального насильства, ухвалений у 2007 році в Іспанії на острові Лансароте, набув чинності у 2010 році. В Україні дану Конвенцію було ратифіковано Законом України Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства № 4988-VI від 20.06.2012. Лансаротська конвенція забезпечує міцну основу для підтримки з боку громадянського суспільства та інших відповідних зацікавлених сторін заходів реагування з боку влади на усі форми сексуального насильства щодо дітей.

У Директиві 2011/92/ЄС від 13 грудня 2011 року Про боротьбу з сексуальним насильством та сексуальною експлуатацією дітей та дитячою закріплені мінімальні правила, що стосуються визначення кримінальних правопорушень і санкцій щодо сексуального розбещення та сексуальної експлуатації дітей, дитячої порнографії та залучення дітей у сексуальних цілях. Документ також містить положення про посилення заходів щодо захисту жертв сексуального насильства і запобігання цим кримінальним правопорушенням.

Рамкове рішення 2004/68/ЛНА від 22 грудня 2003 року Про боротьбу з сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією наближає законодавство держав-членів щодо криміналізації найсерйозніших форм сексуального насильства над дітьми та сексуальної експлуатації, розширення внутрішньої юрисдикції та забезпечити мінімальний рівень допомоги постраждалим.

Зростання сексуального насильства щодо дитини, у тому числі актуалізація дитячої порнографії – проблема яка гостро постала в останні роки в Україні, у зв'язку із деформацією сексуального виховання, псевдодемократією у сексуальних стосунках. І. Венедиктова (у доповіді 01.06.21р.), із посиланням на дані Internet Watch Foundation, наголосила, що Україна входить до трійки країн постачальників дитячої порнографії. За даними Офісу Генерального прокуратора у 2021 році кількість правопорушень проти статевої свободи та недоторканності збільшилась на 21%. З них кожен четвертий випадок сексуальне насильство щодо дитини, у 60% випадках, жертви - діти молодше 14 років.

Законом України «Про охорону дитинства» передбачено, що держава здійснює захист дитини від усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють. Основні напрями та заходи відповідного ювенального захисту викладено у ст. 30² Захист дітей, які постраждали від сексуального насильства або стали його свідками (очевидцями) закону України «Про охорону дитинства».

Держава здійснює захист дітей від сексуального насильства (у тому числі від сексуальної експлуатації та вчиненого з боку батьків або осіб, які їх замінюють), а також дітей, які постраждали від такого насильства або стали його свідками (очевидцями). При цьому, порядок виявлення дітей, які постраждали від сексуального насильства, приймання та розгляд звернень і повідомлень про вчинення сексуального насильства стосовно дітей, організація надання таким дітям медичної, соціальної, психологічної допомоги затверджується Кабінетом Міністрів України.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» від 18.02.2021 року було криміналізовано низку діянь щодо дій сексуального характеру по відношенню до дитини. У законі наголошено, що сексуальна експлуатація дітей, зокрема у формах дитячої порнографії та проституції, а також всі інші форми сексуального насильства стосовно дітей, у тому числі діяння, які вчинюються за кордоном, є руйнівними для дитячого здоров'я та психосоціального розвитку. У новій редакції прийнято ст. 155 КК України Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. На виконання ратифікованої Конвенції Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська

конвенція) було криміналізовано діяння сексуального характеру вчинені щодо дитини (особи, яка не досягла повноліття). Так, Кримінальний кодекс України було доповнено низкою норм. Домагання дитини для сексуальних цілей, яке полягає у пропозиції зустрічі, що робить повнолітня особа, у тому числі використовуючи інформаційно-телекомунікаційні системи або технології, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася (ст. 156⁻¹ КК України). У ст. 301⁻¹ КК України передбачено відповідальність за умисне одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій або умисне її придбання, або умисне зберігання, ввезення в Україну, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії без мети збуту чи розповсюдження. При цьому, під дитячою порнографією законодавець розуміє зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях. За проведення видовищного заходу сексуального характеру, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, у якому задіяно неповнолітню особу кримінальна відповідальність передбачена у ст. 301⁻² КК України.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що євроінтеграційний процес стосується адаптації національного законодавства до основних положень Конвенцій, Програм, Директив та Рамкових рішень ЄС, що, серед іншого, торкаються сфери захисту дитини від сексуального насильства та сексуальної експлуатації. При цьому, необхідно відзначити попри високий рівень правового регулювання в національному законодавстві питань захисту дитини від сексуального насильства та сексуальної експлуатації із закріпленням основних засад статевої моральності, незадовільним залишається рівень сексуальної освіти для дітей різних вікових категорій.

Важливо, у процесі імплементації міжнародних норм і стандартів зберігати національні інтереси України. Це виявляється можливо за умови збереження своєрідності засобів державного захисту і охорони прав та свобод дитини в Україні, у тому числі від сексуальної експлуатації та сексуального насильства; формування сучасних, ефективних заходів та новітніх методик запобігання та протидії сексуальному насильству щодо дитини, які відображають економічні, політичні, ідеологічні, релігійні та культурно-виховні особливості та самобутність України.

Лариса НАЛИВАЙКО

професор кафедри
загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Анна ХИРСА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ

В системі основ конституційного ладу стаття 3 Конституції України визначає права та свободи людини - найвищою цінністю. Правова та соціально держава керується принципами справедливості, законності, демократичності, забезпечує природні та позитивні права і свободи людини і громадянина. Конституційна скарга є результатом вдосконалення та розвитку конституційного правосуддя. Інститут конституційної скарги потребує досліджень адже виникають питання в проблемах правового регулювання, правозастосовчої та судової практики.

Конституційну скаргу досліджували в своїх роботах такі вчені як М. Гультай, О. Петришин, Ю. Барабаш, С. Серьогіна, І. Бодрова. Особливе місце в системі судоустрою відведено конституційному, що зумовлено особливим характером Конституції як джерела права. Особливість положень Конституції як джерела права досить яскраво проявляється при розгляді такого поняття, як конституціоналізм, що позначає певний стан політико-правової системи держави, викликаний закріпленням деяких правових норм у Конституції та їх безпосередня дія.

Важливою складовою національного механізму захисту, є захист прав і свобод людини, який здійснює Конституційний Суд України, а саме така важлива процесуальна форма, яка дає можливість скористатися зазначеним засобом захисту свого права, як подання конституційної скарги. Діяльність Конституційного Суду України розкриває конституційну природу прав людини, навіть не закріплених у Конституції, тим самим на практиці їм надаються якості основних прав і свобод.

Становлення інституту конституційної скарги, стає новою формою звернення до КСУ після конституційної реформи щодо правосуддя 2016 року. Конституційна скарга як інститут була запроваджена в Україні через

прийнятті зміни щодо правосуддя до Конституції України [1]. Конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (ч.1 ст.55) [2].

І. Яценко зазначає, конституційну скаргу можна вважати одним із інструментів безпосереднього впливу особи на відновлення балансу в системі стримувань і противаг [3, с. 119].

Дієвим інструментом збалансування трьох гілок влади є безпосередня участь у формуванні правової політики держави через участь у нормотворчості у разі виявлення в законах неконституційних положень.

Найкращий етап розвитку чинної державної моделі державних конституційних скарг, яка передбачає права громадян України, іноземців, осіб без громадянства та юридичних після використання всіх національних засобів правового захисту подати скаргу до Конституційного Суду України на українське законодавство та інші нормативно-правові акти Верховної Ради України, поведінку Президента України та Кабінету Міністрів України, конституційність правових актів у вільній справі [4].

Функціонування інституту конституційної скарги доповнює зміст принципу прямої дії норм Конституції України, оскільки гарантує скаржникові захист прав і свобод безпосередньо на підставі конституційних норм і тоді, коли був застосований закон, який цим нормам суперечить. Внаслідок цього суб'єкт права на конституційну скаргу може усвідомити цінність конституційних положень у сфері основоположних прав, почувавши себе у правовій безпеці, навіть якщо було ухвалено неконституційний законодавчий акт [4].

Отже, запровадження інституту конституційного звернення покликане вдосконалити правову систему України. Для осіб, щодо яких суд застосував неконституційне рішення, відновити справедливість до конкретного випадку, надають досить широкі можливості для захисту гарантованих Конституцією України прав людини.

---

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, №28, ст.532

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

3. Яценко І. С. Конституційна скарга як елемент реалізації системи стримувань і противаг: на прикладі Республіки Польща. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2013. № 10. С. 104–109. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/803>.

4. Гультай М.М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: курс лекцій. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 269 с.

Валентина БОНЯК

професор кафедри теорії
та історії держави і права,
доктор юридичних наук, професор

Марина ВОЙТЮК

аспірант

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ЗІ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА СЛУЖБІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА В ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ

При підготовці тез цієї доповіді визначено за мету висвітлити правову основу діяльності державних органів зі здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях. Це питання набуває особливої актуальності з огляду на сучасні реалії, що пов'язані з триваючою збройною агресією російської федерації проти нашої держави та роллю Збройних Сил України, інших військових формувань в обороні України, її суверенітету, незалежності й територіальної цілісності.

У якості конституційної засади в Основному Законі Української держави закріплено, що захист суверенітету і територіальної цілісності держави, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст.17). З огляду на це, у ч. 5 ст. 17 Конституції України суб'єкт законотворчості визначає, що держава забезпечує соціальний захист тих громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [1].

У одному із своїх рішень Другий сенат Конституційного Суду України наголошує, що: а) реалізація права на соціальний захист зазначеної категорії осіб потребує якісного і ефективного законодавчого регулювання та запровадження механізмів забезпечення їх державної підтримки; б) Верховна Рада України, втілюючи зміст вищевказаних конституційних принципів, визначає обсяг соціального захисту військовослужбовців з метою забезпечення справедливого механізму відшкодування за заподіяння шкоди їх здоров'ю чи навіть життю, але не порушуючи самої сутності конституційного права на соціальний захист, особливо в разі втрати такими особами працездатності [2].

Правовою основою діяльності державних органів зі здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях є не тільки положення Конституції України (ст. ст. 3, 17, 46 та ін.), але й Закони України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3], «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4], «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», інші нормативно-правові акти з цього питання [5].

На особливу увагу заслуговує зміст Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». У преамбулі цього нормативно-правового акту вказується, що цим Законом:

- визначено основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей;
- встановлено єдину систему їх соціального та правового захисту;
- гарантовано військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни;
- урегульовано відносини у цій сфері [3].

Указаний Закон України складається з п'яти розділів: «Загальні положення», «Права військовослужбовців», «Право військовослужбовців на оскарження неправомірних рішень та дій, отримання правової допомоги», «Відповідальність посадових осіб за порушення цього закону. Нагляд за додержанням цього закону», «Фінансування витрат, пов'язаних з реалізацією цього закону».

У ст. 1 аналізованого Закону України законодавцем надано визначення поняття «соціальний захист військовослужбовців»: це діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі; право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом [3].

Слід наголосити, що сферу дії цього нормативно-правового акту суб'єкт законотворчості поширює на:

1) військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення (далі – правоохоронних органів), Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які проходять військову службу на території України, і військовослужбовців зазначених вище військових формувань та правоохоронних органів – громадян України, які виконують

військовий обов'язок за межами України, та членів їх сімей;

2) військовослужбовців, які стали особами з інвалідністю внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням військової служби, чи внаслідок захворювання після звільнення їх з військової служби, пов'язаного з проходженням військової служби, та членів їх сімей, а також членів сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти;

3) військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і членів їх сімей;

4) членів добровольчих формувань територіальних громад під час їх участі у заходах підготовки добровольчих формувань територіальних громад, а також виконання ними завдань територіальної оборони України (ст. 3 Закону).

Щодо гарантій соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, то статтею 1² аналізованого Закону визначено, що означена категорія населення користується усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, які закріплені в Конституції Української держави та законах України, з урахуванням законодавчо встановлених особливостей. Також означено, що військовослужбовцям у зв'язку з особливим характером військової служби, котра пов'язана із захистом Вітчизни, надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації.

Важливою є і вказівка законодавця на: а) заборону обмежень прав військовослужбовців (суб'єкт законотворчості визначає, що ніхто не вправі обмежувати військовослужбовців та членів їх сімей у правах і свободах, які визначені законодавством України) (ст. 2); б) забезпечення виконання законодавства щодо соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, що покладається на органи державної влади та органи місцевого самоврядування [3].

Слід відзначити, що з метою покращення механізму соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, тільки протягом 2022 року суб'єктом законотворчості внесено декілька змін і доповнень до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», які стосуються:

- надання права на соціальну та професійну адаптацію осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, осіб, які мають заслуги перед Батьківщиною, члени сімей загиблих (померлих) Захисниць та Захисників України (абзац третій пункту 5 статті 8);

- відпустки в особливий період з моменту оголошення мобілізації до часу введення воєнного стану або до моменту прийняття рішення про демобілізацію військовослужбовців (п. 17 ст. 10¹) та інших видів відпусток (п. 19 ст. 10¹);

- забезпечення безоплатної психологічної допомоги особам, що

зазначені у п.1 статті 3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», та порядок організації й надання такої допомоги (абзац шостий п.1 ст. 11 аналізованого Закону) та інші зміни і доповнення [3].

Не менш важливими в плані характеристики правової основи діяльності державних органів із здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, є Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», що має на меті реалізацію права на державне пенсійне забезпечення військовослужбовців після звільнення їх з військової служби та спрямований на встановлення єдності умов та норм пенсійного забезпечення зазначеної категорії громадян України [5].

В сучасних умовах забезпечення національної безпеки та оборони держави, надання ворогу гідної відсічі й стримування збройної агресії російської федерації, захисту безпеки населення для належного рівня соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, важливе значення мають і інші нормативно-правові акти: Укази Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» [6] та № 69 «Про загальну мобілізацію» [7], Постанова Кабінету Міністрів України № 168 від 28 лютого 2022 року «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» та ін. [8].

Водночас, правова основа діяльності державних органів зі здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях потребує подальшого удосконалення, особливо в умовах сучасних викликів.

---

1. Конституція України: станом на 23 лютого 2022 р. Київ: ВД «Професіонал», 2022. 66 с.

2. Рішення Конституційного Суду України, Другий Сенат у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#n2> (дата звернення: 29.11.2022).

3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сім'ї (зі змінами та доповненнями): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 29.11.2022).

4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту (зі змінами та доповненнями): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 29.11.2022).

5. Про пенсійне забезпечення осіб, які звільнені з військової служби та деяких інших осіб (зі змінами та доповненнями): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#top> (дата звернення: 25.11.2022).

6. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 25.11.2022).

7. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 69. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413> (дата звернення: 25.11.2022).

8. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінет Міністрів України № 168 від 28 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-п#Text> (дата звернення: 25.11.2022).

Андрій БОРОВИК

проректор з наукової роботи

Міжнародного

економіко-гуманітарного

університету імені академіка

Степана Дем'янчука, м. Рівне, Україна,

кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ «ПЛОДІВ ОТРУСНОГО ДЕРЕВА» ЯК МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТУ ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ В УКРАЇНІ

Останніми роками низка керівників правоохоронних органів намагаючись отримати певні політичні дивіденди чи підкоритись «партії» часто забувають про вимоги чинного законодавства. Навіть у діях професіоналів правової системи - «прокурорів» іноді прослідковується, якщо не корисний інтерес то напевно позбавлені здорового глузду дії при здійсненні процесуального керівництва у окремій категорії кримінальних проваджень. Професійна честь колег з апарату Офісу Генпрокурора не дає можливості виправити ці злочинні недоліки на стадії досудового слідства і як наслідок лише у судах упродовж років встановлюється об'єктивна істина.

Зокрема ми неодноразово наголошували на порушенні правил підслідності кримінальних проваджень, що підлідні детективам НАБУ і визначення їх підслідності за іншим правоохоронним органом.

Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України недопустимими є докази, що були отримані після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених КПК України, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень [1].

Фактичні дані є недопустимими і не повинні мати значення доказів, якщо вони отримані внаслідок порушення вимог закону про підслідність.

Згідно з ч. 4 ст. 87 КПК України докази, передбачені цією статтею, повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані [1].

Доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, одержані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84 КПК України) [1].

ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що допустимість доказів є прерогативою національного права і, за загальним правилом, саме національні суди повноважні оцінювати надані їм докази (рішення у справах «Тейкслер де Кастро проти Португалії» від 09.06.1998; рішення у справі «Шебельник проти України» від 19.02.2009), а порядок збирання доказів, передбачений національним правом, має відповідати основним правам, визнаним Конституцією.

Визнаватися допустимими і використовуватися як докази в кримінальному праві можуть тільки фактичні дані, одержані відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Перевірка доказів на їх допустимість є найважливішою гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина у кримінальному процесі та ухвалення законного і справедливого рішення у справі.

Аналіз положення ч. 3 ст. 62 Конституції України, в якій зазначено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом» дає підстави для висновку, що обвинувачення у вчиненні злочину не може бути обґрунтоване фактичними даними, одержаними в незаконний спосіб, а саме: з порушенням конституційних прав людини і громадянина; з порушенням встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних, не уповноваженою на те особою, тощо (рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням СБУ щодо офіційного тлумачення ч. 3 ст. 62 Конституції України від 20.10.2011 №12пр/2011).

Відповідно до ч.ч.1, 2 ст. 8 КПК України кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [1].

Відповідно до п.п. 5 п.1 ч. 5 ст. 216 КПК України детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 364, 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 КК України, якщо злочин вчинено прокурорами, зазначеними у

пунктах 1-4, 5-11 частини 1 ст. 15 Закону України «Про прокуратуру» [1].

Згідно з вимогами п. 2 ч. 5 ст. 216 КПК України детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 364, 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 КК України, якщо розмір предмета злочину, або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановлений законом на час вчинення злочину (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування) [1].

Пунктом 2 ч. 5 ст.36 КПК України Генеральному прокурору України ЗАБОРОНЕНО доручати здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень, віднесених законом до підслідності НАБУ іншому органу досудового розслідування, в тому числі і слідчим військової прокуратури [1].

Відповідно до ст.19 Конституції України органи державної влади, їх посадові особи, зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України.

Згідно з ст.9 КПК України при здійсненні кримінального провадження не може застосовуватись закон, який суперечить КПК України [1].

Окрім того, Спеціалізована антикорупційна прокуратура відповідно до вимог ч. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру» є єдиним самостійним структурним підрозділом Генеральної прокуратури України, уповноваженим здійснювати нагляд за дотриманням законів НАБУ при проведенні оперативно-розшукової діяльності та досудового слідства.

Таким чином, затвердження обвинувальних актів іншими прокурорами у кримінальних провадженнях, що підслідні НАБУ, однак їх підслідність визначена за іншими правоохоронними органами, є незаконним, так як суперечить вимогам ч. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру».

Недопустимість обґрунтування обвинувачення особи у вчиненні злочину на доказах, одержаних незаконним шляхом, закріплена у ч. 3 ст. 62 Конституції України, а згідно з ч. 2 ст. 64 Конституції України ця гарантія не може бути обмежена.

На вказані обставини наголошено в п. 3.2 Рішення Конституційного Суду України №12-рп/2011, який на підставі аналізу положення ч.3 ст.62 Конституції України, дійшов висновку, що обвинувачення у вчиненні злочину не може бути обґрунтовано фактичними даними, одержаними в незаконній спосіб, а саме, порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина; з порушенням встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних; не уповноваженою на те особою, тощо (п.3.2 Рішення конституційного Суду України №12-рп/2011).

Крім того, Європейський суд з прав людини застосовує у своїй практиці, зокрема у рішеннях в справах "Балицький проти України", "Тейксейра де Кастро проти Португалії", "Шабельник проти України" різновид доктрини "плодів отруєного дерева", яка полягає в тому, що коли

визнаються недопустимими не лише докази, які безпосередньо отримані внаслідок порушення, а також і докази, які б не були отримані, якби не були отримані перші. Таким чином, допустимі самі по собі докази, отримані за допомогою відомостей, джерелом яких є недопустимі докази, стають недопустимими.

Фактичні дані є недопустимими і не повинні мати значення доказів, якщо вони є "плодами отруєного дерева" - доказ, отриманий на підставі заздалегідь неприпустимого доказу. "Очевидна недопустимість" є якісною інтегративною характеристикою допущених порушень передбаченого законом порядку збирання доказів. Її сутність полягає в тому, що такі порушення є безсумнівними, безперечними і саме в силу цього не потребують здійснення їх перевірки і співставлення з іншими доказами, наданими учасниками судового провадження.

Крім того, згідно Постанови Касаційного кримінального суду Верховного суду України від 14 квітня 2020 року у справі №761\34909\17, здійснення досудового розслідування не уповноваженими на те особами (органами) визнається істотним порушенням прав людини і основоположних свобод та має наслідком визнання отриманих доказів неприпустимими.

У постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду (ККС) у складі Верховного Суду (ВС) від 24 травня 2021 року в справі № 640/5023/19 також відтворено відповідну правову позицію і зазначено, що докази має бути отримано (1) тільки уповноваженими на це особами (органами); (2) з використанням способів та засобів, призначених для одержання певних доказів; (3) із дотриманням вимог закону, якими визначено порядок проведення конкретних дій, їхню послідовність, склад учасників; до того ж (4) їх має бути закріплено належним чином. Здійснення досудового розслідування не уповноваженими на те особами (органами) визнається істотним порушенням прав людини і основоположних свобод та призводить до визнання отриманих доказів недопустимими. «Наслідком недотримання належної правової процедури як складового елемента принципу верховенства права, — йдеться у висновках об'єднаної палати ККС ВС, — є визнання доказів, одержаних під час досудового розслідування, недопустимими на підставі статті 86, пункту 2 частини 3 статті 87 КПК України як таких, що зібрані (отримані) неуповноваженими особами (органом) у конкретному кримінальному провадженні з порушенням встановленого законом порядку».

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Електронний ресурс. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 30.11.2022).

Валентина БОНЯК

професор кафедри теорії
та історії держави і права,
доктор юридичних наук, професор

Іван ПАТАЛАХА

аспірант

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄСПЛ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Україна стала стороною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з 11 вересня 1997 року, однак лише із прийняттям у лютому 2006 р. Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» були врегульовані відносини, які виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України, зокрема і включно щодо впровадження у вітчизняне судочинство та адміністративну практику держави європейських стандартів прав людини [1].

Проблема дотримання прав людини була і залишається важливим аспектом діяльності держав. Так, станом на 31.10.2022 р. по кількості скарг Україна займає після Туреччини та Росії третє місце – всього 10750 звернень або 14,3% від загальної кількості таких позовів [2] і значна частка таких скарг від громадян України до ЄСПЛ стосувалася порушення ст. 6 Конвенції – всього 35% [3, с. 2].

Тож порушення права на справедливий суд є і залишається суттєвою проблемою для нашої держави, яка потребує свого вирішення.

Ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує:

- право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом;
- публічність розгляду справи (крім законодавчо встановлених винятків);
- невинуватість особи, доки її вина не буде доведена в установленому законом порядку);
- права обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення [4].

Усі ці елементи є невід'ємними частинами належного відправлення правосуддя і є основними показниками дієвості судової влади.

Найпоширеніші категорії справ, що розглядаються ЄСПЛ за ст. 6, стосуються необґрунтованості судових рішень і невиправдано тривалих судових проваджень.

Так, справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» стосується того, що позивач не отримав у повному обсязі грошову компенсацію, яку йому було призначено у 2001 році і навіть через 7 років рішення національного суду так і не було виконано в повному обсязі. ЄСПЛ наголошує, що Україна повинна була невідкладно – не пізніше ніж до 15 липня 2011 року, – запровадити в національну правову систему відповідний засіб юридичного захисту або поєднання таких засобів після його перших рішень, у яких було вказано на наявність численних аналогічних порушень Конвенції у зв'язку з невиконанням або надмірною тривалістю виконання в Україні остаточних рішень національних судів про відшкодування та у зв'язку з відсутністю ефективних національних засобів юридичного захисту щодо таких порушень[5].

Вказані затримки пояснюються як браком бюджетних коштів, так і бездіяльністю з боку державних виконавців та недоліками національного законодавства, унаслідок чого заявник не мав можливості домогтися виконання судових рішень у ситуації, коли в бюджеті не було передбачено коштів на такі цілі.

Прикладом порушення права на справедливий суд є і справа «Наталія Михайленко проти України», що стосувалась відсутності доступу до суду для осіб, які хочуть відновити свою дієздатність. У 2007 р. заявницю було позбавлено дієздатності на тій підставі, що вона страждала від серйозного психічного захворювання. Поступово психічне здоров'я заявниці покращилося. У 2009 р. її опікун подав клопотання про відновлення її дієздатності, але заяву було відхилено без розгляду по суті через неодноразову неявку опікуна до суду. У 2010 р. заявниця сама подала заяву про відновлення її правоздатності. Однак і ця заява та її наступні апеляційні скарги були відхилені на тій підставі, що ЦПК України не передбачав права осіб, які були визнані недієздатними, подавати до суду таку заяву. Ця норма не відповідала стандартам міжнародного права і була дискримінаційною [6].

У справі «Трегубенко проти України» заявник скаржився на те, що скасування остаточного і обов'язкового рішення суду, винесеного на його користь у порядку нагляду, порушило його права, передбачені ч. 1 ст. 6 Конвенції. Вивчивши матеріали справи, Страсбурзький суд одноголосно визнав порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції з огляду на те, що було скасоване остаточне та обов'язкове судові рішення, винесене на користь заявника - в порядку нагляду та була наявна відмова у доступі до суду [7].

Статтею 6 Конвенції також гарантується право на розгляд справи судом у «розумні строки». ЄСПЛ були встановлені певні критерії, через призму яких необхідно оцінювати тривалість провадження: складність справи, поведінка заявника, дії відповідних органів та ін. Ці питання були

предметом аналізу Страсбурзького суду справи "Странніков проти України", де Суд дійшов висновку про занадто велику тривалість оскаржуваного процесу, що не відповідає вимозі «розумний строк», тобто мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції [8].

У справі «Совтрансавто-Холдинг проти України» заявник, посилаючись на ст. 6 параграфу 1 Конвенції стверджував, що його справа не була розглянута справедливо та протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом, а також не було забезпечено відкрите слухання при розгляді його справи. Суд проаналізував обставини справи і дійшов висновку про те, що мало місце порушення статті 6 параграфу 1 Конвенції [9].

Отже, здійснений аналіз правових позицій ЄСПЛ у справах про порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод свідчить про те, що національні суди України при розгляді справ ще недостатньо застосовують як саму Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, такі практику ЄСПЛ як джерело права. Водночас сучасний євро інтеграційний поступ нашої держави, а також позитивні зміни у національному законодавстві як ніколи раніше сприяють застосуванню національними судами положень Конвенції, що вже у найближчому майбутньому убезпечить нашу державу від констатації Страсбурзьким судом таких фактів.

---

1. Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006, №3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

2. Pending applications allocated to a judicial formation 31.10.2022. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_month_2022_BIL.PDF (дата звернення: 01.12.2022).

3. Violations by Article and by State 1959 – 2021. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2021_ENG.pdf (дата звернення: 01.12.2022).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в редакції від 01.08.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289 (дата звернення: 01.12.2022).

5. Справа Юрій Миколайович Іванов проти України. Рішення Європейського Суду з прав людини від 15.10.2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text (дата звернення: 01.12.2022).

6. Справа Наталія Михайленко проти України. Рішення Європейського Суду з прав людини від 30.05.2013 року. URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/08/nataliya-myhajlenko-proty-ukrayiny-rish/> (дата звернення: 01.12.2022).

7. Справа "Трегубенко проти України" (заява N 61333/00): Рішення ЄСПЛ від 2 листопада 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_355#Text (дата звернення: 01.12.2022).

8. Справа "Странніков проти України" (заява N 49430/99): Рішення ЄСПЛ від 3 травня 2005 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_389#Text (дата звернення: 01.12.2022).

9. Справа "Совтрансавто-Холдинг" проти України" (заява N 48553/99): Рішення ЄСПЛ від 25.07.2002 (чинне з 6 листопада 2002 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_043#Text (дата звернення: 01.12.2022).

Володимир ГОРБАЛІНСЬКИЙ

доцент кафедри

загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук

Дар'я СЕРГА

студентка ННІ права

та інноваційної освіти

(Дніпропетровський державний

університет внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМАТИКА РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Правова держава є основою демократичного суспільства, однією з основних ознак якої є право на доступ до правосуддя та справедливий суд. Судова система є фундаментом для кожної правової держави, оскільки вона захищає правопорядок та Конституцію, з усіма закріпленими в ній принципами і цінностями. Основним та безпосереднім завданням судової гілки є захист конституційних прав і свобод людини, законності [1, с. 32]. Конституцією України закріплено функцію судового контролю у формі адміністративної юстиції як невід'ємну складову судової влади поряд з іншим основним елементом – правосуддям [2, с. 141].

Провідне місце в механізмі адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян, посідає адміністративне судочинство. Як зазначає М. Смокович, адміністративний суд, на сучасному розвитку України, став вагомим політичним важелем, це стосується не тільки у справах за позовами до вищих органів влади, а й в інших, які через постійне зростання їх кількості свідчать про катастрофічне незадоволення громадян іншими суб'єктами владних повноважень [3, с. 24].

Іншою проблемою є досить значна кількість справ, що перебувають на розгляді в адміністративних судах, в яких позивачем є суб'єкт владних повноважень, а відповідачем є цивільна особа. В цьому проявляється невідповідність ідеї адміністративної юстиції, оскільки її метою є захист людини від протиправних дій з боку держави. Суб'єкти владних повноважень наділені широким спектром підстав для звернення з позовом до особи, які закріплені різними нормативно-правовими актами, з кожним оновленням законодавства перелік зазначених підстав щоразу розширюється. Саме цей факт стає підґрунтям недовіри громадян до адміністративних органів [2, с. 52].

Як зазначає Булик І. Л., практика Верховного Суду у певних категоріях

адміністративних справ суттєво звузила сферу прав, що мають захищатися адміністративними судами. Виходячи з цього, адміністративний позов тепер не може застосовуватися для оскарження більшості рішень органів влади, з якими пов'язується виникнення або припинення прав власності чи користування земельними ділянками, іншим майном; для оскарження бездіяльності судів у процесі розгляду справ тощо [4].

Не менш важливою проблемою є надмірна тривалість судового розгляду справи. Це є однією з причин того, що кожного року до Вищого адміністративного суду України надходить велика кількість скарг на діяльність суддів, значна частина яких відноситься до процесуальної бездіяльності. Це виражається в: ненаданні доступу до матеріалів справи, копій судових рішень, невчиненні процесуальних дій у справі протягом тривалого часу, нехтуванні посадових обов'язків тощо.

Адміністративне судочинство в Україні потребує вдосконалення шляхом його реформування та модернізації, враховуючи досвід провідних країн, що позитивно вплине на адміністративну юстицію в Україні та надасть змогу їй наблизити нашу систему до світових стандартів» [5]. З цим не можна не погодитись, активізація розвитку адміністративного судочинства стане позитивним аспектом запровадження адміністративної юстиції разом з посиленням захисту прав людини у її відносинах з владою.

У висновку можна зазначити, що незважаючи на проблеми, які є в адміністративному законодавстві України, адміністративні суди мають високий рівень довіри в суспільстві. Чинники, які негативно впливають на роботу адміністративної юстиції, здебільшого, пов'язані із загальновідомими проблемами всієї судової системи. Тому важливо вжити заходів до подолання проблем, які перешкоджають ефективній роботі адміністративних судів.

Отже, сучасна судова влада України має відповідати міжнародним принципам, умовам сьогодення в державі та забезпечувати ефективний захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

-
1. Ємельянова В. І. Важка дорога адміністративної юстиції, однак її треба пройти . *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2017. № 1. С. 32– 37.
  2. Куйбіда Р. О. Адміністративне судочинство: ключові проблеми і напрями їх подолання . *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2018. № 4. С. 51–54.
  3. Смокович М. Адміністративне судочинство як елемент конституційного ладу . *Юридична Україна*. 2011. № 9. С. 23–28.
  4. Капинос О. В. Адміністративне судочинство як форма забезпечення функціонування сучасної держави. *Правові новели*. 2021. № 13. Т. 2. С. 46–51.
  5. Золотухіна Л. О. Адміністративна юстиція як складова адміністративноправового механізму захисту публічного інтересу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 4. С. 138–143.

Валентина БОНЯК

професор кафедри теорії
та історії держави і права,
доктор юридичних наук, професор

В. ГОРОБЕЦЬ

курсат ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

**ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ
УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ»**

Мета дослідження – на основі аналізу доктринальних джерел сформулювати авторське визначення терміно-поняття «соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей».

Такий підхід до уточнення понятійно-категоріального апарату, як наголошують правники, є важливим завданням юридичної науки [1, с. 117], [2, с. 40]. Досліджувана категорія є невід’ємною складовою вказаного апарату і звернення до її визначення набуває особливої актуальності в сучасних умовах триваючої відкритої військової агресії російської федерації проти держави України, коли соціальної реабілітації потребує значна кількість воїнів-захисників та члени їх сімей.

З огляду на визначену нами дослідницьку мету, найбільш оптимальним вважаємо такий алгоритм, що передбачає розкриття змісту досліджуваного поняття, яке утворене від двох слів: реабілітація і соціальна.

Поняття «реабілітація» (від латинського: «habilitatis - придатність, здатність, спроможність; префікс «ге» - зворотна або повторна дія) означає відновлення придатності, здатності, спроможності. Цей термін вживається в усіх сферах суспільної діяльності людини (політичній, юридичній, в медицині, спортивній сфері та ін.) [3]. Не є винятком при цьому і соціальна сфера.

У словнику української мови під реабілітацією пропонується розуміти: 1. Поновлення доброго імені, репутації несправедливо заплямованої або безпідставно звинуваченої людини. 2. Відновлення в правах людини, стосовно якої скасовано судовий вирок. 3. Комплекс заходів, спрямованих на повернення працездатності хворого; // Заходи, спрямовані на відновлення соціального статусу особистості [4].

Автори науково-довідникового видання «Глумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації» визначають реабілітацію як

лікувально-відновлювальні заходи [5, с. 32]. Окрім цього, вчені виокремлюють (поряд із медичною, професійною, фізичною) і реабілітацію соціальну та характеризують її як державно-суспільні дії, спрямовані на повернення людини до активного життя та праці, правовий і матеріальний захист її існування [5, с. 33].

У словнику іншомовних слів термін «соціальний» (від лат., товариський, громадський) трактується як пов'язаний з життям і стосунками людей у суспільстві; суспільний [6].

Поняття «соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей» не знайшло свого відображення у національному законодавстві. Разом з тим, у Законі України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» суб'єкт законотворчості надає визначення терміна «реабілітація»: це комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я або старіння у взаємодії з її середовищем [7].

У іншому Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» законодавець терміно-поняття «соціальна реабілітація» стосовно вказаної категорії осіб трактує як систему заходів, що спрямовані на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреби у забезпеченні допоміжними засобами реабілітації [8].

Водночас у змінах і доповненнях, внесених до ст. 4 цього ж нормативно-правового акта законодавець уточнює, що сфера дії цього Закону України поширюється і на військовослужбовців (резервістів, військовозобов'язаних, добровольців Сил територіальної оборони) Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, військовослужбовців військових прокуратур, осіб рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, поліцейських, осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної пенітенціарної служби України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, осіб, які входили до складу добровольчого формування територіальної громади, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, перебуваючи безпосередньо в районах

проведення антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, а також працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції, перебуваючи безпосередньо в районах та у період її проведення, у забезпеченні здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, а також мирних громадян, які проживали в районах проведення антитерористичної операції, у районах здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, за умови, якщо такими особами не вчинено кримінальних правопорушень, в частині забезпечення їх медичними виробами, допоміжними засобами реабілітації, послугами медичної реабілітації, санаторно-курортним оздоровленням на підставі висновків лікарсько-консультативних комісій лікувально-профілактичних закладів чи рішень військово-лікарських комісій незалежно від встановлення їм інвалідності [8].

М.І. Сиротюк, досліджуючи проблеми соціально-психологічної й фізичної реабілітації військовослужбовців, під соціальною реабілітацією такої категорії осіб пропонує розуміти відновлення їхнього фізичного та ментального здоров'я після стресової ситуації в умовах війни [9, с. 170].

Реабілітацію військовослужбовців - учасників бойових дій, В.В. Турбан визначає у такий спосіб: це цілісний комплекс медичних, фізичних, психологічних, соціальних, етичних заходів, спрямованих на відновлення у них здоров'я, психоемоційного стану, працездатності, покращення процесу соціалізації та адаптації до умов мирного життя [10]. Дослідниця уточнює, що соціальна реабілітація є системою заходів, спрямованих на відновлення соціального статусу військовослужбовців, можливість стати повноцінним учасником соціального процесу. Учений резюмує, що в соціальному контексті реабілітація передбачає відновлення здоров'я людини, її соціального статусу, втраченого або зниженого через проблеми, що призвели до складної ситуації.

Як комплекс заходів, що спрямовані на відновлення людини в правах, у соціальному статусі, здоров'ї та працездатності характеризує соціально-психологічну реабілітацію військовослужбовців О.Л. Назаренко [11].

Інший вітчизняний правник, В. О. Лесков, соціально-психологічну реабілітацію учасників бойових дій визначає у такий спосіб: це система психологічних, психотерапевтичних і психолого-педагогічних заходів, що спрямовані на відновлення психічного здоров'я, порушених психічних функцій і станів, особистісного та соціального статусу військовослужбовців, які брали участь у бойових діях в районах військових конфліктів [12, с. 16].

С.В. Базарний запропонував таку дефініцію поняття «соціальна реабілітація військовослужбовців»: це комплекс державних, суспільних та військових заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для соціальної інтеграції військовослужбовця з інвалідністю або будь-якою психічною травмою в суспільство та військовий колектив, відновлення його соціального та військового статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності та подальшого проходження військової служби шляхом орієнтації в соціальному та військовому середовищі, соціально-побутової адаптації, різноманітних видів патронажу і соціального та військового обслуговування [13].

Отже, усі вищенаведені судження вчених про поняття «соціальна реабілітація військовослужбовців» вважаємо логічно правильними, проте такими, що здебільше залишають поза увагою саме таку категорію, як учасники бойових дій та члени їх сімей. Здійснений нами аналіз вищевикладених підходів дає підстави для таких теоретичних положень, що мають методологічне значення для інтерпретації поняття «соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей»:

1) соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей ще не стала предметом досліджень вітчизняних науковців. Їх увага здебільше торкається соціальної реабілітації осіб з інвалідністю, військовослужбовців. Водночас запекла війна з агресором вимагає уваги саме до соціальної реабілітації досліджуваної категорії осіб;

2) відсутність єдності вчених у інтерпретації поняття «соціальна реабілітація». Досліджувану категорію визначають то-як державно-суспільні дії (О.А. Мерзлікіна, О.В. Гузій), то-як систему заходів (Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», дослідження В.О. Лесков), чи-то комплекс заходів (Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», праці В.В. Турбан, О.Л. Назаренко) чи як процес відновлення фізичного та ментального здоров'я військовослужбовців після стресової ситуації в умовах війни (М.І. Сиротюк). Методологічно правильним вважаємо визначення досліджуваного поняття саме як систему заходів (система – сукупність взаємопов'язаних елементів, що знаходяться у взаємозв'язку, взаємодії і утворюють певну цілісність, єдність);

3) дослідники здебільше не вказують на те, хто та на підставі чого має здійснювати такі заходи стосовно учасників бойових дій та членів їх сімей. Виняток складає дефініція поняття «соціальна реабілітація військовослужбовців», запропонована С.В. Базарним, який зазначає, що

така реабілітація є комплексом державних, суспільних та військових заходів.

З урахуванням вищевикладеного, пропонуємо таку дефініцію поняття «соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей» - це законодавчо визначена система державних, суспільних та військових заходів медичного (включно і лікувального), фізичного, військово-професійного та психологічного характеру, які спрямовані на створення і забезпечення умов для повернення цієї категорії осіб до активної участі у житті, відновлення їх соціального статусу й здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреб у забезпеченні допоміжними засобами реабілітації.

1. Боняк В. О. Співвідношення поняття "орган охорони правопорядку України" із суміжними категоріями. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 117-125. URL. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_5_22.

2. Сердюк І. А. Поняття, що відображають повну або часткову відсутність правових норм чи їх окремих елементів, необхідних для врегулювання поведінки праводієздатних суб'єктів: питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 40-44. URL. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2019_1_10.

3. Реабілітація, її визначення, завдання, становлення, види, принципи. URL. https://tdmuv.com/kafedra/internal/fiz_reabil/lectures_stud/uk/med/health/.

4. Словник української мови в 20-ти томах. URL. <https://slovyk.me/dict/newsum/%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

5. Мерзлікіна О.А., Гузій О.В. Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації. Львів, 2002. 48 с.

6. Словник іншомовних слів. URL. <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D1%EE%F6%B3%E0%EB%FC%ED%E8%E9>

7. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

8. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

9. Сиротюк М.І. Соціальна реабілітація військовослужбовців крізь призму часу. Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 21.10.2022 р. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 169 -170.

10. Турбан В. В. Реабілітаційна та реінтеграційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій в центрах соціальних служб: етичний аспект. URL. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v9/i11/33.pdf>.

11. Назаренко О. Л. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців. URL. http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2018/19.pdf

12. Лесков В.О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах». Хмельницький, 2008. 22 с.

13. Базарний С.В. Соціальна реабілітація військовослужбовців . URL. <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v32/38.pdf>.

Наталія ДЕРЕВ'ЯНКО

завідувач кафедри

кримінально-правових

та адміністративно-правових дисциплін

Міжнародного економіко-гуманітарного

університету імені академіка

Степана Дем'янчука, м. Рівне, Україна,

доктор філософії в галузі права

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРОЦЕС ВІКТИМІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У всі часи існували злочини та злочинці, люди вчиняли, і, мабуть, будуть чинити злісні напади, пограбування, насильство та вбивства. У злочині завжди є два учасники: агресор (злочинець) та жертва. Однак під час війни такі злочини серед мирного населення і військових набувають національного масштабу, кожна особа стає віктимізованою, її життя, психічне здоров'я, матеріальні блага постійно перебувають під потенційною загрозою, що перетворює громадян на потенційних жертв.

У двадцятому столітті з розвитком криминології та появою нової дисципліни – віктимології, криміналісти-психологи стали встановлювати зв'язки та виявляти закономірності між цими учасниками. Віктимізація – це процес при якому людина стає жертвою.

Б. М. Головкін зазначає, що у результаті взаємодії об'єктивних і суб'єктивних чинників відбувається перехід (трансформація) явища віктимності в якісно новий стан – віктимізованість, тому варто розрізняти віктимізацію та її наслідки [2, с. 94]. На думку Б. М. Головкіна, віктимізація – це процес підвищення рівня віктимності та її реалізації злочинними посяганнями, що призводить до збільшення кількості жертв злочинів і зростання сукупної «ціни» злочинності [2, с. 93].

Віктимізація як поетапний процес включає сукупність взаємодетермінованих явищ: 1) підвищення рівня віктимності до соціально небезпечної межі; 2) вплив криминогенної віктимності на мотивацію злочинної поведінки та вибір потенційних жертв); 3) учинення злочинів проти носіїв підвищеної віктимності; 4) сукупний результат учинених злочинів, що включає різні види заподіяної шкоди, загальну кількість жертв злочинів протягом певного періоду, а також накопичення в суспільстві наслідків злочинності, що у зворотному порядку впливають на злочинність і криміналізацію суспільства [1, с. 94].

На думку В. В. Голіни, віктимізація являє собою процес набуття або збільшення віктимності на індивідуальному або масовому рівнях, що підкоряється закону детермінації. Структурними складовими віктимізації є

соціальні й психологічні чинники. Віктимізація – це, по-перше, невиконання або неналежне виконання державою гарантованих конституцією прав і свобод громадян щодо безпеки людини; по-друге, навмисне або необережне порушення людиною (спільнотою людей) правил особистої безпеки; по-третє, використання першого і другого аспектів злочинцями [1, с. 187–188].

З перших кроків розвитку кримінальної віктимології та віктимологічної науки було намічено два протилежні підходи щодо природи жертви злочину та оцінки її ролі в корені протиправних дій. Згідно з першою точкою зору риси характеру, статура та дії жертви відіграють виключно важливу роль у злочинній ситуації. У даному випадку на перший план висувуються біологічні сторони взаємин злочинця та потерпілого, особлива генетична схильність жертви. Згідно з другою точкою зору, поведінка потерпілого вважається лише однією з обставин, що впливають на виникнення та здійснення злочинного задуму. Поведінку не пов'язують генетичним кодом, біологічною спадковістю індивіда, а доводять протилежне, вказуючи на те що, що біологічна спадковість не визначає конкретної поведінки людини, оскільки особистість і поведінка формуються укладом соціального життя, середовищем, де людина виховується [2, с. 241].

Розуміючи під віктимізацією процеси, в результаті яких збільшується або реалізується віктимність, тобто рівень реальних і потенційних жертв, можна завбачливо впливати на ці процеси. По суті цей вплив буде мати подвійний результат: по-перше безпосередня діяльність щодо самих негативних процесів і по-друге вплив на рівень віктимності, оскільки вона залежить не тільки від наявності або відсутності певних особистісних якостей, місця і часу, де особа опинилася, а і у значній мірі від процесу соціалізації, на який безпосередньо впливають всі процеси притаманні суспільству, членом якого і є ця особа [1].

Луценко І. Г. та Луценко Б. Г. зазначають, що останні вісім років українське суспільство перебуває під впливом процесів, зумовлених чинниками (мілітарний, інформаційний, економічний, політичні чинники, чинники на рівні кіберпростору) гібридної війни тісно між собою переплітаються і чинять деструктивний тиск як локально, так і на всю територію [1]. Однак, якщо під час «гібридної війни» ці чинники безпосередньо і опосередковано впливали на рівень віктимізації українського суспільства [2], то під час повномасштабного вторгнення росії на територію України вони прямо впливають на рівень віктимізації українського суспільства, і загроза стати реальними жертвами від злочинів агресії значно збільшилась.

Отже, під час війни відбувається віктимізація суспільства на масовому рівні. Нині в Україні – на національному рівні, адже кожен громадянин, який перебуває на території країни потенційно може стати жертвою російської агресії. Наші громадяни кожного дня стають реальними жертвами війни, починаючи від енергетичного тероризму росії до загрози стати жертвою

ракетного удару. Окрім цих чинників, війна суттєво впливає на рівень морального і психологічного стану суспільства.

1. Віктимологія: навч. посібник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.
2. Головкін Б. М. Кримінологічне поняття віктимізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. №15 (2). С. 93–96.

Ірина ДРОК

старший науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії
з дослідження проблем
превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПІДТРИМАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ РІВНОВАГИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Екологічна небезпека крокує в ногу зі збройним конфліктом, адже непоправна шкода наноситься тваринництву та рослинництву, навколишньому середовищу тією зброєю, яка застосовується окупантами на території України.

Згідно з даними Міністерства довкілля станом на 8 листопада 2022 року сума завданих довкіллю збитків оцінюється у 1, 35 трильйони гривень. При цьому згоріло, забруднивши повітря небезпечними речовинами, 680,6 тисяч тон нафтопродуктів; 18,3 тисячі квадратних метрів ґрунтів забруднено небезпечними речовинами; 38 тисяч тон викидів потрапило у повітря від горіння російської техніки та утворилося 325 тисяч тон відходів [1].

Загалом 67 мільйонів тон викидів потрапило в атмосферне повітря; 2,3 мільйони квадратних метрів земель засмічено; 23,3 тисяч гектарів лісів випалено, частину з них втрачено назавжди; 3 мільйони гектарів лісів уражено війною. Водночас хочемо зауважити, що попередні 10 років (з 2011 по 2020) в Україні відбувалося активне відновлення лісів [2]. У 2021 році на відновлення лісів з державного бюджету виділялося 599 мільйони гривень [1].

Крім того, засмічено і забруднено водні об'єкти у районах бойових дій. 20% природоохоронних територій потерпають від війни. Зокрема під окупацією перебувають 8 заповідників, 10 національних природних парків. У зоні ризику опинилися 2,9 млн гектарів Смарагдової мережі – територій, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні. Під загрозою знищення

знаходяться 16 Рамсарських об'єктів площею майже 600 тисяч гектарів. Вони мають статус водно-болотних угідь міжнародного значення завдяки їхньому унікальному біорізноманіттю [1].

В наслідок збройних дій знищено 7,1 мільйони квадратних метрів об'єктів, у тому числі критичної інфраструктури, а їх залишки спричинили шкоду довкіллю. Приблизно 200 тисяч квадратних кілометрів території потребуватиме розмінування. Окупованими залишаються 2,2 тисяч родовищ з енергоресурсами, металами й мінералами [1].

З урахуванням обставин, які відбулися в Україні у 2022 році, варто акцентувати увагу на необхідності розробки програм, спрямованих на оперативне подолання негативних екологічних наслідків збройного конфлікту. З цією метою ми пропонуємо запланувати щорічне виділення коштів у державному на бюджеті на подолання шкоди природному середовищу України.

Ще одним напрямком відновлення екологічної рівноваги є розмінування територій України, які перебували під окупацією військ російської федерації. Одним із напрямків, які потребують втручання держави, це організація навчання спеціалістів з розмінування територій.

Відновлення природних ресурсів також має стати пріоритетом державної політики вже сьогодні. Зокрема, ми пропонуємо державним органам, підприємствам, установам, організаціям відпрацювати такі напрямки, як відновлення втрачених рослин та тварин на деокупованих територіях, територіях, де велися бойові дії; створення нових заповідних зон у постраждалих територіях України; підтримка селекційних досліджень.

Одним із перспективних напрямків, який був актуальним для України і в мирний час, є вирішення проблеми сміття. Дана проблема актуальна для всього світу, а шляхи її вирішення вже реалізуються провідними Європейськими державами. Так, наприклад, Швеція переробляє 99% всього сміття, з якого отримують паливо та сировину для виробництва. Україна, в свою чергу, переробляє лише 6% сміття[3]. Тобто, розробка, затвердження та реалізації державної цільової програми сортування сміття є одним із пріоритетних і перспективних напрямків розвитку екологічної безпеки в Україні. Для повноцінної реалізації вказаних програм обов'язковим, на нашу думку, є будівництво сміттєпереробних заводів.

Поряд із зазначеним пропонуємо запровадити адміністративну відповідальність за порушення встановлених правил сортування сміття, адже виконання встановлених правил без настання відповідальності може бути недостатньо ефективним. Відповідно вважаємо за потрібне доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення [4] статтю 152-2 такого змісту:

«Стаття 152-2. Порушення правил сортування сміття

Порушення правил сортування сміття, - тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів

доходів громадян і на посадових осіб або фізичних осіб - підприємців - від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення за порушення, передбачені частиною першою цієї статті, - тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб або фізичних осіб - підприємців - від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Необладнання місць для утилізації сміття відповідно до вимог, встановлених законодавством, - тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб - суб'єктів господарювання, які утримують місця для утилізації сміття, від сорока до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення за порушення, передбачені частиною третьою цієї статті, - тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб - суб'єктів господарювання, які утримують місця для утилізації сміття, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Ще одним перспективним напрямком встановлення екологічної рівноваги вважаємо перехід на електричні автомобілі на території України. З цією метою пропонуємо розробити та затвердити Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції переходу на електричні автомобілі до 2055 року».

Це лише загальні напрямки забезпечення екологічної безпеки на території України, які потребують подальшого наукового вивчення, проведення експертної оцінки, вивчення представниками нормотворчих органів, а також публічного обговорення серед громадськості. Проте нормалізація природного середовища України, наближення його до норм довоєнного періоду та покращення до міжнародних стандартів – є пріоритетом в подальшій діяльності компетентних державних органів та уповноважених ними представників громадськості.

---

1. Російська агресія в Україні: деякі аспекти шкоди українському довкіллю та у глобальному вимірі. URL: <https://svitua.org/2023/02/23/rosijska-agresiya-v-ukrayini-deyaki-aspekty-shkody-ukrayinskomu-dovkillyu-ta-u-globalnomu-vymiri>.

2. Ліси в Україні: скільки грошей витрачали на відновлення останні 10 років. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/15/infografika/suspilstvo/lisy-ukrayini-skilky-hroshej-vytrachaly-vidnovlennya-ostanni-10-rokiv>.

3. Проблема сміття: від Європи до України. URL: <https://www.csi.org.ua/news/problema-smittya-vid-yevropy-do-ukrayiny/>

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>.

Іван ЗАГОРУЙ

доцент кафедри державно-правових
дисциплін Луганського державного
університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка,
м. Івано-Франківськ, Україна,
кандидат історичних наук, доцент

**ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ**

Звернення до обґрунтування правової природи означених прав перебуває і, в перспективі очевидно перебуватиме, в у полі зору дослідників. Такому припущенню є кілька пояснень.

Соціально-економічні права (соціальні права) є невід'ємною складовою загальної системи прав людини (ліберальних свобод і політичних прав), утім це не означає однакове ставлення до них. В теорії прав людини і до нині залишаються дискусійними питання правової природи цих прав, а так само й механізмів їх реалізації та захисту. Конституція України визначає нормативний зміст кожного права, віднесених до групи соціально-економічних прав як прав другого покоління, а між тим, ані в доктрині, ані на практиці немає усталеної, загальноприйнятої відповіді стосовно обсягу правомочностей, що становлять зміст цих конституційних прав.

Дати відповідь на питання, що слід розуміти під правовою природою прав людини, означає встановити ті якісні, властиві для них ознаки, що іманентно притаманні їм, а також визначити необхідність і наявність державно-правових гарантій реалізації даних прав, а, отже, їх нормативну основу та обов'язкову юридичну силу.

Традиційне уявлення про права людини, здебільшого засновується на тому, що їм властивий природний характер: вони виникають від народження людини і невід'ємні від неї, а правові норми лише фіксують їх; права людини залишаються такими («з людиною») і тоді, коли держава, створюючи законодавство, не визнає їх. З антропологічних позицій основний принцип обґрунтування прав людини виражається в тому, що «людина як людина повинна мати право», що не дозволяє їй опуститися нижче людського, а, отже, з одного боку вони виступають показником і критерієм людського в людині, а з іншого боку – дозволяють їй вступати у відносини і розвивати їх [1, с. 22, 23]. Таким чином, права людини мають наддержавний характер, фіксуються в нормах міжнародного права, чим і відрізняються від звичайних суб'єктивних прав, закріплених у внутрішньодержавному праві.

Чи можна сказати, що вище описані ознаки у повній мірі характеризують соціально-економічні права? Якщо до прав першого

покоління у юридичній науці здебільшого не має якихось особливих розбіжностей щодо наявності у них зазначених властивостей (саме в їх генетичній природі й виявляються справжні юридичні якості, а з ними – існування демократичної правової держави), то цього не можна сказати про права другого покоління. Серед науковців спостерігається широкий спектр розбіжності думок, – від скептичного, до відвертого заперечення соціальних прав як самостійної групи прав, які належать людині від народження.

До соціально-економічних прав виникає багато запитань, відповіді на які, сукупно можуть пролити світло на їх правову природу та особливості, зокрема: їх походження; чи мають вони, як «права другого покоління» ту саму природу і статус що й «права першого покоління» і в якому відношенні до них перебуває правова конституційна держава; які види благ та інтересів людини і громадянина вони захищають; чи володіння цими правами спричиняє корелятивні обов'язки, а якщо так, то на кого вони покладаються; які умови реалізації забезпечення і засоби захисту передбачають соціально-економічні права; якщо гарантіями їх здійснення є соціальна держава, то чи не вступає цей тип держави в конфлікт з іншим типом – правовою державою тощо.

Очевидно, якщо за правами людини визнається їх невід'ємність і невідчужуваність від індивіда, якщо людина визнається найвищою цінністю, то в реальному житті мають бути такі правові й економічні інститути, за умов існування яких людина має не лише класичні правові свободи та права участі в прийнятті політичних рішень, а й права, які забезпечують їй економічні та соціально-культурні потреби і можливості їх реалізації. Дані права визначають базові норми, щоб жити з почуттям гідності, а їх універсальність впливає з того, що, принаймні, у цьому всі люди рівні. Чи означає це, що соціальні права (право на працю, право на житло, освіту і ін.) можна віднести до категорії природних прав людини, – звичайно ні, так як вони не так легко гарантуються як права негативні та вимагають більше ресурсів чим права природні.

Оскільки розпорядником матеріальних цінностей суспільства виступає держава, то й матеріальні гарантії з необхідністю повинні походити саме від держави в межах її соціально-правової політики в контексті відповідних програм, спрямованих на забезпечення права на гідне існування і вільний розвиток своєї особистості у всіх сферах суспільного життя (хоча це стосується не лише позитивних, але й негативних і прав). За іншого випадку всі права людини матимуть ілюзорний характер.

З огляду на це, під правовою природою соціально-економічних прав ми пропонуємо розуміти найбільш значущі сутнісні характеристики і властивості прав людини як особливого явища правової реальності, пов'язаного з її економічним і соціальним становищем у суспільстві, добробутом її сім'ї і вільним розвитком своєї особистості. Втім, цього замало, щоб визначити правову природу прав другого покоління, так як вона невід'ємна від особливостей їх виникнення і функціями, які вони виконують у відношенні до особистості і суспільства. Оскільки за своїм призначенням

соціально-економічні права загалом скеровані на забезпечення гідного життєвого рівня їх носіїв: праця, освіта, соціальне забезпечення та ін., дані права передовсім пов'язані з ресурсами, з інтересами держави і суспільства, а відтак для них, більшою мірою аніж до прав першого покоління, властиві ознаки «позитивних прав». З огляду на це, позитивні права засновуються на відповідальності держави за надання особистості благ і залежать від економічних можливостей держави, ба більше – відповідальності за створення умов, аби людина («кожна людина»), громадянин («кожний громадянин») могли самостійно обирати вид та міру своєї поведінки з метою задоволення різнобічних власних матеріальних і духовних інтересів.

Аналізуючи в межах даної проблеми великий масив спеціальної літератури висновано, що в питанні про «основоположні права» існує практика подвійних стандартів. За правами «першого покоління» закріпилась поняття «класичних», буцімто справжніх прав, які забезпечуються надійними гарантіями юрисдикційного характеру (вони «юстиціабельні»). За ними, як правило, визнається пріоритетність серед об'єктів конституційно-правового регулювання [2, с. 330]. У той же час соціально-економічні права або не визнаються «основоположними», або взагалі не вважаються правами людини й іменуються як «загальні права», «публічні права», «наміри держави», «права-пільги» тощо. Тобто, головним аргументом невіднесення соціальних прав до основоположних прав людини є той, що за ними не визнаються власне юридичні властивості, які притаманні громадянським і політичним правам. Про існування критичного погляду на економічні, соціальні та культурні права пише багато науковців. Іноді, як слушно зауважує В. В. Гончаров, критика стосується не стільки самих прав другого покоління, скільки «необачного формулювання цих прав, що загрожує їхній дієвості» [3, с. 123]. Таке ж припущення висловлює і П. Мартиненко, який вважає, що правові норми, які містять «досить лапідарні чи занадто загальні формулювання» є типовим явищем у випадку основних соціальних норм, а, відтак, вони «є менш придатними до застосування в судах, ніж ті, які містять дуже точні визначення» [4, с. 77-78]. Втім, за усіх критично налаштованих і альтернативних поглядів на економічні, соціальні і культурні права щодо їх меншовартості в порівнянні з громадянськими і політичними правами, існування «якісної різниці» між т. зв. «негативними» та «позитивними» правами, як зауважує Джек Донеллі, не відповідає їхньому розділенню [5, с. 42].

Є і протилежні наукові підходи до розуміння правової природи соціально-економічних прав та їх ролі в загальній системі прав людини. Для прикладу, Ніколь Дельпере стверджує, що соціальні права встановлюються з тим, щоб забезпечити кожному безпечно існування, свободу, рівність і гідність людської особистості [6, с. 35]. Не заперчується вагомість соціально-економічних прав міжнародними демократичними інститутами, що опікуються правами людини, наприклад, ОБСЄ, Страсбурзька система людських прав та ін. Так, Керівні засади в галузі освіти прав людини

«Розуміємо права людини», створені об'єднаним Європейським Центром вивчення і дослідження в сфері прав людини і демократії (ЕТС), містять про соціальні й економічні права такі формулювання: вони «забезпечують соціальну й економічну безпеку людям» та «інколи називаються правами, що орієнтуються на безпеку або ж правами другого покоління, наприклад, право на їжу, на житло й охорону здоров'я» [7, с. 258].

Не вважається, що всі питання стосовно соціально-економічних прав лежать поза площиною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, позаяк практика Європейського суду свідчить протилежне. Однак, їх захист є надто обмеженим, так як основною опорою Конвенції усе-таки є громадянські і політичні права, а не захист соціальних і економічних прав [2, с. 330].

Таким чином, відповідь на постановочне питання чи сприймаємо ми як реальність, що соціально-економічні права є такі ж важливі для людини як і всі інші права, що отримали наукове визнання як основоположні права і свободи людини, може бути ствердною. Так, у статті «До обґрунтування соціальних прав людини» Штефан Госепат висловлює таке припущення, що загальне політико-філософське завдання полягає в тому щоб показати, що соціальні права існують або ж мають існувати і на якій підставі. Під терміном «соціальні права» автор розуміє набір прав із трьох підгруп, що формують соціально-економічні права індивіда стосовно суспільства: права на соціальне забезпечення, на працю, житло, освіту, тобто права на послуги або блага. Дані права індивіда стосовно держави – є основними правами [8, с. 129].

Водночас Ш. Госепат пропонує тезу про те, що соціальні права, у співвідношенні понять і основних принципів прав людини: свобода, потреби, чи рівний розподіл, можуть бути найпереконливіше обґрунтовані та конституційовані за допомогою принципу справедливості соціального розподілу (застосовує поняття «принцип дистрибутивної справедливості»). Із цього правового принципу можна вивести три класи прав (свободи, права участі та соціальні права), що відповідно повинні мати однакове значення як моральні і, як позитивні права. Автор дає ствердну відповідь, що соціальні права «цілком правомірно стоять на одному рівні з іншими класичними правами» і, що між соціальними права та правовими свободами існує нерозривний зв'язок [8, с. 155, 157].

---

1. Пивовар В. Я. Антропологічно-правове обґрунтування прав людини. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. Вип.106. С. 21–23

2. Головатий С. Людські права. Лекції. Київ: Дух і Літера, 2016. і-xxiv, 760с.

3. Гончаров В. В. Створення прав людини через їх проголошення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С.121-127.

4. Мартиненко П. Україна: конституційне право на працю в порівняльній перспективі. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 5. С. 72-79.

5. Донеллі Джек. Права людини у міжнародній політиці / Переклад з англійської Тараса Завалія. Львів: Кальварія, 2004. 280 с

6. Дельпере Н. Защита прав и свобод граждан преклонного возраста / Пер. с франц.

Л. М. Энтина; Вступит. ст. О. В. Яшина. Москва: Деловая книга, 1993. 277 с.

7. Понимаем права человека: руководство по образованию в области прав человека / Пер. с англ.; Под. ред. В. Бенедек, М. Николова. Вена, 2005. 362 с.

8. Госепат Ш. До обґрунтування соціальних прав людини. *Філософія прав людини* / за редакції Ш. Госепата та Г. Ломанна; Пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. 2-ге вид. Київ: Ніка-Центр, 2012. 320 с.

Людмила ЗАГОРУЙ

доцент кафедри державно-правових
дисциплін Луганського державного
університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка,
м. Івано-Франківськ, Україна,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА ЖИТТЯ ЯК ПЕРШООСНОВА ІНШИХ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ

Право на життя має важливе значення у мирний час, а в умовах збройних конфліктів стає одним із актуальніших питань. Реалії воєнних подій в Україні свідчать про системні порушення прав людини зі сторони агресора, а право на життя виглядає як найнезахищене (докази - Буча, Ірпінь, Бородянка, Маріуполь ...).

В Україні становлення інституту права на життя пройшло певні етапи, зокрема, від невизнання до конституційного закріплення у 1996 році життя як однієї із найвищих соціальних цінностей (ст. 3 Конституції) та права на життя (ст. 27 Конституції). Дані положення відповідають нормам міжнародного права. Як основне право воно зумовлює можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не може бути скасоване. В подальшому в площині цивільного права досліджуване право закріпили як особисте немайнове право, що забезпечує природне існування фізичної особи (ст. 281 ЦК України). Це породжує правові наслідки, зокрема, носій права не може бути позбавлений життя та має право захищати себе від протиправних посягань будь-якими засобами, які не заборонені законом.

Під час збройних конфліктів реалізація, дотримання, захист права на життя опиняються під загрозою. Доказами цього є масові обстріли критичної інфраструктури, що ставить життя людей на рівень виживання, використання голоду як засобу боротьби з мирним населенням, руйнація звичайного укладу життя, пов'язаного із необхідністю покидати власне житло та переміщуватись в більш безпечні міста, де виникають питання щодо житла, трудоустрою, отримання необхідної медичної допомоги, навчання, соціального захисту тощо. Під загрозою опинились життя людей, які

залишилися на тимчасово окупованих територіях. Окремої уваги потребує право на життя поранених, військовополонених щодо яких заборонені медичні та/або наукові експерименти, вилучення органів для пересадки, вбивство, каліцтво, тортури, взяття заручниками, застосування покарання без рішення суду тощо. Отже, під час збройних конфліктів питання щодо права на життя (особливо охорона, захист, притягнення винних до відповідальності) загострюються та потребують підвищеної увагу з боку держави та міжнародних інституцій.

Реалізація, охорона та захист права на життя є очевидними, оскільки без цього права втрачають значення не тільки будь-які соціально-політичні права людини, але й природні права. Обґрунтованість цієї тези, на нашу думку, пов'язується як зі змістом права на життя, так і з питанням в яких аспектах його можна розглядати. Візьмемо за основу те, що досліджуване право має комплексний характер, залежить від демократичного рівня розвитку держави та правової свідомості. З урахуванням зазначеного, вважаємо, що змісту права на життя притаманні декілька аспектів, як-то: соціально-економічний, який визначається економічними та соціальними умовами існування людини в державі; політичний – безпосередня залежність від рівня демократії та складає, як слушно зазначають науковці, необхідну умову, мету та сенс усіх демократичних інститутів [1, с. 28] та моральний, оскільки життя людини легально закріплено в Конституції України як найвища соціальна цінність. Відповідно держава покладає на себе певні обов'язки щодо права на життя, що свідчить про вибір європейських демократичних цінностей. Європейський суд з прав людини при тлумаченні обов'язків держави, на підставі ст. 2 (право на життя) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2], умовно поділяє їх на негативні та позитивні. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини щодо тлумачення права на життя держава має позитивні обов'язки, наприклад, розслідування будь-якого насильницького позбавлення життя. Імплементацию такого підходу знаходимо в роз'ясненні Конституційного Суду України, який вважає, що « ... позитивний обов'язок держави стосовно впровадження належної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини передбачає забезпечення ефективного розслідування фактів позбавлення життя ...» [3]. Перелік цих обов'язків доповнюється забезпеченням ефективних засобів правового захисту та наявністю в державі механізму реалізації права на збереження життя, яке є невід'ємною складовою права на життя. Хоча у площині дослідження змісту права на життя склалися різні підходи науковців до цього питання. Ми солідаризуємося з тими науковцями на думку яких складовою права на життя є право на збереження життя зміст якого формують відмова держави від війни та участі в ній, відмова від смертної кари чи обмеження її застосування, встановлення порядку обігу та застосування зброї. Вважаємо, що змістовну частину права на збереження життя можна доповнити такими елементами як правовий режим поранених,

військовополонених, укладання угод про перемир'я та підписання миру, контроль над психічним станом здоров'я населення. Такий підхід орієнтує нас на вузьке та широке значення права на життя.

Так звані «негативні зобов'язання» покладають на державу обов'язок утримуватись від дій, що порушують право на життя (наприклад, заборона катування, примусове позбавлення життя тощо).

Також виникає питання чи можливе обмеження права на життя як першооснови інших прав? Відповідно до статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі - МПГПП), ратифікованого Україною у 1973 році, заборонено відступ від ряду прав, включаючи право на життя (ст.6) [4]. Однак більшість прав, закріплених у МПГПП не є абсолютними, у тому числі й право на життя, тобто можливе їх обмеження для захисту прав інших осіб та суспільного блага за наявності чітко визначених умов. Відповідно до п.2 ст. 2 МПГПП обмеження витікають зі змісту статті, оскільки в ній зазначені випадки, на які це право не поширюється, зокрема, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання [4]. Приклад для багатьох країн - вбивство поліцейським терориста для звільнення заручників. Терорист має право на життя і держава зобов'язана його життя захищати, але в даному випадку його право може бути обмежено для захисту певної особи або суспільного блага. Також легальне право на позбавлення життя інших осіб впливає з положень Конституції України щодо захисту суверенітету та територіальної цілісності України. Ці обов'язки покладаються на Збройні Сили України та інші військові формування та правоохоронні органи.

Таким чином, право на життя - це першооснова інших прав людини. По-перше, його адресатом є людини, яка визнана в державі найвищою соціальною цінністю. По-друге, якщо воно не забезпечено, то немає підстав говорити про інші права. По-третє, воно не може бути скасовано, діє заборона на відчуження, але за наявності чітко визначених умов може бути обмежено.

---

1. Кузьменко Я.П. Загальна характеристика права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 26-30. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream.pdf> (дата звернення: 01.12.2022).

2. Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.12.2022).

3. Право на життя. Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/421-pravo-na-zhyttya> (дата звернення: 30.11.2022).

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 01.12.2022).

Юлія ЗАВГОРОДНЯ

доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
кандидат юридичних наук, доцент

**ПРАВА ДИТИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Розпочата Росією у 2014 році війна негативно вплинула на стан забезпечення прав дітей. Значна кількість сімей змушена була залишити свої домівки (Луганська і Донецька області, Автономна Республіка Крим) та стати внутрішньо переміщеними особами, біженцями, що не могло не позначитись на правах дітей.

Водночас, повномасштабні воєнні дії розпочаті у лютому 2022 поставили в небезпеку життя дітей на всій території України. Систематичні бомбардування цивільних об'єктів Росією щодня впливають на психоемоційний стан як дорослого населення, так і дітей, ставлячи під загрозу їх життя загалом. Вкажемо, що за даними Офісу Генерального прокурора України станом на середину листопада від воєнних дій загинуло 430 дітей та поранено – 830 [1].

Безумовно, що ці цифри не відображають повною мірою стан забезпечення прав дитини. Так, вони не вказують на кількість дітей, що були вивезені за межі України далеко за межі звичного їм середовища і змушені адаптуватися до нових умов, за обставин мовного бар'єру з однолітками та іншими дорослими, спричиняючи низку комплексів. До цього слід додати розлучення сімей (маємо на увазі можливість виїзду за кордон тільки з матір'ю), що знову таки не сприяє повноцінному розвитку дитини.

«За час війни у нашій державі кожна без винятку українська дитина у будь-якому разі зазнала порушень своїх законодавчо закріплених прав. Навіть якщо у дитини відсутні тілесні ушкодження, дитина не зазнала експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини, сексуального насилля, катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, має місце порушення її основних прав» [2].

Не можна не згадати і відсутність можливості української влади (через систематичні обстріли Росією цивільних об'єктів, у тому числі й об'єктів критичної інфраструктури) забезпечити звичний освітній процес у закладах середньої освіти.

Поза увагою не можна залишити і постійні загрози використання

ядерної зброї, що спричинить шкоду не тільки дітям і не тільки в Україні, але буде мати значну територіальну зону ураження.

«18 березня з-під завалів Чернігівського гуртожитку рятувальники витягли тіла семирічних двійнят. Також попри всі заборони російські військові вдаються до катувань цивільного населення, зокрема дітей. Наприклад, в Ізюмському районі на Слобожанщині виявлено закатовані та спалені тіла трьох осіб, одне з яких належить дитині»[3, с. 101] – відзначають Я. Швець й І. Соколова.

Вкажемо, що у цілому національна система права містить доволі розвинуте законодавство, яким регулюються суспільні відносини щодо забезпечення прав дитини в умовах війни, що певною мірою пояснюється прийняттям змін до законодавства після 2014 року. Так, згадаємо Конституцію України, Сімейний кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства» та ін.

Зокрема, у останньому міститься визначення дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів – це «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [4].

Згадаємо також низку міжнародно-правових договорів, які безпосередньо стосуються міжнародного гуманітарного права:

- Женевську конвенцію про захист цивільного населення;
- IV Гаазьку конвенцію про закони і звичаї війни на суходолі.

Однак, основною проблемою є виконання Росією вимог міжнародного гуманітарного права. Саме через порушення правил і звичаїв війни Російською Федерацією (як і норм інших галузей міжнародного права) створюється загроза як правам дітей, так і правам цивільного населення загалом.

Відтак, на нашу думку, основні зусилля національної влади (у контексті забезпечення прав дитини) мають бути спрямовані на «внесення до порядку денного» міжнародних організацій, міжнародного співтовариства проблеми порушення прав дитини Російською Федерацією, необхідності задіяння різноманітних міжнародних механізмів забезпечення прав дитини.

Додамо, що 14 листопада 2022 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй більшістю голосів (94 – «за», 13 – «проти», 74 – «утримались») ухвалила резолюцію «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України», яка передбачає створення механізму компенсацій Україні Росією завданих через війну збитків. Цей механізм, на нашу думку, має ураховувати і відшкодування шкоди, завданої порушенням прав дитини.

1. Офіс Генерального прокурора. URL <https://www.gp.gov.ua/>.
2. Дробязко К. Як захистити права дитини в умовах воєнного стану. URL <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-prava-ditini-v-umovah-voennogo-stanu.html>.
3. Швець Я.І., Соколова І.О. Порушення прав дітей під час війни Російською Федерацією. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 71. С. 99-103.
4. Про охорону дитинства. Закон України від 26 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст.142.

Роман КАРПЕНКО

доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
кандидат юридичних наук

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ В УКРАЇНІ**

Проблематика захисту населення під час збройного конфлікту на території України є досить актуальною, проте аналізу та дослідженню саме питанню військово-цивільної адміністрації все ж таки присвячена незначна кількість наукових праць, оскільки це поняття вирізняється своєю новизною та появою в правовому полі відносно нещодавно. Водночас значну роль у вивченні вказаного державного інституту відіграли праці таких науковців як Т. Журавля, Е.Тітко, Д. Хайрулліна, О. Шутова [1] та ін.

Початок антитерористичної операції на сході України в 2014 році та повномасштабне вторгнення Російської Федерації в 2022 році викликало необхідність у військовій організації управління для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення на території областей, районів, громад, міст, селищ та сіл, що опинились в зоні проведення бойових дій та відсічі збройної агресії ворога. Налагодження 75 системи державного управління та місцевого самоврядування в умовах військових дій є вкрай важливим, оскільки мова йде про зниження впливу негативних чинників та наслідків проведення військових операцій у зоні ведення збройного конфлікту.

Для забезпечення безпеки, правопорядку та нормалізації життя в районі проведення бойових дій, військово-цивільна адміністрація наділена певною сукупністю повноважень, що допомагають виконати поставлені перед нею

функції та завдання щодо управління, контролю, керівництва та організації, зокрема це: повноваження у сфері оборони, національної безпеки та цивільного захисту; повноваження щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян; повноваження у сфері планування, соціально-економічного розвитку, бюджету та фінансів; повноваження у сфері управління майном та житлово-комунального господарства; повноваження у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури й спорту та соціального захисту населення тощо.

В нинішніх умовах, пов'язаних із повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України, створення військово-цивільних адміністрацій не лише на території Операції об'єднаних Сил, є вимогою часу, що, у свою чергу, забезпечить швидке врегулювання питання забезпечення безпеки та правопорядку серед населення, недопущення гуманітарної кризи на території, де ведуться тяжкі бої й унеможлиблюється нормальне функціонування органів місцевого самоврядування та державної влади. Ще однією причиною запровадження військово-цивільних адміністрацій є фаховість військових, що набагато краще володіють управлінськими функціями в умовах воєнного стану й здатні ефективно керувати містом, селищем, районом тощо.

---

1. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 р. №141-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 06.05.2022).

2. Шутова О., Хайрулліна Д. Інститут військово-цивільних адміністрацій та його запровадження в зоні проведення антитерористичної операції. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 130–133

Юлія ЗАВГОРОДНЯ

доцент кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна,

кандидат юридичних наук, доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В АСПЕКТІ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Неодноразово відзначалось, що з лютого 2022 життя кожного жителя України, а також іноземних студентів, що навчалися в українських закладах вищої освіти, зазнало кардинальних змін. Кожен з нас це відчув на собі, на житті своїх рідних, своїх сімей.

Станом на сьогодні Збройні Сили України, завдячуючи підтримці

зарубіжних держав, поступово відновлюють контроль над тимчасово окупованою Росією територією.

Однак, початок повномасштабного вторгнення, сама війна дозволили виявити низку моментів, що вказують на необхідність змін міжнародного механізму забезпечення міжнародного правопорядку, запобігання масовим порушенням прав людини тощо.

У цьому аспекті варто вказати на те, що існуюча система міжнародних організацій була створена після другої світової війни і значною мірою була відповіддю на її негативні наслідки, а функціонування цієї системи мало запобігти подібним проявам діяльності держав – організація та ведення агресивних воєн та ін.

Так, згадаємо, що у преамбулі Статуту Організації Об'єднаних Націй вказується наступне: «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості врятувати майбутні покоління від лих війни, яка двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе, і знову утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості...» [1]. А відповідно до ст. 1 цього Статуту «Цілями Організації Об'єднаних Націй є: 1. Підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою: вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загроз миру, а також для придушення актів агресії чи інших порушень миру, а також здійснювати мирними засобами та відповідно до принципів справедливості та міжнародного права врегулювання або врегулювання міжнародних суперечок або ситуацій, які можуть призвести до порушення миру» [1].

У цьому контексті не можна не згадати численні заклики українців (особливо у перші дні повномасштабних бойових дій Росії проти України) до міжнародної спільноти засудити дії Росії, надати підтримку Україні, забезпечивши збереження життів населенню України, закрити небо над Україною. Додамо також, що за повідомленнями засобів масової інформації початку березня 2022 року «за даними соціологічного опитування Ipsos, близько 74% американців заявили, що Сполучені Штати та їхні союзники по НАТО мають закрити небо над Україною» [2].

Нагадаємо, що Організація Північноатлантичного договору відмовила у закритті неба, обґрунтовуючи свою відмову вказівкою, що не є стороною конфлікту. Водночас, цілком очевидно є наступна аналогія. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання при визначенні діяння, яке може бути сприйняте як катування, передбачає, що як катування розглядається також мовчазна згода відповідних суб'єктів. Тобто, навіть коли особа сама не вчиняє катування, але знає про таку поведінку і не вживає відповідних заходів, це також є катуванням. І за таку поведінку має наставати юридична відповідальність. Бездіяльність також є формою діяння, а не тільки дія.

Навряд чи можна визнати «вжиттям ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загроз миру» засудження дій Росії та вираження

стурбованості її діями.

До означеного слід додати і окремі акти Міжнародного комітету Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, організації, яка має діяти як незалежна і неупереджена, не втручатися у конфлікт, підтримуючи одну зі сторін. Цього приводу згадаємо, що «24 березня «Українська правда» оприлюднила публічне звернення до Міжнародного комітету Червоного Хреста українських правників, правозахисників, представників громадськості» [3].

Не можна залишити поза увагою і сприйняття громадськістю одного зі звітів відомої міжнародної неурядової організації - Amnesty International. «Заступниця міністра оборони України Ганна Маляр заявила, що це дослідження Amnesty International, яке не враховує факту агресії росії, хронології подій та контексту захисту Україною своєї державності, схоже на дослідження дій жертви без урахування дій озброєного гвалтівника, а також спотворює реальну картину міжнародного злочину агресії, який вчиняється росією з 2014 року. Міністр закордонних справ Дмитро Кулеба закликав правозахисну організацію Amnesty International не шукати фальшивого балансу між країною-злочинцем росією і Україною, яка захищається від неї, а розповісти світові правду про росію» [4].

Безумовно, що є і значна кількість позитивних прикладів діяльності міжнародних організацій різного рівня щодо надання допомоги постраждалим від російської збройної агресії, а також постійне намагання міжнародних інституцій адаптуватися до функціонування в нових умовах, однак, це лише підтверджує наш висновок про те, що існуюча міжнародна система забезпечення міжнародного правопорядку потребує суттєвих змін, які будуть ураховувати стан розвитку сучасного суспільства.

---

1. United Nations Charter. URL <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>.

2. Масові заклики українців можуть спонукати Захід закрити небо над Україною - Жирнов. URL <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3420701-masovi-zakliki-ukrainciv-mozut-sponukati-zahid-zakriti-nebo-nad-ukrainou-zirnov.html>.

3. Міжнародний комітет Червоного Хреста: репутаційна криза через війну в Україні. URL <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-chervonyu-khrest-rosiya/31772843.html>.

4. Amnesty International «розшифрувала» скандальний звіт: шкодуємо, але не відмовляємось. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3545496-amnesty-international-rozsifruvala-skandalnij-zvit-skoduemo-ale-ne-vidmovlaemos.html>.

Дар'я КЛЕПКА

науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального
процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені В.В Сташиса Національної
академії правових наук України,
м. Харків, Україна,
кандидат юридичних наук,

**ДО ПИТАННЯ РОЗШИРЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧОГО СУДДІ
ЩОДО ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства якщо закінчилися строки досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру, встановлені ч. 1 ст. 219 цього Кодексу, слідчий суддя може винести ухвалу про закриття кримінального провадження за клопотанням іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника (ч. 9 ст. 284 КПК України).

Водночас у науковій спільноті нормативна регламентація закриття кримінального провадження слідчим суддею зазнає суттєвої критики. Зокрема вчені звертають увагу на: невизначеність чинним КПК України питання щодо суб'єктного складу учасників розгляду такого клопотання; відсутність унормування права слідчого судді, розглядаючи клопотання про закриття кримінального провадження, вирішити й питання щодо скасування арешту майна; відсутність можливості слідчим суддею визначати долю речових доказів у випадку закриття кримінального провадження; окрім того, як на недолік досліджуваного нормативного припису у науковій літературі вказують на те, що положення ч. 9 ст. 284 КПК взагалі не спрямоване на захист прав потерпілого у кримінальному провадженні [1]. Крім того, на увагу заслуговує відсутність у законі вказівки на можливість слідчого судді витребувати матеріали кримінального провадження за власної ініціативи [2].

На підставі вище викладеного видається що вдосконалення чинної регламентації порядку закриття кримінального провадження слідчим суддею, має включати щонайменше такі питання: порядок розгляду клопотання про закриття кримінального провадження (учасники, строки розгляду); повноваження слідчого судді вирішувати питання щодо скасування арешту майна під час вирішення клопотання про закриття кримінального провадження; повноваження слідчого судді щодо витребування матеріалів досудового розслідування.

Окремої уваги варто звернути на те, що чинний КПК України передбачає закриття кримінального провадження виключно у випадку закінчення строків досудового розслідування з моменту внесення відомостей до ЄРДР до повідомлення особі про підозру. Вочевидь така редакція ч. 9 ст. 284 КПК України спрямована на упередження втручання слідчого судді в компетенцію слідчого, прокурора та перебирання окремих функцій сторони обвинувачення. Адже закриття кримінального провадження у випадку закінчення строків після повідомлення особі про підозру віднесено до повноважень прокурора відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України.

У той же час виникає питання якими правовими засобами «озброєна» сторона захисту під час досудового розслідування у випадку не виконання прокурор свого прямого обов'язку, передбаченого чинним КПК закрити кримінальне провадження у випадку спливу строків досудового розслідування? Аналіз кримінального процесуального законодавства України надає підстави стверджувати, що за таких обставин підозрюваний має право оскаржити таку бездіяльність слідчому судді в порядку ст. 303 КПК України, та/або спрямувати скаргу прокурору вищого рівня на недотримання розумних строків на підставі ст. 308 КПК України.

Однак ознайомлення з правозастосовною практикою надає підстави стверджувати, що передбачені чинним КПК гарантії дотримання прав підозрюваного (як то оскарження бездіяльності, або недотримання розумних строків) не можна охарактеризувати як ефективні.

Так, наприклад, слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва відмовив у задоволенні скарги на бездіяльність прокурора, що полягає у не закритті кримінального провадження у зв'язку з закінчення строків досудового розслідування. Своє рішення слідчий суддя аргументував тим, що пунктами 1-11 ч. 1 ст. 303 КПК України визначено вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Відповідно п. 1 ч. 1 ст. 303 України, на досудовому провадженні можуть бути оскаржені рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, яка полягає у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк. Так, бездіяльність, яка полягає у нездійсненні інших процесуальних дій передбачає три обов'язкові ознаки: 1) слідчий, прокурор, дізнавач, наділені обов'язком вчинити певну процесуальну дію; 2) така процесуальна дія має бути вчинена у визначений КПК України строк; 3) відповідна процесуальна дія слідчим, прокурором, дізнавачем у встановлений строк не вчинена. Відтак, наведена норма дозволяє звернутися до суду зі скаргю не на будь-яку бездіяльність, а лише щодо обов'язків, строк виконання яких чітко регламентований кримінальним процесуальним законодавством. Разом з тим, норма ст. 284 КПК України не містить спеціального часового визначення (проміжку), а саме строку, згідно якого прокурор зобов'язаний прийняти рішення про закриття кримінального

провадження у зв'язку із впливом строку досудового розслідування, тобто у певний визначений Кодексом строк. При цьому, слідчий суддя звертає увагу, що оскарженню підлягає виключно бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у нездійсненні процесуальних дій, а не прийняття процесуальних рішень у вигляді постанови, в тому числі, про закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України [3].

Не вдаючись до сутнісного аналізу вище викладеного рішення, зауважимо лише, що на підставі аналізу правозастосовної практики можна констатувати наявність правового вакууму щодо ефективного забезпечення прав підозрюваного у випадку закінчення строків досудового розслідування та не прийняття прокурором рішення про закриття кримінального провадження. За таких обставин цілком логічним видається передбачити можливість закриття кримінального провадження слідчим суддею за клопотанням підозрюваного або його захисника.

Зауважимо, що п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК передбачає закриття кримінального провадження за єдиної імперативної умови – *закінчення строків досудового розслідування*. Видається, що закінчення строків досудового розслідування є об'єктивною категорією, яка жодним чином не пов'язана з оцінкою причетності особи до вчинення кримінального правопорушення.

Крім того, на підставі системного тлумачення норм КПК України можна зробити обґрунтований висновок, що здійснення досудового розслідування поза межами строків, передбачених законом, не допускається. Варто підкреслити, що процесуальні строки є необхідним організаційним заходом, що забезпечує оперативність та ефективність розслідування злочинів, а також судового розгляду кримінальних проваджень. Організуюче значення встановлених законом строків визначається тим, що вони забезпечують достатній час та обумовлюють необхідні темпи вирішення завдань, які стоять перед органами та посадовими особами, що безпосередньо провадять кримінальне судочинство. Без наявності встановлених кримінальних процесуальних строків, *без їх належного дотримання при здійсненні кримінального судочинства виникатимуть безліч порушень прав та законних інтересів особи, які усунути і поновити дуже складно, а іноді, неможливо* [4].

Тож у випадку закінчення строків досудового розслідування та не прийняття рішення прокурором про закриття кримінального провадження слідчий суддя у жодному разі не перебирає на себе функцію обвинувачення, навпаки видається, що за таких обставин він виконує свою законну функцію судового контролю. Адже наявність у слідчого судді повноважень на закриття кримінального провадження за таких обставин виступатиме гарантією дотримання фундаментальних прав особи як то право на справедливий суд, а саме такої його складової як право на дотримання розумних строків кримінального провадження. На підставі вище викладеного

вважаємо доцільним внести відповідні зміни до ч. 9 ст. 284 КПК та передбачити окрім права слідчого судді на закриття кримінального провадження у випадку закінчення строків досудового розслідування з моменту внесення відомостей до ЄРДР до повідомлення особі про підозру, й право на закриття кримінального провадження у випадку закінчення строків досудового розслідування після повідомлення особі про підозру.

1. Завтур В. А. Повноваження слідчого судді щодо закриття кримінального провадження: деякі питання тлумачення та практичного застосування норм ч. 9 ст. 284 КПК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/83.pdf

2. Гловюк І.В. Право іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, на закриття кримінального провадження: проблеми нормативної регламентації та реалізації. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 18. С. 160

3. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 3 жовтня 2022р. справа № 757/26750/22-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106574501>

4. Заїка С. О. Строки у кримінальному процесі України в контексті європейських стандартів: дис. ... канд. юрид. наук, Київ, 2006. 285 с.

Юлія ЗАВГОРОДНЯ

доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ВІЙНИ: ЗАГАЛЬНОПРАВОВИЙ КОНЦЕПТ

Збройна агресія щодо держави, відповідно до норм міжнародного права може бути підставою для відступу держави від взятих на себе зобов'язань за міжнародним договором. Так, відповідно до ч. 1 ст. 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [1].

Одним з таких прав, які можуть бути обмежені в умовах війни є право на справедливий суд, яке закріплено в ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Водночас, цілком очевидною є значимість цього права в демократичному суспільстві, у тому числі й тому,

на яке посягає диктаторський режим агресора. «На думку Суду, право на справедливий суд займає настільки важливе місце в демократичному суспільстві, що не може бути виправдання для тлумачення п. 1 ст. 6 (ст. 6-1) Конвенції обмежувально» [2] – наголосив Європейський суд з прав людини у справі *Moreira De Azevedo v. Португалії*

Саме суд є тим органом, від ефективності діяльності якого залежить стан імплементації вимог верховенства права, яке не втрачає своєї важливості і в умовах воєнного часу. Так, законодавство демократичних держав вказує саме на пріоритет прав людини у діяльності держави (а людина визначається як основна цінність).

До цього слід додати, що навіть під час воєнного стану (чи надзвичайного стану) не може бути обмежена низка прав людини. В Україні перелік цих прав визначається у ч. 2 ст. 64 Конституції України [3].

Відзначимо, що практика Європейського суду з прав людини дозволяє виокремити складові права на справедливий суд. Аналіз рішень страсбурзького суду за ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод дозволяє стверджувати, що право на справедливий суд включає в себе такі положення:

- рівність та недискримінація;
- змагальність сторін;
- обґрунтування прийнятого рішення;
- незалежність та неупередженість суду;
- доступ до суду;
- публічний розгляд справи розгляд справи у розумний строк;
- виконання судового рішення.

Виокремлення складових елементів права на справедливий суд дозволяє виявити ті з них, які важко реалізувати в умовах воєнного стану. Такий підхід забезпечує можливість розроблення рекомендацій з покращення діяльності держави із забезпечення права на справедливий суд.

У результаті збройної агресії Росії було окуповано частину території України – Автономну Республіку Крим, частину Донецької та Луганської областей. Це не могло не вплинути на здійснення судочинства на цих територіях. Судді були переміщені на підконтрольну Україні територію, однак, цього не можна сказати про матеріали судових слухань, які знаходились у судах, відповідно значна частина документів була втрачена.

Хоча, слід вказати, що зміни у порядку здійснення судочинства торкнулись лише тих судів, що функціонували на окупованій території та прифронтовій зоні.

Ситуація кардинально змінилась у лютому 2022 року, коли Росія здійснила повномасштабне вторгнення на територію України, окупувавши частину території, здійснюючи бомбардування усієї території України, розрушуючи житлові квартали, адміністративні будівлі та ін. В Україні було оголошено мобілізацію та призвано до Збройних Сил України близько 700

тисяч осіб. Очевидно, що в таких умовах важко забезпечити право на справедливий суд, як і інші людські права.

Серед основних змін, які відбувались у сфері здійснення судочинства, слід вказати наступні.

Була призупинена діяльність окремих судів у Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Луганській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській, Харківській та Херсонській областях. Через неможливість здійснення правосуддя в окремих регіонах цих областей, було змінено територіальну підсудність за справами, що розглядались у цих судах, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або до іншого суду. Така зміна здійснена через розпорядження Голови Верховного Суду (для реалізації такого повноваження Голови Верховного Суду було внесено зміни до законодавства про судоустрій і статус суддів.

Окрім систематичних повітряних тривог, які змушують людину ховатися в укриття, вкажемо на те, що значна кількість громадян була мобілізована, ще більша кількість осіб виїхала за межі України (при цьому у останньому випадку не повідомлялось про зміну місця свого проживання, що цілком очевидно). Поінформувати учасника справи, який виїхав в іншу державу змінив місце проживання в Україні, не вказавши офіційним органам своє нове місце проживання.

Додамо, що з метою запобігання хакерським атакам в Україні було обмежено доступ до реєстру судових рішень, сервісів «Стан розгляду справ» та «Список справ, призначених до розгляду».

Загалом, варто вказати, що в умовах війни найбільшим обмеженням піддається право на доступ до суду та публічний розгляд справи, право на розгляд справи у розумний строк. Однак, будь-яке обмеження права на справедливий суд повинно відповідати вимогам закону, мати легітимну мету, а заходи обмеження мають бути пропорційними.

---

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Case of Moreira De Azevedo v. Portugal. Application no. 11296/84. URL <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57645>

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Володимир КОВБАСА

доцент кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Мирослава ПОЛІЩУК

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТАХ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Історія створення та становлення міжнародних документів щодо захисту прав людини бере свій початок у другій половині ХХ століття. Після закінчення Другої світової війни була створена Організація Об'єднаних Націй (ООН), яка зібрала разом країни світу з метою забезпечення миру та стабільності в світі [1]. Однією з головних меть ООН було створення міжнародних стандартів, що регулюють захист прав людини.

Після створення ООН було прийнято Конвенцію про заборону рабства і работоргівлі (1956) [3], яка визнавала, що рабство та работоргівля є порушеннями прав людини та протиставлялась цьому явищу. Пізніше, у 1966 році були прийняті Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Ці пакти визнавали та гарантували різноманітні права людини, такі як право на життя, свободу думки, віросповідання, національну та етнічну належність, рівність перед законом та багато інших.

У 1948 році була прийнята Всесвітня декларація прав людини, яка визнавала, що кожна людина має право на свободу, рівність, гідність та повагу до своїх прав. Ця декларація є одним з найбільш важливих документів в історії захисту прав людини та використовується як основа для створення інших міжнародних документів. У 1968 році була прийнята Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Конвенція СЕДЖ) [2]. Ця Конвенція визнавала, що дискримінація на основі статі є порушенням прав людини та закликала країни до прийняття заходів для ліквідації цієї дискримінації та забезпечення рівності між жінками та чоловіками.

У 1979 році була прийнята Конвенція про усунення всіх форм дискримінації щодо жінок (Конвенція про усі форми дискримінації щодо жінок - CEDAW), яка встановлює стандарти для захисту прав жінок та дівчат. Ця Конвенція визнавала, що дискримінація на основі статі є

порушенням прав людини та закликала країни до прийняття заходів для усунення цієї дискримінації.

У 1991 році міжнародні документи щодо захисту прав людини вже існували, але цей рік був важливим у контексті їх становлення та розвитку. Одним із найважливіших міжнародних документів щодо прав людини є Всесвітня декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році. У 1991 році декларація вже була прийнята і розглядалася як визначальний документ в галузі прав людини.

У 1991 році також була прийнята Рамкова конвенція про захист національних меншин та Європейська соціальна хартія. Обидва документи містять положення про захист прав меншин та соціальних прав людини. У той же час, 1991 рік був переломним у зв'язку з розпадом СРСР і країнами-спадкоємцями, що призвело до виникнення нових держав та зміни політичних систем. Це створило нові виклики для захисту прав людини в цих країнах. У 1991 році також була створена Рада Європи, яка вже мала значні досягнення в галузі захисту прав людини. Рада Європи була відповідальна за прийняття Європейської конвенції з прав людини, яка була підписана ще в 1950 році. У 1991 році Рада Європи також створила Європейський суд з прав людини, який став важливим інструментом в захисті прав людини в Європі.

Отже, у 1991 році міжнародні документи щодо захисту прав людини були вже розроблені та прийняті, але політичні зміни та нові виклики для захисту прав людини створили потребу у подальшому розвитку цієї галузі.

Після 1991 року захист прав людини продовжив розвиватися як на міжнародному, так і на національному рівнях. Деякі з подій та документів, які відіграли важливу роль після 1991 року, включають:

- Прийняття Римського статуту Міжнародного кримінального суду в 1998 році, який став першим міжнародним судом для розгляду злочинів проти миру, злочинів проти людства та військових злочинів [4].

- Заснування Офісу Верховного комісара ООН з прав людини в 1993 році. Офіс займається моніторингом порушень прав людини та сприяє їх захисту в різних країнах світу [5].

- У 1993 році була прийнята Віденська декларація та програма дій, яка допомогла у визначенні прав людини як універсальної цінності та посиленні міжнародної співпраці у захисті прав людини.

- У 1998 році була прийнята Декларація про захист прав людини за допомогою інформаційної та комунікаційної технології. Цей документ визначив право кожної людини на доступ до інформації та свободу висловлювання в Інтернеті та інших медіа.

- Після 1991 року деякі країни приймали нові законодавчі акти та конституції, які гарантували права людини та свободу слова. Наприклад, у 1996 році була прийнята Конституція України, яка містить гарантії на свободу думки, слова та інших прав людини [6].

Одним з головних висновків, які можна зробити з історії створення та становлення міжнародних документів щодо захисту прав людини, є те, що захист прав людини є невід'ємною складовою сучасного світу. Цей процес почався багато років тому, і до сьогодні він продовжує розвиватися та удосконалюватися. Незважаючи на те, що деякі країни іноді порушують права людини, світ в цілому рухається в напрямку захисту цих прав, і це позитивний розвиток. Іншим важливим висновком є той факт, що міжнародна співпраця та зусилля з боку громадськості є ключовими елементами у забезпеченні захисту прав людини.

---

1. Provost, René (2002). International human rights and humanitarian law. Cambridge, UK: Cambridge University Press. p. 8.

2. Буткевич О. В. Міжнародне право прав людини. Київ :Знання України, 2004Т.2812с.URL:https://web.archive.org/web/20161224061616/http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_161?test=IGcMfFdBtDOPDC3kZiL.cecoHyPxEsAkiGsqGps

3. Кулеба Д. І.. Римський статут Міжнародного кримінального суду Київ :Знання України, 2004 Т.2812с.

5. Гнатівський М. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 738 с.

Андрій КОРЕНЕВ

доцент кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Н. ШВЕЦЬ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

НОРМАТИВНА ОСНОВА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Нормативною основою цього виду юридичної відповідальності є адміністративне та позадоговірне право.

Соціальна вага такого законодавства полягає в тому, що його норми встановлюють бажаний стандарт поведінки відповідальних осіб і встановлюють межі заходів державних органів і посадових осіб, які мають право застосовувати адміністративну відповідальність.

Кодекс України про адміністративні правопорушення, Митний Кодекс, Кодекс торговельного мореплавства, а також інші нормативно-правові акти є

складовими вітчизняного законодавства щодо адміністративної відповідальності [6].

Систематизація законодавства про адміністративні правопорушення почалася з прийняттям у 1980 р. Основ союзного законодавства УРСР та інших союзних республік. Ці документи започаткували процес кодифікації законодавства про адміністративні правопорушення та адміністративну відповідальність. У результаті цього процесу 1 червня 1985 р. був виданий Кодекс України про адміністративні правопорушення разом із аналогічними законами інших союзних республік. Прийняття Кодексів замінило сотні розрізнених нормативних актів, що регулювали питання адміністративної відповідальності, кодифікувало норми про підстави та порядок застосування цього виду юридичної відповідальності, визначило систему та компетенцію суб'єктів адміністративної юрисдикції вперше. Прийняття та застосування цих Кодексів дозволили більш ефективно протидіяти адміністративним правопорушенням і упорядкувати адміністративно-юрисдикційну діяльність.[1]

Серед правових джерел, що регулюють адміністративну відповідальність, особливе місце посідає Кодекс України про адміністративні правопорушення, прийнятий 7 грудня 1984 року. Даний законодавчий акт складається з 5 розділів, 33 глав та більше 350 статей, і він кодифікував законодавство про адміністративну відповідальність, значно розширивши його зміст. Крім матеріальних норм, системи стягнень, складів правопорушень та інших аспектів, кодекс також містить значну кількість адміністративно-процесуальних норм, які регулюють провадження у справах про адміністративні правопорушення [2].

На думку В.К. Колпакова, Кодекс України про адміністративні правопорушення є основним джерелом норм, що регулюють адміністративну відповідальність, оскільки:

1. Цей закон є найбільш обсяжним актом, що містить норми про адміністративну відповідальність;
2. Він регулює загальні питання щодо відповідальності, такі як система стягнень та підстави для їх застосування;
3. Багато нормативних актів містять прямі посилання на положення Кодексу України про адміністративні правопорушення, які мають загальний характер [3].

Законодавство України активно змінюється відповідно до нової суспільно-економічної формації, що передбачає реформування кодифікованих нормативно-правових актів, що регулюють відносини з правоохоронними органами. Настав час реформувати законодавство про адміністративну злочинність. Наразі є проект Кодексу України про адміністративні правопорушення, яким, крім існуючих, пропонуються нові види адміністративних стягнень, а саме: громадські роботи, призупинення дії ліцензії на певний вид господарської діяльності, анулювання ліцензії. ,

тимчасова заборона певних видів діяльності об'єднань громадян, примусовий розпуск об'єднань громадян, скасування державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності та збільшення кількості суб'єктів, які притягуються до адміністративної відповідальності. Проект також містить поняття співучасті [4].

Для ефективної реалізації нової стратегії реформ, яка передбачає посилення дієздатності держави, необхідний поступовий перегляд ідеологічних концепцій і правових стандартів, реформування та зміна правових інститутів. Інститути адміністративного права мають важливе значення в цих процесах, оскільки вони розглядаються як практичні інструменти для досягнення покращення економічного та соціального становища, зміцнення правового порядку, утвердження принципів верховенства права, справедливості та гуманізму, надання пріоритету правам і свободам людини і громадянина, побудови правової держави та створення громадянського суспільства. Ідеї концепції адміністративної реформи в Україні та програмні документи щодо її реалізації визначають інститути адміністративного права як ключові складові для досягнення цих цілей.

Професор І.П. Голосніченко вважає, що удосконалення законодавства про адміністративні правопорушення дозволило усунути низку проблем, що виникли під час реформування правового інституту адміністративної відповідальності, таких як незавершеність кодифікації, права встановлення адміністративної відповідальності, системи КУпАП України про адміністративні правопорушення, правопорушень, перегляд поняття адміністративного правопорушення, розширення кола суб'єктів та необхідність нових видів санкцій. Я поділяю цю точку зору і вважаю, що прийняття нової редакції Кодексу має відбутися лише після вирішення цих інших проблем кодування [5].

---

1. Кодекс Адміністративного Судочинства України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

3. Бевзенко В.М. Адміністративні суди України: навчальний посібник., 2018. С. 271.

4. Чушенко В. І. Конституційне право України : підручник. К. : Ін Юре, 2019. С. 547.

5. Муніципальне право України : підручник. Харків : Одиссей, 2017. С. 528.

6. Положенням про прикордонний режим, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 1147 від 27.07. 98 р. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-98-%D0%BF#Text>.

Анатолій КОРШУН

доцент кафедри
загальноправових дисциплін,
доктор філософії в галузі права

Олександра ПОЛІШКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ЮРИДИЧНИЙ ДОКУМЕНТ ЯК ОСНОВНИЙ НОСІЙ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

В сучасному світі, де правова система стає все складнішою і розвиненішою, юридичний документ стає надзвичайно важливим носієм правової інформації. Один з головних принципів справедливості полягає у тому, що кожна людина повинна мати можливість знати закони, які стосуються її прав та обов'язків. Юридичні документи надають цю можливість, оскільки вони містять текст законів, наказів, постанов, розпоряджень та інших документів, що мають юридичну силу.

За своєю суттю юридична документація у правовій сфері є комунікативною частиною. Адже за її допомогою відображається і поширюється правова інформація – як основний спосіб передачі інформації; застосування функціональних стилів вираження правової думки. Основою юридичної діловодства є саме діловодство.

У виданні «Документознавство: словник-довідник термінів і понять» вказано, що діловодство – це сукупність процесів, що забезпечують документування управлінської інформації та організацію роботи зі службовими документами. Таке саме визначення міститься в Державному стандарті України 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять». Отже, згідно із цією дефініцією, відповідні потреби документаційного забезпечення правової сфери задовольняються в процесі документування інформації правового характеру та організації роботи з юридичними документами [1, с.45].

З вище зазначеного випливають питання: що таке юридичний документ; яка складова організації роботи з юридичними документами; яка визначена діяльність їх створення. Відповідно, документ – це діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, слугує доказом чого-небудь. Таке саме визначення подає Л. Погиба, а Н. Горголюк та І. Казімірова зазначають, що діловий документ фіксує інформацію,

підтверджує її достовірність, об'єктивність [1, с. 45].

Тобто, у вищевикладеному значенні, що таке документ, вчені звузили до суто матеріального об'єкта, що може підтверджувати, доказувати, посвідчувати та містити інформацію, що не номінується певним видом, у зафіксованому вигляді.

У контексті організації роботи з юридичними документами своє бачення діловодства подають І. Тетарчук та Т. Дяків, які фіксують його складові: - скорочення документопотоку (запропоновано поділ на вхідний, вихідний та внутрішній) шляхом: уніфікації – запровадження та застосування однакового складу й форм документів про однотипні явища; стандартизації – встановлення зразків виконання (однакового складу та форм) документів, розроблених за результатами уніфікації; - раціоналізація та підвищення ефективності організації праці діловодів; - покращення контролю за виконанням приписів та доручень, що містяться в документах, у передбачені ними терміни [1, с.46].

Юридичні документи - це документи, які створюються або використовуються в рамках правової системи. Вони можуть бути створені урядовими органами, судами, адвокатами або іншими юридичними фахівцями. Ці документи містять правову інформацію, яка допомагає людям розуміти закони та процедури, пов'язані з їхніми правами та обов'язками.

Окрім того, юридичні документи є важливими для захисту прав людей. Інформація, яка міститься в цих документах, може бути використана для захисту прав людини в суді. Наприклад, якщо людина знає, що її право було порушено, вона може використовувати юридичні документи, щоб захистити свої права та інтереси в суді.

Звідси ми можемо побачити, що юридичні документи можуть інформаційно впливати на суб'єктів права і на правовий рух діяльності в цілому. Юридичні документи мають важливий внесок для забезпечення додержання правопорядку та забезпечення безпеки громадян.

На підтвердження зазначеного Р. Кацавець зазначає, що ділова документація відображає характер суспільних відносин, стосунки між діловими партнерами, виробничі процеси [1, с.46]. Юридичний документ є основним носієм правової інформації, оскільки містить у собі правила і норми, що регулюють поведінку людей та взаємовідносини між ними. Ці документи можуть мати різні форми, такі як закони, постанови, розпорядження, договори, угоди та інші.

Юридичні документи містять важливу інформацію про права та обов'язки громадян та юридичних осіб, а також про порядок захисту цих прав. Вони стають основою для розробки стратегій поведінки, планування дій та прийняття важливих рішень в різних сферах життя.

Окрім того, юридичні документи є джерелом правової інформації для суддів, юристів та інших представників правової галузі, які займаються вирішенням правових питань. Вони використовують цю інформацію для

аналізу правових ситуацій, з'ясування ставлення законодавства до конкретної проблеми та прийняття обґрунтованих рішень.

Розглядаючи сучасний етап, в інтернет мережі надано об'ємний доступ до документів різного змісту, зокрема тих, що містять правову інформацію. Із закономірної еволюції юридичного документа як атрибут цифрового суспільства поширюються наукові дослідження на цю тему.

На думку А. В. Гребенюк, «основною рисою комунікаційної системи правової сфери є превалювання документознавчого аспекту завдяки: документальному відображенню і поширенню правової інформації як основного способу передачі цієї інформації; застосуванню функціональних стилів, поєднання яких створює феномен документальності мовного вираження правової думки» [2]. Через збільшення потоку інформації та бурхливого розвитку нових технологій сприяли появі нових можливостей для миттєвого, зручного використання в житті суспільства юридичних документів у електронній формі.

Як зауважує Ю. С. Ковтанюк, «... витоки електронного документознавства, безперечно, сягають тих перших розробок, що стосувалися електронного документа». На сучасному етапі відбувається еволюція від традиційного паперового документа до електронного. Здебільшого класичному "паперовому" юридичному документу передують електронний юридичний, проте в окремих випадках останній не отримує свого подальшого втілення, як класичний "паперовий" варіант. Прикладом може бути бездокументарний цінний папір у виключно електронному вигляді. Враховуючи це, під електронним юридичним документом можна розуміти юридичний документ, який існує лише в електронному середовищі [2].

Практичним надбанням нашої країни у електронному документообігу є державна онлайн сервіс (послуга) – Дія. Україна трансформує у цифрову державу, що може забезпечити онлайн можливості, що торкаються адміністративних послуг, охорони здоров'я, освіти, бізнесу, освіти, транспорту, судів, питань демократії тощо.

У цьому державному застосунку кожен громадянин України може відобразити у своєму смартфоні свої документи, такі як: паспорт громадянина України; закордонний паспорт громадянина України; водійське посвідчення; картка платника податків; студентський квиток; свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу; свідоцтво про народження дитини; пенсійне посвідчення; довідка переселенця; тощо.

Також у застосунку надаються можливості здійснити електронний підпис. Електронний підпис є електронним еквівалентом звичайного підпису на паперовому документі. Він дозволяє ідентифікувати особу, яка ставить підпис, та підтверджує, що документ не був змінений після того, як було зроблено підпис. Використання електронного підпису в юридичних документах дозволяє зберігати час та кошти.

Отже, можна зробити висновок, що юридичні документи є невід'ємною

частиною правової системи, а їх вміння знаходити та аналізувати є важливим навичкою для кожного громадянина та фахівця у сфері права. У зв'язку зі зовнішніми факторами такі, як пандемій, війна, наша країна вміло перебудувала процеси державних і громадських інститутів, спрямовані на формування правової держави та громадянського суспільства.

1. Гребенюк, Алла. "Документаційне забезпечення правової сфери: сутність та особливості." Науковий журнал «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» 4 (2022).

2. Кульчицький, Тарас Русланович, Юлія Миколаївна Ковальчук, and Віктор Станіславович Сезонов. "Аналіз сучасних досліджень у сфері юридичного документознавства країн ЄС: досвід для України." Академічні візії 16 (2023).

3. Степушенко, Н. С. "Правовий аспект документування у юридичній практиці." ББК 65.050 я431 А43 (2018): 89.

4. Ковтанюк Ю. Чи потрібні такі зміни до Закону України "Про електронні документи та електронний документообіг": питання до обговорення. Студії з архівної справи та документознавства. 2015. Т.22, No 23. С.81–87.

Людмила МУДРИЄВСЬКА

завідувач кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна,
кандидат філософських наук,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ДЛЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Дослідження природи прав людини і громадянина відноситься до найбільш розроблених тематик в теорії права та в конституційному праві. З виникненням держави, як сталого інституту управління, з'являється необхідність чіткого врегулювання взаємовідносин держави і людини, держави і громадянина. Держава встановлювала визначений обсяг прав для кожного її жителя. І тут виникає таке явище, як правильне закріплення у законодавстві держави прав і обов'язків двох сторін суспільного існування – суспільства і держави, але, при цьому, неможливість або небажання держави виконувати свої обов'язки по відношенню до громадян у повному обсязі. Тобто, відсутність дієвого механізму захисту окремо взятої особи від свавілля держави. Такий стан закріплення механізму реалізації прав людини і

громадянина зацікавив видатного історика права, дослідника західноєвропейського права Ф. В. Тарановського.

Для того, щоб характеристика правового стану епохи була повною і об'єктивною, необхідно вказати на те, що, незважаючи на всю непривабливість правової дійсності, законодавство все ж таки містить в собі визнання державною владою відомих правових принципів і деяких правових гарантій, що витікають з цього визнання.

Як вважав Ф. Тарановський, у розвитку правової держави можна виділити дві стадії: перша характеризується встановленням законності правління, друга ж, понад законності правління, - ще і визнанням суб'єктивних публічних прав підданих, які, через це, стають громадянами. Законність правління характеризує той державний порядок, при якому встановлюється верховенство закону як у формуванні влади, так і в її здійсненні. У діяльності державних органів це верховенство проявляється у правильній, регламентованій ієрархічній формі володарювання, чіткому розподілі функцій судових та адміністративних органів. Вищі органи наділені правом керівництва і нагляду за діяльністю підпорядкованих органів, які, у свою чергу, наділені обов'язком визначеної службової підлеглості вищим. Законність правління забезпечувала виконання приватних і загальних інтересів шляхом обмеження державного свавілля, але це забезпечення носило, швидше, фіктивний характер, було «рефлексивною дією права», тому що державна влада реагувала на закон як на регулюючу норму її діяльності, а отже, і діяльності органів влади, а не займалася задоволенням суб'єктивних прав підданих.

Вищий рівень проникнення права в державну організацію (тобто, правову державу) Ф. В. Тарановський визначав як «принципове визнання юридичних відносин між державою та підданими у порядку правління і, виходячи з цього, встановлення суб'єктивних публічних прав громадян». Під «публічними суб'єктивними правами» він мав на увазі, скоріш, політичні за своєю суттю, права, а саме: право на участь у владі, право на свободу від влади і право на сприяння владі. Тобто критерієм класифікації суб'єктивних прав правознавець обрав ступінь свободи особи від впливу і контролю влади. Влада як встановлює правові приписи поведінки кожної людини, так сама і порушує їх. Тому у особи повинна існувати визначена міра свободи від влади та її тиску.

Визначаючи головні риси правової держави, Ф. В. Тарановський дійшов висновку, що правова держава може існувати лише при поєднанні законності правління і системи суб'єктивних прав, які доповнюють одна одну. Законність визначає правові форми прояву державної влади, а система суб'єктивних прав показує правові межі для прояву державної влади. Вчений пропонував встановити систему суб'єктивних прав у так званих основних (конституційних) законах, які стоять вище всіх інших (звичайних) існуючих у державі законів. Припиняти дію цих прав можна тільки у надзвичайних

випадках, на ґрунті основних законів, що визначають компетенцію надзвичайного укааного права в порядку верховного правління.

Інший відомий український правознавець М. Палиєнко у своїй статті «Правова держава і конституціоналізм» відзначав, що «громадяни мають індивідуальні права, які не залежать від будь якої суспільної чи політичної влади, і будь-яка влада, що порушує ці права, перетворюється на незаконну».

Також цікавим є підхід вченого до трактування співвідношення формального закріплення гарантій індивідуальних прав і реального стану їх реалізації. З цього приводу М. Палиєнко зауважив, що «Всіма давно визнано, що державна влада і право повинні служити загальному благу, благу всього народу, а не інтересам лише окремих осіб, груп населення чи суспільних класів. Але цей принцип залишається фікцією до того часу, коли, як ми бачимо ще у сучасних державах, вузька партійність і класовий егоїзм владарюючих підтримує крайню нерівність в життєвих умовах існування різних класів населення, незважаючи на конституційні гарантії законності, формальної свободи і формальної рівності громадян перед законом». Тобто, навіть при конституційному закріпленні законності та індивідуальних свобод вони залишаються формальними, тому що держава не створює реальних механізмів гарантування і захисту цих прав. Нажаль, ця ситуація і зараз присутня в правовому житті багатьох країн, при тому, що вони вважаються демократичними.

Треба відзначити, що вчені визначали як одні з найголовніших принципів, що покладені в основу системи конституційних прав і свобод, принцип невідчужуваності прав та їх неформальність. Саме основні закони вказують межі втручання держави у громадянські права і встановлюють юридичні гарантії захисту прав особи, наприклад, такі, як адміністративний позов.

---

1. Тарановский Ф.В. Учебник энциклопедии права. Юрьев, 1917.

2. Палиенко Н.И. Правовое государство и конституционализм // *Вестник права*. 1906. № XXXVI. С.127-163.

Євгенія МІНАКОВА

доцент кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук,
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Дмитро ІГНАТЬЄВ

аспірант кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Статтею 1 Конституції України (1) (далі – Конституція) встановлено, що Україна є, зокрема, демократичною та правовою державою, в якій права і свободи людини є непорушними та невідчужуваними. В статті 9 Конституції закріплено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України

Україна 17 липня 1997 р. ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (2) (далі – Конвенція). Вказана Конвенція для України набрала чинності 11 вересня 1997 р. Враховуючи положення ст. 9 Конституції Конвенція є складовою національного законодавства України.

Ратифікувавши Конвенцію Україна прийняла на себе зобов'язання, встановлені Конвенцією. Зокрема Україна зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені Конвенцією, а саме у розділі I Конвенції.

Конвенція містить мінімальні європейські стандарти щодо прав людини, які держави – учасниці повинні гарантувати, шляхом застосування цих стандартів у національному законодавстві та правозастосовній практиці. При цьому за державами – учасницями залишається право самостійно обирати засоби застосування вказаних стандартів. Включення в національне законодавство України європейських стандартів прав людини відбувається шляхом їх закріплення в Конституції, законах, підписання та ратифікації міжнародних договорів, які містять зазначені норми.

Імплементация міжнародно-правових норм в національне законодавство є досить складною процедурою. В широкому розумінні це - застосування міжнародних та національних норм для виконання державою міжнародно-

правових зобов'язань, та створення умов для такого здійснення на міжнародних та національних рівнях. У вузькому розумінні імплементація норм міжнародного права - це діяльність країни спрямована на своєчасну, всебічну і повну реалізацію країною зобов'язань, взятих нею за міжнародним правом.

Для виконання Україною обов'язків, взятих у зв'язку з підписанням та ратифікацією Конвенції був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (3) (далі – Закон), частиною 1 статті 17 якого встановлено, що Конвенцію та практику Суду суди України при розгляді справ застосовують як джерело права. Вказаний Закон увібрав у себе всі сучасні напрацювання Ради Європи, спрямовані на всебічне вирішення питань виконання державами-членами рішень Європейського суду та встановив, зокрема, застосування заходів індивідуального та загального характеру для виконання рішення Європейського суду [1].

Індивідуальні заходи – це заходи, які направлені на усунення державою конкретного порушення, вказаного в певному рішенні Європейського суду, що полягає у виплаті заявнику справедливої сатисфакції, вказаної у рішенні Європейського суду, та відновлення, за можливості, попереднього юридичного стану заявника [2].

Заходи загального характеру – це заходи, спрямовані на усунення державою підстав для звернення особами до Європейського суду з аналогічними заявами у майбутньому проти держави, що може відбуватися шляхом змін національного законодавства, практики його застосування, зміна адміністративної практики.

Право на справедливий суд – це одне з прав, яке гарантовано статтею 6 Конвенції. Національні суди розглядаючи, зокрема, кримінальні справи повинні забезпечувати дотримання вказаного права.

Згідно зі статтею 6 Конвенції кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

В чинному кримінальному процесуальному кодексі України (далі КПК України) (4) права, визначені в ст. 6 Конвенції закріплені, зокрема, в загальних засадах кримінального провадження: п. 13 ч. 1 ст. 7 КПК України (забезпечення права на захист), п. 14 ч. 1 ст. 7 КПК України (доступ до правосуддя), п. 18 ч. 1 ст. 7 КПК України (публічність), п. 21 ч. 1 ст. 7 КПК України (розумність строків) [3,4].

Вищенаведене вказує на те, що наша держава створила умови для дотримання Україною міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав людини.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст.160.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#top>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Людмила МУДРИЄВСЬКА
завідувач кафедри теорії держави
і права, конституційного права
та державного управління,
кандидат філософських наук,
кандидат юридичних наук, доцент

Анна ЖДАНОВА
здобувач вищої освіти
Навчально-методичного центру
післядипломної освіти
та підвищення кваліфікації

*(Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна)*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ПЕТИЦІЇ

З появою та розвитком громадянського суспільства в Україні вплив електронних технологій став додатковим каталізатором розвитку індивідуальних форм впливу суспільства на публічне управління. Спеціальні форми реалізації права на участь в управлінні державними справами набули нового вигляду, а саме такі електронні форми, як звернення, консультації та петиції, а особливо е-петиції.

Важливим кроком у становленні та розвитку права на звернення в управлінні публічними справами є, наприклад, реалізація інформаційної політики та впровадження заходів щодо забезпечення прозорості державного загального та місцевого управління.

Основою для розвитку широких можливостей для громадян стало прийняття низки міжнародних документів, які є результатом координації та домовленостей країн щодо майбутніх носіїв інформації, в тому числі й України. Відповідно до ст. 40 Конституції України встановлено: «Усі мають

право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» [3].

Про особливості петицій згадується у Законі України «Про звернення громадян». Відповідно до ст. 5 Закону України «Про звернення громадян», «особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування є електронна петиція». Колективне звернення, направлене до органів державної влади чи місцевого самоврядування в паперовому вигляді, залишається зверненням, проте подане в електронній формі безпосередньо «до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування, розміщене на офіційному веб-сайті органу, якому воно адресоване, або веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції», відповідно до ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян», стає електронною петицією, відповідно до українського законодавства. Петиція не є тотожною до звернення та є зовсім іншим поняттям. Слід зазначити, що використання інтерактивних комунікаційних технологій для забезпечення реалізації права на звернення є дуже важливим кроком для сучасної України [4].

Право на звернення фактично є сукупністю можливостей, які дозволяють особі ефективно співпрацювати, спрямовувати та заохочувати спілкування з державними органами та органами місцевого самоврядування, а тому є вродженим правом. Реалізація права на подання документів в електронному вигляді є важливою частиною реалізації права на звернення, оскільки це спосіб висловити незгоду з державною чи місцевою політикою та порушити громадські питання загальнодержавного значення, воно виступає зручним та прозорим інструментом впливу на вирішення конкретних питань публічного управління. Електронні петиції мають бути запроваджені в усіх містах України та сприятимуть комунікації між жителями та ОМС.

Варто також зазначити, що електронна петиція є самостійним правом на звернення та вибору, що належить до політичних прав громадянина, оскільки має низку основних ознак:

- це право встановлено і затверджено державою;
- є загальнообов'язковим стосовно суб'єктів, яким адресується – для Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, ОМС;
- офіційно визначені та систематично визначені в нормативно-правових актах України;
- регулює суспільні відносини, які потребують правового регулювання;
- виражає суб'єктивні права та юридичні обов'язки Президента України,

Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, ОМС;

- діє в часі, просторі та стосовно встановленого кола осіб;

- характеризується відносною стабільністю і забезпечується за допомогою державного впливу [1].

Окрім того, електронна петиція є спеціальною формою реалізації права на звернення по відношенню до таких прав, як: право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення. Можливість реалізовувати це право з'явилась і почала швидко розповсюджуватися завдяки реалізації Концепції електронного урядування, що робить публічне управління прозорим та ефективним.

Отже, виникнення права на звернення має тривалу історію становлення у світі та в Україні. Необхідно вдосконалити національний термінологічний апарат визначення петиції, визнаючи, що петиція є відмінним від звернення правом і способом реалізації конституційного права на участь в управлінні державними справами. Крім того, пропонуємо охарактеризувати електронну петицію за сутністю, змістом та формою як спосіб реалізації конституційного права на звернення:

- за сутністю – електронна петиція – це волевиявлення громадян, яке може стосуватися вирішення багатьох суспільно-політичних питань держави, а також питань, пов'язаних із розвитком окремої територіально-адміністративної одиниці;

- за змістом – електронні петиції – це ініціативи, подані у формі нормативно-правових актів чи ідей щодо вирішення певних суспільно-політичних проблем державного та місцевого значення, і залежно від правових наслідків можуть набувати форми народних законодавчих ініціатив.;

- за формою – електронна петиція – конституційно-правовий електронний документ [2].

Підписання електронної петиції є фактично способом віддати голос на підтримку привернення уваги та вирішення проблемних питань, які зазначені в петиції, тобто є проявом реалізації права на участь в управлінні державними справами.

---

1. Кунченко-Харченко В. І., Печерський В. Г., Трубін Ю. Ю. *Правознавство*. URL: <https://goo.gl/4u1mfG> (дата звернення: 30.11.2022)

2. Ємельянова А. Г. Електронна петиція як форма реалізації конституційного права на участь в управлінні державними справами : дис. ... канд. юрид. наук : 081. Київ, 2019. 231 с. URL: <https://instzak.rada.gov.ua/uploads/documents/31837.pdf>.

3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.11.2022)

4. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР : станом на 1 січ. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text> (дата звернення: 30.11.2022)

Олег НАЛИВАЙКО

старший науковий співробітник
секретаріату вченої ради,
кандидат юридичних наук, доцент

Микола ЧЕРЕПАНОВ

студент ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

**АНАЛІЗ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО РОЗУМІННЯ "ПРАВ
І СВОБОД" ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ**

Тема "Аналіз філософсько-правового розуміння "прав і свобод" людини в історії світової цивілізації" є унікальною, оскільки вона досліджує філософську та правову історію розуміння прав та свобод людини, яка розвивалася протягом багатьох століть у різних країнах та культурах світу.

Ця тема дозволяє глибоко проаналізувати історичний розвиток поняття прав та свобод людини, включаючи відомі теорії та концепції від античності до сучасності, такі як концепція "природних прав" Джона Лока, "прав людини" Оноре де Бальзака, "прав людини та громадянина" Жана-Жака Руссо та багато інших. Також, ця тема дає змогу проаналізувати вплив різних історичних подій та політичних режимів на розвиток поняття прав та свобод людини, наприклад, вплив французької революції на формування ідей про права людини та громадянина [1,с.238]

Тобто, ця тема дозволяє дослідити історичний розвиток поняття прав та свобод людини в різних культурах та історичних періодах, що робить її унікальною і цікавою для дослідження. Від давнини люди докладали зусиль для того, щоб забезпечити свої права та свободи. В історії світової цивілізації були створені різні правові системи, які відображали філософський підхід до прав людини. Концепція "прав природи" у Давній Греції виникла на початку V століття до н.е. і стала важливим елементом морально-правової думки цієї епохи. Ця концепція базувалася на припущенні, що існує певний набір природних законів, які регулюють поведінку людей і визначають їхні права і обов'язки. Згідно з цією концепцією, природні закони є універсальними і не залежать від волі будь-якого державного устрою або правової системи. Вони є невід'ємною частиною світу і повинні бути дотримувані всіма людьми незалежно від їхньої національності, релігії чи соціального статусу [2,с.20]. Основні положення концепції "прав природи" були сформульовані античними мислителями, такими як Сократ, Платон і Аристотель.

В Римі в античні часи ідеї про права та свободи людини не були

настільки розвиненими, як це відбувається в сучасному світі. Однак, існували деякі концепції, що можна вважати прародинами сучасних прав людини. Наприклад, у Римській імперії з часом з'явилася концепція "юридичної особи", за якої розумілася не лише фізична особа, але й юридична особа, така як торговельна компанія або громадський загін. Це означало, що такі організації мали деякі права і обов'язки, незалежно від їхніх власників та керівників. Також у Римській імперії існували закони, які обмежували владу урядових посадовців та захищали громадян від надмірної влади [3,с.648].

Наприклад, закони, що гарантували право на справедливий суд, право на приватну власність, та інші. Однак, важливо зазначити, що поняття прав людини в тому вигляді, в якому ми їх розуміємо сьогодні, не існувало в Римі. Більшість людей в той час вірили в ієрархічну структуру суспільства та право сильнішого. Таким чином, ідея прав та свобод для всіх людей була незвичайною та непопулярною в античному Римі.

У середньовіччі та ранньому Новому часі ідеї про права та свободи людини розвивалися в європейських країнах, де з'являлися різні правові системи та закони, що гарантували певні права громадянам. Зокрема, в Англії у 13 столітті була ухвалена Магна Карта, яка містила деякі гарантії прав та свобод для громадян. У 18 столітті концепції про права та свободи людини стали дуже популярними під час розвитку просвітницького руху та філософії Просвітництва. Ці ідеї знайшли своє відображення в таких документах, як Декларація незалежності США та Французька Декларація прав людини і громадянина, які стали одними з найбільш відомих і важливих документів з прав людини [4,с.192]. Загалом можна сказати, що концепція "прав і свобод" людини була темою, яка займала важливе місце у багатьох цивілізаціях та культурах на різних етапах їх розвитку. Ідеї про права та свободи людини виникали у зв'язку з різними історичними обставинами, але вони завжди були важливим фактором у формуванні суспільства. З часом ідеї про права та свободи людини розвивалися та уточнювалися, і стали предметом багатьох дискусій та політичних боротьб. Сьогодні ці ідеї є одними з основних принципів, на яких ґрунтується сучасне демократичне суспільство. Тому дотримання прав та свобод людини залишається важливим завданням для будь-якої держави, організації або суспільства в цілому.

1. Aristotel'. Politika [Politics [= Πολιτικά Aristotel' Kiiiv: "Osnovi Publ"., 2000. 238 p
2. Донченко О. П. Свобода як категорія права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Одеса, 2010. 20 с.
3. Marchenko M. N. Teoriya gosudarstva i prava [Theory of State and Law:], 2004. 648 p
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. 2007. 192 с.

Євгенія МІНАКОВА

доцент кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук,
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Тетяна СТОЄВА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

**ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИХ ЗАХОДІВ
ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ**

Сьогодні в умовах євроінтеграції Україна перебуває на шляху підвищення ефективності дій запобігання та протидії корупції у всіх органах державної влади, в тому числі й судової гілки влади, яка здійснює законність на засадах верховенства права з метою забезпечення належного регулювання судової системи держави. Корупція є підґрунтям для злочинності, послаблюючим фактором діяльності судової системи загалом. В системі судоустрою України корупція є однією з нагальних проблем, що потребує невідкладного розв'язання, адже становить значну загрозу демократії, реалізації верховенства права, а також забезпечення гарантій незалежності суддів. Ця проблема настільки поширена в судовій діяльності і має негативні соціальні, економічні та політичні наслідки, що вимагає з боку держави серйозного втручання, спрямоване на подолання даного явища. Можна вважати, що корупція в судовій системі не лише порушує законність, а й знищує моральні цінності і в цілому державно-правову систему країни. Безперечно на етапі розвитку України як демократичної правової держави формування та дотримання дієвої антикорупційної політики є одним із пріоритетних завдань. Тому функціонування дієвої концепції запобігання корупції в системі судоустрою, розроблення комплексних заходів для протидії цьому явищу, подолання її передумов і наслідків є одним із пріоритетів держави в умовах реформування та євроінтеграції. З огляду на зазначене метою дослідження є поглиблене вивчення основних питань, які стосуються змісту і особливостей протидії корупції в судовій системі України.

Досліджуючи теоретичний аспект проявів корупційних загроз в судовій системі, слід зазначити, що наявні форми корупції зумовлені широким колом об'єктивних і суб'єктивних причин, що є характерними для умов кардинальних перетворень у судовій гілці влади. Передумовами виникнення і підґрунтям для

існування у судовій системі корупції є дисбаланс між законодавчо закріпленою незалежністю суддів і залежністю суду від впливу з боку представників законодавчої, виконавчої влади і бізнесу з метою отримання контролю, лобіювання вузькокорпоративних цілей; матеріально- фінансова залежність судової влади від інших органів державної влади; неналежне кадрове забезпечення та недофінансування судів з боку держави [6; 9, с. 129].

Тут можна погодитися з Демедюк Т. про те, що проблема протидії корупції у сфері правосуддя є однією з найактуальніших соціальних, політичних і правових проблем. Адже, проголошуючи своє рішення від імені України, корумпований суддя підриває насамперед авторитет держави. Повага до рішень судів залежить від того, чи вірить суспільство у непідкупність суддів. Незалежна та гідна поваги система судових органів є основою справедливості в державі. Кожен суддя зобов'язаний дотримуватися високих стандартів поведінки, утверджуючи непідкупність і незалежність судової влади. Важливо, щоб судова система держави гарантувала чесне та ефективне судочинство [13]. Питання забезпечення високих стандартів поведінки суддів полягає у дотриманні принципу доброчесності. Доброчесність є необхідною моральною складовою діяльності судової системи, яка визначає межу поведінки суддів, що перш за все базується на чесному та належному виконанні своїх службових обов'язків та розпорядженні державними ресурсами. Прояви корупції є аморальними за своєю суттю, адже суперечать не тільки законодавчим нормам, але й нормам суспільної моралі.

Наразі, в Україні вже існує досить велика кількість нормативно-правових актів, в яких сформульовані положення, які спрямовані на протидію корупції в системі судоустрою України та координацію роботи щодо запобігання корупційним проявам. Такими основними нормативно-правовими актами, в яких зосереджено спеціальні антикорупційні засади є: Закон України «Про запобігання корупції»; Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України»; Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів»; Закон України «Про Державне бюро розслідувань».

Основним антикорупційним нормативно-правовим актом в Україні є Закон України «Про запобігання корупції». Відповідно до статті 2 вказаного Закону відносини, що виникають у сфері запобігання корупції, регулюються Конституцією України, міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, цим та іншими законами, а також прийнятими на їх виконання іншими нормативно-правовими актами [3]. Цей законодавчий акт був прийнятий з метою комплексного й належного регулювання системі запобігання корупції. Зокрема, Закон України «Про запобігання корупції» встановлює правові засади функціонування антикорупційної системи, в тому числі запобігання корупційним проявам в судоустрої України, з метою застосування антикорупційних механізмів та безпосередньо контроль за дотриманням

антикорупційного законодавства.

Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» є правовим підґрунтям для формування самостійного органу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування в кримінальних корупційних правопорушеннях. Цей нормативно-правовий акт визначає правові основи організації та діяльності даного антикорупційного органу. В ньому прописані положення про статус Національного антикорупційного бюро України, визначено його структуру і чисельність, статус і повноваження працівників, їхні права, обов'язки та відповідальність за проступки [4]. Відповідно до Закону головною функцією Бюро є активна протидія корупційним правопорушенням, які вчинені високопосадовцями та становлять загрозу національній безпеці України.

Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» має не менш важливе значення. В даному Законі зафіксовані визначення поняття активів, їх виявлення, розшук та управління активами. Розкривається поняття та правовий статус Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, його функції і повноваження. Окремо в Законі висвітлюється інформація про Єдиний державний реєстр активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні та роботу з ним [5].

Також, важливе місце серед нормативно-правової бази побудованої з метою протидії корупції займає Закон України «Про Державне бюро розслідувань». Суть цього Закону полягає в тому, що він визначає правові основи організації та діяльності Державного бюро розслідувань. В Законі чітко розписана структура і чисельність Державного бюро розслідувань, обов'язки працівників, їхній статус, соціальний і правовий захист [6]. З огляду на зазначене, в даному аналізі законодавчих актів антикорупційного характеру, головною метою діяльності спеціалізованих антикорупційних органів є боротьба зі зловживанням владою та використанням привілеїв для досягнення особистої і майнової користі, а також діяльністю, яка спрямована проти економічних інтересів держави.

Наведене дає змогу зробити висновок, що корупція в судовій системі України становить загрозу інституту демократії, принципу верховенства права у суді та ставить під загрозу здатність суду дотриматися своїх зобов'язань щодо поваги, захисту, неупереджено сприяти та виконувати свою діяльність. Адже стрімке поширення корупції в судоустрої України спричиняє руйнівні наслідки для суспільства та держави в цілому. Мій погляд на цю проблему такий, що найважливішим є реалізація нормативно-правових актів щодо запобігання корупції, реалізація загальнодержавних стратегій, посилення контролю за виконанням антикорупційних програм, функціонування антикорупційних органів державної влади забезпечать умови, які зменшать прояви корупції в судовій гілці влади. Зокрема, на

національному рівні, антикорупційне законодавство включає основні засади, які закріплені в Конституції України, низці інших антикорупційних нормативно-правових актів. Таким чином, заходи антикорупційної політики сприятимуть поступовому зниженню показників корупційних зловживань в судовоустрої України.

1. Чабан Н. А. Протидія корупції в судовій системі. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 2. С. 443–445.

2. Демедюк Т. Проблеми протидії корупції в судах. Вісник Академії управління МВС. 2009. № 2. С. 112–122

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700- VII. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2020, № 6, ст.35.

4. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради*, 2014, № 47, ст.2051. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 12.02.2023).

5. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листопада 2015 року. *Відомості Верховної Ради*, 2016, № 1, ст.2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text> (дата звернення: 12.02.2023).

6. Про Державне бюро розслідувань :Закон України від від 12 листопада 2015 року. *Відомості Верховної Ради*, 2016, № 6, ст.55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 12.02.2023).

Олег НАЛИВАЙКО

старший науковий співробітник
секретаріату вченої ради,
кандидат юридичних наук, доцент

О. ЧОРНА

аспірант кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ЮРИДИЧНІ АКсіОМИ В ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІЙ ТА ПРАВЕРЕАЛІЗАЦІЙНІЙ ТЕХНІЦІ

Питання вірного тлумачення та використання юридичних аксіом у правозастосовній практиці є актуальним і потребує детального дослідження. Актуальність цього питання визначається необхідністю для будь-якого юриста розуміти правову природу, історію походження тієї чи іншої правової аксіоми з метою її використання правильно й доречно.

Якщо узагальнити правові теорії щодо природи, сутності та значення правових (юридичних) аксіом, можна сказати, що правові аксіоми є фундаментом, на якому базується більшість правових систем сучасності. Правові аксіоми являють собою не лише надбання юридичної думки та мудрості людства: вони є також концентратом певних етичних, духовних та моральних цінностей, які утворювалися сотні років тому й залишаються актуальними на зараз.

За визначенням А.А. Ференца-Сороцького юридичні (правові) аксіоми – це такі правові положення, які в результаті багатовікової суспільно-історичної практики стали непорушними, вихідними елементарними істинами – звичними й самоочевидними, за межами яких неможливе існування права як соціального явища [1, с. 4].

Правові аксіоми є правовими явищами, які пронизують всю матерію права, найкращими з джерел виникнення правових норм, які виникли у ході розвитку людства, відіграють роль змістовного каркасу всієї правової системи; на них базується юридична наука і всі теоретичні уявлення про право [2, с. 6-7].

І. Шутак пропонує для термінологічного розмежування використовувати поняття «аксіома в праві» і «юридична аксіома». Для першої основною ознакою стає її загальне визнання, закріплення в різних правових системах; а для другої – юридична неспростовність. При цьому у своїй основі ці групи правових велінь збігаються [3, с. 133].

Також вчений вважає, що правові аксіоми являють собою найважливіші принципи права, закріплені в нормативно правових актах. Відмінність тільки в тому, що аксіомами є не всі принципи права, а найважливіші, найбільш значущі, усталені у світовій практиці [там же, с. 135]. Ознаки юридичних аксіом за М. Давидовою наступні: 1) незаперечний характер; 2) однозначність тлумачення; 3) елементарний характер; 4) універсальний характер, загальновизнаність; 5) розумність, відповідність здоровому глузду; 6) моральна обґрунтованість; 7) історична довговічність [4, с. 225].

Більшість аксіом, які у теперішній час використовуються у сучасних правових системах, беруть своє походження з римського права («Немає злочину без вказівки на те в законі», «незнання закону не звільняє від відповідальності за його порушення», «ніхто не зобов'язаний свідчити проти себе», «не можна нікому відмовляти у правосудді», «груба недбалість прирівнюється до наміру» та ін). Безумовно, не можна використовувати усі існуючі правові аксіоми буквально, у будь-якій ситуації, та не враховуючи історичного та правового контексту. Наприклад, принцип доступу до правосуддя збережений і розвинений у багатьох правових системах, однак не є абсолютним і містить певні умови (сплати судового збору, відмови у повторному розгляді справи за тими ж підставами, право звертатися до суду має тільки дієздатна особа тощо). Або, наприклад, недбалість у сучасному кримінальному праві розуміється як форма необережного злочину, а не умисного, тоді як слово «намір» в аксіомі «груба недбалість прирівнюється

до наміру» вказує скоріше на умисел. Менше з тим, особливістю правових аксіом є те, що може змінюватися форма, умови застосування, але не змінюється основна суть та ціннісний зміст самої аксіоми.

В інтерпретаційній та правореалізаційній техніці значення юридичних аксіом також велике. Надзвичайно важливим є вміння інтерпретатора, правозастосовувача виявити такі правові положення, які не потребують тлумачення, не можуть бути поставлені під сумнів та покласти в основу своєї діяльності основоположні, незмінні істини [3, с. 139-140].

Щодо тлумачення змісту правової аксіоми, то, виходячи із характеристики її однозначності та неспростовності, ключовим повинне бути вміння вірної інтерпретації. Проблеми правової природи інтерпретаційних актів досліджували такі науковці, як: С. С. Алексєєв, В. Н. Карташов, А. С. Шабуров, Л. Г. Матвєєва, М. М. Вопленко, П. О. Недбайло, А. С. Піголкін, А. Ф. Черданцев, М. В. Тесленко, Ю. Л. Власова, О. Л. Скрябін, В. Я. Тацій, А. О. Селіванов, В. П. Тихий, П. М. Рабінович та ін.

В юридичній науці інтерпретаційна норма – це встановлене уповноваженим на те суб'єктом офіційне правило, що вказує, як правильно розуміти і застосовувати ту чи іншу норму права. Це не нова норма права, вона не вносить у зміст норми, що тлумачиться, нічого нового, а лише встановлює в цьому змісті вже наявні особливості і є вторинною. Інтерпретаційна норма не застосовується сама собою, поза зв'язком з нормою права, що інтерпретується [5, с. 256]. Для вірної інтерпретації юридичної аксіоми, на нашу думку, дослідник повинен: 1) мати вірний дослівний переклад аксіоми; 2) розуміти історичний контекст часу її створення та подальшого застосування; 3) співставляти зміст правової аксіоми із контекстом, умовами та доречністю її сучасного використання. Інтерпретаційні помилки (філологічні, історичні, логічні, граматичні, професійні та ін.). ведуть до невірного розуміння та застосування правової аксіоми і в правотворчій, і в правозастосовній діяльності.

Правові презумпції, фікції й аксіоми як засоби нормопроектувальної техніки повинні відповідати насамперед змістовним вимогам, зокрема, закріплювати загально визнані правові положення (правові аксіоми). Вони використовуються у нормативно-правових актах лише за наявності певних передумов із дотриманням вимог стосовно структурних елементів юридичної норми та із застосуванням формально визначених термінів [3, с. 27]. Як вірно зазначає вчений, підготовка нормативно-правових актів, що містять правові презумпції, фікції, аксіоми, здійснюється інколи лише на основі інтуїції та досвіду розробників, що є чи не основною причиною правотворчих помилок під час їх використання. В. М. Косович вважає, що правові презумпції, фікції та аксіоми повинні відповідати певним змістовним вимогам, а також правилам використання формально невизначених термінів і деяким іншим правилам [4, с. 17]. Правотворча діяльність має своїм практичним наслідком правореалізаційну, отже, інтерпретаційні помилки на стадії правотворчості

можуть мати наслідком й помилкове правозастосування. Якщо ми говоримо про інтерпретаційні юридичні акти в судовій системі, то прикладом таких актів є: рішення Конституційного Суду України, Пленуми Верховного Суду України, правові висновки Верховного Суду.

Саме у таких актах інтерпретуються норми права, приписи нормативно-правових актів, роз'яснюється як слід вірно їх розуміти та застосовувати у своїй практичній діяльності.

Застосування норм права – це особлива форма реалізації норм права компетентними суб'єктами з вирішення конкретної справи, яка має владний та (або) творчо-організуючий характер, здійснюється у встановленому процедурному порядку і завершується виданням правозастосовного акта [4, с. 175].

Правозастосування в юридичній літературі традиційно розглядається як організаційно-владна діяльність компетентних суб'єктів, що складається з розгляду юридичних справ і винесення з них рішень, у результаті яких у відповідних суб'єктів правовідносин виникають суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Ціллю правозастосування є індивідуальне нормативне регулювання суспільних відносин, абстрактне веління, що міститься в юридичній нормі, «прив'язується» до конкретної життєвої ситуації та конкретних осіб [3, с. 206].

Відмінність акта правозастосування від нормативно-правового акта в тому, що акт правозастосування суворо індивідуалізований, адресований конкретним особам, а нормативно-правові акти мають загальний характер. Їм властива функція індивідуального регулювання, спрямована до конкретного суб'єкта або суб'єктів. Нормативно-правові акти розраховані на багаторазове використання, а правозастосовні – одноразової дії. На відміну від нормативно-правових актів, акти правозастосування, виступаючи юридичними фактами, безпосередньо спричиняють юридичні наслідки [3, с. 210].

Різновидом правозастосування є судова діяльність, а актом правозастосування – власне, судові рішення (рішення, ухвали, вирок, постанови та ін.).

Судові рішення: 1) адресуються сторонам, третім особам, тобто, доволі вузькому колу осіб; 2) визначають права та обов'язки учасників судового спору; 3) вирішують спор, тобто, у такий спосіб вирішуються індивідуальні проблеми сторін.

На відміну від актів інтерпретаційного характеру (рішень Конституційного Суду України, Пленумів Верховного Суду України, правових висновків Верховного Суду) судові рішення у конкретній справі стосуються безпосередньо його учасників та містить правові приписи саме для цих учасників, а не для всіх суб'єктів судового процесу.

У той же час, при ухваленні конкретного судового рішення суддя повинен керуватися, у тому числі, вищезгаданими інтерпретаційними актами, якщо вони стосуються предмету спору.

Таким чином, зв'язок між інтерпретаційними та правозастосовними

актами у судовій діяльності є прямим, безпосереднім та об'єктивним.

У той же час, суд при вирішенні конкретної справи, має певну дискрецію, у тому числі, у питанні застосування інтерпретаційних актів (наприклад, у разі суперечливої судової практики та суперечливих інтерпретаційних актів).

Сучасний досвід правотворчої та правозастосовної діяльності доводить, що юридична техніка при виготовленні законодавчих актів в Україні, на жаль, ще не на достатньо високому рівні: тексти нормативно-правових документів часто містять логічні, граматичні та стилістичні помилки, внутрішні колізії, локальне застосування термінології та ін. Причини невисокої якості текстів беруть свої витoki, у тому числі, з невірною розуміння правових аксіом, які повинні бути підґрунтям норм права у нормативно-правовому акті.

Це призводить до неоднозначних, іноді, протилежних інтерпретацій (зокрема, в судовій діяльності) нормативно-правових актів, помилкового тлумачення законодавства судами, неоднозначної судової практики.

Отже, юристам слід приділяти більше уваги до системного вивчення та розуміння суті та значення правових аксіом як фундаменту сучасної системи права з метою їх вірної інтерпретації (тлумачення) та можливості застосовувати на практиці.

---

1. Зеленко І.П. Концептуальні питання значення правових аксіом. *Наукові записки*. Серія: Право. № 10 (2021). с. 4-8. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2021-10-4-8>.

2. Шутак Ілля. Юридична техніка. Курс лекцій для бакалаврів. Івано-Франківськ, 2015. 226 с. URL : https://vo.uu.edu.ua/pluginfile.php/452365/mod_resource/content/1/90.pdf.

3. Теорія держави і права. Підручник за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків, 2018. 415 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_tytul%2Bzmist_2018.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

4. Косович В.М. Загальнотеоретичі аспекти удосконалення нормативно-правових актів України : автореф-т дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015 41с. URL:<https://law.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/02/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82-6.pdf>.

Цагiк ОГАНIСЯН

доцент кафедри
цивiльно-правових дисциплiн
Днiпропетровського державного
унiверситету внутрiшнiх справ,
м. Днiпро, Україна,
кандидат юридичних наук

**УНІВЕРСИТЕТСЬКА ПІДГОТОВКА МЕДІАТОРІВ В УКРАЇНІ:
ПЕРЕВАГИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Активний розвиток медіації як способу вирішення правових спорів, призвів до гострої необхідності прийняття закону про медіацію, який був розроблений представниками неурядових організацій. У 2021 році інститут медіації отримав правове регулювання на рівні закону. Цей довгоочікуваний крок розпочав новий етап розвитку альтернативного вирішення правових спорів в Україні та кардинально змінив попит на цю професію серед українських правників.

У сучасній правовій державі спори повинні вирішуватися насамперед відповідно до фундаментальних принципів права та у спосіб, який найбільше відповідає потребам сторін спору. У ході реалізації права на справедливий суд людина поновлює порушені права і свободи, при цьому держава повинна забезпечити не тільки ефективну систему правосуддя, але й належним чином забезпечений, доступний та широкий спектр методів вирішення правових спорів [1, с. 9]. Медіатора не слід ототожнювати з суддею. Медіатор не виступає у якості арбітра і не приймає жодних рішень у вирішенні правового спору, а лише сприяє пошуку компромісу. Проте, здатність врегульовувати правові спори вимагає від фахівця глибокого знання і розуміння фундаментальних принципів права та відповідного законодавства. Саме ця якість медіатора і дозволяє бути об'єктивним, неупередженим та нейтральним, а головне – не позбавити справедливості жодну зі сторін спору.

Існує думка, що психологічна або юридична освіта можуть не тільки не допомагати, а навіть заважати, тому що медіатору дуже важко уникнути безоціночного підходу щодо правильності прийнятого рішення з точки зору юриспруденції, тощо. І тому обов'язкові вимоги до особи, яка може бути медіатором, не повинні міститися в полі професійних вимог і стажу роботи. Медіатор повинен мати особистісні риси і навички, які відповідають «профілю медіатора», а саме: бути емоційно зрілою людиною, володіти навичками активного слухання, а також мати емпатію [2]. Отож, нейтральності та емпатичності медіатора інколи надається вищий пріоритет порівняно з кваліфікованістю та «Hard skills».

В Україні існує логічна конкуренція між вищими навчальними закладами та професійними неурядовими організаціями медіаторів як

суб'єктами підготовки та перепідготовки майбутніх медіаторів.

Переваги і недоліки кожного з цих суб'єктів обумовлені непослідовним розвитком інституту медіації в Україні, що відбувався понад 25 років без спеціального нормативно-правового акту. Так, ВНЗ не демонстрували мотивації у підготовці медіаторів через непевне правове врегулювання цієї професії, а громадські організації, що активно напруцьовували практику медіації в Україні, не володіли переконливим авторитетом як суб'єкти надання освітніх послуг.

Наразі найактивнішими у підготовці медіаторів залишаються ГО «Українська Академія Медіації», ГО «Асоціація Сімейних Медіаторів України», Центр медіації та альтернативного вирішення спорів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Центр досліджень медіації та діалогу Національного університету «Києво-Могилянська академія» та ін. Професійне навчання медіаторів здійснюють ряд організацій, серед яких ГО «Жіночі ініціативи» (м. Пирятин, Полтавська область), Інститут миру і порозуміння (м. Київ), Одеська обласна група медіації (м. Одеса), Подільський центр медіації (м. Вінниця), Український центр медіації при КМБШ (м. Київ), Центр права та посередництва (м. Харків), Школа медіації Академії адвокатури України (м. Київ), ГО «Ла-Страда Україна» (м. Київ) [3]. Організації медіаторів в усьому світі розробляють стандарти професійної підготовки медіаторів, кодекси етики медіаторів, правила проведення медіацій, дисциплінарні процедури, що застосовуються до медіаторів — членів організацій. Організації медіаторів здійснюють професійну підготовку та навчання медіаторів, їх сертифікацію і подальше підвищення кваліфікації. Висока конкуренція на ринку медіаційних послуг, коли у всіх країнах медіаторів більше, ніж бажаючих скористатися їх послугами, призвела до жорсткого відбору тренінгових та сертифікаційних програм, постійного підвищення якості підготовки медіаторів [4, с. 231]. Неурядові організації в Україні пропонують широкий спектр освітніх послуг у сфері медіації і фактично монополізують цю сферу.

Існує і скептичне ставлення до підготовки професійних медіаторів у вищих навчальних закладах. Так, на думку керівниці центру медіації Г. Єрьоменко, підготовка медіаторів, підвищення їх кваліфікації не може бути прерогативою вищих навчальних закладів. Тренінгові програми, в рамках яких проходять підготовку медіатори, спрямовані на відпрацювання навичок, а не надання знань про медіацію, що є головним завданням вищих навчальних закладів [5]. З цього питання наведемо узагальнення зарубіжного досвіду.

Австрії професійним медіатором може бути особа, яка досягла 28 років, має встановлену законом професійну кваліфікацію, заслуговує на довіру та уклала договір страхування цивільної відповідальності. В Албанії – яка має диплом про отримання університетської освіти, досягла 25 років, закінчила курси професійної підготовки, має ліцензію, зареєстрована в реєстрі

медіаторів і щодо неї відсутній обвинувальний вирок за вчинення умисного злочину. У Болгарії медіатором може бути будь-яка активна особа, яка не була засуджена за злочин та зарахована до Єдиного реєстру медіаторів [6, с. 27]. Зарубіжна практика підготовки медіаторів характеризується поліваріативним підходом до визначення суб'єктів підготовки медіаторів, а держава мінімально втручається у цей процес, за виключенням питання сертифікації медіаторів. Саморегулювання інституту медіації є гарантією його прозорого і демократичного розвитку в Україні.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про медіацію», підготовка медіаторів може здійснюватися будь-якими суб'єктами освітньої діяльності, тобто фізичними або юридичними особами. Підготовка медіаторів може бути базовою або спеціальною, відповідно до програми навчання.

Основні засади навчання базовим навичкам медіатора розроблені з метою окреслення мінімальних вимог до навчання медіаторів задля забезпечення належної якості надання ними послуг [7; 8] Громадською організацією «Національна асоціація медіаторів України» спільно з провідними організаціями медіаторів України. Їх якість і обґрунтованість не викликають сумнівів, але методичне забезпечення навчання базовим навичкам є рекомендаційним і враховується суб'єктами освітньої діяльності на власний розсуд.

Стандартизація навчання медіаторів в Україні є важливою, оскільки це надасть можливість забезпечити мінімальні вимоги щодо якості підготовки медіаторів в інтересах бенефіціарів. Контроль дотримання та забезпечення стандартів навчання медіаторів є можливим щодо вищих навчальних закладів і проблематичним щодо інститутів громадянського суспільства. Це пріоритезує саме університетські освітні програми для медіаторів.

У Стандарті вищої освіти України зі спеціальності 081 «Право» другого магістерського рівня вищої освіти від 17.08.2020 р., серед спеціальних компетентностей юриста, закріплено здатність застосовувати медіацію та інші правові інструменти альтернативного позасудового розгляду та вирішення правових спорів (СК8). Цей нормативно-правовий акт покладає на вищі навчальні заклади, які готують фахівців у сфері права відповідні завдання та відповідальність щодо формування «Hard skills» з медіації. Отож, основну базову підготовку медіаторів слід передбачити у робочих навчальних планах бакалаврів спеціальності 081 «Право», а спеціальну підготовку – на спеціалізованих сертифікатних магістерських програмах.

Отже, механізм доступу до професії медіатора має бути аналогічним механізму отримання права на заняття адвокатською діяльністю. Слід застосовувати єдиний незалежний державний кваліфікаційний іспит медіатора на базі суб'єкта надання освітньої послуги, що має ліцензію. За результатом навчання та успішного складання іспиту, особа має отримати свідоцтво про право на заняття медіацією. Пропонується створити та використовувати єдиний державний реєстр сертифікованих медіаторів,

розпорядником якого будуть або територіальні органи юстиції, або єдина професійна організація, що об'єднуватиме усіх медіаторів України та визначатиме стандарти професії.

1. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2019. 42 с.

2. Єрьоменко Г. Перспективи розвитку медіації в Україні. URL: <http://www.ukrmediation.com.ua/files/content/Perspectyvy.pdf>.

3. Кулінченко О. С. Підготовка майбутніх педагогів до впровадження медіації. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: «Педагогічні науки». 2018. № 6.

4. Кисельова Т. С. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації в зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11-12. С. 225-235.

5. Єрьоменко Г. Перспективи розвитку медіації в Україні. URL: <http://www.ukrmediation.com.ua/files/content/Perspectyvy.pdf>.

6. Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. *Підприємство, господарство і право*. 2017. №2. С. 24-28.

7. Основні засади навчання базовим навичкам медіатора / За заг. ред. К. Б. Наровської. Київ: Видавець В. Захаренко, 2019. 32 с.

8. Наливайко Л.Р., Ільєнко Д.Ю., Ільєнко В.Ю. Інститут медіації як ефективний спосіб вирішення конфліктів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 29-32.

Вікторія ПИЛИПЕНКО

доцент кафедри

державно-правових дисциплін

Луганського державного університету

внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,

м. Івано-Франківськ, Україна,

кандидат історичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІРАНІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Ісламська Республіка Іран, що постала як реорганізована клерикальна держава після революції 1979 року, являє собою своєрідний правовий гібрид, де намагаються взаємоузгоджуватися міжнародні правові норми, які носять у переважній більшості світський характер, з нормами шаріату.

Якщо у трудовому чи кримінальному законодавстві Ірану домінують традиції романо-германської правової системи, то галузь сімейного права повністю контролюється нормами мусульманського права, де в якості основного джерела виступає Коран та Суна. У зв'язку з цим питання дотримання прав людини та громадянина, особливо в його гендерному аспекті, постійно перебуває на порядку денному ООН та її спеціалізованих

органів. Парадоксальності ситуації додає той факт, що Тегеран у 1943 році був місцем прийняття зобов'язань голів держав-учасниць конференції дотримуватися прав людини і громадянина, а 10 грудня 1948 року Іран став одним із перших, хто підписав і ратифікував Загальну декларацію прав людини. Однак, прихід до влади реакційних сил у вигляді режиму аятоли та зосередження особливих спеціальних повноважень у військових, зокрема у Корпусі вартових ісламської революції та Поліції моралі, перетворили ІРІ на постійного фігуранта засідань ООН щодо питань порушення прав людини, особливо в частині становища жінки в сім'ї та суспільстві.

У теоретичному вимірі основне джерело мусульманського права – Коран декларує норми гендерної рівності, наголошуючи на тому, що жінки та чоловіки однаково рівні перед Аллахом [1]. Виходячи з такого розуміння рівності, норми шаріату вбачають в жінці повноправного дієздатного суб'єкта правовідносин. Вона набуває права заключати цивільні договори, здобувати вищу освіту, кермувати авто, займати посади державної служби чи входити до складу парламенту, здійснювати військову службу. Наприклад, при президенті Ірану створено посаду заступника у справах жінок та сім'ї, а також окрему спеціалізовану Раду у справах жінок та сім'ї, де в переважаючій більшості посади займають жінки [2]. Цікавою є й гендерна статистика іранських вишів – 60% від загальної кількості здобувачів вищої освіти складають жінки [3]. Елітний спецпідрозділ іранської армії теж складають жінки, які проходять попередньо вишкіл у спеціалізованій школі підготовки бійців куноїті. Їх навчають бойовому мистецтву ніндзюцу, якому під силу знищення суперника за будь-яких обставин [4].

На практиці ж ми маємо узаконені факти гендерної сегрегації у транспорті, закладах відпочинку та на робочих місцях; прояви сексизму та домашнього насилля через різного роду дискримінацію у фінансовій та приватній сфері. Одним із проявів такої дискримінації на державному рівні є обмеження вільного пересування за межами дому без чоловічого супроводу й запровадження тотального контролю за зовнішнім виглядом жінки. Поліція моралі та загони добровольців басідж мають надзвичайні повноваження у питаннях контролю над поведінкою та зовнішнім виглядом жінок.

Одним із найбільш гучних проявів порушення норм прав людини і громадянина зі сторони басідж, особливо в частині ст. 3 і 5, які гарантують свободу і недоторканість особистості незалежно від статі та захист від катувань і нелюдського поводження, були епізоди виливання в обличчя жінок кислоти через неправильно вдягнений хіджаб, що прокотилися по всій Ісламській Республіці восени 2014 року. По факту нанесення шкоди жіночому здоров'ю жодної кримінальної справи заведено не було, обмежилися лише офіційними заявами керівництва КВІР із засудженням «кислотного тероризму». Акції ж протесту, організовані жінками в провінції Ісфаган, з вимогами припинити переслідування на гендерній основі не увінчалися успіхом й були розігнані. Проте, випадки нападів на жінок, як

прикладі дискримінації за статевою ознакою, стали предметом обговорення на засіданні Генеральної Асамблеї ООН 22 грудня 2014 року під час заслуховування доповіді робочої групи з універсального періодичного огляду щодо стан справ із дотриманням прав людини в Ісламській Республіці Іран. Члени ГА ООН вкотре висловили вимогу до Тегерана приєднатися до Конвенції з ліквідації всіх форм дискримінації по відношенню до жінок з подальшою ліквідацією законів, що допускають гендерну дискримінацію [4].

У січні 2022 року Рада з питань прав людини ООН виступила з черговою доповіддю про стан справ з дотримання прав людини в Ісламській Республіці Іран. Зокрема, було звернено увагу на факти незаконних, без судових вироків, страт, в тому числі жінок та неповнолітніх, застосування сили проти учасників мітингів та в місцях позбавлення волі, катування, несанкціоновані затримання з подальшим незаконним триманням під вартою. Доповідачі вимагали від іранської сторони ввести мораторій на використання смертної кари, убезпечити жінок-правозахисниць від переслідувань, скасувати закони, що порушують права жінок, тощо [5].

Подібні вимоги Генеральної Асамблеї ООН хоч і приймалися до уваги іранською делегацією, але їх імплементація у національне законодавство не відбувалася. Результатом ігнорування вирішення проблеми гендерної дискримінації стали масові акції протесту жінок в Ірані, що тривають з вересня 2022 року. Приводом до заворушень та акцій протесту стало вбивство 22-річної Махси Аміні з Іранського Курдистану, яку заарештували вартіві КВІР за неправильне носіння хіджабу. Після тримання під вартою та численних побоїв дівчину відправили до лікарні, де вона й померла.

Значний резонанс цієї справи у суспільстві пов'язаний не лише із рухом жінок проти дискримінації та переслідування за зовнішнім виглядом. Він має політичний підтекст та пов'язаний з протистоянням Іранського Курдистану центральній владі в особі Хаменеї, яка намагається придушити будь-які прояви територіальної культурної відмінності та посилити контроль над провінціями. Запровадження додаткових санкцій проти ІРІ у зв'язку з її підтримкою росії у війні з Україною, лише посилюють конфлікти всередині іранського суспільства, проявом яких стають масові акції проти переслідування і дискримінації за гендерним принципом.

Наявність жертв у результаті масових акцій вересня – жовтня 2022 року стали предметом розгляду іранського питання на засіданні Ради з питань прав людини ООН 24 листопада 2022 року. На цьому засіданні висловили глибоке занепокоєння жорстоким придушенням акцій протесту, що супроводжуються сексуальним та гендерним насиллям, тортурами по відношенню до жінок, арештами правозахисників та закликали Тегеран припинити будь-які прояви дискримінації жінок і дівчаток у громадському та приватному житті, відмовитися від переслідування учасників протестів та членів їх сімей й почати розслідування обставин смерті Махси Аміні [6]. Рішення Ради було оформлено у вигляді мандату та передано іранському

представнику з вимогою невідхильного його виконання, а також зобов'язало владу Тегерана сприяти розслідуванню фактів порушення прав людини спеціальною міжнародною місією з прав людини.

Першими результатами протесів й особливого контролю над їх перебігом з боку ООН стала заява генерального прокурора Ірану Мохаммада Джафар Монтазері про створення робочої групи, що працюватиме над переглядом та змінами до закону про обов'язкове носіння хіджабу. Такі заяви є скоріше прагненням загальмувати деструктивні процеси в суспільстві, що на тлі погіршення економічної ситуації в державі, можуть спровокувати додатковий виток санкцій. З огляду на те, що вся повнота влади зосереджена у руках консерваторів, сповідатися на лібералізацію гендерної політики в Ірані у найближчі місяці не варто. Демонстрація певних поступок має на меті лише зменшити градус напруги у суспільстві й уваги до державної політики з боку міжнародної спільноти, що вигідно перш за все іранському керівництву через його військову співпрацю з росією.

Таким чином, попри формальність дотримання прав людини і громадянина, Іран залишається державою з підвищеною небезпекою для жінок, що проявляється у першу чергу через дискримінації та гендерне насилля по відношенню до власних громадян. Намагання міжнародної спільноти тримати ситуацію з вирішення гендерного питання під санкційним та консультативним контролем не увінчуються успіхом.

---

1. Ишанжанова Д. Коран о месте и роли женщины. Проблемы та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД : матеріали XVIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2013. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2099> (дата звернення: 01.12.2022).

2. Положение в области прав человека в Исламской Республике Иран : Записка Генерального секретаря от 27 сент. 2014 г. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/73/398> (дата звернення: 20.09.2022).

3. Лале Эфтехари: женщина в Иране может стать Президентом. Notuminfo : веб-сайт. URL: <http://www.notum.info/news/socziium/lale-eftexari-zhenshhina-v-irane-mozhet-byit-prezidentom> (дата звернення: 20.09.2022).

4. Лютова В. Иранские женщины-ниндзя – смертельное оружие, от которого не спастись. Fishki.Net: веб-сайт. URL: <https://fishki.net/2308622-iranskie-zhenwiny-nindzja---smertelynoe-oruzhie-ot-kotorogo-ne-spastisy.html> (дата звернення: 01.12.2022).

5. Положение в области прав человека в Исламской Республике Иран : Доклад специального докладчика по вопросу о положении в области прав человека в Исламской Республике Иран от 13 янв. 2022 г. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/005/46/PDF/G2200546.pdf?OpenElement> (дата звернення: 01.12.2022).

6. Резолюция, принятая Советом по правам человека 24 ноября 2022 г. URL: <https://documentsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/602/14/PDF/G2260214.pdf?OpenElement> (дата звернення: 01.12.2022)

Владислав САКСОНОВ

доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗЛОВЖИВАННЯ СУБ'ЄКТИВНИМ ПРАВОМ ЯК ВИД ЮРИДИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ПОВЕДІНКИ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У загальній теорії права зловживання суб'єктивним юридичним правом визначається та характеризується неоднозначно. Зокрема В. Корельський і В. Перевалов характеризують зловживання правом як «соціально шкідливу поведінку, що здійснюється в межах правових приписів» [1, с. 317]. С. Олейников як «неправомірне суспільно шкідливе діяння правоможної особи, що спрямоване на задоволення її інтересу, але суперечить призначенню такого права» [2, с. 250]. О. Скакун як «особливий вид юридично значущої поведінки, яка полягає у соціально шкідливих учинках суб'єкта права, у використанні недозволених конкретних форм у межах дозволеного законом загального типу поведінки, що суперечить цільовому призначенню права» [3, с. 451].

Найбільш повно систематизував різні підходи до визначення «зловживання правом» український дослідник О. Рогач, який у своїй праці класифікував підходи до цієї категорії, визначивши, що: окремі науковці розглядають «зловживання правом» як різновид протиправних дій; інші розглядають його як діяння правомірне; крім того, існує підхід, відповідно до якого «зловживання правом» є самостійним видом правової поведінки, що не належить ні до правомірної, ні до протиправної [4, с. 310].

На сьогодні в доктрині національного права панує позиція, відповідно якої зловживання правом характеризується як самостійний вид юридично значущої поведінки, що виокремлюється з поміж інших – правомірної поведінки, протиправної (правопорушення) та об'єктивно протиправної поведінки.

Узагальнюючи визначення та характеристику феномену зловживання правом маємо змогу виділити найбільш важливі ознаки цього явища, серед яких наступні:

наявність у особи суб'єктивного юридичного права, яким вона реально наділена, оскільки зловживати можливо лише наявним правом;

діяння особи (дії чи бездіяльність) спрямовані на реалізацію цього права – його використання;

реалізація суб'єктивного юридичного права всупереч його змісту,

сутності та соціальному призначенню;

вихід за встановлені законом межі при здійсненні належного особі суб'єктивного юридичного права чи використання неналежних способів або форм його реалізації;

настання або реальна загроза можливості настання суспільно шкідливих наслідків;

неможливість кваліфікації цих дій як абсолютно правомірної поведінки або безсумнівного правопорушення;

не традиційність юридичних наслідків зловживання суб'єктивним правом.

В цілому, зміст права полягає в регулюванні поведінки людей таким чином, щоб вони узгоджували свою свободу зі свободою інших людей, на підставі взаємоповаги, неухильного виконання обов'язків (право – це свобода, свобода – не безмежна, вона обмежується свободою, інтересами інших осіб, які особа, що здійснює право, має поважати) [4, с. 331-332].

Із цього приводу в ст. 23 Конституції України зазначено – «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості». У ч. 1 ст. 68 Основного Закону нашої держави вказано: «Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей» [5].

Задля регулювання та охорони відносин цивільно-правового характеру вказані конституційні норми конкретизовано у ст. 13 Цивільного кодексу України – «Межі здійснення цивільних прав». Зокрема, у ч. 1 цієї статті вказано: «Цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства» [6].

Важливого значення, крім наведених вище положень Основного Закону нашої держави, набувають норми-засади закріплені у Цивільному кодексі України – основному акті цивільного законодавства. Зокрема йдеться про «справедливість, добросовісність та розумність» (ст. 3 ЦК України). При цьому «вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом» (ст. 12 ЦК України) [7, с. 39].

Окрім загальних засад, неабияке значення для належної реалізації та захисту цивільних прав мають норми, закріплені у частинах 2 – 5 ст. 13 ЦК України: «2. При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довіллю або культурній спадщині.

3. Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

4. При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства.

5. Не допускаються використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним

становищем на ринку, а також недобросовісна конкуренція» [6].

Для належної юридичної оцінки норм, викладених у ч. 2 ст. 13 ЦК України, заслуговує на увагу позиція, згідно з якою було б неприпустимим відходом від букви закону стверджувати, що у формулюванні «особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб» під особами розуміються тільки суб'єкти цивільного права, а під правами – тільки цивільні права. Тому із зазначеного положення ч. 2 ст. 13 ЦК України можна зробити висновок про те, що при здійсненні цивільних прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити не тільки цивільні, а й інші права будь-яких осіб [8, с. 116].

У ч. 3 ст. 13 ЦК України до зловживання правом безпосередньо віднесено «дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі». Що ж мається на увазі під «зловживанням правом в інших формах» у цій частині не вказано [6].

Для з'ясування питання, що законодавець мав на увазі під «зловживанням правом в інших формах», слід звернутися до ч. 6 ст. 13 ЦК України, в якій зазначено: «У разі недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог, які встановлені частинами другою – п'ятою цієї статті, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом». Отже, на підставі аналізу положень ч. 6 цієї статті, можна дійти висновку, що усі дії та вчинки, передбачені частинами 2 – 5 ст. 13 ЦК України, є зловживанням правом. Тобто не тільки «дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі» (ч. 3 ст. 13 ЦК), а й «дії, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині» (ч. 2 ст. 13 ЦК) та інші, зокрема передбачені частинами 4 і 5 цієї статті [7, с. 40].

Таким чином, для встановлення факту зловживання правом необхідно довести, що при здійсненні своїх прав особа: не виконала обов'язок «утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині» (ч. 2 ст. 13 ЦК); вчинила дію «з наміром завдати шкоди іншій особі» (ч. 3 ст. 13 ЦК); не додержувалася моральних засад суспільства (ч. 4 ст. 13 ЦК); використала цивільні права «з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку», або її дії можуть бути кваліфіковані як «недобросовісна конкуренція» (ч. 5 ст. 13 ЦК) [6].

Юридичні наслідки невиконання особою при здійсненні своїх прав вимог, які встановлені частинами 2 – 5 ст. 13 ЦК України, як було вказано вище, визначені у ч. 6 цієї статті, згідно з якою «суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом». Зокрема, відповідно до норм ч. 3 ст. 16 ЦК України, «суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень частин другої – п'ятої статті 13 цього Кодексу» [7, с. 40].

Механізм протидії проявам зловживання правом повинен здійснюватися

за наступними взаємозалежними та взаємопов'язаними напрямками:
1) ідеологічний напрямок; 2) нормативно-правовий напрямок;
3) функціонально-правовий напрямок [4, с. 334].

1. Теорія держави і права: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. – 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро: ДДУВС; Ліра ЛТД. 2017. 480 с.

2. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.

3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. 2-ге вид. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

4. Рогач О.Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. – Ужгород: Ліра, 2011. – 368 с.

5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zacon2.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 01.12.2022).

6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.12.2022).

7. Саксонов В. Б. Межі здійснення суб'єктивних юридичних прав у цивільних правовідносинах. *Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти*. Регіональна науково-практична конференція, присвячена 73-ій річниці проголошення Загальної декларації прав людини (7 грудня 2021 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; 2021. 164 с. С. 38-41.

8. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: [В 4 т.] / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко, В. Г. Ротань. Т. 1. К.: А.С.К.; Севастополь: Ін-т юрид. дослідж., 2004. 928 с.

Микола САМБОР

в.о. начальника сектора моніторингу
Прилуцького районного відділу поліції
Головного управління Національної
поліції в Чернігівській області,
м. Прилуки, Чернігівської обл., Україна,
кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Національної
академії наук вищої освіти України

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ У ЇХ ВИКОРИСТАННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

Права, свободи та інтереси, а також проблеми їх розуміння, використання, здійснення, відновлення зосереджують навколо себе нові й нові дослідження. Формування та накопичення змістовного матеріалу про права, свободи та інтереси зумовило необхідність їх класифікації за певними ознаками, у наслідок чого отримали розподіл прав, свобод та інтересів на цілі

покоління прав, свобод, інтересів. Зазвичай, така класифікація прав, свобод та інтересів людини обумовлюється започаткуванням розуміння та формуванням змістовного елементу прав, свобод та інтересів, а також усвідомлення колективним соціальним розумом відповідних категорій права. Як результат сформовані особисті права, свободи та інтереси, що віднесли до першого покоління прав, соціальні, економічні, політичні права, яка утворили друге покоління прав людини. Свідомі з того, що права, свободи та інтереси людини є невід'ємними складовими соціального змісту особистості, які виявляються саме у суспільних відносинах, відносинах, які регулюються нормами права.

Саме соціальне середовище та соціальна сутність людини зумовлюють те, що людина, як суб'єкт суспільних відносин сприймається як комплекс певних правових категорій, правових можливостей, які людина використовує, виконує, дотримується, реалізує чи застосовує у суспільних відносинах, врегульованих правом.

Погоджуючись з П.М. Рабіновичем, зокрема, не можна не відзначити, що всі права людини є соціальними у тому сенсі, що вони обумовлені соціумом, суспільством як за змістом, так і за засобами їх здійснення. З цієї точки зору, «несоціальних» прав людини взагалі існувати не може [3, с. 12]. Права, свободи та інтереси сприймаються як невід'ємна частина людини саме у соціальному середовищі, де людина є фізичною особою з «відповідним набором» прав, свобод, інтересів, обов'язків, зрештою – відповідальності.

Впродовж дослідження ми не ставимо за мету змінити чи трансформувати усталені погляди на класифікацію прав, свобод та інтересів людини, у тому числі й погляди на покоління прав людини. Однак, за певних обставин, у результаті озвученого, можуть виникати нові питання прав, свобод та інтересів людини, які потребують сучасного дослідження під призмою історичних здобутків та інтелектуального потенціалу людства, нові ідеї та погляди на відомі категорії, які можуть сповнюватися оновленого змісту та бачення.

Ведучи мову про права, свободи та інтереси, скористаємось юридичною лексикою. Легітимність очікування розуміння та використання соціальних прав, свобод та інтересів слід брати з розуміння соціального призначення цих правових категорій та тієї ролі, які останні мають виконувати у соціальному забезпеченні буття та розвитку особистості у суспільстві та державі.

Соціальні права належать до другого покоління прав людини, зумовлених ідеями соціальної держави та соціальних прав [4, с. 140]. Цю групу прав ще називають позитивними (*status positivus* за Еллінеком), тобто такими, що передбачають цілеспрямовану діяльність держави щодо створення не тільки юридичних гарантій, а й матеріальних передумов їхньої реалізації [4, с. 143]. Їхньою метою стало забезпечення інтересів передусім тих, хто працює за наймом – права на працю і пов'язаних з ним гарантій,

включаючи соціальне забезпечення працівників, охорону здоров'я та ін., а також прав соціально-культурного характеру, в гарантуванні яких зацікавлені переважно ті ж наймані працівники – права на освіту, на доступ до досягнень науки і культури тощо [5, с. 54]. Зазначені правові погляди, що спираються на історичні факти, вказують на вторинність соціальних прав до відповідних позитивних обов'язків держави стосовно особи.

Насамперед, зрозуміємо, що саме вкладається у поняття права соціального забезпечення, яке виступає колискою соціальних прав і свобод людини. Так, право соціального забезпечення – це відносно відокремлена група взаємопов'язаних між собою суспільних відносин, що виникають при реалізації фізичними особами права на соціальне забезпечення [1, с. 166]. З такої доктринальної позиції, право соціального забезпечення уявляється, як суспільні відносини, що виникають при реалізації соціальних прав, свобод та інтересів. Отож право соціального забезпечення є наслідком упорядкування розуміння, використання, здійснення та забезпечення реалізації соціальних прав, свобод та інтересів.

Зміст соціального забезпечення полягає у тому, що у випадку настання певних соціально-значимих обставин (соціальних ризиків), які визначені законодавчо, людина має право звернутися за призначенням їй відповідного виду та розміру соціальних виплат та надання соціальних послуг на умовах та в порядку, встановленому законодавством. У випадку, якщо вона дотримається усіх визначених правових вимог уповноважений державою суб'єкт (публічного або приватного характеру) має ухвалити рішення про призначення їй певного виду та розміру соціального забезпечення [2, с. 8]. Все вищевикладене дозволяє дійти висновків про те, що право соціального забезпечення є похідним правовим явищем стосовно правової категорії – соціальні права, свободи та інтереси. Саме останні мають визначати зміст права соціального забезпечення.

Очевидно, що соціальна спрямованість найбільш виразно відтворена у ст. 3 Конституції України, де мовиться про те, що людина, її права, свободи, честь та гідність визначають зміст і спрямованість держави. Така соціоантропна сутність ключового політико-територіального інституту суспільства, зумовлює сприйняття соціальних прав, свобод та інтересів особистості, як категорій прямо залежних від обов'язків держави.

Згідно з Конституцією України ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, зокрема їх прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень (статті 46, 48), тощо. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян [7]. Одним із основних складників загальносоціальних прав людини є можливість зберігати, виявляти, реалізовувати й розвивати свою національну само

бутність. Тому забезпечення даного права кожному члену певної національної спільноти слугує водночас і забезпеченням відповідних етнічних прав усієї цієї групи людей. І навпаки: забезпечення прав нації в цілому дозволяє кожному її представникові здійснювати свої етнічні права [3, с. 21]. Зазначене дозволяє сприймати соціальні права, як певні можливості для вектору розвитку не лише особистості, а й самовизначення народу у прагненні до незалежності та суверенітету

Соціальні права особи – це можливості особи з реалізації своїх здібностей для забезпечення гідного рівня життя та здійснення трудової діяльності, а також можливості претендувати на отримання від держави певних матеріальних благ [6, с. 40].

Усвідомлення соціальних прав, свобод та інтересів має охоплювати не лише можливості особи, а й зобов'язання держави, які остання взяла на себе для забезпечення всебічного розвитку особистості у суспільстві.

Ефективність використання соціальних прав людини, свобода їх здійснення для реалізації відповідних інтересів напряму залежить від рівня розвитку суспільства та його інститутів, зокрема держави. Саме держава, усвідомлюючи зростаючі потреби та інтереси людини у суспільстві для її розвитку, має вжити заходів зі створення умов з безперешкодного задоволення таких інтересів. Звідси, соціальні права людини, на нашу думку, слід розглядати саме як структуровану динамічну систему зобов'язань держави, потреб та інтересів особистості та суспільства у цілому, спрямовані на забезпечення умов свободи розвитку людини, забезпечення умов її життя, збереження, підтримання, та за необхідності відновлення – здоров'я, честі, гідності людини.

Оскільки в основі соціальних прав людини перебувають саме зобов'язання держави щодо створення відповідних умов не існування (оскільки зазначений термін більш походить на можливість фізичного виживання людини), а буття та розвитку людини, тому здійснення зазначених прав, переконані, перебуває у прямій залежності від адміністративного розсуду суб'єктів публічної адміністрації, наділених повноваженнями зі створення умов реалізації соціальних прав людини.

До соціальних прав, зазвичай, відносять право на працю та на достойну її оплату, право на соціальний захист, що виникає у наслідок дії негативних чинників на особу: чи то вік, з досягненням якого особа втрачає можливість повноцінно працювати, чи фізичні або ментальні (розумові) вади, чи дія на людину під час виконання нею відповідних трудових (посадових, функціональних) обов'язків чинників, які впливають, у тому числі й утруднюють, або унеможливають виконання відповідних трудових обов'язків без зазнання додаткових ризиків життю чи здоров'ю людини.

Україна, яка на початку своєї незалежності задекларувала, що є правовою, соціальною державою, де визнається та діє принцип верховенства права, а права і свободи людини є невідчужуваними та повинні охоронятися державою, послідовно торує демократичний шлях розвитку суспільства і державності.

Незважаючи на це, обставини сьогодення дозволяють вести мову про те, що адміністративний розсуд окремих уповноважених службових та посадових осіб негативно позначається на соціальних правах людини. Прикладом таких фактів є багатотисячні адміністративні позови про визнання дій та бездіяльності окремих посадових осіб Пенсійного фонду України, органів виконавчої влади незаконними щодо визначення розміру та порядку нарахувань пенсії пенсіонерам органів внутрішніх справ. На жаль, такий негативний адміністративний розсуд вказаних посадових осіб негативно позначається на формуванні правової свідомості і культури у країні, а також може розглядатися як використання під час реалізації адміністративного розсуду відповідних політичних ідей та гасел, які не мають під собою державницької позиції щодо утвердження людини, як найвищої соціальної цінності.

Подібна позиція відповідних суб'єктів публічної адміністрації, на наше переконання, зумовлюється тим, що останні забувають про свою сервісну функцію, які мають виконувати, а опікуються власними інтересами збагачення, у наслідок чого людині для можливості здійснення соціальних прав, гарантованих державою необхідно звертатися до судової гілки влади.

Очевидно, що у першу чергу декларація державою відповідних соціальних прав людини повинна мати у своєму підґрунті імператив у діяльності відповідного державного апарату та аксіому гарантування виконання та дотримання відповідних соціальних прав державою без необхідності втручання та залучення до вказаного процесу інституту захисту та поновлення відповідних соціальних прав з використанням судової гілки влади, зокрема й міжнародних судів. Адже, зловживаючи адміністративним розсудом окрема посадова особа перш за все знецінює відповідні соціальні права, а по-друге, вселяє зневіру у державу, яка «однією рукою надає людині відповідні права, а іншою унеможливорює користування ними».

Підсумовуючи викладене, наголосимо на тому, що соціальні права за своїм змістом, хоч і залежні від розсуду держави, однак один раз задекларувавши їх, держава в особі державного апарату має щодня робити все від неї залежне для створення умов їх використання та здійснення усіма суб'єктами. Саме соціальні права, думається, є тим ресурсом, який гарантує свободу розвитку особистості у суспільстві та є фундаментом для гуманістичних і демократичних не лише ідей, а й спрямованості та розвитку держави і громадянського суспільства. Поміж цього саме соціальні права, а точніше – їх використання людиною, здатні забезпечити гармонійне соціодержавне буття особистості. Глибоко переконані у тому, що саме від можливості використання та здійснення соціальних прав залежить рівень розвитку суспільства, неспинний процес розбудови громадянського суспільства та демократичної держави. Відтак, вважаємо, що оновлення розуміння соціальних прав, а також їх здійснення людиною, створення свободи реалізації, як обов'язок держави та її апарату, має стати одним із ключових акцентів у сучасних правових дослідженнях, а формування

ефективного механізму здійснення соціальних прав, мінімізації адміністративного розсуду представників державного апарату має стати вектором удосконалення національного законодавства, що регламентує умови та порядок здійснення соціальних прав людини.

1. Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навч. посіб. Чернівці : ПАТ «ПВК «Десна», 2016. 692 с.

2. Мокрицька Н. П. Право соціального забезпечення : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 536 с.

3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.

4. Конституційне право: підручник / [Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич]; за заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2021. 528 с.

5. Загальна теорія права: підручник / [М.І. Козюбра, С.П. Погребняк, О.В. Цельєв, Ю.І. Матвєєва]; за заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

6. Волкова О.В. Соціальні права особи: поняття, сутність, особливості. *Часопис Київського університету права. 2011. № 1. С. 39-43.*

7. Рішення Конституційного суду України від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005 у справі № 1-10/2005 за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 2 Закону України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» (справа про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-05#Text> (дата звернення: 06.12.2022).

Андрій САМОТУГА

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна,

кандидат юридичних наук, доцент

СВОБОДА ТА БЕЗПЕКА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЦІННОСТІ Й ЗАСАДИ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

Той, хто віддає свою свободу за безпеку,
не отримує ні того, ні іншого.

Томас Джефферсон

Той, хто відмовляється від свободи заради
тимчасової безпеки, не заслуговує ні на
свободу, ні на безпеку.

Франклін Делано Рузвельт

Чи можна вже піддавати сумніву ці вікові вислови, спробуємо з'ясувати, оскільки світ змінюється дуже швидко, а також враховуючи те, що свобода та безпека були спочатку категоріями філософськими, потім – політичними і,

зрештою, вже стали правовими, пройшовши непростий шлях міжнародного та національного унормування й інституціалізації.

Загальна декларація прав людини 1948 р. проголосила, визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи. Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність. І тут свобода вже має багатовимірність, тобто виступає як міра можливої поведінки, тобто суб'єктивізується. Адже Декларацією проголошено свободу думки, совісті і релігії, свободу переконань і на вільне їх виявлення, що виражається у свободі безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободі шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів, тобто проголошено свободу інформаційної діяльності. Також тут закріплено свободу мирних зборів і асоціацій [1]. Втім Декларація не оперує таким поняттям, як безпека.

Натомість Міжнародний пакт про громадянські та політичні права поряд із визнанням таким фундаментальним правом людини, як право на свободу та особисту недоторканність, свободу вибору місця проживання, запроваджує вже поняття безпека (державна та суспільна) як чинник обмеження деяких свобод людини (зокрема, релігійної, свободи асоціацій, поглядів, вибору місця проживання) [2].

В такому ж руслі йдеться і про свободи та міркування безпеки як підстави її обмеження в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Зокрема, Конвенцією конкретизовано, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [3].

Конституція України, ключовим положенням якої є державне визнання соціальною цінністю таких благ людини, як свобода і безпека (ст. 3,) додає ще такий вид свободи, як свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості [4]. Але все одно критерієм обмеження будь-якого виду свободи вступає така цінність людини, як її безпека, а також національна безпека, яка вживається поряд із такими цінностями, як громадський порядок, здоров'я населення, екологічна безпека [5].

А вже, наприклад, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає обмеження більшості свобод громадян з міркувань забезпечення національної та громадської безпеки, як от: обмеження свободи пересування та руху транспортних засобів тощо [6].

Звичайно, в перших історичних актах за прав людини головною, і навіть єдиною цінністю виступала свобода. Це такі правові пам'ятки та вже тривалий час чинні акти, як англійські Велика Хартія Вольностей 1215 р. та Білль про права 1689 р., французька Декларація прав людини і громадянина

1789 р., Декларація незалежності США 1776 р і Конституція США 1787 р.

На сьогодні найвиразніше концепція і свободи і безпеки активізується у наддержавних актах та інституціях. навіть більше, вона є головною метою створення відповідних об'єднань держав. Так, у Договорі НАТО від 4 квітня 1949 р. у преамбулі закріплено про ключову мету створення цього союзу – захист, з одного боку, свободи, спільної спадщини своїх народів і їхньої цивілізації, заснованої на принципах демократії, свободи особистості і верховенства права, з іншого – здійснення колективної оборони та підтримання миру і безпеки [7].

Наступний документ – Заключний акт наради з безпеки і співробітництва в Європі, підписаний 1 серпня 1975 у м. Гельсінкі главами держав і урядів 33 європейських країн, а також США і Канади, незважаючи на своє переважно безпекове змістовне спрямування, містить положення стосовно зобов'язань держав-підписантів поважати права людини й основні свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії, дотримуючись Статуту ООН, Загальної декларації прав людини, міжнародних пактів про права людини тощо. Наголошувалось, що повага прав і основних свобод людини є істотним чинником миру, справедливості й благополуччя, необхідних для забезпечення дружніх відносин і співпраці між державами [8].

У Договорі про Європейський Союз визначено, що Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Мета Союзу – підтримувати мир, свої цінності та добробут своїх народів. Союз надає своїм громадянам простір свободи, безпеки й правосуддя без внутрішніх кордонів, на якому забезпечено вільний рух осіб разом з належними заходами, пов'язаними із контролем на зовнішніх кордонах, притулком, імміграцією та попередженням і боротьбою зі злочинністю. А розділ V Договору має назву «Простір свободи, безпеки та правосуддя», тобто аналізовані поняття вживаються вже нероздільно, а отже, є свого роду взаємозалежними [9].

Одним із перших прообразів законодавчого забезпечення прагнень України до незалежності вважається Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Метою прийняття цього документа визначено потреби всебічного забезпечення прав і свобод людини, а також всім громадянам Української РСР гарантуються права і свободи, які передбачені Конституцією Української РСР і нормами міжнародного права, визнаними Українською РСР. Натомість про безпеку йдеться в аспекті екологічної безпеки, а також те, що Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

А вже в Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р.

однією з підстав її проголошення Верховна Рада Української РСР назвала смертельну небезпеку, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року.

Угода про Асоціацію України є ЄС визначає: спільні цінності, на яких побудований Європейський Союз, а саме: демократія, повага до прав людини і основоположних свобод та верховенство права, також є ключовими елементами цієї Угоди. Сторони повинні поглиблювати свій діалог і співробітництво та сприяти поступовій конвергенції у сфері зовнішньої та безпекової політики, у тому числі Спільної політики безпеки і оборони. Розділ III. Юстиція, Свобода та Безпека: В рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та зміцненню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод [10].

Угоді про асоціацію передувала Революція Гідності – Євромайдан. Мета – свобода, вільний рух робочої та інтелектуальної сили. Результат - Безвізовий режим між Україною та Європейським союзом — статус, що дозволяє громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до консульства для отримання дозволу, починаючи з 11 червня 2017 року.

На тлі безпекових міркувань в умовах гібридної російської агресії 7 лютого 2019 р. Верховна Рада ухвалила ініційований Президентом Закон "Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)". За відповідне рішення проголосували 334 народні депутати за мінімально необхідних 300.

28 лютого 2022 року, невдовзі після російського повномасштабного вторгнення, Україна подала заявку на членство в Європейському Союзі. Президент України В. Зеленський попросив негайного вступу за «ноюю особливою процедурою» [4], а президенти восьми держав ЄС закликали прискорити процес вступу. Європейська Рада на саміті у Брюсселі 23 червня 2022 р. ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата в Європейський Союз.

Наприкінці вересня 2022 р. Україна відповіла на російські псевдореферендуми в окупованих областях та незаконну анексію територій заявкою на пришвидшений вступ до НАТО.

Звісно, безпека має і фінансовий вираз. Тоді як, приміром, у Державному бюджеті України на 2014 рік витрати на Міністерство оборони становили 15,1 млрд гривень, то вже на кінець 2022 р. воно становитимуть

624,3 млрд гривень. На 2023 рік уряд пропонує встановити бюджет Міноборони на безпрецедентно високому рівні (не лише для цього відомства, а й загалом для всіх) – 857,9 млрд гривень.

Рада національної безпеки і оборони України пропонує Уряду передбачити в проєкті Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» загальний фінансовий ресурс на забезпечення національної безпеки і оборони України в обсязі не менше 17,8% ВВП для сектору безпеки і оборони України, при цьому фінансування потреб сектору безпеки і оборони України передбачити в обсязі не менше 1 141 108,1 млн гривень.

Сенат Конгресу США погодив проєкт оборонного бюджету на \$847,3 млрд на 2023 рік. Проєкт включає \$800 млн на військову допомогу Україні. У проєкті також передбачено виділення \$6 млрд на стримування Росії в Європі. Загальносвітові річні витрати на оборону у 2021 р. вже перевищили \$ 2 трлн. Отже, вартість свободи через небезпеку постійно зростає.

Також слід наголосити і на внутрішніх аспектах безпеки, зокрема проблемі цивільного обігу вогнепальної зброї в Україні. Досі немає відповідного закону, натомість надто масивним залишається відомче регулювання, переважно наказами МВС. Напередодні війни, 23 лютого 2022 р. прийнято за основу проєкт Закону "Про право на цивільну вогнепальну зброю".

Після початку великої війни дещо спрощено порядок отримання дозволів на володіння вогнепальною зброєю українцями. 1 березня МВС видало наказ, відповідно до якого держава впродовж доби видає цивільним особам бойову зброю за умови участі в територіальній обороні. Для цього достатньо подати письмову заяву та документ, що посвідчує особу. Отриману зброю та боєприпаси до неї після завершення воєнного стану потрібно повернути в поліцію.

Наказ МВС частково дублює ухвалений 3 березня Закон "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України". Він дозволяє громадянам використовувати всі наявні в них види зброї проти російських агресорів і звільняє людей від відповідальності за її застосування проти окупантів. 7 березня МВС затвердило "Порядок отримання вогнепальної зброї та боєприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав".

Отже, неможливо будувати державність нас конституційно проголошених демократичних засадах, не маючи для цього належних безпекових ресурсів (в т. ч. людських, порівняно з державою-агресором) та міжнародних гарантій, чим є на сьогодні НАТО.

Водночас повноцінне гарантування свободи часто спричиняє зворотні ефекти щодо безпекових основ західних суспільств. Наприклад, свобода віросповідання, асоціацій, свобода слова та відкритий інформаційний простір піддають демократичні держави ризикам ворожого, тоталітарного зовнішнього впливу, що має кінцеву мету руйнування століттями

сформованих демократичних, а отже, і безпекових цінностей. Зазначене має бути темою наступної, розлогішої публікації.

1. Загальна декларація прав людини : Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року (неофіційний переклад). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
5. Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2018, № 31, ст.241.
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2015, № 28, ст.250.
7. Північноатлантичний договір. Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 р. URL : https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=uk.
8. Заключний акт наради з безпеки і співробітництва в Європі від 01.08.1975. URL : https://zakon.cc/law/document/read/994_055.
9. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

Ігор СЕРДЮК

доцент кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна,

кандидат юридичних наук, доцент

КЛАСИФІКАЦІЯ СВОБОД ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ, КРИТЕРІЇ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЗДІЙСНЕННЯ

При підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету визначити обсяг категорії свободи людини, розкрити зміст поняття класифікація свобод людини, а також обґрунтувати необхідність здійснення цієї логічної операції в доповнення до проведеної в правничій науці видової диференціації прав людини.

У методологічному плані важливе значення мають такі теоретичні положення:

1) з погляду формальної логіки будь-яка класифікація являє собою спосіб використання логічної операції поділу обсягу поняття. Вона може бути одноактною або ж складатися з сукупності таких поділів. Класифікація дає змогу на підставі аналізу суттєвих ознак поняття виявити і встановити загальні та специфічні риси правових явищ, їх зв'язки та відмінності, найбільш повно відобразити взаємодії та своєрідні переходи одного виду в інший. Для класифікації необхідно використовувати філософські категорії загального, одиничного й особливого, що відображають різноманітність явищ правової дійсності та ступені пізнання зв'язків між фактами, грані їх стикування [4, с. 65].

2) із класифікацією категорії права людини в сучасній правничій науці склалася суперечлива, а отже, проблемна гносеологічна ситуація, що характеризується наявністю двох парадоксальних за свою сутність підходів учених до видової диференціації досліджуваного поняття. Представники традиційного підходу права і свободи людини розглядають як близькі за своїм змістом і значенням категорії, проте не тотожні. Тож їх класифікація, вважають вчені, є важливим пізнавальним завданням. Прибічники другого підходу, зокрема С. Головатий, розглядають категорію права і свободи людини як цілісну та неподільну, а тому видову диференціацію цих понять як самостійних вважають непродуктивною, вочевидь шкідливою й такою, що створює додаткові перешкоди для пізнання правдивої сутності людських прав [1, с. 636-645].

Аналіз вищенаведених теоретичних положень з одного боку, дозволяє розкрити зміст поняття класифікація свобод людини, а з іншого, вимагає висловити власну думку з приводу методологічної коректності та доцільності здійснення логічної операції поділу поняття свободи людини.

Класифікація свобод людини являє собою логічну операцію поділу обсягу однойменної категорії. Обсяг будь-якого поняття являє собою множину елементів, що мисляться в понятті. Аналіз норм Розділу II Конституції України (далі – КУ) «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» [3], а також Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції) [2], свідчить про те, що обсяг досліджуваної нами категорії складають такі елементи:

1. Кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність (ч. 1 ст. 29 КУ та ч. 1 ст. 5 Конвенції) [3], що означає передусім неприпустимість позбавлення її фізичної свободи, крім встановлених законом випадків і в межах визначених законом процедур. Важливим доповненням до цієї конституційної можливості є приписи чч. 1 та 2 ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції, які гарантують кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, в межах цієї території свободу пересування і свободу вибору місця проживання, а також можливість вільно залишати будь-яку країну,

включаючи свою власну [2].

2. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1 ст. 34 КУ) [3].

3. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання, що охоплює собою свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (ч. 1 ст. 35 КУ) [3]. Аналіз змісту ст. 9 Конвенції свідчить про те, що в ній одночасно закріплені свобода думки, совісті і релігії, Ці можливості для кожної людини включають, зокрема, свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно [2].

Частиною 1 ст. 10 Конвенції до того ж гарантована свобода вираження поглядів, що охоплює собою свободу дотримання своїх поглядів, можливість одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів[2].

4. Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ч. 1 ст. 36 КУ) [3]. Свобода об'єднання кожного з іншими особами, включаючи можливість створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів, гарантована ч. 1 ст. 11 Конвенції разом із свободою мирних зібрань [2].

5. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості ... (ч. 1 ст. 54 КУ) [3].

Стверджувально відповідаючи на питання щодо методологічної коректності та необхідності здійснення логічної операції поділу поняття свободи людини, автор виходить із таких міркувань:

по-перше, назви Розділу II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», в якій зв'язок між правами і свободами законодавець відобразив за допомогою розділового знаку (коми), а не сполучника (і або та);

по-друге, зміст уміщених у цьому Розділі норм свідчить про те, що кількісний показник тих правил поведінки, що закріплюють права людини значно перевищує показник правових норм, які містять свободи людини;

по-третє, обґрунтування дослідниками критеріїв для розмежування прав і свобод людини, до яких, зокрема, відносять 1) шляхи, засоби їх здійснення та забезпечення (П. Рабінович); 2) обсяг можливостей індивідуального вибору конкретної людини, наділеної правами та свободами,

відповідно (О. Кушніренко, Т. Слінько); 3) місце поняття в системі прав і свобод людини (А. Колодій, А. Олійник) [5, с. 149], [6, с. 95-96].

Зважаючи на спорідненість прав і свобод людини, а також близькість за значенням (обидві категорії є можливостями людини), вважаємо обґрунтованим припущення про те, що свободи людини можуть класифікуватись за тими ж критеріями, що й права людини. Задля перевірки цього припущення звернемося до сучасних доктринальних джерел, у яких відображено це питання.

Ми поділяємо думку тих учених, які науково обґрунтованими і методологічно коректними вважають підходи до класифікації категорії права людини, що здійснюється за такими критеріями: 1) за змістом (характером) потреб людини, котрі цими правами забезпечуються; 2) за характером, способом здійснення; 3) за суб'єктним складом здійснення; 4) залежно від механізму реалізації і характеру зобов'язань держави; 5) за можливістю легітимного обмеження прав людини; 6) за колом та особливостями їх носіїв; 7) залежно від ступеня гарантованості прав людини з боку суспільства та держави; 8) залежно від простору (дійсності), в якому можуть бути реалізовані права людини [7, с. 64].

Аналіз вищенаведених підходів до класифікації категорії права людини свідчить не лише про можливість, але й методологічну коректність їх автоматичного використання по відношенню до поняття свободи людини. Виняток складає лише той підхід до видової диференціації досліджуваного поняття, в основу якого покладено критерій залежності від механізму реалізації можливостей людини і характеру зобов'язань держави. Аргументом на користь такого умовиводу слугує той факт, що усі свободи людини є її негативними можливостями, а отже, вимагають від держави невтручання в їх реалізацію.

---

1. Головатий С. Про людські права. Лекції. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 760 с.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15 № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Мурашин О. Акти прямого народовладдя, їх система та класифікація. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 1 (20). С. 61-68.

5. Сердюк І. А. Основи теорії правоохоронних відносин : монографія. / І. А. Сердюк. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 196 с.

6. Сердюк І. А. Співвідношення понять права людини і свободи людини. *Теорія держави і права* : підручник / кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. Дніпро Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 94-97.

7. Сердюк Л. М. Класифікація категорії права людини: аналіз існуючих та нові підходи // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3. С. 60-65.

Лілія СЕРДЮК

доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
кандидат юридичних наук, доцент

**ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК КРИТЕРІЙ ПРАВОМІРНОГО
ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕНОГО В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ**

При підготовці тез цієї доповіді автор поставила за мету розкрити зміст принципу пропорційності, що має слугувати критерієм правомірного обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану.

Для досягнення визначеної мети скористаємося пізнавальними можливостями діалектичного, логіко-семантичного та спеціально-юридичного методів пізнання, потреба в яких обумовлена предметом дослідження, його метою та творчим задумом автора.

В гносеологічному плані важливе методологічне значення мають законодавчо визначені принципи обмеження конституційних прав і свобод людини, а також обґрунтована і сформульована представниками доктрини конституційного права дефініція поняття обмеження конституційних прав і свобод людини.

Обмеження основних прав і свобод людини (тобто, конституційних прав і свобод людини) являє собою правомірне, цілеспрямоване кількісне та (або) якісне применшення у процесі правореалізації тих можливих моделей поведінки (правомочностей), які складають основне право (свободу) особи, з боку інших осіб. Воно має виключний законний, тимчасовий, цільовий, недискримінаційний, суспільно корисний характер і полягає у звуженні обсягу і змісту фундаментальних потенційних можливостей особи.

Якщо межі основних прав і свобод – це нормативно встановлені й забезпечені державою кордони, що визначають міру свободи особи, то обмеження являють собою звуження таких кордонів [7, с. 175],

Інститут обмеження основних прав і свобод людини, як стверджує А. Стрекалов, ґрунтується на таких конституційно закріплених принципах:

- а) неприпустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів;
- б) неприпустимості обмежень дискримінаційного характеру;
- в) неприпустимості підзаконного обмеження основних прав і свобод;

г) заборони обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, крім випадків, передбачених Конституцією;

г) неможливості будь-яких обмежень окремих прав і свобод, прямо передбачених Конституцією;

д) неприпустимість внесення таких змін до Конституції України, які передбачають обмеження прав і свобод людини і громадянина [7, с. 178].

І хоча в переліку вищезгаданих А. Стрекаловим конституційних принципів обмеження конституційних прав і свобод людини, так само, як і в тексті Основного Закону Української держави відсутня імперативна вимога пропорційності [4], це не стало перешкодою для його теоретичного осмислення вітчизняними науковцями. Підтвердженням цьому слугує наукова праця С. Шевчука, в якій автор на основі аналізу зарубіжного досвіду дав відповідь на питання щодо значення загальноправового принципу пропорційності для визначення конституційності законодавчих обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод людини [8].

Оскільки досліджуване терміно-поняття «принцип пропорційності» є складним (являє собою словосполучення), з'ясуємо смислове навантаження кожного зі слів, що його утворюють.

Слово «принцип» має такі значення:

1. Основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін. // Основний закон якої-небудь точної науки.

2. Особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось. // Правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін. Принцип гласності. Принцип достовірності.

3. Переконавання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці. Піти на принцип, розм. – почати діяти, відкинувши компроміс [1, с. 941].

Полісемічністю вирізняється і термін «пропорційний», що вживається в таких значеннях:

1. Який має правильне співвідношення розмірів, частин чого-небудь;

2. Який ґрунтується на дотриманні пропорцій, правильного співвідношення між чим-небудь [2, с. 983].

З урахуванням аналізу різних трактувань досліджуваних слів, терміно-поняття «принцип пропорційності» в суспільній науці і практиці означає правило (імперативну вимогу), що ґрунтується на усвідомленому переконанні учасників суспільного життя в необхідності дотримання пропорцій, тобто правильного співвідношення між соціально важливими параметрами їх буття.

В аспекті предмета цього дослідження принцип пропорційності означає основне вихідне положення теорії прав людини, що відображає особливість правового регулювання поведінки суб'єктів і ґрунтується на правильному співвідношенні між публічними (суспільними та державними) інтересами й

інтересами окремих індивідів, а також імперативну вимогу такого регулювання, що впливає зі змісту норм національного законодавства.

Принагідно відзначити, що принцип пропорційності сучасна правнича наука розглядає в контексті функціонування правової (правної) держави як імперативну вимогу, що нею мають керуватися у своїй професійній діяльності суб'єкти владних повноважень. Підтвердженням цієї тези слугує наукова праця К. Соботи «Принцип правної держави» [5].

Дія принципу пропорційності поширюється як на суб'єктів правотворчості, так і суб'єктів правозастосування. За задумом розробників законопроекту «Про правотворчу діяльність» цей принцип по відношенню до вищезгаданого виду юридичної діяльності означає, що обмеження, передбачені нормативно-правовими актами для суб'єктів правовідносин, повинні бути необхідними та достатніми для досягнення легітимної мети правового регулювання [6].

Пропорційність, як один із основних принципів правозастосування, вимагає прийняття рішення, в якому був би дотриманий необхідний баланс між несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення [3].

Отже, принцип пропорційності як критерій правомірного обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану означає основне вихідне положення теорії прав людини, що відображає особливість нормативного й індивідуального правового регулювання поведінки суб'єктів права, що ґрунтується на правильному співвідношенні між публічними (суспільними та державними) інтересами й приватними інтересами окремих індивідів, а також імперативну вимогу такого регулювання, що передбачена національним законодавством і адресована суб'єктам правотворчості і правозастосування.

---

1. Бусел В. Т. Принцип. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. С. 941.

2. Бусел В. Т. Пропорційний. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. С. 983.

3. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2016. 392 с.

4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Принцип правної держави: конституційно-правні та адміністративно-правні аспекти / Катаріна Собота; [пер. з нім. Г. Рижков, О. Блащук, К. Татарчук]; відп. Ред.. О. Сироїд. Київ : ВАІТЕ, 2013. 608 с.

6. Проект Закону України «Про правотворчу діяльність» URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355 (дата звернення: 23.11.2022).

7. Стрекалов А. Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2010. 204 с.

8. Шевчук С. Значення загальноправового принципу пропорційності для визначення конституційності законодавчих обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод людини (зарубіжний досвід). Вісник Академії правових наук України. Харків, 2000. № 1 (20). С. 69-76.

Олександр ТАЛДИКІН

доцент кафедри

загально правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

кандидат юридичних наук, доцент,

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА

В сучасних умовах розвитку мережевого суспільства, в умовах глобалізації суттєво змінюється роль держави, як політико-територіальної організації суспільства. Географічний простір, який визначено державними кордонами, доповнюється простором мережі, віртуальним, що впливає на доповнення розуміння інформаційної складової суверенітету держави, або інформаційного суверенітету.

Трансформація правового простору, сьогодні має наддержавний, характер, не обмежений територіальними кордонами, що, обумовлюється не тільки існуванням міждержавних та наддержавних утворень, а й значним розширенням можливостей інтерактивної комунікації між різними суб'єктами права за допомогою новітніх інформаційних технологій та мережі Інтернет.

Соціально-політичні цінності мережевого суспільства принципово відрізняються від цінностей класичної держави. В мережі кожний користувач вільний шукати та утворювати спільності за власними інтересами, має свободу робити власний вибір, але не здатний приймати рішення за інших. В таких умовах, коли роль старих демократичних ідеологій зазнає кризи, зростає роль інформаційного впливу на особу маніпулятивного характеру, за допомогою «Soft Power», що передбачає здатність досягати бажаних результатів впливу на основі неконтрольованого впливу на свідомість, добровільну участь, при формуванні симпатії та привабливості будь якого явища та процесу [1].

Ризики з боку наддержавних суб'єктів стосовно їх впливу на суверенність сучасних держав, утворюють необхідність привернути увагу на один важливий фактор, коли в цілому прогресивний розвиток засобів прямої та представницької демократії в сучасних державах, співіснує зі зростанням впливу нелегітимних за своєю структурою та недемократичних за своєю діяльністю наддержавних суб'єктів [2; с. 50].

На нашу думку, інформаційний суверенітет, передбачає проведення незалежної інформаційної політики, контроль за інформаційними мережевими потоками, за умов забезпечення свободи слова, права на

приватність та права населення на отримання достовірної інформації [3].

Структура інформаційного суверенітету не відрізняється однорідністю. Так, К. Ісмайлов, Б. Белих, розкриваючи доктрину інформаційної безпеки в аспекті суверенітету, звертають увагу на деяку некоректність самого терміну, пояснюючи, це монологічним характером інформації [4; с. 208].

На наш погляд, варто взяти за основу розширену інтерпретацію інформаційного суверенітету, коли серед структурних елементів, що у сукупності його складають потрібно зазначити наступні.

Цифрова складова: Збільшення впливу цифрових технологій на політику держав, дало підстави розглядати проблему цифрового суверенітету, в аспекті складової суверенітету інформаційного, адже бурхливий розвиток ринку цифрових технологій суттєво вплинув на якість забезпечення національної та міжнародної безпеки в умовах вже сформованого єдиного інформаційного простору.

Віртуальна складова. Розуміння сутності останнього, пов'язано із суверенітетом у кіберпросторі. Кіберпростір не є визначеним місцем, це простір віртуальний, який знаходиться поза фізичним виміром і часом, але, разом з тим, він може бути сферою застосування *кіберсили*, спроможної нести загрозу державному суверенітету [5; с. 6-7]. Він не може бути відокремленим від суверенітету, оскільки держави володіють суверенітетом над *кіберінфраструктурою*, яка забезпечує його існування,

Медійна складова в її класичному розумінні (радіо, телебачення друковані ЗМІ). Захист інформаційного суверенітету в цій сфері повинен базуватись на законодавчій основі, та відображати напрацьовану стратегію розвитку [6; с. 12].

Однією з важливих елементів інформаційного суверенітету є його *інтелектуальна складова*. Сама в собі, вона охоплює різні сторони інтелектуального життя та різних суб'єктів – носіїв інтелекту. У умовах єдиного інформаційного простору, інформація є товаром, а роль результатів інтелектуальної діяльності набула неабиякого значення для розвитку суспільства і держави,

Ідеологічна складова інформаційного суверенітету. Цілі, завдання та функції будь-якої сучасної держави базуються на певних теоретичних, свідомісних конструкціях, ідеологічних настановах тощо.

Культурологічна складова інформаційного суверенітету. Будь яка інтерпретація трансформаційних реалій розповсюдження інформації в сучасному світі, в їх впливі на державний суверенітет, не відкидає урахування культурологічних чинників суспільства, які, ґрунтуються, як на його цивілізаційній приналежності, так і історичній спадщині та культурі.

Невід'ємною складовою інформаційного суверенітету виступає політичний імідж держави. На наш погляд *іміджеву складову* інформаційного суверенітету слід розуміти, як: цілеспрямовано, або стихійно сформований її образ держави, на основі соціально-психологічних,

моральних та ціннісних аспектів розвитку суспільства, який відображає ефективність її державних структур, легітимність державної влади, авторитет на міжнародній арені, ступень відкритості та об'єктивності у взаємовідносинах із суспільством, можливість ефективного громадського контролю над політикою держави та рівень патріотизму її населення.

1. Nye J. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power, New York: Basic Books, 1990. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/bound-to-lead-the-changing-nature-of-american-power-by-joseph-s-nye-jr-new-york-basic-books-1990-370p/1995/2525CBD8DF8DC58DACD4A93A90674B40> (Date of access: 21.02.2023).

2. Кельман М., Коваль І., Кельман Р.. До питання, чи справді державні суверенітети втрачають свою ментальність? *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: "Юридичні науки" Т. 7, № 1, 2020. С49-53.

3. Талдикін О.В. Суверенітет держави в умовах мережевого суспільства: деякі аспекти. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 бер. 2022 р.). Дніпро 2022. Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ С.111-112.

4. Ісмайлов К.Ю., Белих Д.В., Інформаційний суверенітет і доктрина інформаційної безпеки України. *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. 2019. С. 206-209.

5. Камінський І.І. Концепція державного суверенітету в контексті застосування кіберсили. *Альманах міжнародного права*. Вип.16. С.3-10.

6. Задерейко А.В., Троянский А.В., Чечельницький В.Я. Проблемные аспекты защиты информационного суверенитета государства и перспективы его защиты в Украине. *Юридичний науковий електронний журнал*. №2.2017. С. 10-13. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2017/3.pdf (дата звернення: 01.03.2023).

Денис ЧИЖОВ

доцент кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна,
науковий співробітник Інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна,
кандидат юридичних наук

ПРАВОМІРНЕ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК НАСЛІДОК ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЙ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Згідно статті 21 Конституції України, права людини є невідчужуваними і непорушними; відповідно до ч. 2 ст. 22 конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, Основний Закон містить

положення про неможливість обмеження прав і свобод людини і громадянина. Однак функціонування суспільства і держави обов'язково породжує ситуації, які вимагають від держави обмежити певні права і свободи, і потребують на окремі дослідження.

Тому, наприклад, в науковій розвідці обмежень прав і свобод людини М. В. Савчин розкрив зміст критеріїв обмеження прав людини, вказуючи, що систематика прав людини зумовлює ціннісноінтерсуб'єктне визначення допустимих обмежень основних прав, які мають бути зумовлені конкретними обставинами та нагальними потребами в демократичному суспільстві. Вимога до демократичної структури суспільства, на думку вченого, визначає стандарти інтерсуб'єктності у встановленні критеріїв обмежень прав людини, які вимагають відповідати нагальній суспільній потребі, заснованій на повазі гідності людини та балансів інтересів між інтересами більшості і меншості [1, с.298]. В свою чергу, С.В. Шевчук у дослідженні законодавчих обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод, розкрив значення загальноправового принципу пропорційності для визначення конституційності таких обмежень [2, с.69–76], Аарон Барак (Aharon Barak) у роботі "Human rights and their limitations: the role of proportionality" також наголошує на необхідності застосування принципу пропорційності при здійсненні обмеження прав людини [3]. Джун М. Росс (June M. Ross) дослідив співвідношення обмеження прав людини у міжнародно-правових актах із можливістю та умовами такого обмеження, що містяться в Канадській хартії прав і свобод [4]; С.В. Шевчук здійснив аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо можливості обмеження реалізації прав і свобод особи [5]; О.В. Скрипнюк дослідив конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні [6, с.5–11].

У літературі зазначається, що, оскільки кожна особа має певні обов'язки та відповідальність перед суспільством, а зовнішній прояв суб'єктивних прав завжди є підставою для конфлікту або втручання у права інших осіб, міжнародне право визнає законність деяких обмежень на користування правами [7, с.136]. Так, ст. 29 Загальної декларації прав людини передбачає можливість такого обмеження, встановлюючи при цьому, що при реалізації своїх прав і свобод людина повинна піддаватися тільки тим обмеженням, які встановлені законодавством з метою забезпечення визнання і поваги до прав і свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Що стосується позиції України щодо питання можливості обмеження реалізації окремих прав і свобод, то вирішення цього питання починається зі встановлення принципу неможливості їх обмеження. Так, ч. 1 ст. 64 Основного Закону встановлює, що конституційні права і свободи людини не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Вказане положення Т.М. Слінько пропонує розглядати у взаємозв'язку з нормою, що міститься в ч. 3 ст. 22 Конституції України, згідно з якою при

прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод. Так, Конституційний Суд України в Рішенні від 22.09.2005 року (справа про постійне користування земельними ділянками) підкреслив, що "звуження змісту й обсягу прав і свобод є їх обмеженням". Традиційно під поняттям "зміст прав людини" розуміють засоби і умови, за наявності яких у людини з'являються можливості задовольнити потреби, зокрема, що забезпечують її існування і розвиток. Обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які втілені у відповідні права, що не є однорідними і загальними [8, с.43].

Під обмеженням прав і свобод людини М. В. Савчин розуміє втручання публічної влади у сферу приватної автономії індивіда виключно на підставі закону, яким запроваджуються певні заходи, спрямовані на забезпечення балансу приватних і публічних інтересів з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров'я інших людей, авторитету правосуддя [1, с.291]. На думку інших авторів, обмеження прав і свобод представляє собою законодавче звуження змісту та (або) обсягу прав і свобод людини щодо її можливостей мати, володіти, користуватися й розпоряджатися соціальними цінностями, свободою дій і поведінки з метою захисту суверенітету і територіальної цілісності або громадського порядку, забезпечення економічної й інформаційної безпеки, охорони здоров'я, суспільної моралі й забезпечення захисту прав і свобод людини та є показником державних стандартів рівня життя людини [9, с.5].

Обмеження прав і свобод – правомірне, цілеспрямоване кількісне та (або) якісне применшення у процесі правореалізації тих можливих моделей поведінки (правомочностей), які складають основне право особи, з боку інших осіб [10, с.3]. Щодо даного визначення слід вказати, що таке применшення можливих моделей поведінки відбувається з боку не всіх осіб, а лише з боку держави та органів публічної влади. При цьому, встановлюючи принципи, цілі і юридичну форму обмежень, тобто основні (загальні) умови обмежень прав і свобод, Конституція тим самим захищає людину і її права від дозвільних дій з боку держави, оскільки обмежує державну владу в можливості зазіхати на права людини, сферу її свободи [11, с.65].

Встановлені Конституцією України основи для правового обмеження прав і свобод людини і громадянина є необхідним елементом у сфері правового регулювання суспільних відносин. Але не можна забувати, що саме право є мірилом свободи, яка не може бути абсолютною. Необхідно розмежовувати конституційні обмеження і обмеження конституційних прав, які співвідносяться як загальне й особливе, оскільки Конституція сама є певним обмежувачем діяльності держави, державних органів, суспільства і людини. Закріплені у Конституції України підстави правового обмеження прав і свобод людини та громадянина базуються на принципі поєднання приватних і публічних інтересів. У свою чергу, захист публічних інтересів

представлений у правовому механізмі такими підставами, як захист основ конституційного ладу і забезпечення оборони країни та безпеки держави [11, с. 64–65].

Говорячи про обмеження прав і свобод людини, перш за все, слід вказати, що обмеженню підлягає не саме право, а його реалізація. На це вказується й у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка в статтях 8, 10, 11 закріплює положення, згідно з якими здійснення прав особи не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки і суспільного спокою, з метою попередження злочинів, захисту здоров'я і моральності або захисту прав і свобод інших осіб.

---

1. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.

2. Шевчук С. В. Значення загальноправового принципу пропорційності для визначення конституційності законодавчих обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод (зарубіжний досвід). Вісник Академії правових наук України. 2000. № 1. С. 69–76.

3. Barak Aharon. Human rights and their limitations: the role of proportionality. URL:<http://www.fljs.org/content/human-rights-and-their-limitations-role-of-proportionality-0>.

4. June M. Ross Limitations on Human Rights in International Law: Their Relevance to the Canadian Charter of Rights and Freedoms. URL: https://www.jstor.org/stable/762242?seq=1#page_scan_tab_contents.

5. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. К.: Реферат, 2010. 848 с.

6. Скрипнюк О. В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. Публічне право. 2011. № 3. С. 5–11.

7. Сорокун В. М. Міжнародно-правовий захист права на свободу совісті та віросповідання: монографія. Х.: Константа, 2010. 252 с.

8. Слінько Т. М. Правові підстави обмеження реалізації прав і свобод людини і громадянина. Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку: Збірник наук. статей за матер. І наук.-практ. конф. з європ. права (м. Харків, 24 квітня 2018 р.) / ред. кол. А. П. Гетьман, І. В. Яковюк та ін. Харків, 2018. С. 41–46.

9. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.

10. Стрекалов А. Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2010. 20 с.

11. Сидорець Б. Обмеження прав людини (в контексті співвідношення Конституції України та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод). Вибори та демократія. 2012. № 1 (31). С. 63–69.

Ілона ТКАЧЕНКО

суддя Апеляційного суду
Дніпропетровської області,
м. Дніпро, Україна

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Системна реформа судочинства в Україні, яка була започаткована в 2016 році і триває до сьогодні, попри військові дії передбачає в тому числі створення дієвого громадського контролю (аудиту) за діяльністю суддів, вжиття ефективних заходів юридичної відповідальності за порушення в їхній діяльності та встановлення ефективних та справедливих мір такої відповідальності. Поетапне та комплексне запровадження різних форм громадського контролю за діяльністю суддів визначено в Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, яка затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 [1]. В ній, зокрема зазначено, що взаємодія суддів із суспільством має здійснюватися за такими напрямками: розширення змісту щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні, який готує та оприлюднює Вища рада правосуддя (звіт про стан справ, аналіз тенденцій та викликів у діяльності суддів і судів); запровадження практики всебічного обговорення щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні шляхом проведення громадських консультацій та дискусій, удосконалення заходів з подальшого розвитку систематичного проактивного професійного спілкування з об'єднаннями юристів, громадськістю та засобами масової інформації, розвиток комплексної системи комунікації; впровадження системного підходу та ефективних комунікативних рішень з протидії розповсюдженню недостовірної інформації, спрямованої на дискредитацію суддів, у тому числі у соціальних мережах; механізму оцінки учасниками судового процесу роботи суду, використання інших форм опитувань, впровадження електронного механізму опитування; єдиного стандарту якості роботи суду; посилення уваги до потреб учасників судового процесу з метою покращення доступу до правосуддя та сприяння сприйняттю людьми суду як органу, який вирішує спір і захищає права та інтереси; та ін.

В той же час в сучасних вітчизняних реаліях запроваджене у світлі європейського досвіду поняття підзвітності судочинства громадськості (прозорості, відкритості, транспарентності) в Україні підміняється підконтрольністю з боку інших гілок влади, що стає загрозою незалежності судової влади. Однак незалежний, сильний, авторитетний, захищений суд – це одна із домінант демократичного суспільства, а повага до судової влади

стає запорукою стабільності правової держави. Відтак, виникають запитання: якою повинна бути участь громадськості у функціонуванні судової влади? Що собою має являти громадський контроль? Якими повинні бути його межі, щоб не загрожувати незалежності та авторитету судової влади?

Принцип участі громадян в управлінні державними справами, закріплений у ст. 38 Конституції України [2], створює законодавчу основу для реалізації різних форм участі громадськості у функціонуванні судової влади, проте треба відзначити, що єдності з питання необхідності, доцільності та перспективності запровадження деяких з них серед правників немає. Відтак, ця проблема дискутується, особливо на черговому етапі судової реформи.

Зокрема, громадськість гіпотетично може брати участь у формуванні корпусу суддів – впливати на персональний склад судового корпусу шляхом: 1) прямих виборів суддів народом; 2) громадських обговорень претендентів на посаду судді на етапі проведення конкурсу на заміщення вакантної посади судді; 3) громадських обговорень кандидатур суддів перед їх безстроковим обранням; 4) вдосконалення механізму реалізації права громадян відкликати суддів з посади, якщо вони не виконують чи неналежним чином виконують свої повноваження). Також громадськість може брати участь у здійсненні правосуддя: 1) через присяжних; 2) завдяки інституту посередництва (медіації) як способу альтернативного розв'язання спорів за участю громадськості; 3) через громадських мирових суддів. Однак найбільш ефективним і дієвим механізмом взаємодії громадськості та судової влади мав би стати громадський контроль судової влади. Громадський контроль у будь-якій демократичній державі є однією з важливих гарантій недопущення зловживань владою та використання її на шкоду суспільству та державі. Право громадян контролювати владу, надавати оцінку ефективності діяльності органів публічної влади на сьогодні визнається головним фактором реального утвердження принципу народовладдя, закріпленого у ст. 5 Конституції України.

Слід зауважити, що на сьогодні на законодавчому рівні не урегульованими є поняття, зміст, принципи, форми та процедури громадського контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень в цілому і суду зокрема. Попри неодноразові спроби внести на розгляд Парламенту Законопроекти «Про громадський контроль» найбільш прагматичним на нашу думку є Проект Закону України від 13.05.2015 № 2737-1 «Про громадський контроль», яким запропоновано досить широке розуміння громадського контролю над органами державної влади та органами місцевого самоврядування, як здійснення правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання органами державної влади та місцевого самоврядування положень Конституції, законів України, інших нормативно-правових актів з метою сприяння їхній ефективній діяльності й виконання покладених на них функцій захисту прав,

свобод, інтересів громадян [3].

В той же час основи нормативно-правового регулювання реалізації різних форм громадського контролю вже закладені в окремих положеннях Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон). Так в статті 11 Закону закладені принципи гласності і відкритості судового процесу, частина яких реалізована, зокрема стосовно того, що «судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом; ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи; будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом; розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених законом. У відкритому судовому засіданні мають право бути присутніми будь-які особи. У разі вчинення особою дій, що свідчать про неповагу до суду або учасників судового процесу, така особа за вмотивованим судовим рішенням може бути видалена із зали судового засідання» [4].

Однак положення п.2 ст. 11 Закону тільки мають перспективу на реалізацію, або реалізуються частково, при тому, що норма цієї статті вказує на те, що «інформація про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, дату надходження позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення, стадії розгляду справи, місце, дату і час судового засідання, рух справи з одного суду до іншого є відкритою та має бути невідкладно оприлюдненою на офіційному веб-порталі судової влади України, крім випадків, установлених законом» [4].

Також в главі 3 Закону визначено правовий статус та порядок участі представників громадськості - присяжних, які опосередковано здійснюють громадський контроль за діяльністю суддів, приймаючи участь у судовому засіданні та залучаються до вирішення справи у складі суду разом із суддею або залучаються до здійснення правосуддя.

З огляду на вище зазначене та з урахуванням завдань, які покладаються на суди в Україні, можна визначити, що громадський контроль за діяльністю суддів це визначена законом діяльність представників громадськості (як індивідуальних так і колективних суб'єктів) спрямована на перевірку (спостереження, нагляд) за законністю здійснення суддями судочинства з урахуванням дотримання принципів врахування громадської думки при формуванні суддівського корпусу, гласності і відкритості судового процесу, доступності громадян до судового процесу, відкритості та доступності до судових рішень.

Мета громадського контролю за діяльністю суддів полягає у тому, щоб не допустити дій контрольованих суб'єктів за межами законності й правопорядку, попередити можливі відхилення від намічених цілей, а також інтересів суспільства та його суб'єктів, а у разі появи цих відхилень усунути їх негативні наслідки. Завданнями громадського контролю за діяльністю суддів є: 1)

отримання точної і повної інформації щодо діяльності суддів; 2) сприяння підвищенню ефективності роботи суддів; 3) поширення серед громадськості соціально значущої функції судів; 4) підтримання іміджу суддівської діяльності та престижу роботи судді; 5) забезпечення прозорого відбору кадрів для судів, їх переміщення та іншого просування по службі; 6) підвищення рівня законності забезпечення прав і свобод громадян в діяльності суддів; 7) покращення умов та порядку надання суддівських послуг.

Зміст громадського контролю за діяльністю суддів проявляється у його процедурних формах та інституційних елементах. Інституційними елементами громадського контролю за діяльністю суддів є: суб'єкт, об'єкт, предмет та процедура його здійснення. Суб'єктами такого громадського контролю виступають громадяни та громадські об'єднання - неорганізована та організована громадськість. У якості об'єкту громадського контролю виступають самі судді, результати їх діяльності а також конкретні посадовці судової системи, або претенденти на посаду судді. Предметом громадського контролю є діяльність вказаних об'єктів з реалізації прав і свобод громадян, задоволення їх потреб та інтересів. Процедура громадського контролю містить комплекс форм і методів його здійснення відповідно до завдань та характеру згаданих вище компонентів.

1. Про затвердження Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. *Офіційний вісник Президента України*: офіційне видання від 22.06.2021. № 17 Стор. 29. Ст. 836.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Проект Закону України «Про громадський контроль» від 13.05.2015 № 2737-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2411AA>.

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII: *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст.545.

Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА
старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ ПРАВО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ В СУЧАСНІЙ ПРАВНИЧІЙ НАУЦІ

При підготовці тез цієї доповіді визначено за мету з'ясувати та розкрити поняття права кожного на медичну допомогу.

У системі особистих немайнових прав, особливе місце займає право на

отримання якісної медичної допомоги. А саме, право кожного на медичну допомогу відображено та закріплено в Ч. 1 ст. 49 Конституції України, що «кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» [1].

Нормативна дефініція термінопоняття «медична допомога» сформульована суб'єктом законотворчості в такий спосіб: це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями й патологічними станами, а також вагітністю та пологами ("Zakon Ukrainy", 1992).

Аналіз трактування слова «допомога» та судження законодавця про медичну допомогу засвідчують такі притаманні їй риси: 1) це діяльність, суб'єктами якої можуть бути лише професійно підготовлені медичні працівники; 2) напрямками медичної допомоги є профілактика і діагностика захворювань, лікування хворих, реабілітація фізичних осіб у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями й патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [2. с. 59].

Саме медична допомога - є комплексом діагностичних і лікувальних заходів, спрямованих на встановлення діагнозу захворювання або стану, усунення або зменшення симптомів у хворого, нормалізацію життя, поліпшення або відновлення здоров'я. .

Конституційний Суд України в своєму рішенні від 25 листопада 1998 року № 15-рп/98 (справа про платні медичні послуги) зазначив, що зміст поняття «медична допомога» Конституція України не розкриває. Немає його визначення також в Основах законодавства про охорону здоров'я та інших нормативних актах. Проте у медичній науці поняття «медична допомога» переважно охоплює лікування, профілактичні заходи, які проводяться під час захворювань, травм, пологів, а також медичний огляд та деякі інші види медичних робіт. Зміст же близького до «медичної допомоги» поняття «медична послуга» до цього часу залишається не визначеним не тільки в нормативних актах, а й у медичній літературі. Таким чином, Конституційний Суд України констатував факт відсутності визначень поняття «медична послуга». На жаль, на нормативному рівні дане питання досі не врегульоване [3].

Поняття медичної допомоги – це один із напрямів соціальної політики, основною метою якого є створення умов для розробки та реалізації соціальної політики у сфері медичного обслуговування та забезпечення права на медичне обслуговування для всіх видів медичної допомоги.

Аналіз наведеного тлумачення терміну «допомога» та судження законодавця у сфері надання медичної допомоги вказують на такі властиві їй ознаки: 1) це діяльність, предметом якої може займатися лише медичний персонал; 2) Сфери медичної допомоги - це профілактика захворювань, діагностика захворювань, лікування хворих і реабілітація людей після захворювань, травм, отруєнь і захворювань, а також пов'язаних з вагітністю

та пологами.

Отже, медична допомога - це вид професійної або господарської діяльності медичних закладів (організацій), фізичних осіб-підприємців, які здійснюють спеціальні дії, пов'язані зі здоров'ям (що призводять до поліпшення стану здоров'я, загальний стан, діяльність окремих органів чи систем організму людини), або для досягнення конкретної естетичної зміни зовнішнього вигляду.

---

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Жеглінська Т. О. Зміст поняття «право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування»: постановка проблеми *Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrisnih sprav*. 2019. № 4 (113) С. 59.

3. Медичні послуги в Україні. URL: <https://jurist-blog.com.ua/medichni-poslugi.html>.

Вадим МАЛЬЦЕВ

викладач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Конституційне право людини на достатній життєвий рівень є одним із основних соціальних прав, його дотримання є одним із пріоритетних напрямів діяльності для більшості сучасних соціальних держав. Дане право є основою реалізації усіх інших соціальних права, що дозволяє нам висувати тезу про інтегруючий характер права на достатній життєвий рівень. Державне гарантування даного права є важливим елементом процесі забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, та посідає важливе місце в державній політиці щодо захисту прав людини. Така ситуація обумовлена тим, що розвиток людини та ефективна реалізація її потенціалу стає можливою лише за наявності сприятливих умов життя. Людський ресурс виступає основною рушійною силою успішного розвитку країни: від рівня правової культури, освіченості, тривалості життя громадян, та інших факторів багато в чому залежить стан економіки країни. Таким чином стає очевидним той факт, що розвиток соціального капіталу є першочерговим завданням будь-якої держави, від успішного виконання якого багато в чому залежить її майбутнє. З цього погляду доцільно навести позицію Даніеля Фарбера, який вважає, що дотримання прав людини може посприяти

заохоченню інвестицій і, тим самим, опосередковано збільшити темпи економічного зростання держави [1, с. 83].

Положення ст. 1 Конституції України проголошує нашу країну суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою. Частина 1 ст. 3 Основного Закону визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю [2]. Наведені фундаментальні положення Конституції визначають вектор розвитку нашої держави як соціальної, робить реалізацію соціальної політики одним з основних завдань, які постають перед нею.

Відповідно до норм Основного Закону, перелік соціальних прав, що гарантовані громадянам України включає наступні елементи: право на соціальний захист (ст. 46 КУ), право на житло (ст. 47 КУ), право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48 КУ), право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49 КУ). Положення ст. 48 можна вважати яскравим прикладом інтеграції в національну правову систему міжнародних правових стандартів щодо прав особи, оскільки за змістом вона відповідає положенням ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, яка встановлює, що держави, які приймають участь у зазначеному пакті, визначають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло та неухильне поліпшення умов життя. Відповідно до ст. 48 КУ поняття «достатній життєвий рівень» включає достатнє харчування, одяг та житло.

В умовах сьогодення проблема забезпечення достатнього рівня життя загострюється все дужче з кожним роком, як в Україні, так і за її межами. Актуальність даного питання в Україні пов'язана з економічними проблемами всередині держави, та світовими кризами, такими як економічний спад пов'язаний з пандемією COVID-19, що не дозволяє повною мірою акумулювати фінансові активи для розв'язку сфери соціального забезпечення.

З огляду на це висловила слушне твердження Сату Кахконен, директор Світового банку з питань України, Білорусі та Молдови, яка зазначає, що «економічна криза, яка почалася в Україні у 2014 році, призвела до того, що рівень бідності нині є вищим, ніж п'ять років тому. Якщо у 2014 році за межею бідності жило 15% населення України, то сьогодні – 25%» [3].

Початок повномасштабної збройної агресії Росії проти України призвів до завдання знанчих збитків економіці нашої держави. Війна поставила перед нашою країною досить складні виклики, адже тепер Україна вимушена витратити значні матеріальні ресурси на утримання армії, фінансові потреби якої значно зросли після переходу війни з гібридної у повномасштабну фазу, і одночасно з цим вирішувати свої соціальні та економічні проблеми. З моменту початку активних бойових дій стан регіональної економіки помітно диференційований залежно від наближеності регіона до лінії фронту та

ступеня впливу інших супутніх факторів. У той же час з'явилися фактори, які мають вплив на всі регіони держави. Наприклад, після початку війни у результаті дій ворога Україна повністю або частково втратила доступ до своїх Чорноморських та Азовських портів, абож сильно обмежена в можливості їх використання. Це означає, що вся морська торгівля України знаходиться під загрозою, і економіка нашої держави вимушена адаптуватись до нових умов існування.

Початок повномасштабного вторгнення росії призвів до стрімкого загострення всіх економічних проблем нашої держави, та настання гуманітарної кризи в Україні, що суттєво вплинуло на її демографічний ландшафт. Загибель близьких, фізичні та психологічні травми, вимушена міграція, втрата житла, роботи, майна позначились на якості життя абсолютної більшості громадян нашої держави. Війна значно ускладнила можливість нормального проведення освітнього процесу, з'явилися проблеми із доступом до медицини та навіть базових потреб людини (вода, їжа тощо), передусім на окупованих територіях, дані фактори матимуть відчутний негативний вплив на основні демографічні показники та пропозицію робочої сили і впродовж наступних років.

Відповідно до даних, опублікованих у звітах Світового банку загальна сума такої шкоди оцінюється у 349 мільярдів доларів США. У результаті війни Україна зазнала широкомасштабних руйнувань, "наслідки вторгнення відчуватимуться упродовж кількох поколінь, адже сім'ї було розділено й переміщено, порушено розвиток людського потенціалу, знищено культурну спадщину, а позитивна траєкторія розвитку економіки й рівня бідності змінилася на негативну", - йдеться у доповіді [4]. Відповідно до представлених організацією даних, прямі збитки, завдані у першу чергу житловому фонду, транспортним системам, секторам торгівлі та промисловості України, сягають 97 мільярдів доларів США. У той же час збитки, які понесла економіка держави у результаті порушення економічних потоків та ланцюгів виробництва, оцінюються у 252 мільярди доларів. Результати дослідження підкреслюють серйозність викликів, що постали перед Україною, наша держава наразі змушена докладати великих зусиль для відновлення своєї економіки та одночасно давати відсіч російській агресії, яка продовжує представляти загрозу для безпеки та економіки держави [5].

Через війну рівень безробіття в Україні сягнув рекордних 35%, йдеться у повідомленні Національного банку України [6]. Повномасштабна війна призвела до гуманітарної кризи та спровокувала активне переміщення населення як у середині країни, так і за кордон, що матиме свій негативний вплив на демографічний розвиток і ситуацію на ринку праці впродовж багатьох років. Значний спад економіки зумовив стрімке скорочення доходів населення та зростання рівня безробіття. Попри поступове відновлення економіки та збільшення попиту на робочу силу, показники безробіття тривалий час залишатимуться вищими свого природного рівня через

довгострокові наслідки війни. Реальні доходи населення поступово відновлюватимуться, проте темпи зростання будуть обмежені перевищенням пропозиції робочої сили над попитом на неї.

Із продовженням бойових дій підприємства частіше звільняють персонал та переважно не в змозі виплачувати працівникам зарплату на довоєнному рівні. Серед великих компаній, особливо міжнародних, переважають ті, хто виплачував зарплату повністю. Однак, навіть такі компанії вимушені оптимізувати видатки на персонал. Серед представників малого і середнього бізнесу менший рівень стабільності, тож звільнень та зниження зарплат більше [7]. За різними опитуваннями, падіння зарплат у приватному секторі в травні становило від 25% до 50% порівняно з довоєнним часом. Дещо краща ситуація, за оцінками на основі видатків бюджету, у бюджетному секторі. Крім того, зниження рівня доходів населення від праці частково вирівнювалось соціальними допомогами, підвищенням пенсій та значним збільшенням виплат військовим. Загалом номінальні зарплати у 2022 році скоротяться на 12%, а в реальному вимірі – на 27%. З урахуванням інфляційних процесів реальні зарплати навіть наприкінці 2024 року будуть усе ще нижчими за довоєнний рівень.

Тож на сьогоднішній день наша держава опинилась у скритному становищі, коли окрім вирішення проблем забезпечення армії вимушена докладати значних зусиль для зменшення впливу війни на економіку та рівень життя громадян. Нажаль, варто констатувати той факт, що падіння рівня життя громадян матиме довгострокові наслідки, та вимагатиме від держави та в'язо народу України спільних зусиль для подолання цієї кризи.

---

1. Daniel A. Farber. Rights as signals. Legul stud., 2002 by The University of Chicago. URL: <https://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1746&context=facpubs> (дата звернення: 06.12.2022).

2. Конституція України : Закон України 28.06.1996 року № 254к/96- ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.12.2022).

3. More poor people in Ukraine now than five years ago. World Bank from 18.07.2018. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-society/2500940-more-poorpeople-in-ukraine-now-than-five-years-ago-world-bank.html> (дата звернення: 06.12.2022).

4. The World Bank. World Bank Announces Additional \$1.49 Billion Financing Support for Ukraine. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/06/07/-world-bank-announces-additional-1-49-billion-financing-support-for-ukraine> (дата звернення: 06.12.2022).

5. The World Bank. Russian Invasion of Ukraine Impedes Post-Pandemic Economic Recovery in Emerging Europe and Central Asia. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/10/04/russian-invasion-of-ukraine-impedes-post-pandemic-economic-recovery-in-emerging-europe-and-central-asia>.

6. Національний банк України. Інфляційний звіт липень 2022 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4.

7. European Business organization. Майже половина компаній ЕВА відновили повноцінну роботу. URL: <https://eba.com.ua/majzhe-polovyna-kompanij-eva-vidnovyly-povnotsinnu-robotu/>.

Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА

старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права

Аліна ЛУКОМСЬКА

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Українська мова є унікальною, вона віддзеркалює душу народу, його історію. Мову для кожної людини можна порівняти з другою природою – вона оточує її, завжди і всюди живе з нею ще з народження і аж до самого кінця. З першим словом народжуються та помирають з останнім.

Без мови, як і без сонячного світла, повітря, рослин, людина просто не може існувати. Як величезним нещастям обертається нищення природи, так само ж боляче б'є по народіві зречення рідної мови чи навіть неповага до неї, що є рівноцінним неповазі до матері та батька.

Рідна мова є не тільки носієм культури та її величним явищем, а й найважливішим політичним інструментом кожної держави. Мовна політика – це найважливіша складова частина державної політики.

З дня проголошення України незалежною державою минуло більше 30 років, проте дискусії з приводу мовної моделі й досі не припиняються.

Конституція України – Основний Закон держави і суспільства окремою 10 закріплює, що:

- державною мовою в Україні є українська мова (ч. 1 ст. 10);
- держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України (ч. 2 ст. 10 Основного Закону);
- в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України (ч. 3 ст. 10 Конституції України);
- держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування (ч. 4 ст. 10);
- застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом (ч. 5 ст. 10) [1].

Отже, на конституційному (найвищому законодавчому) рівні суб'єкт законотворчості чи не вперше в історії України так фундаментально закріпив статус державної мови.

Протягом усієї історії наша мова подолала тернистий шлях. До чого

тільки не вдавалися губителі нашої мови: і вводили офіційну заборону, і неодноразово оголошували її придуманою німцями чи взагалі неіснуючою, діалектом польської чи російської мови, і тримали в мовних гетто, і оцінювали як «колхозну», «хлопську», і навіть підлаштовували її під іншу мову, щоб прискорити її злиття в ім'я світлого майбутнього всього людства, і прославляли її «небувалий розквіт» завдяки дружнім впливам, і навіть на сьогоднішній день..... – а вона таки жива [2, с. 69-70].

Наприклад, у 50-60-х роках ХХ ст. майже п'ять мільйонів громадян заявили, що їхньою рідною мовою є російська, на початку 70-х років даний коефіцієнт становив понад 6 мільйонів, а на початку 80-х років – вже 8 мільйонів [3, с. 85-86].

Не менш важливо зазначити той факт, що за часів безпосереднього існування української держави як частини ворожих імперій діяли прямі обмеження та навіть заборони щодо вживання української мови, що виступали в якості політики держави. Таким чином, на території України заборонялося публікація та подальше видання українськомовної літератури, як світської, так і церковної. Аргументувати дане судження можна указом Петра I, що діяв у 1720 році. Даний указ включав у себе положення про безпосередню заборону видання книг українською мовою. А також указ Синоду 1769 року, що стосувався заборони видання церковних книг та українських абеток. Набувало дисть широкої практики й заборона викладання українською мовою у вищих навчальних закладах та школах. Так, наприклад у 1786 році було переведено на російську мову викладання у Києво-Могилянській академії. Окрім вищевикладеного, досить широкого поширення набувала й заборона використання української мови у державних структурах. Таким способом у 1989 році було видано постанову ЦК КПРС щодо єдиної офіційної загальнодержавної мови – російської. Також у 1775 році було закрито україномовні школи при полкових канцеляріях, а у 1862 році – вже було ліквідовано україномовні недільні школи. Незабаром, протягом 1909-1910 років було припинено безпосередню діяльність культурно-просвітницької організації «Просвіта», а у 1937 році вже було ліквідовано усі українські організації й поза межами української держави [4, с. 111-112].

В умовах кровожерливої війни, яку 24 лютого 2022 року російська федерація розпочала проти нашої суверенної держави, українська мова стала не тільки ознакою національної ідентичності, а й інструментом боротьби з ворогом. Мова є найважливішою ознакою національної самоідентифікації не тільки людини та її духовної культури, а й суспільства в цілому, і саме тому в системі державних пріоритетів мовна політика посідає чільне місце.

Варто відзначити, що на сьогоднішній день, безпрецедентне єднання суспільства та тлі війни різко вплинуло й на ставлення до статусу мови в Україні. Нині 83% громадян виступають за те, щоб українська була єдиною державною мовою. Якщо у 2012 році лише 57% громадян називали українську рідною мовою, то зараз їх кількість зросла до 76%. Водночас

російська мова впродовж останнього десятиліття втратила з 42% підтримки у населення до 20%. Це пояснюється: 1) реакцією суспільства на експерименти тодішньої влади у мовній політиці (намагання В. Януковича у 2010 році надати російській мові статусу державної); 2) подіями Революції Гідності; 3) військовою агресією Російської Федерації проти України у 2014 році та тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим та частини територій Луганської та Донецької областей).

Розриваючи шаблонний наратив про «братські народи», сучасні російські політики й далі роблять абсурдні заяви, мовляв українська мова – штучна й насаджена під примусом. Та у агресора все сталося не так, як гадалося, адже як говорив український письменник, перекладач та громадський діяч, Сергій Жадан: «Історія зараз не просто переписується – вона переписується українською мовою» [5].

Отже, узагальнюючи усе вищевикладене можна зробити висновок про те, що українська мова є стійкою національною силою, яка з іншими національними чинниками привела український народ, а разом з ним і інші народи всього світу – боротися за незалежність та свободу своєї держави. Втрата стійкого положення мови в суспільстві, а з нею й почуття національної гідності, може призвести до зникнення чисельності народу в той час, коли безпосередній розвиток відповідних рис, і навіть, маленькому народові, допоможе вберегтися від проникнення чужої мови, а також загрози поглинення, спрацьовує інстинкт самозбереження, який починає чинити опір в потрібний момент. На сьогоднішній день Україна характеризується як держава національного типу, в якій є чітко протиставлені титульна українська нація і національні меншини. Державна мова в Україні закріплена на конституційному рівні, про що свідчить її використання в усіх сферах життя суспільства, таких, як економіка, освіта, культура тощо, де вона становить основу комунікативних сфер, та її рівнем безпосередньо являється статус офіційної мови спілкування серед українського населення. Проте, зберегти процес впровадження державної української мови в усіх сферах суспільного життя на сьогоднішній день є дуже важливим завданням.

---

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 01.12.2022).

2. Поповський А. М., Лукомська А. А. Українська мова – погляд крізь віки. Мовні виміри світу: матеріали II Міжнародної науково-практичної студентсько-учнівської конференції (21 квітня 2022 р., м. Житомир) / за заг. ред. Г. І. Гримашевич. – Відп. за випуск В. М. Титаренко, Л. В. Ящук. – Житомир, 2022. – 137 с.

3. Колісник В. Правове регулювання мовних відносин в Україні та проблеми його подальшого удосконалення. Вісн. Акад. прав. наук України. 1998. № 4. С. 81–91.

4. Лопушинський І. Мова державна – мова офіційна: суть проблеми та шляхи її подолання / І. Лопушинський // Вісн. Нац. акад. держ. упр. – 2005. – № 1. – С. 459–465.

5. Соціальна мережа Twitter. Serhiy Zhadan. URL:https://mobile.twitter.com/serhiy_zhadan (дата звернення 01.12.2022).

Юлія ОЛІЙНИК

викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

СУЧАСНИЙ КОНЦЕПТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА КОЖНОГО НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

При підготовці цієї тези доповіді взято за мету з'ясувати сучасний концепт права кожного на професійну правничу допомогу. Із внесенням змін до Основного Закону Української держави стаття 59 набула такого змісту: «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», а ч. 2 цієї статті законодавцем була виключена; а у статті 131⁻² Конституції України суб'єкт законотворчості вперше закріпив положення про:

а) професійну правничу допомогу в Україні, для надання якої в державі діє адвокатура (ч. 1 ст. 131⁻²);

б) гарантії незалежності адвокатури (ч. 2 ст. 131⁻²);

в) засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні, які визначаються законом (ч. 3 ст. 131⁻²);

г) представництво іншої особи в суді, а також про захист її від кримінального обвинувачення, що їх здійснює виключно адвокат (ч. 4 ст. 131⁻²) [1].

Нові терміно-поняття «правнича допомога», «професійна правнича допомога» відображені у ст. 16 Цивільного процесуального кодексу України під назвою «Правнича допомога»:

1. учасники справи мають право на користування правничою допомогою (п.1 ст.16);

2. представництво у суді є видом правничої допомоги (професійною правничою допомогою), яка здійснюється виключно адвокатом, крім випадків, встановлених законом (п. 2 цієї ж статті);

3. надання безоплатної правничої допомоги відбувається у порядку, встановленому законом, що регулює надання такої правничої допомоги (п.3 ст.16) [2].

З вищезазначеними приписами перекликаються й положення ст. 15 «Правнича допомога» Господарського процесуального кодексу України, де:

- у п. 1 суб'єкт законотворчості зазначає, що учасники справи мають право користуватися правничою допомогою;

- п. 2 встановлює, що представництво у суді, як вид правничої допомоги, здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича

допомога), крім випадків, встановлених законом [3].

Для з'ясування сучасного концепту поняття «право кожного на професійну правничу допомогу» необхідно звернутись до інтерпретації слів, що утворюють це словосполучення. Розпочнемо зі словосполучення «право кожного». Наголошуємо, що розглядаючи ті чи інші права людини, науковці досліджують їх у суб'єктивному та об'єктивному значенні. Ми розглядаємо досліджувану можливість саме як суб'єктивне право, яке є правомочністю у конкретних правовідносинах («право-поведінка»), тобто воно являє собою можливість позитивної поведінки самого уповноваженого (його ще називають «право на власні дії») [4, с. 21]. Однією із таких можливостей людини і є право кожного на професійну правничу допомогу.

Заміна конституційного терміна «правова допомога» на новий «правнича допомога» обґрунтовується у пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». В ній указується, що такий підхід обумовлений стандартами української мови – прикметник, застосовуваний для позначення відповідного виду допомоги, походить від іменника, що позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу. Іменником для позначення особи, яка надає послуги у сфері права (у юридичній сфері), є слово «правник». Акцентується, що професійну правничу допомогу надають саме особи, які належать до правничої професії [5].

Узагальнення вищенаведених значень слів відносно права кожного на професійну правничу допомогу дозволяє зробити такий умовивід про смислове навантаження словосполучення «професійна правнича допомога»: це багатоаспектне соціальне явище, важливими складовими якого є діяльність професійно підготовлених юристів (правників) (осіб, поєднаних за професійною ознакою); аналізоване терміно-поняття пов'язане не тільки з правовими нормами, але й їх практичним застосуванням; зводиться професійна правнича допомога до підтримки, сприяння, захисту, порятунку тих осіб, які цього потребують.

Здійснений аналіз доктринальних джерел за темою дослідження свідчить про те, що у вітчизняній правничій науці мали місце поодинокі спроби сформулювати дефініцію поняття «право на професійну правничу допомогу». Так, автори вищезгадуваної пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» зазначають, що це гарантована Основним Законом держави можливість особи отримати високоякісні правничі послуги, які може забезпечити лише професійний адвокат (а не особи, які належать до правничої професії, на яких автори записки указували вище), котрий пройшов спеціальну підготовку. Хоча у наступній тезі пояснювальної записки зазначається, що така запропонована формула не заперечує права на правничу допомогу загалом, у тому числі й безоплатну, яку можуть надавати й інші, крім професійних адвокатів, фахівці-правники [5].

Дослідник Є. Ананьєв окремо не приділяє уваги визначенню змісту поняття «право кожного на професійну правничу допомогу», однак при висвітленні питань надання юридичної допомоги досліджує такий його складник як «правнича допомога». Цей феномен автор визначає у такий спосіб: це професійна діяльність юристів, яка гарантована ч. 1 ст. 15 ЦПК України та ч. 1 ст. 16 ГПК України як можливий об'єкт користування учасника цивільної/господарської справи.

Заслуговує на увагу вченого, який для уникнення двозначності у словосполученні «професійна правнича допомога» пропонує слово «професійна» замінити на «адвокатська» і в такому випадку, на думку правника, терміно-поняття «адвокатська правнича допомога» відповідатиме своєму змісту [6].

Вищезазначене дає підстави для виокремлення суттєвих ознак поняття «право кожного на професійну правничу допомогу»:

- 1) це міра можливої поведінки суб'єкта;
- 2) реалізується в межах правовідносин;
- 3) здійснюється в інтересах особи що потребує такої допомоги з метою здійснення її захисту, представництва та надання інших видів допомоги;
- 4) забезпечується юридичним обов'язком фізичної особи, яка здобула необхідні теоретичні знання і практичні навички у сфері правотлумачення, правореалізації та правового захисту;
- 5) це можливість, що гарантована державою.

Вказані ознаки надають можливість визначити «право кожного на професійну правничу допомогу» як передбачену нормами національного законодавства та гарантовану державою міру можливої поведінки суб'єкта правовідносин, який потребує захисту, представництва та надання інших видів допомоги, яка забезпечується юридичним обов'язком особи, що здобула необхідні теоретичні знання і практичні навички у сфері правотлумачення, правореалізації й правового захисту.

---

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс, 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/print>.

3. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс, 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/print>.

4. Боняк В.О., Коломоєць Ю.О. Конституційне право на страйк в Україні: теоретичний і прикладний аспекти : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра, 2017. с. 175.

5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» <https://ips.ligazakon.net/document/gh2pw00b?an=4>.

6. Ананьєв Є. Юридична допомога. Правнича чи правова? <http://www.pravozahist.com/index.php/2017-08-22-11-59-10/71-yuridichna-dopomoga-pravnichna-chi-pravova/>.

Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА

старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права

Єгор ГРЕЧИШКІН

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Права й свободи, а також обов'язки людини і громадянина – це основоположна частина Основного Закону України – Конституції України (далі - КУ). Конституційні права людини і громадянина є базисними для всіх інших прав, які регламентуються як національним законодавством держави, так і галузевими нормативно-правовими актами.

Наукова література наразі характеризується певною невизначеністю поняття прав людини і громадянина через наявність різноманітних підходів.

КУ проголошено, що права й свободи людини й громадянина, а також їх гарантії визначають спрямованість і зміст діяльності України. Країна відповідає перед кожним громадянином за свою діяльність у цій сфері. Забезпечення й утвердження прав і свобод людини – це провідний обов'язок держави [1].

У сучасних реаліях Україна неабияку увагу приділяє питанню формування ефективного механізму забезпечення реалізації конституційних прав, свобод і гарантій правового статусу громадян. Через стрімкий розвиток суспільства й постійну зміну міжнародних стандартів дотримання прав та свобод людини український законодавець вимушений постійно займатися моніторингом існуючих норм КУ на предмет їх відповідності до діючих у всьому світі нормативно-правових актів. З огляду на це можна стверджувати, що дане питання є дуже актуальним та активно досліджується науковою спільнотою систематично, завдяки чому науковці вносять деякі пропозиції вдосконалення механізму гарантування прав і свобод людини й громадянина, ураховуючи динамічність глобалізаційних процесів не лише в Україні, але і в інших розвинених країнах світу, за наслідком чого законодавець приймає рішення про зміну нормативно-правової бази, яка визначає порядок і умови реалізації відповідних прав і свобод людини [2].

Основною проблемою, через яку відбувається порушення гарантій дотримання прав і свобод громадянина в нашій державі, є низька

правосвідомість і правова культура не лише окремої категорії громадян, але й службовців і посадових осіб, що займають посади у державних органах і органах місцевого самоврядування. Особливо проблемним дане питання є в контексті низького рівня правової культури державних службовців та посадових осіб органів державної влади, що виявляється в низькому рівні правореалізаційних актів, не дотримання законності у житті суспільства і держави [3].

Відповідно до чинної «Національної стратегії у сфері прав людини» передбачено, що при визначенні державної політики, прийнятті рішень органами місцевого самоврядування й органами державної влади повинні бути враховані засади забезпечення реалізації прав і свобод громадян. Задля цього повинен діяти системний підхід під час вирішення завдань і забезпечення узгодженості дій як органів місцевого самоврядування й органів державної влади у сфері дотримання прав і свобод людини, а також формування ефективного механізму їх реалізації і захисту в Україні [4].

Отже, можна зробити висновок, що шляхом вдосконалення існуючого механізму реалізації і захисту визначених КУ прав і свобод людини можливо досягти консолідації українського суспільства не лише в межах держави, але й в межах Європи і світу, що сприятиме розвитку політичної, соціальної, економічної, а також гарантувати забезпечення прав і свобод громадян у цих сферах держави.

---

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.11.2022).

2. Опольська Н.М. Механізм забезпечення прав та свобод людини у динамічному вимірі. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 191-195. 2019. (дата звернення: 21.11.2022).

3. Котович Г. В. Етика державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. 2019. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/744> (дата звернення: 21.11.2022).

4. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 21.11.2022).

Ірина СМІРНОВА

викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Спираючись на статтю 40 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» в умовах воєнного, надзвичайного стану та оголошення зони надзвичайної екологічної ситуації, регуляторна діяльність здійснюється з урахуванням обмежень прав і свобод людини і громадянина, які в умовах воєнного стану встановлюються відповідно до Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

Згідно визначенням, наведеним у статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Так, у відповідності до статті 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Відповідно до підпункту 5 пункту 1 статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Указі Президента України про введення воєнного стану зазначається вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Указом Президента України від 24.04.2022 № 64/2022 (далі – Указ) в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб.

Згідно п. 3 Указу у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 4-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Враховуючи приписи частини другої статті 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» регуляторні органи здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України.

При розгляді питання стосовно здійснення регуляторними органами регуляторної діяльності в умовах воєнного стану необхідно виокремити два ключових аспекти:

- 1) процедурні питання здійснення регуляторної діяльності;
- 2) тимчасова зміна регуляторних повноважень.

Щодо процедурних питань реалізації регуляторних повноважень слід зазначити, що на законодавчому рівні не встановлено окремих особливостей реалізації регуляторних процедур.

Отже, регуляторна діяльність здійснюється за правилами, що діяли до введення воєнного стану. У той же час, у питаннях, пов'язаних з розширенням регуляторних повноважень, у частині прийняття актів, якими встановлюються обмеження, визначені статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», слід враховувати, що такі рішення приймаються з урахуванням частини другої статті 3 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», яка визначає, що дія цього Закону не поширюється на здійснення регуляторної діяльності, пов'язаної з прийняттям актів, прийнятих з питань запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану [3].

Таким чином, оперативність прийняття регуляторних актів з питань запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану забезпечується завдяки зазначеному винятку із закону.

---

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

3. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>

В'ячеслав ТУРЕЦЬКИЙ
аспірант Академії Державної
пенітенціарної служби України,
м. Чернігів, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ (НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР)

Для вітчизняної правничої науки проблематика застосування практики Європейського суду з прав людини набула особливого значення через 6 років після здобуття незалежності та після року після прийняття Конституції України, що пов'язано з приєднанням до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

З того часу окреслена проблематика постійно перебуває в центрі уваги вітчизняних науковців. Серед вчених, які присвятили свої роботи цій тематиці слід вказати таких як Є. Білозьоров, В. Боняк, С. Головатий, В. Завгородній, М. Корнієнко, М. Костицький, А. Кучук, В. Лемак, О. Мінченко, Л. Наливайко, П. Рабінович, Л. Сердюк та ін.

Водночас, варто вказати на перманентну зміну суспільних відносин, що вимагає переоцінки напрацьованих положень щодо сприйняття практики Європейського суду з прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, для прикладу згадаємо розуміння людських прав: від доктрини держави як суб'єкта надання прав людини до доктрини природних і невід'ємних людських прав, забезпечувати які має саме держава.

Серед останніх комплексних досліджень тематики практики Європейського суду з прав людини слід назвати монографічне дослідження В. Завгороднього, у якому автором «особливу увагу в роботі приділено механізму імплементації постанов Страсбурзького суду в національній правовій системі, а також різним аспектам впливу практики Суду Ради Європи на теоретичну та практичну юридичну діяльність в Україні» [1, с. 2].

Не можна не згадати і позицію М. Шимків відносно сприйняття практики Європейського суду з прав людини як джерела права в Україні, що знаходиться за юридичною силою після міжнародних договорів [2].

Водночас, слід вказати, що серед галузевих розробок окресленої тематики, переважно основний акцент науковців зосереджений на можливостях використання норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (і, відповідно, практики Європейського суду з прав людини) у цивільному права і процесі та кримінальному праві й процесі.

При цьому найменш дослідженим є саме адміністративно-правовий аспект використання практики Суду Ради Європи як джерела національного права, що є додатковим чинником актуальності обраної теми. У цьому

аспекті варто повною мірою погодитись з М. Корнієнком відносно того, що «положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини виступає джерелом і адміністративного права» [3, с. 26].

Метою цієї роботи є привернення уваги наукової спільноти на можливість і доцільність розгляду практики Європейського суду з прав людини як джерела адміністративного права та складової предмету гносеології адміністративного права.

Вкажемо на окремі методологічні положення, які дозволяють глибше зрозуміти досліджуваний предмет. Так, варто наголосити, що доволі часто, розглядаючи індивідуальні заяви та встановлюючи наявність чи відсутність випадків порушення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Європейський суд з прав людини аналізує те, яким чином проблемний аспект суспільних відносин регулюється в інших державах (зокрема, державах-членах Ради Європи) та вказує на наявність/відсутність загальноєвропейського консенсусу. Цей аспект діяльності суду Ради Європи обумовлює непрямий вплив на національне право (для інших держав) та необхідність зміни національного законодавства (для держави щодо якої подано відповідну заяву).

Таким чином, необхідність виконання рішень Європейського суду з прав людини (та прецедентний характер його рішень) є тим фактором, що впливає на усю систему права у державах-учасниках Конвенції, зумовлюючи потребу гармонізації законодавства (у тому числі й в адміністративно-правовій сфері).

Важливим є розуміння того, що Європейський суд з прав людини є «інструментом» забезпечення дієвості Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яку Українська держава ратифікувала у 1997 році, взявши на себе зобов'язання виконувати її приписи. При цьому, як вказує сама назва міжнародного договору, предметом його регулювання є права людини. Саме права людини відповідно до національного законодавства є тим явищем, що визначає діяльність держави, спрямовує реалізацію її функцій та спричиняє виникнення обов'язку їх забезпечувати (ст. 3 Конституції України [4]). І важливу роль у реалізації цього завдання займає саме адміністративно-правове регулювання. Реалізація прав людини переважно здійснюється через адміністративно-юрисдикційну діяльність органів публічного адміністрування. Відтак, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (як і практика Європейського суду з прав людини) не може не впливати на адміністративне право.

---

1. Завгородній В. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні: теоретичний, методологічний і прикладний аспекти: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 536 с.

2. Шимків М. Судова практика Європейського суду з прав людини як джерело українського права. *Науковий блог Національного університету «Острозька академія»*.

2017. URL: <https://naub.oa.edu.ua>

3. Корнієнко М.В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело адміністративного права (на прикладі рішення суду). Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права: матеріали круглого столу (м. Дніпро, 24 листоп. 2017 р.); уклад.: д-р юрид. наук, доц. А.М. Кучук; канд. юрид. наук, доц. О.О. Орлова. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 24-26.

4. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Павло ТКАЧЕНКО

аспірант кафедри

кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Військову службу можливо розглядати як державну службу специфічного характеру, яка полягає перш за все в професійній діяльності пов'язаній із захистом своєї Батьківщини придатними до неї за станом здоров'я та віком громадянами країни. Так, актуальність проблеми щодо захисту прав військовослужбовців набуває все більшого розголосу, зокрема з наукових трибун вчених-правознавців, оскільки задля вирішення цього питання існує нагальність закріплення правових норм на законодавчому рівні, які безпосередньо будуть регулювати відносини пов'язані із захистом прав військовослужбовців.

Станом на сьогоднішній день в правовому полі закріплено низку законів, які за своєю сутністю охороняють права військовослужбовців, при цьому за своєю природою покликані для регулювання інших правових відносин, в яких захист прав солдатів не посідає левову частку. Зокрема, Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» унормовано позицію щодо соціального захисту військовослужбовців, а саме полягає в діяльності (функції) держави, яка спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. При цьому останнім затверджено, що законодавство про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей базується на Конституції України і

складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів. Водночас, якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені більш високі норми щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, ніж ті, що містить законодавство України, то застосовуються норми міжнародного договору [1].

Практичне застосування норм вищевказаного закону перебуває на досить низькому рівні, не забезпечуючи передбачені останнім права та можливості, які на пряму пов'язані із соціальним та правовим захистом військовослужбовців та членів їх сімей. Слід наголосити, що така практика існує не в усіх військових формуваннях, здебільшого виникають проблеми на місцях тобто в окремо взятих військових частинах, установах, підрозділах, тощо.

Окремої уваги заслуговує Закон України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», що передбачає спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України (Військову службу правопорядку – далі ВСП ЗС України), призначене для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців. Безпосередньо ст. 1 цього закону визначається статус і призначення Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, зокрема до основного призначення віднесено захист життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних Сил України, а також для захисту майна Збройних Сил України [2].

Однак, на практиці вищевказаний орган питання щодо захисту прав військовослужбовців встановлює лише фрагментарно, а основним, базовим та фундаментальним принципам правового статусу особи належної уваги взагалі не приділяє [3, с. 152].

Аналізом положень вищевказаного закону встановлено, що в статті 3 зазначеного нормативно-правового акту викладено вичерпний перелік основних завдань Військової служби правопорядку до яких не включено захист життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, що прямо передбачено статтею 1 цього ж закону. Водночас, статтею 3 вказується про заборону покладати на Службу правопорядку завдання, не передбачені цим Законом.

Слід сказати, що фундаментальні конституційні принципи такі як рівноправність, повага до гідності людини та деякі інші досить часто нехтуються в умовах проходження військової служби. Саме вони мають бути не тільки проголошені у законодавстві, але й стати керівними засадами в діяльності як вищих посадових осіб Воєнної організації держави, так і кожного військовослужбовця. Ці принципи мають бути втілені у свідомості всіх, хто проходить військову службу, або збирається почати її проходження у будь-яких військових формуваннях. Адже проблема полягає у тому, що

принципи правового статусу людини доволі часто нехтуються як при прийнятті на військову службу, так і під час її проходження [3, с. 152].

На думку Кальченко Т.Л., в процесі реалізації конституційних принципів рівноправності, поваги до гідності людини у практичній площині виникає ціла сукупність проблем, які базуються на їх незнанні, або невірному уявленні про них. Так, наприклад, при проходженні строкової військової служби принцип рівноправності нехтується у зв'язку з тим, що протягом тривалого часу формувалась практика його невиконання, яка полягала у наданні абсолютно незаконних привілеїв військовослужбовцям залежно від часу проходження військової служби. Будь-які привілеї не передбачені законодавством, але породжуються практикою та санкціонуються сержантами та старшинами, прапорщиками та, навіть, офіцерами, з метою у такий спосіб, на їх погляд, самоусунувшись від виконання своїх обов'язків, навести порядок та підтримувати видимість правопорядку та дисципліни, забезпечити виховання та навчання молодого поповнення.

Проте, на сьогодні, така практика призводить до зворотних наслідків, що проявляються у знеціненні прав людини, дискредитації військової служби, деформації правосвідомості військовослужбовців, підриві боєздатності військових підрозділів та у виникненні інших негативних наслідків. Таке порушення принципу рівноправності призводить також до того, що військовослужбовці, яким надані такі незаконні привілеї, користуються ними постійно. Це призводить до того, що у їх свідомості формується стійке переконання про їх уявну перевагу над іншими військовослужбовцями. Демонстрація такої переваги може призвести до застосування різного фізичного та психічного насильства, приниження честі й гідності інших військовослужбовців, а також посягання на їх життя та здоров'я. З іншого боку, це призводить до розладу здоров'я військовослужбовців тощо [3, с. 152].

Водночас, у 2020 році в рамках проєкту «Посилення демократичного контролю над Збройними Силами України», який здійснювався Міністерством оборони України та Координатором проєктів ОБСЄ в Україні розроблено та видано довідник у співпраці з Департаментом соціального та гуманітарного забезпечення Міністерства оборони України та за підтримки Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і Урядової Уповноваженої з питань гендерної політики. Довідник містить перелік основних прав військовослужбовців серед яких зокрема право військовослужбовців на громадську та політичну діяльність; право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної; право на вибір місця проживання; на отримання грошового, продовольчого та речового забезпечення; право військовослужбовців на отримання підйомної допомоги та добових при переїзді на нове місце служби ; право на визначення тривалості службового часу і часу відпочинку; право на відпустку, охорону здоров'я, медичну та соціально-психологічну допомогу; право військовослужбовців на забезпечення жилими приміщеннями; право

військовослужбовців на освіту; на безоплатний проїзд; на відшкодування витрат на відрядження; на звільнення від штрафних санкцій та пені за невиконання зобов'язань; право військовослужбовців, які звільняються зі служби, на отримання одноразової грошової допомоги; право військовослужбовців на отримання грошової допомоги на оздоровлення та державної допомоги сім'ям з дітьми; право на отримання одноразової грошової допомоги; право на відшкодування заподіяної шкоди; право на оскарження неправомірних рішень та дій; право на правову допомогу; право на працю та рівні права у соціально-економічній сфері; право на отримання статусу учасника бойових дій; право на догляд за дитиною; право військовослужбовців обох статей на отримання допомоги та захисту в разі перебування їх в якості постраждалих осіб від насильства за ознакою статі; право військовослужбовців на оскарження дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань, насильства за ознакою статі та право на недискримінацію.

Аналізом вищезазначеного довіднику виявлено, що в розділі права військовослужбовців на освіту викладено наступне: військовослужбовцям, які прийняті на військову службу за контрактом осіб офіцерського складу після здобуття базової або повної вищої освіти за державним замовленням, дозволяється навчатися в інших вищих навчальних закладах без відриву від служби після проходження ними строку служби, який дорівнює часу їхнього навчання для здобуття попередньої вищої освіти. Таким чином, зважаючи на викладене, військовослужбовцю-контрактнику заборонено здобувати освіту протягом перших трьох або чотирьох років військової служби. Водночас положеннями статті 53 Конституції України унормовано право на освіту для кожного [4].

Отже, зважаючи на вищевикладене можливо зазначити, що деякі умови забезпечення прав військовослужбовців прописані, закріплені та діють без врахування конституційних аспектів, інколи навіть в супереч останнім. Таким чином, відсутність захисту прав військовослужбовців, провокують підвищення вчинення злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби в контексті кримінологічної доктрини, руйнування нормального мікроклімату в колективі, резонансні негативні явища та ін. З метою ефективного забезпечення захисту прав військових необхідно переглянути актуальні проблеми сьогодення у військовій сфері та виокремити заходи їх протидії, профілактики та методологію поліпшення стану, зосередити увагу на нормативно-правовому закріпленні, надати безперешкодне, комфортне право доступу військовослужбовців для звернень до військової прокуратури, Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Урядового Уповноваженого з питань гендерної політики, Міністерства юстиції України задля надання повідомлень, заяв та скарг, отримання безоплатної правової допомоги та ін. Встановити суворий контроль з боку військової прокуратури за станом захищеності прав

військовослужбовців. На сьогоднішній день актуальні проблеми захисту прав військовослужбовців не перебувають розглянутими на належному науковому рівні тому являють собою підґрунтя для подальших наукових досліджень.

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ // Верховна Рада України. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.

2. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 7 березня 2002 року № 3099-ІІІ // Верховна Рада України. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>.

3. Кушніренко Т.Ф., Кальченко Т.Л. Стан дотримання захисту прав військовослужбовців військовою службою правопорядку. Матеріали Всеукр. наук. конф. «Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в Україні», ч. 1. Київ – НАВС, 2013. С. 152-153.

4. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України.

Віталій ШЕВЧУК

аспірант кафедри

адміністративного права, процесу

та адміністративної діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗГЛЯДУ ЗАПИТІВ НА ПУБЛІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Закон України «Про доступ до публічної інформації» (далі – Закон) визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес. Стаття 3 цього Закону закріплює гарантії забезпечення права на доступ до публічної інформації, які полягають в наступному: 1) обов'язку розпорядників інформації надавати та оприлюднювати інформацію, розпорядниками якої вони є; 2) визначення розпорядником інформації спеціальних структурних підрозділів або посадових осіб, які організують у встановленому порядку доступ до публічної інформації, якою він володіє; 3) максимальному спрощенні процедури подання запиту та отримання інформації; 4) доступу до засідань колегіальних суб'єктів владних повноважень; 5) забезпечення громадського контролю за дотриманням прав на доступ до публічної інформації; б) встановлення юридичної відповідальності за порушення законодавства про

доступ до публічної інформації [1]. Через реалізацію принципу гласності та відкритості діяльності правоохоронного органу реалізується функція громадського контролю за його діяльністю як ключова форма демократії та людиноцентриської моделі побудови держави.

Аналіз діяльності правоохоронних органів України, зокрема прокуратури, Національної поліції, органів служби безпеки, антикорупційних органів (НАБУ, НАЗК, Нацагентство з повернення активів), Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Служби зовнішньої розвідки України, органів митного контролю, органів охорони державного кордону, органів і установ виконання покарань в період 2019-2021 роки дає можливість встановити, що ними щорічно розглядається більше ніж 250 тис. звернень громадян. Так, лише органами Національної поліції щорічно розглядається більше ніж 120 тис. звернень громадян, з яких: більше 40 тис. заяв щодо надання публічної інформації про їх діяльність (30%), 75 тис. клопотань учасників провадження у кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення (63%), 5 тис. скарг на діяльність посадових осіб Національної поліції (7%) [2]. Якщо враховувати, що в Україні налічується близько 1500 структурних підрозділів різних правоохоронних органів, то кількісні показники щодо розгляду звернень громадян є досить вагомими, відповідно не менш суттєвими є проблеми правового та організаційного порядку розгляду запиту на отримання інформації про їх діяльність, які доцільно розглянути та частково вирішити нижче.

Безпосереднє звернення громадян до правоохоронних органів з метою отримання інформації про їх діяльність як форма громадського контролю за їх діяльністю реалізується на підставі низки нормативних актів: Законів України «Про Національну поліцію», «Про прокуратуру», «Про Національне антикорупційне бюро України» та ін.; Закону України «Про доступ до публічної інформації» (далі – Закону) [1], Закону України «Про звернення громадян» [3]; Інструкції про порядок розгляду звернень і запитів та особистого прийому громадян в органах прокуратури України: Наказ Генерального прокурора 06.08.2020 № 363; Порядку розгляду звернень та організації проведення особистого прийому громадян в органах та підрозділах Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 15.11.2017 № 930; Порядку складання та подання запитів на отримання публічної інформації, розпорядником якої є Національна поліція України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 07.02.2017 № 95; Порядку складання та подання запитів на інформацію в Міністерстві внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 05 травня 2021 року № 339 та ін.

Аналіз нормативно-правових актів, які регулюють порядок розгляду звернень громадян, які надходять до правоохоронних органів та порядок розгляду запитів на публічну інформацію дає можливість констатувати відсутність єдиних підходів в системі публічної служби. Так в окремих

правоохоронних органах таких як МВС, Прокуратура, НАБУ затверджені відповідні Положення як про порядок розгляду звернень громадян так і порядок запитів на публічну інформацію, натомість в окремих із них, зокрема - органах і установах виконання покарань - Державній кримінально-виконавчій службі України такі положення відсутні. В кожному з правоохоронних органів діють свої відповідні положення, які затверджені наказами керівників цих органів, одна це переважно положення про розгляд звернень громадян, розроблені на виконання Закону України «Про звернення громадян», натомість порядку розгляду запитів на доступ та надання публічної інформації в багатьох із них не розроблено.

В свою чергу Миронюк Р.В. досліджуючи на монографічному рівні форми громадського контролю за діяльністю поліції зазначав, що «у контексті вдосконалення правового інституту звернення громадян та підвищення його соціальної значущості доцільно внести зміни до порядку розгляду, зокрема, колективних звернень», також «існує необхідність опублікування у засобах масової інформації відповідей посадових осіб на звернення, спрямованих в органи публічної влади певною кількістю осіб щодо одного і того ж питання, яке носить публічний інтерес або характеризується суспільною значимістю» [5, с.69].

Таким чином, інститут звернення громадян є ефективною формою громадського контролю та потребує подальшого розвитку й удосконалення. Тим більше, що серед усієї сукупності видів звернень до органів публічної влади найбільша кількість стосується скарг, через які громадяни, іноземці, особи без громадянства повідомляють органи влади про факти порушення їх прав, свобод, законних інтересів. Одним із пріоритетних напрямів роботи публічної влади має бути робота зі зверненнями громадян, що забезпечує дієвий зворотний зв'язок.

У зв'язку з цим для виправлення такої правової прогалини, пропонуємо розробити Типове Положення «Про порядок розгляду в органах виконавчої влади (далі – ОВВ) звернень громадян та запитів на надання публічної інформації про їх діяльність», яке має затверджуватись Постановою КМУ та включати такі положення: види публічної інформації про діяльність ОВВ, яка є загальнодоступною та розміщується на інформаційних ресурсах ОВВ; види публічної інформації про діяльність ОВВ, яка може надаватись за запитом; види публічної інформації про діяльність ОВВ, яка не може надаватись за публічним запитом та складає державну таємницю, та інформацію з обмеженим доступом та містить конфіденційну інформацію; суб'єкти розгляду запитів; порядок розгляду запитів та формування і направлення відповідей заявнику (з урахуванням особливостей подання та розгляду електронних запитів).

---

1. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. № 32. 2011. Стор. 1491. Ст. 314.

2. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році

URL:https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021_.pdf

3. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. № 47. 1996. Ст. 256.

4. Миронюк Р. В. Громадський контроль за діяльністю поліції: монографія. Дніпро: ДДУВС, 2020. 134 с.

Софія БІДНЯК

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Лариса НАЛИВАЙКО

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Внаслідок збройної агресії на Сході України та в Автономній Республіці Крим вперше Україна зіткнулася із ситуацією масового внутрішнього переміщення великої кількості людей. Сьогодні, в умовах повномасштабної війни Росії проти України, питання правового статусу внутрішньо переміщених осіб, які внаслідок збройної агресії вимушені змінити місце проживання, набуває значної актуальності та потребує нових підходів до дослідження і пошуку ефективних механізмів забезпечення в Україні.

Окремі аспекти гарантування прав і свобод людини і громадянина, досліджували такі науковці, як: М. Гуренко, А. Колодій, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Тацій, Ю. Шемшученко тощо. Серед дослідників конституційно-правового статусу біженців і внутрішньо переміщених осіб в Україні можна виділити як вітчизняних, так і російських науковців, зокрема, таких як К. Афанасьєв, О. Буткевич, В. Гошовський, Н. Грабар, Я. Грабова, О. Зельдіна, А. Каблов, А. Колобов, З. Кузнецова, Н. Сінчина, Ц. Цвігун, Р. Черниш тощо.

Однак зазначимо, що більшість робіт вищезазначених авторів присвячена окремим аспектам зазначених проблем.

У науковій літературі зустрічається одразу декілька синонімічних понять, які застосовують до подібної категорії осіб, зокрема: «внутрішній

біженець», «внутрішній переселенець», «вимушений переселенець», «внутрішній мігрант», «вимушений мігрант», тощо. В Україні особи, які входять до зазначеної категорії, здобули назву «внутрішньо переміщені особи».

Переміщення осіб в Україні із зони окупації відбувалося стихійно, вимушено і тому за своєю сутністю більше відповідає поняттю «біженство», однак, за принципами Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, відмінність ВПО від біженця полягає у відсутності факту перетину державного кордону з метою залишення зони збройного конфлікту проживання [2, с. 45].

Внутрішнє переміщення населення як процес має низку негативних сторін. Так, беручи до уваги таку ознаку внутрішнього переміщення населення, як не підконтрольність, це явище призводить до такого: а) погіршення криміногенної ситуації всередині країни та, відповідно, в регіонах; б) ускладнює (в деяких випадках погіршує) санітарно-епідеміологічний стан місцевого населення; в) дисбалансиє ситуацію на ринку зайнятості; г) негативно впливає на державний і місцевий бюджети, адже значні кошти витрачаються на утримання й забезпечення примусового видворення цієї категорії осіб [1, с. 73].

У науковій літературі зазначається, що особливостями внутрішнього переміщення населення є такі: 1) переміщення особи відбувається всередині країни, що саме по собі не зумовлює будь-якої зміни її правового статусу й не породжує яких-небудь спеціальних правовідносин, які, відповідно, не можна порушити; 2) відповідно до норм закону потребує юридичного закріплення за новим місцезнаходженням; 3) право перетинання адміністративно-територіальних меж усередині України не обмежується, за винятком випадків, передбачених законодавством (наприклад, особливості переміщення осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України й тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції); 4) внутрішньо переміщеними особами можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, котрі на законних підставах перебувають на території України й змушені були покинути своє місце проживання у зв'язку зі збройним конфліктом; 5) довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи є безстроковими; 6) уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації, яким надано право здійснювати реєстрацію внутрішньо переміщених осіб, є структурні підрозділи з питань соціального захисту населення, які формують і направляють в електронній формі відповідним територіальним підрозділам Державної міграційної служби переліки осіб, яким видана довідка про взяття на облік особи, що переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції; 7) потребує єдиної систематизації, зокрема шляхом ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб [1, с. 74].

Проте, процес внутрішньої міграції має й позитивні аспекти. Так, в таких умовах збільшується потенціал соціально-економічного та гуманітарного розвитку України у найближчій та довгостроковій перспективі, пов'язаний зі структурними зрушеннями в економіці, зміною схем розселення та розвитком інфраструктури, формуванням якісно нового людського потенціалу, соціальною, культурною та національною інтеграцією українського суспільства [4, с. 6]. На Україну покладаються нові виклики та випробування, зокрема у контексті доведення своєї спроможності до подолання проблем внутрішньо переміщених осіб, адже загалом досягнення таких цілей відповідає обраній траєкторії європейської інтеграції нашої держави.

Слід зауважити, що внутрішньо переміщені особи є особливою категорією населення, що потребують посиленої підтримки з боку держави. Водночас внутрішньо переміщеним особам притаманні такі особливості: вони є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, що на законних підставах перебувають на території України; відсутність факту перетинання державного кордону, при цьому відбувається перетинання ліній адміністративно-територіальних одиниць; до них належать різні категорії осіб, здебільшого це особи працездатного віку; метою такої дії суб'єкта є підвищення соціально-культурного, фінансового, побутового рівня та умов життя, захист свого життя й життя близьких; може здійснюватися як на добровільних засадах, без будь-якого тиску збоку, так і за наявності негативних життєвих обставин, що примушують особу змінити своє місце проживання; у разі добровільного переміщення особа може не потребувати юридичного оформлення свого статусу, тобто отримання відповідних довідок, водночас якщо внутрішнє переміщення особи відбувається в примусовому порядку або у зв'язку з виникненням ситуації, що загрожує життю і здоров'ю самої особи або/чи її близьких, то така особа потребує отримання довідки про зміну місця перебування [3, с. 114].

Отже, внутрішньо переміщеними особами є громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які змушені залишити або покинути свої місця проживання (не перетинаючи визнаний на міжнародному рівні кордон) з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, насильства, порушень прав і свобод людини і громадянина, стихійних лих чи техногенних катастроф. Вимушене переміщення громадян призводить до існування проблем розміщення, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, працевлаштування, доступу до освіти, соціально-культурної реінтеграції тощо. З цих питань окремих заходів щодо вирішення проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб докладають органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також міжнародні організації, волонтери, благодійні організації та окремі громадяни. Однак, для комплексної підтримки правового статусу внутрішньо переміщених осіб в умовах сьогодення не має необхідного потенціалу щодо реалізації термінових заходів і приватних ініціатив.

1. Кхасраві О. З. Співвідношення понять «мігрант», «біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2016. Вип. 20. С. 73-76.
2. Логвінова М.О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Вип. 11. С. 44-50.
3. Мішеніна А. С., Деркаченко Ю. В. Статус біженців в Україні та світі: загальний огляд. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 3. С. 113-119.
4. Ставлення до переселенців і волонтерської діяльності. Український інститут Соціальних досліджень ім. О. Яременка. – Київ, 2015. – 34 с. URL: // <http://goo.gl/MzfQLs>.

Бурмистрова Є.В.,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Жеглінська Т.О.,
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією із загальних тенденцій сучасного світового розвитку є посилення взаємозалежності держав, розвиток їхньої співпраці, інтенсифікація міжнародних відносин. Це тягне за собою взаємодію та зближення правових систем, більше того – їх взаємопроникнення, розвиток в одних системах елементів, які є провідними у інших.

Відбувається і вдосконалення механізму реалізації норм міжнародного права як у світовому, і на національному рівні, без чого неможливе нормальне функціонування, як того, так і іншого.

Взаємозв'язок держав вимагає, щоб національно-правові системи держави були сумісні як друг з одним, і із системою міжнародного права.

Сучасні міжнародно-правові доктрини захисту прав людини відрізняються від класичних доктрин міжнародного права, які передбачають, що тільки держави є суб'єктами права, а людина це об'єкт правового регулювання і тому користується захистом держави. Міжнародне співтовариство вимагає від держав відповідних договорів про прийняття на односторонніх зобов'язань щодо забезпечення прав людини. А питання забезпечення прав людини вже не розглядаються як внутрішня справа

держави.

Права людини необхідно забезпечувати за будь-яких обставин. Тому одним із пріоритетних напрямів міждержавного співробітництва є забезпечення прав людини в умовах збройних конфліктів неміжнародного характеру. Хоча сучасне міжнародне право засуджує війни та збройні конфлікти, ще не зникли джерела, що породжують напруженість у міждержавних відносинах, що призводять до потенційної можливості виникнення збройних конфліктів різноманітних.

О. А. Піотух використовує метод виключення (який навряд чи можна визнати методологічно вірним): «II Додатковий протокол застосовується щодо всіх конфліктів, які підпадають під дію I Додаткового протоколу, тобто він застосовується щодо міжнародних збройних конфліктів. Нижня межа визначення внутрішніх збройних конфліктів встановлено у п. 2 ст. 1, ним є внутрішні заворушення та внутрішня напруженість».

У період збройного конфлікту на території воюючих сторін розрізняють цивільні і воєнні об'єкти. Відповідно до положень міжнародно-правових актів воєнні об'єкти – це ті об'єкти, що у силу свого розташування, призначення або використання вносять ефективний внесок у воєнні дії і руйнацію, захоплення або нейтралізація яких при існуючих обставинах дає явну воєнну перевагу [3].

Таким чином, правове регулювання збройних конфліктів містить чимало сірих зон. Особливої актуальності набувають нині конфлікти неміжнародного характеру.

Частково це залежить від глобалізації світу, коли державні кордони часто стають не лише певною умовністю, а й причиною реанімації взаємних звинувачень, що мають глибокий історичний характер. Очевидно, «застереження Мартенса», що вимагає виявляти стриманість у веденні будь-яких бойових діях, а також керуватися принципами гуманізму має отримати розгорнутий характер і своє поширення будь-які можливі конфліктні ситуації незалежно від їх причини та інтенсивності [4].

Захист права і свободи людини породжує насамперед відносини між державою та індивідом. Тому відносини у справі захисту прав і свобод людини - це переважно внутрішньодержавні відносини, і забезпечуються ці права та свободи за допомогою норм національного права, внутрішніх механізмів та процедур.

Однак не всі відносини в галузі забезпечення прав людини є внутрішньодержавними. Коли йдеться про міжнародний захист прав людини та міжнародному співробітництві в цій галузі, то виникають проблеми правосуб'єктності індивіда у міжнародному та національному праві, а також співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права, міжнародних стандартів з прав людини та внутрішньої компетенції держави.

Слід підкреслити, що вирішення цих питань залежить, з одного боку, від загального рівня культури, моралі та динаміки розвитку суспільних

відносин, як внутрішньодержавних, так і міжнародних, з іншого - від рівня розвитку міжнародного права.

Тому питання забезпечення прав людини, особливо зараз, вже багато в чому не є предметом суверенного розсуду держав, ці питання можуть розглядатися іншими державами та відповідними міжнародними організаціями у межах їхньої компетенції на основі міжнародного права.

1. Тускоз Жан. Міжнародне право. Підручник: Пер. з франц. - К.: АртЕк, - 1998. - С. 5.
2. Див.: спільні для всіх чотирьох Женевських конвенцій статті 47, 48, 127, 144 (відповідно I - IV Ж.К.), а також ст. 83 та 19 Додаткових протоколів (I Д.П., II Д.П.).
3. Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини».
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р «Про затвердження Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року».

Катерина ВЕРБИЦЬКА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Роман КАРПЕНКО

кандидат юридичних наук

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ОХОРОНИ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЗАПОВІДАЧА

Засади, які регламентують порядок успадкування та умови, закріплені в Цивільному кодексі України. Актуальним є питання щодо охорони прав та інтересів заповідача, реалізація його волі, якщо вона була вказана в заповіті, останнім часом цьому питанню надається незначна увага. Спадкування, як і будь-який інший соціальний феномен, виконує не лише покладені на нього суспільно корисні функції. Можливість визначити долю майна після смерті і передати його в спадщину є однією з найважливіших гарантій стабільності відносин приватної власності. Принципове значення для будь-якого суспільства має конкретне вирішення питання про участь громадян у справедливому розподілі майнових благ і долю таких благ після їх смерті. Спадкове право являє собою сукупність правових норм, які легалізують порядок переходу прав та обов'язків померлої особи (спадкодавця) за правом

спадкування до однієї або кількох осіб (спадкоємців) [1:3].

Право на спадкування є вихідним правовим інститутом спадкового права, навколо якого реалізується здійснення прав спадкоємців, їх охорона та захист. Для того, щоб певне право ефективно здійснювалося на практиці, а його реалізація забезпечувалася з боку держави, необхідне чітке й лаконічне розуміння та визначення змісту цього права, яке закріплене відповідними гарантіями. Разом із тим варто наголосити на недосконалому вітчизняному законодавстві у сфері спадкування. Тому гарантування прав спадкоємців, які спадкують за заповітом набуває все більшої актуальності. Додаткової актуальності дослідженню також надає той факт, що в 2020 почала реалізовуватись Концепція оновлення ЦК України, що передбачає рекодифікацію цивільного законодавства України, в тому числі в межах спадкового права.

У сфері спадкового права держава надає гарантії прав спадкоємців через встановлення державою і закріплення в нормативно-правових актах правил, методів та засобів, які застосовуються правомочними суб'єктами (нотаріусом, заповідачем, спадкоємцем) для повного здійснення законних прав відповідно до принципів свободи заповіту і охорони інтересів сім'ї.

Сучасна ідеологія спадкового права базується на ідеології якісно нової історичної формації [2, с. 42]., на новому розумінні економічних, культурних та духовних цінностей, співвідношенні обов'язків держави, суспільства та приватної особи як суб'єкта спадкових правовідносин, що обумовлює принципові зміни доктринального ставлення до окремих, традиційних положень спадкового права.

---

1. Цивільне право України: навч. посіб.: у 2-х т. / Ю. Ф. Іванов, О. В. Куриліна, М. В. Іванова. 2-ге вид., доповн. і переробл. Т. 2. К.: Алерта, 2019. 346 с.

2. Спадкове право в Україні: навч. посібник / За заг. ред. проф. Шишки Р. Б. — К.: Видавництво Ліра-К, 2016. — 216 с.

3. Спадкове право: практикум / А. О. Мілевська, Н. В. Лаговська. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2021. — 160 с.

Віола ГАПОТІЙ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Роман КАРПЕНКО

кандидат юридичних наук

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ НА ТЛІ ВІЙСЬКОВИХ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Усвідомлюючи глобальну загрозу нехтування прав людини, світове товариство проголосило у Загальній декларації прав людини 1948 р. гідність невід'ємною та основоположною цінністю, притаманною кожному члену суспільства [1]. Тож і сьогодні серед безлічі уявних, нав'язаних суспільством і нововведеними тенденціями цінностей не втрачають своєї значущості ті з них, що у всьому світі прийнято вважати вічними – людська гідність, честь, а також те, що наразі набуває дедалі більшої ваги, – ділова репутація. Їх роль відчутно посилюється під час великих потрясінь, екстремальних ситуацій, коли, наприклад, у країні запроваджується надзвичайний або воєнний стан, тому охорона та захист честі, гідності та ділової репутації є одним з головних завдань держави на рівні із захистом життя і здоров'я своїх громадян.

В умовах надзвичайного або воєнного стану або під час проведення антитерористичних операцій цивільні особи асоціюються з державою як її громадяни, а звідси впливає те, що порушення права на честь, гідність та ділову репутацію окремого громадянина тягне за собою й порушення такого права всього народу. Саме цей факт зумовлює специфіку здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах особливих правових режимів. Разом із тим введення на окремій території або в державі в цілому надзвичайного або воєнного стану значно ускладнює процес здійснення зазначених прав через запровадження певних обмежень та заборон.

З гідністю пов'язується: найвища цінність та значущість особи; рівність осіб у правах та свободах, а також непорушність цих прав; заборона катувань або будь-якого нелюдського чи іншого поводження або покарання; сприятливі умови життя особи; інші права особи (право на недоторканність, право на життя, право на сімейне життя тощо) [2].

Категорія «честь» також активно використовується чинним законодавством та міжнародними актами. Як вже було зазначено,

Конституція України визнає честь людини поряд з її гідністю найвищою соціальною цінністю та зобов'язує кожного не посягати на честь і гідність інших людей [3]. Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) визнає честь особистим немайновим благом та закріплює право на повагу до гідності та честі. Окрім цього, честь фігурує у ст. 423 та ст. 439 Цивільного кодексу, присвячених інтелектуальній власності, у якості об'єкту особистого немайнового права творця [4].

В умовах надзвичайного або воєнного стану порушення права на честь, гідність та ділову репутацію цивільної особи може потягнути за собою й порушення права на честь, гідність та ділову репутацію всього народу.

Розуміння гідності пов'язано з: найвищою цінністю та значущістю особи; рівністю особи у правах та свободах, а також їх непорушністю; заборонаю катувань або будь-якого нелюдського чи іншого поводження або покарання; сприятливими умовами життя та окремими правами особи (право на недоторканність, право на життя, право на сімейне життя тощо).

Категорія «честь» вживається у чинному законодавстві та у міжнародних актах у контексті права на особисте та сімейне життя разом із категорією «гідність». Міжнародні акти не містять поняття «ділова репутація», але оперують терміном «репутація», яка розглядається як право на особисте і сімейне життя та право на свободу вираження поглядів.

Врахування імперативних норм та правил, що запроваджуються разом із введенням надзвичайного або воєнного стану, є необхідною умовою для визначення моделі власної поведінки управомоченою особою. Основними дієвими способами правового регулювання меж здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану є заборони та дозволи.

На практиці звернення особи до суду за захистом свого порушеного права в умовах надзвичайних правових режимів є малоефективним, тому захистити порушене право на честь, гідність та ділову репутацію в зазначених обставинах управомочена особа може через дії превентивного та активно-оборонного характеру.

---

1. Загальна декларація прав людини: Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 р. Офіційний вісник України. Київ, 2008. № 93, с. 89.

2. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню: Конвенція, Міжнародний документ від 26.11.1987 р. // Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_068 (дата звернення: 22.09.2022).

3. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Офіційний вісник України. 2003. № 11, с. 7 (зі змінами та доповненнями).

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1998 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30, ст. 141 (зі змінами та доповненнями).

Гордійчук М.М.,
здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Жеглінська Т.О.,
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНОГО НЕВІД'ЄМНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ

Людина є головною цінністю всіх демократичних держав. Укладаючи суспільний договір громадяни країни спираючись на силу держави як унікального суспільно-політичного інституту сподіваються на вільний та всебічний розвиток. Держава зобов'язана зі своєї сторони подібні можливості надати для того, щоб повноцінно та всебічно розвивати власне суспільство, а відтак розвиватися й самій. Саме тому забезпечення і реалізація прав та інтересів осіб, навіть осіб без громадянства, існують для будь-якої демократичної держави як імператив в аспекті створення правового поля регулювання всіх суспільних процесів.

Право на життя – це природна невід'ємна від особистості і гарантована нормами внутрішнього законодавства і міжнародно-правовими актами можливість захисту недоторканності життя і свободи розпоряджатися ним. [1].

Аналізуючи право на життя ми безперечно зустрічаємося із похідним від нього правом на захист власного життя та здоров'я, при чому захист людиною самостійно всіма можливими методами. Але законодавство, як на рівні міжнародних актів так і на рівні національного визначає, що захист життя особи повинен відбуватися в спосіб і за допомогою засобів достатніх та обґрунтованих для цього. Саме це стало результатом появи таких двох конструкцій як «необхідна оборона» та «крайня необхідність» визначених у Кримінальному кодексі України.

Згадуючи про сучасний стан правового забезпечення та регулювання права особи на життя, варто виокремити що таке регулювання відбувається на трьох рівнях:

- міжнародному
- регіональному (європейському);
- національному (наприклад, на рівні Конституції України).

Так, відповідно до ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права ООН право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. В країнах, які не скасували смертної кари, смертні вироки можуть виноситися тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв під час вчинення злочину і який не суперечить постановам цього Пакту і Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього. [2].

Згідно до ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод прийнятою Ради Європи 04.11.1950 право кожного на життя охороняється законом. Жодного не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання особи винною у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. [3].

Окрім самого регулювання, досить поширеною є правозастосовча практика Європейського суду з прав людини в аспекті забезпечення виконання норм ст. 2 Конвенції. Так у справі "McCann v. the United Kingdom" (від 27 вересня 1995 року) зазначається, що стаття 2 Конвенції, яка гарантує право на життя і визначає обставини, за яких може бути виправдано позбавлення життя, містить одне з основних положень Конвенції, на яке в мирний час не поширюється відступ, передбачене Статтею 15 Конвенції. Обставини, при яких позбавлення життя може бути виправдано, зобов'язані бути, чітко сформульовані. [4].

Якщо взяти до уваги національне законодавство, то норми визначені в двох наведених вище міжнародно-правових актах в тому чи іншому трактуванні закріплені в Конституції всіх без винятку Європейських країн. Не виключенням стала і Україна. Верховна Рада України ратифікувала обидва міжнародних акти, а в Конституції України міститься ст. 27, яка закріплює, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Жоден не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. При цьому Конституція України деталізує права на життя і в праві на повагу до його гідності. Так відповідно до ст. 28 ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням. [5].

Таким чином можна зробити висновок, що право на життя є невід'ємним правом кожної особи. Право на життя особи захищаються на національному та міжнародному рівнях, позбавити життя особу має право лише держава, у випадках передбачених законодавством, але таке рішення має відповідати вимогам діючого законодавства та не порушувати жодну з них.

---

1. Кузьменко Я. Загальна характеристика права людини на життя Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. 32 с

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL «https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text»

Таким чином, ми спостерігаємо факти масового порушення прав і законних інтересів дітей. Держава-окупант не визнає того, що порушує правила Конвенції про права дитини, а також своїми злочинними діями створює максимальні проблеми для надання повноцінного розвитку дітям, які опинилися на окупованих територіях.

За даними Національного інформаційного бюро (виконує функції відповідно до Женевської конвенції) [3] на територію держави-окупанта було незаконно вивезено близько 8140 тисяч дітей. Станом на сьогоднішній день наведені дані неповні, адже кожного дня цифра має тенденцію до зростання. Дітей розлучають із батьками, викрадають із сімей, у протиправний спосіб позбавляють батьків власних дітей. Батьки позбавлені права на захист своєї дитини, що є порушенням ст. 154 Сімейного кодексу України [4].

В умовах окупації національне законодавство не діє, воно фактично паралізоване. Держава-окупант системно і систематично порушує норми міжнародних конвенцій і декларацій, які захищають права дітей. Численні факти порушення окупантами цілої низки прав дитини також є порушенням міжнародного гуманітарного права, що застосовується у випадку збройних конфліктів, які мають пряме відношення до дітей. Агресор не вживає всіх можливих заходів для забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними, що не відповідає ст. 38 Конвенції.

Неповнолітні мають навчатися і здобувати знання для підвищення свого освітнього рівня, але відомі факти про те, що росіяни знищують на окупованих територіях Українську літературу, на чому наголосив у своєму інтерв'ю голова комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики Микита Потураєв [5].

За час війни від бомбардувань та мародерства було знищено близько 269 одиниць наукової інфраструктури, 2400 закладів освіти постраждали від обстрілів, що є критичним для здобувачів середньої та вищої освіти. Діти не мають повної комунікації з освітянами та не отримують якісну освіту. Неповнолітні українці, які знаходяться на окупованих територіях, позбавленні можливості продовження освіти українською мовою. Окупаційна влада російської федерації проводить політику, спрямовану на заборону використання української мови в освітньому процесі. Сотні вчителів відмовляються вчити дітей за освітніми програмами держави-окупанта. Відомі випадки погроз молодим людям в окупованому Мелітополі, які відмовлялись вчитися в профтехучилищах, створених на новий лад [6].

Отже, порушення прав дитини є актуальною проблемою, що постала не лише перед українською владою, а й всією світовою спільнотою, що визнає права дитини. Вирішення цієї проблеми вбачаю у якнайшвидшому припиненні війни та притягненні держави-агресорки до міжнародної відповідальності. Україна як учасниця міжнародних договорів робить все можливе для припинення порушення прав дитини, систематично привертаючи увагу інших держав-учасниць до фактів порушення Конвенції.

1. Конвенція про права дитини: ООН. Міжнародний документ від 21 грудня 1995. URL:file:///C:/Users/Viktoria/Desktop/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8.htm (дата звернення: 29.11.2022).
2. Діти війни. Державний портал розшуку дітей // Офіційний сайт. 22.10.2022. URL. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3589666-v-ukraini-vnaslidok-zbrojnoi-agresii-rosii-zaginuli-422-ditini.html> (дата звернення: 29.11.2022).
3. Про визначення державного підприємства, яке виконує функції Національного інформаційного бюро: Закон України від 28.10. 2022 р. № 228. *Відомості Верховної Ради (ВВР)* від 17 березня 2022 р. № 228-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 29.11.2022).
4. Сімейний кодекс України : Закон України від 26.02.2002.*Відомості Верховної Ради України (ВРР)*, 2002, № 21-22, ст.135) file:///C:/Users/Viktoria/Desktop/%D1%81%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81.htm (дата звернення: 29.11.2022).
5. Російські окупанти цілеспрямовано нищать книги українською мовою - Потураєв. 13.06.2022. URL: <https://zmina.info/news/rosijski-okupanty-czilespryamovano-pnyshhat-knygu-ukrayinskoju-movoyu-poturayev/> (дата звернення: 29.11.2022).
6. О. Яновський. Шантаж батьків та вчителів. Як окупаційна влада готується до навчального року на півдні України. Радіо Свобода. 07.07.2022. URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/novynu-pryazovya-osvita-okupatsiya-rosiya/31932495.html> (дата звернення: 29.11.2022).

Гордійчук М.М.,

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Жеглінська Т.О.,

старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

РІВНІСТЬ ГРОМАДЯН ПЕРЕД ЗАКОНОМ ЯК ЗАСАДА ДЕМОКРАТИЧНОЇ, ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Актуальність дослідження рівності перед законом і судом як основного принципу не тільки здійснення захисту прав і свобод особи, а й функціонування самої державності. Дійсна рівність особи перед законом і

судом являє собою ознаку правової держави, у якій забезпечується верховенство права і закону в усіх сферах діяльності та суспільного життя країни.

Доводиться необхідність вдосконалення законодавства, щоб негативна тенденція порушення конституційного принципу рівності не отримувала свого розвитку.

Стан розвитку демократії тісно взаємопов'язаний з рівнем свободи людини, яка, не дивлячись на деякі розбіжності підпорядковані під різні обставини об'єктивного та суб'єктивного характеру, порівнює належний їй обсяг прав, свобод і обов'язків на предмет наявності або відсутності рівності перед законом.

Рівність перед законом закріплено у ч. 1 ст. 24 Конституції України: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». У вказаній статті закріплюється рівність перед законом лише громадян України. Але ст. 21 Основного Закону проголошує «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах», а у ст. 26 Основного Закону України встановлено, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Отже, можна зробити висновок, що в Україні перед законом рівні не лише громадяни, а й іноземці та особи без громадянства, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. [1].

Даний підхід відповідає ст. 7 Загальної декларації прав людини, в якій закріплено, що усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якого розрізнення, на рівний захист законом, а також в ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, яка закріплює, що всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону. За такими положеннями встановлюється формальна рівність перед законом незалежно від багатьох підстав: статі, раси, національності, мови, походження, ін. [2; 3].

Принцип рівності перед законом передбачає деякі певні формальні вимоги стосовно правовідносин «громадян – закон». Закон не повинен встановлювати, а громадянин не мають права претендувати на панівне становище у сфері права. Філософ Дж. Локк сформулював його таким чином: «Для жодної людини, яка знаходиться у громадянському суспільстві, не може бути зроблено винятку із законів цього суспільства» [4, с. 55]. Пояснити можна наступним чином, необґрунтованість вимог людини на більш високий, ніж у решти людей, правовий статус, так і недопустимість насильницького чи добровільного виключення будь-кого зі сфери дії закону.

Висновок: рівність перед законом — це рівність, основа якої ґрунтується на законі, який повинен бути демократичним, якісним,

справедливим, реальним.

Рівність перед судом означає, що громадяни України можуть звертатися до суду для здійснення правосуддя на рівних умовах. У ч. 1 ст. 59 Конституції України встановлюється, що кожен має право на правову допомогу, а у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Сутність рівності громадян перед судом полягає в безперешкодному доступі громадян до правосуддя незалежно від їх соціального чи майнового стану, не може бути привілеїв чи обмежень у громадян у їх доступі до правосуддя за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного походження, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. [5]

Таким чином, можна зробити висновок, що рівність перед законом і судом — основний принцип та головна засада не тільки здійснення прав і свобод особи, а й функціонування самої державності. Справжня рівність особи перед законом і судом є головною ознакою правової держави, у якій забезпечується верховенство права і закону в усіх сферах державної діяльності та суспільного життя.

-
1. Конституція України // Електронне джерело// URL : [«https://www.president.gov.ua/documents/constitution»](https://www.president.gov.ua/documents/constitution)
  2. Загальна декларація прав людини // Електронне джерело// URL : [«https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text»](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text)
  3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права текст// Електронне джерело// URL : [«https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text»](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text)
  4. Локк Дж . Избранные философские произведения в двух томах. Т. 2: Научное издание. — М.: Изд-во соц.-экономич. лит., 1960. — 528 с.
  5. Васильченко О.П // Право і громадянське суспільство науковий журнал // Електронне джерело // URL : <http://lcslaw.knu.ua/>

Єгор ГРЕЧИШКІН

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Жеглінська Т.О.,

старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО
ПРАВА ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ
ЗАПРОВАДЖЕНОГО В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Право на свободу пересування – це фундаментальне природне право громадян, визнання й трактування змісту якого з правового аспекту викликає певні особливості й складності. Кожна історична епоха світу мала свої особливості щодо суспільного устрою та право розуміння. Свобода пересування – це величезний цивілізаційний здобуток людей, який наразі вимагає подальшого свого розвитку та вдосконалення на рівні законодавчого закріплення.

Рівень забезпечення й реалізації права на свободу пересування є основним показником розвитку демократії у суспільстві й державі в цілому. Якщо коротко розкривати суть свободи пересування громадян, то можна зазначити, що дане право пов'язане з вільним переміщенням у державі проживання, виїздом за кордон і поверненням назад. Відповідно до положень ст.ст. 13-14 Загальної декларації прав людини право людини на свободу пересування являє собою свободу вибору місця проживання в межах кордонів окремої держави, пересування, залишення будь-якої країни, навіть власної, і повернення до своєї держави, правом шукати притулок від переслідувань у інших країнах, а також

користуватися відповідним притулком (за винятком тих переслідувань, що здійснюються з приводу вчинення особою політичного злочину або діяння, яке суперечить цілям і засадам Організації Об'єднаних Націй). Кожна особа, що законно знаходиться на території тієї чи іншої держави, має право вільно обирати місце проживання в межах цієї території, а також вільно пересуватися по ній [1].

На рівні національного законодавства питання забезпечення й

реалізації права на свободу пересування в Україні регламентується Конституцією України (далі - КУ) [2], Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [3], Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» тощо [4]. Згідно ст. 33 КУ визначено, що кожен на законних підставах знаходиться на території України, володіє гарантіями свободи пересування, вільного вибору місця проживання, права вільного залишення території України, окрім випадків, що визначені законом. Також громадянам України забезпечується можливість повернення до України в будь-який час [2].

Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» чітко визначає види обмежень і особливості їх застосування. Згідно цього нормативно-правового акту свобода пересування може обмежуватися у межах прикордонної смуги; на територіях військових об'єктів; на приватних земельних ділянках; у зонах, що відповідно до закону віднесено до зон з обмеженим доступом; на територіях, на яких діє надзвичайний або воєнний стан; на тимчасово окупованих територіях; на конкретних територіях чи у межах населених пунктів, на яких існує небезпека поширення інфекційних хвороб, отруєнь людей тощо [3].

Отже, з огляду на це, можна стверджувати, що свобода пересування – це фундаментальна свобода людини і громадянина, що тісно переплітається з реалізацією інших важливих прав і свобод. Відповідними нормами законодавства України встановлені обмеження реалізації даного права. На нашу думку, ст. 33 КУ має дещо неправильне трактування у частині посилання на випадки, коли право на свободу пересування може бути обмежено. Ми пропонуємо так сформулювати положення відповідної статті: «... за винятком обмежень, які встановлюються законодавством...». Таким чином вдасться розширити низку нормативно-правових актів, якими регулюється право на свободу пересування, або зазначити у ст. 33 КУ відповідні випадки.

---

1. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. № 995_015. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 22.11.2022).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.11.2022).

3. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003. № 1382-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15> (дата звернення: 22.11.2022).

4. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994. № 3857-XII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text> (дата звернення: 22.11.2022).

Анна ГОЦІЙ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Лариса НАЛИВАЙКО

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В ІНТЕРЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Зміни безпекової ситуації в Україні в останні роки відбулися на тлі тривалої агресії з боку Російської Федерації та початку повномасштабної війни в Україні, ускладнення економічної ситуації та радикалізації суспільних інтересів. В таких умовах вирішення питань безпеки людини може бути неосновним завданням, фокус уваги буде приділений традиційній державній безпеці, яка в першу чергу спрямована на захист територіальної цілісності та незалежності, на посиленні національного безпекового й оборонного потенціалу тощо. Права людини можуть і в певних випадках повинні правомірно обмежуватися задля забезпечення спільного інтересу. Проте таке обмеження не завжди буває правомірним, оскільки невиключні випадки незаконного зловживання своїми можливостями, що призводять до порушення прав людини та громадянина, що обумовлює необхідність дослідження особливостей обмеження прав людини в Україні.

Загальнотеоретичну основу наукового дослідження становлять праці О. Петришина, П. Рабіновича, Ю. Шемшученка та інших. Актуальними для формування сучасних поглядів щодо конституційно-правових обмежень прав і свобод людини і громадянина є напрацювання таких авторів, як: Ю. Бисага, В. Буткевич, І. Дахова, Ю. Ірха, І. Панкевич, О. Скрипнюк, М. Хавронюк. Дослідження, присвячені обмеженням основних прав та свобод людини і громадянина як інституту конституційного права, здійснили О. Андрієвська, А. Скрекалов та інші.

Рівень розвитку демократичного суспільства визначається ступенем гарантування та забезпечення прав і свобод людини і громадянина [2, с. 78]. Науковці акцентують увагу на тому, що вони є центральним елементом конституційно-правового статусу особи [1, с. 3] та важливим елементом у сфері правового регулювання суспільних відносин. Однак, більшість з конституційно-закріплених прав і свобод не є абсолютними: реалії

функціонування держави і суспільства свідчать про виникнення ситуацій, коли ці права можуть бути обмежені на цілком легітимних підставах.

Загалом, права людини – це її суб'єктивні можливості самостійно, вільно й незалежно від інших осіб визначати міру та спосіб власної поведінки або вид установленної поведінки, що не заборонена законодавством і не порушує права та свободи інших людей. Крім того, права людини ототожнюються безпосередньо й із варіантами поведінки, визначаються як можливості користуватися соціальними благами, що надаються державою. Розглядаючи проблеми конституційно-правових обмежень прав і свобод людини і громадянина в Україні, О. Андріївська звертає увагу на актуальність сучасного переосмислення юридичної регламентації прав і свобод, особливо в частині уточнення їх допустимих обмежень державою [1, с. 14] та здійснює вичерпний аналіз основних напрямків розкриття сутності цієї наукової категорії.

У межах дослідження варто зазначити позицію О. Скрипнюка, який під обмеженням прав і свобод людини розуміє передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих Основним Законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки і оборони України [6, с. 8-9]. На нашу думку, таке визначення є найбільш зрозумілим та змістовно вичерпним, оскільки враховує сутнісні ознаки даного поняття, а саме: виняткову законність, тимчасовість, вказує на суб'єктів правовідносин, окреслює цілі встановлення обмежень, суспільно корисний характер, наголошує на охоронній функції тощо. Конкретизуємо: загальний тип правових обмежень використовується внаслідок настання певного правового режиму чи стану, пов'язаного з потребами захисту національної безпеки і оборони, а метою конкретно-індивідуальних обмежувальних заходів відносно конкретної людини є забезпечення конституційних прав і свобод інших людей.

Як можна побачити, Конституція України розуміє інститут обмеження прав і свобод людини та громадянина як звуження змісту й обсягу чинних прав і свобод. Такий підхід закріплюється й у Рішенні Конституційного Суду України від 22.09.2015 № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками) [5]. Тому можна зробити висновок, що законодавцем передбачено й урегульовано такий інститут, як обмеження прав і свобод людини та громадянина, зокрема, через надання його легального визначення й офіційного тлумачення органом конституційної юрисдикції [4, с. 43]. Такий стан має створити умови для унеможливлення зловживання нормами інституту обмеження прав з корисливих мотивів і невикористання дискреційних повноважень на власну користь органами державної влади та місцевого самоврядування.

У нових умовах сучасного правового розуміння виникає необхідність

формування науково обґрунтованої національної концепції регламентування конституційно-правових обмежень прав і свобод людини та громадянина як складової гарантування їх здійснення прав. Вивчення результатів багатьох наукових досліджень та співставлення їх висновків з сучасними нормами українського законодавства дають підстави для наступного узагальнення: 1) обмеження конституційних прав і свобод є вимушеною мірою, має тимчасовий характер та застосовується у виняткових ситуаціях (ст. 64 Конституції України); 2) конституційно-правові обмеження мають загальний характер та поширюються на невизначене коло осіб; 3) права і свободи людини, які не можуть бути обмежені за жодних обставин, складають вичерпний перелік; 4) порядок здійснення обмеження та коло уповноважених на це суб'єктів є чітко визначеним; 5) Конституція України не містить узагальнюючої норми щодо підстав встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина, мотиви та підстави можливого тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина; 6) конституційними нормами (ч. 4 ст. 37, ч. 2 ст. 39 Конституції України) [3] передбачається встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина також в судовому порядку, чим підтверджується індивідуальний підхід щодо кожного окремого випадку обмеження такого права та наявність додаткової перешкоди обмеження встановлених Основним Законом України прав і свобод; 7) випадки можливого обмеження конституційних прав і свобод громадян України є легітимними, відповідають вимогам міжнародно-правових актів. Отож, відповідно до загальних засад співвідношення основоположних прав і свобод людини і громадянина та національної безпеки, вони не є конкурентними цінностями.

Отже, будь-який обмежувальний захід має бути обґрунтованим, чітко визначеним, необхідним і пропорційним поставленій меті. Правове врегулювання обмежень прав і свобод людини і громадянина в інтересах забезпечення національної безпеки повинно здійснюватися зрозумілими та доступними правовими положеннями. До ефективності та пропорційності меж та наслідків обмеження у співвідношенні зі значенням інтересів додається також фактор «нагальної соціальної потреби», тобто обґрунтування обмежень дотримання певних прав людини з метою захисту національної та громадської безпеки підпадає під досить суворі умови.

---

1. Адрієвська О. В. Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.02 (081) / Ін-т держави та права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2018. 240 с.

2. Ірха Ю. Б. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78-87.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

4. Мерник А.М., Кузьміна В.О., Бурлаков Б.М. Обмеження прав і свобод людини

в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 42-46.

5. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>

6. Скрипнюк О. В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 5-11.

Гуцько К. О.,

здобувач вищої освіти

факультету підготовки фахівців

для підрозділів кримінальної поліції

Науковий керівник:

Саснко М.І.,

завідувач кафедри теорії

та історії держави і права,

кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпропетровський державний

університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Прагнення Українців розв'язати військовий конфлікт мирними засобами, формування комплексу спільних політичних, економічних та інших завдань визначає тенденцію до творення низки міжрегіональних систем інтересів у різних сферах суспільного життя. І саме тому розгляд питання сутності та функцій міжнародних організацій у захисті прав людини під час війни є надзвичайно актуальним і важливим для сучасних міжнародних відносин.

Міжнародні організації покликані регулювати не лише міждержавні відносини, але й приймати рішення з глобальних питань сучасності. На сьогоднішній день існує надзвичайно гостре питання війни і миру. Дотримання прав людини стало ключовим фактором в програмі досягнення цілей розвитку ООН. Тому всі міжнародні організації покликані всебічно вирішувати зазначене питання [1].

У той же час міжнародні організації діють відповідно до законів держави і міжнародним правом, а також поважати гуманітарні принципи людяності, незалежності та неупередженості. У конвенції зазначається, що збройні угруповання повинні відповідати за дії, що порушують права

переміщених всередині країни осіб та нести кримінальну відповідальність. Також зазначається вичерпний перелік заборонених дій, таких як перешкоджання надання гуманітарної допомоги і захисту, примусове вербування і обмеження свободи пересування. В результаті чого люди часто піддаються сексуальному насильству, вони стикаються з труднощами в доступі до освіти і працевлаштування. Кампальська конвенція особливо досліджує необхідні заходи, які держави повинні прийняти для боротьби з даною проблемою [2]. А саме, реєстрація переміщених осіб і надання їм документів, що посвідчують особу, розшук членів сім'ї, а також надання консультацій щодо їх захисту. А також, держави зобов'язані вжити належні заходи для захисту прав людей і заснувати механізм вирішення спорів, пов'язаних з їхніми правами. Вони повинні встановити ефективний правовий механізм задля справедливої компенсації особам за шкоду, заподіяну в результаті військових дій в країні.

Необхідно виділити кілька основних аспектів, яку ж все таки роль відіграють міжнародні організації під час війни. По-перше, міжнародні організації здійснюють функцію моніторингу, контролюючи хід подій на територіях, залучених до конфлікту, та реєстрацію справ порушення прав людини. Це сприяє створенню об'єктивної картини того, що відбувається. По-друге, до пошуків вирішення конфлікту мирним шляхом активно залучені представники міжнародних організацій. Це підтверджується численними фактами прийняття основоположних документів, покликаних знайти дієві способи вирішення конфлікту мирним шляхом. Наприклад, створення оптимальних умов для мирного врегулювання питань збройного протистояння, планується збільшити чисельність місії ОБСЄ (в кілька разів). Крім того, ОБСЄ приділяє значну увагу у відновленні контролю над окремими ділянками українсько-російського кордону в зоні військової сутички. По-третє, роль УВКПЛ та ОБСЄ у зв'язку з розвитком ситуації в зоні ведення бойових дій та в контексті захисту прав людини полягає в контролі за дотриманням норм чинного законодавства представниками країн та цивільним населенням.

Міжнародні організації стали глобальним явищем, що може суттєво впливати на світову політику. Оцінка цього впливу і перспектив представляє вагомий науковий інтерес.

Отже, існування міжнародних організацій має велике значення для кожної країни окремо та всього світу. Звертаючи увагу на повноту функцій, можемо зробити висновок, що діяльність таких організацій впливає на усі сфери життя та сприяє їх розвитку. Роль міжнародних організацій значна, адже саме вони сприяють спілкуванню держав у різних сферах життя, а особливо під час військових конфліктів.

---

1. Ходанич Х. Сутність та функції міжнародних організацій у сучасних міжнародних відносинах URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/16601> дата звернення (01.12.2022).

2. Шуміло І. Міжнародна система захисту прав людини URL:https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_1_cory-1.pdf дата звернення (01.12.2022).

3. Перелік організацій та фондів, які допомагають українцям під час війни URL:<https://auc.org.ua/novyna/perelik-organizaciy-ta-fondiv-yaki-dopomagayut-ukrayincyam-pid-chas-viyny> дата звернення (01.12.2022)

Жданова К.В.

курсант 2 курсу навчально-наукового інституту права підготовки фахівців для підрозділів національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Смірнова І.О.

викладач кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

**ЗАХИСТ І ДОТРИМАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ
ПОВ'ЯЗАНИХ З ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЛІЦІЇ.
МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ**

Україна - є державою демократичною, де права людини і громадянина мають найвищу цінність. У зв'язку із євроінтеграційним вектором розвитку, країна створює та додає нові права та свободи людини, оскільки їх перелік не є повним та може бути доповненим

Згідно зі статтею 3 Конституції України, передбачено, що “Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави”, проте не вказані методи та способи реалізації даної статті [1].

Статтею 2 Закону України “Про Національну поліцію”, зазначено, що до завдань поліції віднесено охорона прав та свобод громадянина, а також захист інтересів держави, які поліція виконує у межах своїх повноважень, які вказані у ст.23, 24 Закону України “Про Національну поліцію” [2].

Поліція є органом виконавчої влади, який виконує чи не найбільший спектр завдань пов'язаних із захисту прав людини. Так, до прав людини

відноситься право на життя, повагу честі та гідності, тому співробітники органів Національної поліції щодня здійснюють протидію адміністративним та кримінальним правопорушенням, завдяки яким захищають вище вказані права громадян.

Щоденні патрулі з охорони громадського порядку: піші патрулі, автопатрулі - є доказом того, що поліція сприяє безпеці громадян та людей, які проживають на території України.

Іноді виникають ситуації, де співробітники Національної поліції України неправомірно порушували права людей, саме тому було створено низку нормативно-правових актів, в яких передбачено звіт норм яких повинні дотримуватись поліцейські задля дотримання прав громадян

Для цілковитого забезпечення прав та свобод людини в Україні було створено посаду Радника Міністра внутрішніх справ України з питань дотримання прав та свобод людини. Радник Міністра постійно взаємодіє із Уповноваженим Верховної Ради України з питань прав та свобод людини і громадянина, який аналізує та реагує на всі суттєві порушення права та свободи громадянина. Тому діяльність співробітників із питань дотримання прав людини контролюють найвищі посадові особи. А у разі потреби захисту прав людини, які були порушені співробітниками правоохоронних органів, відповідальність несуть їх безпосередні керівники та керівники вищого рівня.

Контроль за діяльністю поліції здійснюється завдяки раптовим перевіркам, інспектуванням, а також комплексним відпрацюванням, під час яких виявляють недоліки у роботі працівників правоохоронних органів, зокрема поліції. Такі заходи здійснюються з метою дотримання законності поліцією. А також постійний прокурорський нагляд, який зазвичай здійснюється у рамках досудового розслідування, де прокурор виступає певним гарантом у непорушені, передбачених не тільки Конституцією України, міжнародних актів, ратифікованих Верховною Радою України, а й Кримінальним процесуальним кодексом України, прав та свобод людини і громадянина.

Важливим кроком до демократичного європейського суспільства є приведення у належний стан кімнат, до яких доставляють тимчасово затриманих осіб. Особи, які там перебувають, знаходяться в умовах, які відповідають санітарно-гігієнічним нормам, що підтверджено Європейською делегацією з питань дотримання прав та свобод людини [3].

Крім того було створено “скриньку/телефон довіри”, завдяки якому особі надається право вказати на порушення законів працівниками поліції, при цьому гарантовано мати анонімність та не хвилюватися через вплив працівників на особу, яка звернулась за допомогою із захисту прав та свобод [3]. А також у громадян є можливість подавати скарги, що передбачено Законом України «Про звернення громадян». Статтею 3 передбачено, що скарга – це звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних

органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб. Органи місцевого самоврядування, посадові особи, до яких було направлено скаргу від громадянина повинні всебічно та об'єктивно перевірити скаргу і належно розглянути питання викладене у скарзі [4].

Виходячи із вищесказаного, можна дійти висновку, що у межах своїх повноважень поліція виконує завдання із захисту гарантованих Конституцією України прав та свобод людей, які перебувають на території України.

Контроль за дотриманням прав та свобод людини працівниками поліції здійснюється на найвищому рівні, Радником Міністра внутрішніх справ з питань дотримання прав та свобод людини і громадянина, а також Європейські делегації, які також перевіряють дотримання законів, оскільки Україна обрала євроінтеграційний вектор розвиток, який перш за все будується на демократизмі.

---

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 15.03.2023).

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липн. 2015р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

3. Указ Президента України Питання європейської та євроатлантичної інтеграції від 05 липн. 2003 № 573/2003: URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5732003-1174>

4. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Заритова А.В.,
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник :
к.ю.н. **Чепік-Трегубенко О.С.,**
доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, м. Дніпро, Україна

КОНСТИТУЦІЙНІ ОBOB'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ

У всі часи, й особливо в бурхливі періоди швидких і радикальних змін, люди мають відчувати себе в безпеці. Вони повинні знати, що їх права і свободи будуть захищені, що б не відбувалося в навколишньому світі. Отже,

справедливий розподіл влади та дотримання прав та свобод людини мають стати невід'ємними характеристиками сучасної правової держави.

Права та обов'язки людини і громадянина є важливим предметом наукових досліджень. У цьому контексті слід назвати праці: С. Алексеєва, Л. Воєводіна, Л. Глухарьової, Б. Єбзєєва, М. Козюбри, В. Колісника, А. Колодія, В. Крусса, О. Кутафіна, О. Лукашевої, М. Матузова, Н. Оніщенко, В. Погорілка, П. Рабіновича, О. Скакун.

Необхідність дослідження ролі і місця конституційних обов'язків та гарантій їх виконання зумовлена тим, що Україна розбудовується як правова, демократична держава, в якій активно формується громадянське суспільство. Конституційні обов'язки займають чільне місце в забезпеченні нормального функціонування соціуму, адже без них суспільний розвиток був би неможливим. Однак лише незначна кількість вітчизняних монографічних робіт присвячена конституційним обов'язкам людини і громадянина, а широкі теоретичні узагальнення з питань гарантій їх виконання в Україні, взагалі відсутні.

. Проголошення 24 серпня 1991 року незалежності, дало змогу Україні розгорнути нову сторінку в її історії, а також розширити права і свободи громадян, наповнити їх новим змістом і значенням. У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. та зверненні Верховної Ради України «До парламентів і народів світу» від 5 грудня 1991 р. наголошувалося, що сім'я цивілізованих країн прагне вступити в нову, демократичну, правову державу, яка спрямована, зокрема, на ефективне забезпечення прав, свобод людини і громадянина та зобов'язується неухильно дотримуватися загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів у сфері прав і свобод людини [1]. Конституція України 1996 р. певною мірою є зразком сучасного конституціоналізму щодо прав і свобод людини і громадянина. Вона визначила якісно новий, сучасний статус людини і громадянина в Україні, здійснюючи де-факто «гуманітарну революцію».

Людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Конституції (ст. 3) найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і громадянина становлять зміст і напрям діяльності держави. Відповідно до Конституції держава несе відповідальність перед особою за свою діяльність [2]. Утвердження і захист прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Виходячи з вищесказаного, чинна Конституція України присвячує спеціальний розділ II правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина. Цей розділ є одним із найважливіших у Конституції і містить близько 30 статей.

Конституція України визначає систему прав і свобод у всіх основних сферах, а саме: цивільні, політичні, економічні, соціальні та культурні права та свободи людини і громадянина. Також вона всебічно гарантує права і свободи, передбачає механізм їх забезпечення та охорони. Це відноситься до

організації та здійснення державної влади на принципах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6) [2]. Захист конституційних прав і свобод здійснює судова гілка влади. Однією з важливих ланок в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина є Конституційний Суд України. До його функцій відноситься здійснення судового конституційного контролю і захист основ конституційного ладу, основних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права та прямої дії Конституції на всій території України.

Додатковою гарантією захисту прав і свобод людини є також міжнародні механізми захисту прав людини, до яких приєдналася Україна. Важливим кроком на цьому шляху стала ратифікація 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [3; 4]. Відтепер громадяни України мають можливість звертатися до Європейського суду з прав людини за захистом своїх порушених прав. Крім того, приєднавшись у 1990 р. до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., Україна також визнала компетенцію Комітету ООН з прав людини щодо розгляду індивідуальних скарг громадян України за порушення їх прав і свобод. Також Конституція України юридично усунула всі нормативні перешкоди для забезпечення прав і свобод людини і громадянина закріпивши норми прямої дії, відповідно до яких звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо гарантовано Основним Законом нашої держави.

На сучасному етапі концепція конституційного закріплення обов'язків людини і громадянина відповідає зразкам не тільки європейського, але і світового конституціоналізму. Адже чинна Конституція України реалізувала всі матеріальні положення актів міжнародного права про людину і насамперед Загальну декларацію людини, міжнародного пакту про громадянські та політичні права та міжнародного пакту прав про економічні, соціальні та культурні права, які є одним із найбільших досягнень людства ХХ століття. Конституційні обов'язки людини і громадянина – це взаємозв'язок особи і держави у правовій формі, яка обумовлюється стійким і зворотнім його характером. Соціальна цінність полягає у тому, що конституційні обов'язки є юридичним засобом виконання державою своїх функцій і тому вони сприяють захисту прав і свобод людини і громадянина.

---

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 26.09.2022).

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

3. Федіна Н.В. Сучасні погляди на розуміння прав і свобод людини та громадянина в умовах реформування в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. № 4. С. 65-74.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 26.09.2022).

Іваненко А.,

слухач I курсу магістратури
Навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Сердюк І. А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: ПОНЯТТЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету здійснити характеристику державного суверенітету як необхідної та важливої складової існування будь-якої сучасної держави, а також визначити його вплив на стан забезпечення прав людини в Україні.

Досягнення визначеної мети вимагає використання таких методів пізнання:

- 1) термінологічного, для з'ясування смислового навантаження слова «суверенітет»;
- 2) та формально логічних методів аналізу та синтезу, за допомогою яких можна виокремити суттєві ознаки досліджуваного поняття, розкрити його зміст, а також сформулювати узагальнюючий висновок.

Державний суверенітет є однією з найбільш дискусійних проблем юридичної науки. Особливої гостроти ці дискусії набули у другій половині ХХ ст., що пов'язано, з одного боку, з процесами внутрішньодержавної регіоналізації, а з іншого – зі створенням наддержавних об'єднань у рамках інтеграційного процесу, який додатково сприяв неоднозначності тлумачення терміна «суверенітет».

Суверенітет (від франц. *souverainete*, первісно – вершина, верховна влада, з лат. *superus* – верхній) – один із принципів міжнародного права, який закріплений у найважливішому міжнародному документі – Статуті ООН [2].

У сучасній правничій науці під державним суверенітетом розуміють

верховенство, незалежність, повноту і неподільність влади держави, її верховенство по відношенню до будь-якої іншої влади всередині країни і незалежність від будь-якої іншої влади за її межами. Це визначення суверенітету використовується в юридичній та політичній науці, щоб підкреслити, що серед багатьох політичних організацій лише держава виступає офіційним представником усього суспільства всередині держави та за її межами.

Отже, суверенітет пов'язаний із правом здійснювати верховну владу в державі. Володіючи суверенітетом, державна влада самостійно видає правила поведінки загального характеру, адресовані всім членам суспільства, визначає і забезпечує єдиний правопорядок, права та обов'язки громадян, посадових осіб, державних, партійних, громадських органів і організацій. У більш широкому розумінні суверенітет є необхідною політико-правовою характеристикою держави і є важливою політико-правовою умовою її існування як територіальної цілісності [1].

Питання державного суверенітету в правовій площині передусім розглядалося в доктринах конституційного та міжнародного права. Суверенітет як фундаментальна категорія конституційного права є необхідною умовою та конституційним принципом функціонування держави.

Здобуття суверенітету для кожної держави є першим кроком на шляху до досягнення свободи та незалежності. Суверенітет держави має дві складові свого прояву: внутрішню та зовнішню, які єдині, нероздільні і лише в єдності характеризують її сутність і розкриваються через такі ознаки: верховенство, самостійність, повноту та єдність державної влади в межах території держави; та незалежність і рівність у міжнародних відносинах.

Традиційно вважалося, що реальність існування суверенітету зумовлена об'єктивними умовами розвитку всього світового співтовариства, тому вона забезпечувалася взаємною повагою до суверенітету держав. Україна виступає як рівноправний учасник міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню глобального миру та міжнародної безпеки, бере безпосередню участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах [3].

Після 24 лютого 2022 року світовий правопорядок був брутально порушений російською федерацією, яка вчинила акт збройної агресії проти суверенної України. Цьому міжнародному злочину передувала, а також його супроводжувала активна пропагандистська кампанія, мета якої полягала у намаганні поставити під сумнів саме суверенне право Українського народу на створення власної держави, а отже, й повновладдя народу та суверенітет нашої держави. Таким чином, повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну яскраво продемонструвало, що його основною метою було і залишається повне знищення суверенітету України, нехтування державністю (її заперечення та нівелювання).

Фактично склалася ситуація, коли таке ставлення до суверенітету через

поведінку держави-агресора викликало шквал негативних емоцій щодо ефективності міжнародного права в цілому. Усім тим, хто підтримує злочинну владу, необхідно звернути увагу на чітку аналогію з національним законодавством. Зобов'язуючі та забороняючі норми національного права належним чином виконуються лише тоді, коли суб'єкти, яким ці правила поведінки адресовані, добровільно та свідомо їх виконують та дотримуються, відповідно.

Усвідомлення особливої значущості суверенітету та державності загалом призвело до того, що 28 липня 2022 року в Україні вперше відзначали День Української Державності (у день хрещення Київської Русі-України). У той час, коли агресор висловлює сумніви щодо існування Української держави, цей факт набуває особливого значення, підкреслюючи довгий і тернистий історичний шлях України до здобуття суверенітету та створення власної державності.

Принагідно відзначити ще один незаперечний історичний факт – на момент проголошення незалежності України, жодна держава світу не висловлювала сумнівів чи заперечень щодо існування України як незалежної суверенної держави, яка є повноправним суб'єктом міжнародного права.

У сучасному світі суверенітет не втрачає свого політико-правового значення, а залишається важливою складовою держави та державної влади. Зокрема, приєднуючись до міжнародних чи міждержавних об'єднань (наприклад, Європейського Союзу), держава не передає їм свій суверенітет. Йдеться лише про передачу відповідних суверенних прав для досягнення спільних економічних, екологічних та інших цілей, тобто передачу права на виконання відповідних функцій.

Внаслідок російської агресії українське суспільство отримало величезний травматичний досвід. Загрозливими для відновлення цілісності суверенітету держави стають внутрішні проблеми України: складна економічна ситуація, низький рівень соціального забезпечення населення, недовіра на окупованих територіях механізмів захисту прав і свобод людини, корупція в органах державної влади та ін. Саме корупція створює проблеми та штовхає суспільство в небезпеку, підриває моральні цінності та справедливість, шкодить розвитку населення.

В аспекті теми сьогоднішньої конференції вельми актуальним є питання про те, як впливає суверенітет держави на стан забезпечення прав і свобод людини? Відповідь на це питання перебуває у прямій залежності від цілісності суверенітету держави, що робить можливим проведення ефективної державної політики в усіх сферах суспільного життя (економічній, політичній, соціальній, культурній, екологічній), а також у таких сферах державної діяльності, як правосуддя і правоохорона.

Зовсім по-іншому розвивається ситуація в тому випадку, коли держава внаслідок збройної агресії чи іншого недружнього акту втрачає частину свого суверенітету або ж її суверенітет не поширюється на конституційно

визначену та міжнародно-визнану територію, що була анексована внаслідок ведення війни. В результаті такого розвитку подій держава на певний термін фактично втрачає контроль над цією територією і можливість впливати на життя її громадян, які опинились в окупації. Саме це ми спостерігаємо протягом 2022 року на всіх захоплених агресором українських землях.

В цій ситуації найбільш небезпечним є те, що наші співвітчизники на певний час втратили правовий зв'язок із Українською державою, опинившись під владою держави-агресора та її карально-репресивного апарату. Весь світ дізнався про злочини проти миру та людяності, вчинені російськими загарбниками в Бучі, Ірпені, Ізюмі та Маріуполі.

Отже, сучасна правнича наука державний суверенітету розглядає як необхідну та важливу складову існування будь-якої держави. Факт визнання суверенітету держави світовою спільнотою фактично означає її міжнародне визнання як рівноправного суб'єкта міжнародного права. Збройна агресія російської федерації проти України має спонукати держави-учасниці ООН до пошуку нових механізмів забезпечення колективної безпеки, а також ефективного реагування на факти порушення суверенітету держав і світового правопорядку.

Суверенітет держави є важливим чинником, що робить можливим проведення ефективної державної політики в усіх сферах суспільного життя (економічній, політичній, соціальній, культурній, екологічній), а також у таких сферах державної діяльності, як правосуддя і правоохорона. У зв'язку з цим пріоритетним завданням для України, її Збройних Сил, а також інших військових формувань, які належать до сектору безпеки і оборони, є звільнення всіх тимчасово окупованих російською федерацією територій, що забезпечить відновлення суверенітету нашої держави.

---

1. Буткевич О. В. Історія міжнародного права: підручник. Видання 2-ге, стереотипне. Київ: Вид. Ліра-К, 2020. 412 с.

2. Санковська Т. І. Основні підходи до розуміння державного суверенітету. Актуальні проблеми політики. 2014. Випуск 53. 157 с.

3. Шаповал В. М. Суверенітет державний / В. М. Шаповал // Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. Т. 5: П–С. 2003. С. 684.

Євген ІГНАТЕНКО

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Катерина БЕРЕЖНА

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри європейського

та міжнародного права

(Дніпровський національний

університет імені Олеса Гончара,

м. Дніпро, Україна)

ПРИНЦИПИ ТЛУМАЧЕННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі Конвенція) відіграє ключову та фундаментальну роль у контексті захисту й відновлюванні у повному обсязі громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних, сімейних, трудових прав, які визначені Конвенцією. Конвенція гарантує юридично визначену процедуру захисту порушених прав та свобод людини. Роль головного поборника та захисника виконує ніхто інший, як Європейський суд з прав людини (далі ЄСПЛ). Однак, звернутися до ЄСПЛ можуть громадяни країн-учасниці Ради Європи, оскільки лише зазначені держави визнали Конвенцію на теренах своєї країни актом обов'язкової юридичної сили. Крім того, держави-члени Ради Європи підтвердили юрисдикцію ЄСПЛ на території своєї країни. Як показує практика національні суди під час дослідження, аналізу та застосування норм Конвенції можуть виникати певні незрозумілості та навіть протиріччя. В свою чергу з метою усунення схожих випадків та забезпечення професійної діяльності судів, ефективного захисту й відновлення громадських прав народу існують певні принципи тлумачення Конвенції. Тож давайте більш детально дослідимо дане питання, що дозволить нам розставити всі крапки над і.

Тлумачення міжнародних договорів відбувається за правилами які встановлені у Віденській конвенції про право міжнародних договорів, але на Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод не діють ці правила тлумачення. Тому, що згідно зі ст.4 Віденської конвенції застосовується лише до тих договорів, які укладені після набрання нею чинності. А Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод була прийнята задовго до підписання Віденської конвенції.

Таким чином, при тлумаченні Конвенції потрібно брати до уваги особливу природу конвенції як правозахисного договору. У центрі уваги повинні бути

права людини, які є критерієм оцінки правомірності дій або бездіяльності учасників Конвенції. Тому для тлумачення конвенційних норм потрібно вибирати різні методи інтерпретації. Серед яких вирізняють наступні найбільш актуальні, ефективні та практичні підходи.

1. Принцип ефективного й динамічного тлумачення.

Європейський суд з прав людини сформулював позицію, яка гарантує права, які мають практичний вплив і є ефективними. Іншими словами, тлумачення прав і свобод, повинне відповідати «загальному духу Конвенції — правового акту, метою якого є забезпечення й розвиток ідеалів і цінностей демократичного суспільства. Тобто специфіка Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод надає тлумаченню її норм особливу цільову орієнтацію. Таким чином, одним із головніших принципів при тлумаченні Конвенції виступає саме її ефективність, що зможе гарантувати громадянам їх невід'ємне право на захист їх прав. Даний принцип виступає надійним фундаментом, плацдармом для зведення наступних важливих та невід'ємних складників.

2. Принцип забезпечення певної свободи національного розсуду.

Європейський суд з прав людини як наднаціональний орган, вимагає не завжди використовувати лише ті підходи та доктрини, які закріплені у ЄСПЛ, оскільки дана судова установа враховує національних характер членів-підписантів ЄСПЛ. Такий підхід виражається в доктрині меж самостійної оцінки держав-учасниць. Сутність цього принципу полягає у тому, що на національні органи покладаються обов'язки тлумачення та конкретизування норм Конвенції відповідно реалій країни. Завдання Суду по здійсненню нагляду полягає в тому, щоб виносити рішення по справі згідно зі ст. 10. Під час виконання своїх повноважень представники держави повинні брати до уваги ті стандарти, які є в Конвенції та прецедентах Європейського суду з прав людини, а також обставини конкретної справи. Тобто даний принцип дозволяє суміщати загальну європейську доктрину із індивідуальною тією чи іншою країною-учасницею Ради Європи, що надає змогу згенерувати, синтезувати унікальний підхід для забезпечення правосуддя у європейській країні.

3. Принцип автономного тлумачення.

Багатоманітність правових систем держав, які входять до складу Ради Європи, не дають змогу однаково тлумачити правові поняття в різних європейських країнах, тому практично унеможливають інтерпретацію деяких термінів Конвенції відповідно їхнього буквального значення. Через це Суд повинен шукати «спільний знаменник» у розумінні відповідних понять. І наявність визначення якогось терміну у праві держави, ще не означає, що результат справи є заздалегідь визначеним (наприклад в праві країни це визначається як дисциплінарний проступок, а Суд це може кваліфікувати як «кримінальне обвинувачення»). Таким чином, даний принцип враховує різноманітність країн-учасниць Ради Європи, це підштовхує ЄСПЛ до пошуку універсального механізму тлумачення норм, що забезпечує

ефективність, професійність та справедливість.

4. Принцип забезпечення мінімальних гарантій прав і свобод людини

53 стаття Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод закріплює найважливіший принцип тлумачення її норм: «Ніщо у цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує або порушує будь-які права людини та основні свободи, які можуть гарантуватися законами будь-якої Високої Договірної Сторони або будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є». Тобто, коли в Конвенції закріплені мінімальні права людини, а в законі більші, то держава не повинна, спираючись на Конвенцію обмежувати права, які закріплені національним правом. Так само, Конвенція не може бути виправданням для ухилення від виконання державою зобов'язань, відповідно до інших міжнародних угод з прав людини, учасницею яких вона є. Цей яких забезпечувати реалізацію відповідних норм права на національному рівні принцип насамперед, є важливим у практиці уповноважених органів, обов'язок. Таким чином, забезпечує певну гармонію та взаємозв'язок між Конвенцією та національним правом, який не може бути порушений, навпаки, тільки має зміцнюватись, як ті дроти після втручання електрика.

Враховуючи вищезазначене, можемо дійти висновку, що Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод у нашому суспільстві виконує конче важливу роль, оскільки забезпечує захист прав та свобод людини. Однак, належний захист прав громадянина залежить саме від дотримання певних принципів тлумачення Конвенції, тому що коректна інтерпретація є базисом для забезпечення професійного судового захисту. В свою чергу використання виступає надбудовою, міцність та стабільність якої залежить саме від базису. Принципи мають доповнювати та узагальнювати підходи до тлумачення Конвенції, при цьому ефективно взаємодіяти один з одним та не вступати у протиріччя.

Орина КОВІНЕНКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Лариса НАЛИВАЙКО

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Корупція та її деструктивні наслідки залишаються одними з найбільш небезпечних явищ для розвитку громадянського суспільства та правової держави. Зазначене явище підриває основи демократичної системи, довіру до влади, порушує принципи верховенства права, справедливості та рівності перед законом, відповідальності за вчинений вчинок, добросовісної конкуренції; призводить до збільшення тіньової економіки та падіння державного авторитету в міжнародному співтоваристві. За відсутності системної боротьби з корупцією з боку держави та суспільства, вона здатна поширюватися та приживатися у відносинах з громадськістю та державною системою в цілому. Комплекс ефективних превентивних дій та заходів щодо боротьби із корупцією – одні з головних завдань громадянського суспільства і держави.

Грунтовні дослідження у сфері боротьби з корупцією здійснили такі науковці, як: О. Наджафов, О. Прохоренко, Є. Стрільченко, О. Ткаченко, М. Хавронюк, Б. Чела, А. Чешко та ін. Питання складу корупційного правопорушення досліджували С. Алфьоров, І. Богатирьов, І. Клочко, Є. Несвіт, О. Онищук та ін. Правову природу протидії корупції розглядали у своїй праці С. Бондар, В. Горник, В. Кравченко, С. Кравченко та ін. Враховуючи зроблений внесок учених у вивчення різних аспектів корупції, нині нагальним питанням є визначення ефективних форм та методів її подолання, що може стати фундаментом у вирішенні цієї важливої проблеми.

Стратегічним напрямом запобігання передумовам корупції та їх нейтралізації є послідовна демократизація всіх сфер суспільного життя, розвиток громадської свідомості та активності в загальному контексті побудови демократичної держави. Демократизація, відкритість влади, прозорість і зрозумілість для населення державних рішень, діяльності управлінського апарату, розвиток громадянського суспільства –

найважливіші важелі подолання корупції [2]. Необхідність невідкладного подолання корупції обумовлюється тим, що вона за ефектом ланцюгової реакції породжує цілий спектр інших системних проблем: загрожує верховенству права, моралі суспільства, стабільності демократичних процесів, підриває основи державного управління, порушує принципи рівності та соціальної справедливості.

Корупція та корупційні правопорушення, як й інші види посягань, зумовлює система причин та умов. Причини та умови корупції можна поділити за сферами впливу на політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські та соціально-психологічні криміногенні фактори. Так, можна виділити такі групи безпосередніх причин та умов розвитку корупції: політичні (замкнутість системи управління, її повільний розвиток, відсутність системи виховання патріотичних почуттів, моральних якостей, поверховість при проведенні антикорупційної політики, відсутність державної ініціативи щодо створення громадських формувань, незалежних недержавних структур для зростання активності населення у боротьбі з корупцією); економічні (несприятливий режим діяльності підприємств; відсутність прозорості багатьох економічних процесів; на тлі багатих державні службовці не мають навіть помірного достатку); правові (відсутність цілісної системи антикорупційних засобів, невизначеність відповідальності за корупційні діяння, формальний характер чинної системи декларування доходів, неповне визначення суб'єктів, не цілеспрямованість правоохоронних органів щодо виконання правових вимог при виявленні корупційних діянь, викритті винних у їх учиненні); організаційно-управлінські (відсутність чіткої регламентації діяльності посадових осіб, поширеність у кадровій політиці випадків заміщення посад через знайомство, відсутність механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів і членів злочинних угруповань та здійснення ними кар'єри, відсутність окремих працівників, які контролювали б цю сферу); соціально-психологічні (нерозвиненість громадянської свідомості, корислива спрямованість державних службовців, професійна та моральна деформація частини керівників, що виявляється у поблажливому ставленні до корупції) тощо [1, с. 81].

Більшість науковців за своєю правовою природою виділяє дві основні групи причин корупційної девіантної поведінки: об'єктивні, які також називають зовнішніми та суб'єктивні, тобто внутрішні, причини. Об'єктивні пов'язуються зі специфікою професійної діяльності, відсутністю належної організації виконання працівником своїх службових обов'язків, несприятливими умовами несення служби, недотриманням принципу невідворотності покарання тих осіб, які вчинили такі діяння, а також відсутністю адекватного юридичного покарання за вчинення правопорушень з ознаками корупції, його відповідності ступеню завданої шкоди державі та населенню [5, с. 110]. Суб'єктивними є причини, безпосередньо зумовлені рівнем розвитку та виховання особистості працівника, недостатньою

розвиненістю морально-ділових та вольових якостей, відсутністю уявлення про належну та гідну поведінку [6, с. 106]. Як і будь-яка девіантна поведінка, корупція за своєю природою має компенсаторний механізм, пов'язаний із незадоволеними потребами індивіда.

Дослідники здебільшого звертають увагу на те, що причини та умови поширення корупції у країні перебувають у тісному взаємозв'язку з такими явищами, як криза і незбалансованість економічних відносин, високі податки, падіння продуктивності праці, зростання безробіття, бюджетний дефіцит, правовий нігілізм, погіршення виконавчої дисципліни [3, с. 11–12]. Загальновідомо, що потужним фактором корумпування суспільних відносин виступають криміналізація та тінізація економіки, хибна методологія і непрозора приватизація державного й комунального майна. Деякі дослідники стверджують, що різке зростання корупції завжди спостерігається за зміни фундаментальних умов життя [4]. При цьому дослідження підтверджують, що передумовою зростання масштабів корупції є не самі по собі реформи, не фундаментальні зміни, а їхній характер, порядок здійснення тощо (варто зазначити, що свого часу ринкові реформи визнали причиною корупції усього 8 % опитаних громадян України). Сьогодні, в умовах повномасштабної війни Росії проти України, усі критичні сфери життєдіяльності зазнали змін, і ризики підвищення рівня корупції у державі стають досить високими.

У сучасних антикорупційних стратегіях виділяють декілька напрямів боротьби з корупцією, а саме: формування корупційної свідомості про небезпечний вплив корупції на розвиток суспільства та негативні наслідки корупційних впливів; захист прав громадян, що потерпають від негативних наслідків корупції, та широке впровадження в антикорупційній політиці держави конституційного принципу «верховенства закону»; протидія корупції, жорсткий контроль і запобігання корупційним проявам у сфері публічної служби.

Отже, корупція є результатом кризи правової культури суспільства, правосвідомості громадян та посадових осіб, що активізується політичною та соціально-економічною кризою в країні. Корупція знищує ефективне державне управління, і є проблемою загальнонаціонального масштабу. Важливо зазначити, що корупційні прояви формуються в соціально неоднорідному просторі, який охоплює одразу декілька сфер суспільного життя, зокрема політичну, економічну та соціальну. Відповідно до цього, детермінантами корупції в Україні можуть бути визначені: дестабілізація суспільних відносин, слабкі комунікаційні зв'язки між органами публічної влади, спричинені незавершеністю суспільно-політичної трансформації; нестабільність політичної системи суспільства, нестабільність та соціальна неструктурованість; економічна криза, послаблення впливу держави на економічні відносини, невизначеність напряму економічного розвитку нашої держави; соціальна напруженість, спричинена кризовими явищами у суспільстві, які сьогодні особливо загострилися зважаючи на карантинні обмеження, спричинені

складної епідеміологічною ситуацією в Україні та світі.

1. Гультай М. М. Корупція як одна з найактуальніших проблем сучасного українського суспільства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 2. 2018. Ст. 78-90.
2. Кліндухова Т. М. Корупція в Україні. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/9755/1/Кліндухова%20Т.М..pdf>.
3. Клочков В. Г. Суть та заходи боротьби з корупцією. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 7. С. 11–22.
4. Тімашов В. Причини та умови корупції в Україні. 2017. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13383/53.pdf>.
5. Ткаченко О.В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 208 с.
6. Шинкаренко Н.В. Причини виникнення корупції в органах Національної поліції України. *Право і безпека*. 2016. № 3(62). С. 104–107.

Соломія КОСТИЦЬКА

студентка Інституту права

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД

Інститут судового захисту цивільних прав і свобод людини і громадянина та юридичних осіб пов'язаний із обов'язками держави перед людиною і громадянським суспільством. Виокремлюють три ключові зобов'язання держав щодо прав людини та суб'єктів права загалом: не порушувати прав фізичних і юридичних осіб, закріплених у конституціях та законах, захищати ці права та сприяти реалізації прав і свобод. Однак у сучасному світі ці зобов'язання держави дещо розширилися. Це обумовлено із у твердженням принципу верховенства права у конституціях, законодавстві та політико-правовій практиці сучасних демократичних держав. Тому у запропонованій тріаді маємо дещо по-новому виписати зобов'язання держави щодо суб'єктів права. Таке зобов'язання тоді має полягати у тому, що держава утримується від порушення природних прав людини і громадянина та закріплених у конституції і законодавстві прав юридичних осіб, а також зобов'язується захищати ці права і сприяти їх реалізації. Саме з бов'язком держави захищати права людини і пов'язують існування судового механізму захисту прав і свобод [1].

Якщо проаналізувати становлення механізму судового захисту прав людини в цілому, у тому числі цивільних прав, то можна виділити такі його етапи:

1) перший етап охоплює період після буржуазних революцій (Декларація прав людини, Франція, Конституція США 1787). Коли відбувається визнання на національних рівнях основоположних прав, створюються національні режими судового захисту, а роль суду визначається у завданні запобігти свавіллю, здійснюючи контроль за іншими гілками влади;

2) другий етап розпочався після прийняття Загальної декларації прав людини 1948 року, Міжнародних пактів про соціальні та економічні права, низки Конвенцій, що регулюють окремі питання прав людини). У цей період паралельно відбулося дві важливих речі: закріплення на міжнародному рівні основоположних прав – держави взяли на себе ключові зобов'язання щодо прав людини: дотримуватися, сприяти, захищати; становлення та розвиток регіональних режимів захисту прав людини: Європейського (створення Ради Європи, прийняття ЄКПЛ), Міжамериканського, Азійського, Африканського.

Саме у цей час у середині ХХ століття виникає концепція ефективності юридичного захисту прав і свобод, створюється міжнародний механізм такого захисту – система міжнародних судових та квазісудових органів, утверджується практика контролю за виконанням державами міжнародних зобов'язань щодо захисту прав і свобод суб'єктів права, перед усім людини і громадянина. Паралельно відбувається імплементація міжнародних стандартів прав людини у національні конституції;

На сьогодні право на судовий захист закладено в низці міжнародних документів з прав людини (статті 8–10 Загальної декларації прав людини [2], стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [3], стаття 6 Європейської конвенції із прав людини [4], стаття 47 Хартії Основних прав ЄС [5] тощо).

Для контролю за додержанням державами-учасницями вищезгаданих конвенцій своїх зобов'язань також створюються контролюючі судові органи: ЄСПЛ, Африканський суд із прав людини і народів, Міжамериканський суд із прав людини.

3) третій етап пов'язаний з інтеграцією держав та створенням конституційних надпорядків, наприклад, утворення Європейського Союзу. Узв'язку із цим виникає конкуренція юрисдикцій (між національними і наднаціональними судами, між ЄСПЛ та Судом ЄС, між конституційними судами та ЄСПЛ, Судом ЄС) [1, С. 257-282].

Зараз має місце процес забезпечення єдності судового захисту прав і свобод. В національних правопорядках відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, ЄСПЛ має місце узгодження практики національних судів та практики ЄСПЛ. Сьогодні ми спостерігаємо нове явище, яке вчені назвали «законом сполучених посуден»[6] і яке проявляється у взаємному «переливанні» норм і принципів із національного законодавства у міжнародне право, з міжнародного права у національне законодавство, а також імплементація прогресивних положень із національного законодавства однієї держави у

національне законодавство іншої держави, що у повній мірі стосується і питань судового захисту прав і свобод суб'єктів права.

1. Лотюк О. С., Митник О. В. Генезис механізму судового захисту конституційних прав людини. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації*. 2020. С. 257–282. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-210-7/257-282>

2. Universal Declaration of Human Rights. 10.12.1948. *United Nations* : web-site. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

3. International Covenant on Civil and Political Rights adopted 16 December 1966 by General Assembly resolution 2200A (XXI). *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*: web-site. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2012/C 326/02. *Official Journal of the European Union*. 26.10.2012. p. 391–407 (GA). *EUR-lex* : web-site. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>

6. Костицький В.В. Норма права як соціальний феномен: теолого-соціологічне праворозуміння/ В. Костицький //Соціологія права. – 2015. – № 3–4 (14-15).– С.3-6.

Кучеренко К.І.,

курсант І курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Сердюк І. А.,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна,

ПОРЯДОК ТА ПІДСТАВИ ВІДЧУДЖЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Особливе місце в житті кожного належить власності, адже саме її наявність є економічною основою для реалізації інших можливостей людини, гарантованих державою. Водночас, суб'єктам права власності у

повсякденному житті досить часто доводиться стикатися із проблемами, пов'язаними з неправомірним відчуженням належного їм майна.

Не є винятком і воєнний стан, адже його запровадження передбачає обмеження конституційних прав і свобод людини. Розв'язана російською федерацією агресивна війна завдає шкоди майну та ускладнює виконання фізичними й юридичними особами своїх юридичних обов'язків майнового характеру.

Згідно зі статтею 316 ЦК України правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону з власної волі, незалежно від волі інших осіб [4].

Вищезгаданий законодавчий акт передбачає, що права і свободи є невід'ємною частиною існування людини, тому потребують відповідного захисту при їх порушенні [4].

Зауважимо, що порядок примусового відчуження, вилучення майна в умовах воєнного стану регламентується такими нормативно-правовими актами:

1. Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» 2012 р. №4765-VI, що визначає механізм передачі, примусового відчуження, вилучення майна у юридичних та фізичних осіб для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [3].

2. Порядком розгляду заяв і здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998, який визначає механізм прийняття, розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [5].

Правовий режим примусового відчуження майна може поширюватися на об'єкти приватної чи комунальної власності з подальшою компенсацією їх вартості.

Частина 2 статті 353 Цивільного кодексу України передбачає, що в умовах воєнного та надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості, а у разі повернення майна особі у неї поновлюється право власності на це майно, одночасно вона зобов'язується повернути грошову суму або річ, яка була нею одержана у зв'язку з реквізицією, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна.

В умовах воєнного стану може застосовуватися лише така процедура примусового відчуження приватного та комунального майна, що передбачає компенсацію його витрат.

Юридичний факт відчуження майна потребує документального оформлення, що передбачає:

- а) складання Акту про примусове відчуження або вилучення майна;
- б) проведення оцінки, згідно з вимогами чинного законодавства.

Отже, під час дії воєнного стану національне законодавство допускає можливість обмеження конституційного права власності шляхом примусового відчуження приватного та комунального майна на користь Збройних Сил України чи інших військових формувань. Необхідною умовою правомірності такого обмеження є суворе дотримання визначеної законом процедури, що передбачає, зокрема:

- а) складання Акту про примусове відчуження або вилучення майна;
- б) проведення оцінки, згідно з вимогами чинного законодавства.

---

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05. 2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

2. Конституція України від 28. 06. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96>

3. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05. 2012 р. №4765-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17>

4. Цивільний кодекс України від 16. 01. 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-%D0%BF#Text>

Лазарєва Я.,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Саєнко М.І.,
завідувач кафедри теорії
та історії держави та права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
кандидат юридичних наук, доцент

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЇХ ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ

Після 24 лютого 2022 року, коли збройна агресія Російської Федерації проти України набула повного розгортання (і фактично почалася 20 лютого 2014 року), правові гарантії захисту прав людини опинилися під загрозою. Введення російських військ на територію України стало приводом для введення президентом України воєнного стану. Нові факти поставили під загрозу основні права людини, в тому числі право на життя. Міжнародний

правопорядок виявився безсилим перед новими викликами, і сьогодні ми є свідками появи нових тенденцій у міжнародній політиці та нових механізмів виходу з критичних ситуацій.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан — це особливий правовий порядок, який запроваджується в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройного нападу або загрози нападу, загрози державній незалежності України та її територіальній цілісності та надання необхідних повноважень відповідним особам забезпечує органам державної влади, військові командування та органи територіального самоврядування для відвернення небезпек і забезпечення безпеки держави, а також для тимчасового обмеження основних прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів, викликаних загрозою. юридичними особами із зазначенням строку дії даних обмежень [1].

Правовою підставою для введення воєнного стану є Конституція України[2], власне сам Закон[1] та указ Президента України про введення воєнного стану[3], затверджений Верховною Радою України. Ст. 20 вказаного Закону передбачає правовий статус та обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного стану. Правовою підставою для цього є Конституція України [2] та сам Закон. Звідси, «в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України», ч. 1 ст. 22 Закону вказує на заборону застосування тортур, жорстокого поводження чи покарання під час введення воєнного стану [1].

Так, відповідно до вищевказаного нормативно – правового акту, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, підпадають під обмеження конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [2], а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, котрі передбачаються частиною першою статті 8 даного Закону [1]

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» встановлено низку заходів щодо забезпечення цього адміністративно-правового режиму, зокрема перелік обмежень прав і свобод людини і громадянина, зокрема:

- примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній чи комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських товариств для потреб держави та видавати відповідні документи встановленої форми;

- запровадити комендантську годину (заборону перебувати на вулиці та в інших громадських місцях у певний час доби без спеціально оформлених посвідчень та посвідчень), а також запровадити особливий світломасковий режим;

- запровадити особливий режим в'їзду та виїзду, обмеживши вільне пересування громадян та рух транспортних засобів;

- перевіряти документи в осіб, а в разі потреби проводити огляд майна, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України;

- заборонити організацію мирних зборів, походів і демонстрацій, а також інших масових заходів;

- порушувати питання про заборону діяльності політичних партій та громадських об'єднань, якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності України, насильницьку зміну конституційного ладу, посягання на суверенітет і територіальну цілісність держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропагують війну, насильство, розпалюють міжнаціональну, расову, релігійну ворожнечу, посягають на права і свободи людини, здоров'я населення;

- встановлювати заборону чи обмеження у виборі місця проживання або місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;

- забороняти громадянам, які перебувають на військовому чи спеціальному обліку в Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки України, змінювати місце проживання (прописки) без дозволу військового комісара або начальника відповідний орган тощо [1].

Отже, на період дії воєнного стану Указом Президента України про введення воєнного стану встановлюється вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, строк дії цих обмежень, а також тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

---

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n199> (дата звернення 23.11.2022)

2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>. (дата звернення 25.11.2022).

3. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №64/2022 Про введення воєнного стану в Україні від 24 лютого 2022 року URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 23.11.2022)

Луб'яний М.О.,
здобувч вищої освіти

Науковий керівник:
Мислива О.О.,
доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна,
кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК НАДАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПЕРШОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття 25 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року зазначає, що кожна людина має право на належний життєвий рівень, включаючи медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування [1].

Зважаючи, що до виконання цих завдань повинні прагнути всі народи і держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства визнав та ефективно їх здійснював шляхом національних прогресивних заходів, в ст. 49 Конституції України було проголошено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, що забезпечується створенням умов для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, забезпеченням санітарно-епідемічного благополуччя тощо [2].

В Європейському кодексі соціального забезпечення від 16 квітня 1964 р. термін «медична допомога» тлумачить її як допомогу лікаря (загального профілю чи вузького спеціаліста) чи іншого фахівця, які мають відношення до медицини під наглядом лікаря; забезпечення основними лікарськими засобами; перебування в медичному закладі; стоматологічну допомогу; медичну реабілітацію та забезпечення транспортування пацієнта [3]. Відповідно і в Основах законодавства України про охорону здоров'я визначає медичну допомогу як діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямовану на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами та у зв'язку з вагітністю та пологами (ст. 3), а серед її елементів – швидку (екстрену), невідкладну, первинну, спеціалізовану і високоспеціалізовану (ст. 33, 35, 58, 67, 68, 77) [4].

Для комплексного забезпечення міжнародних принципів у вітчизняній системі охорони здоров'я, в Законі України «Про екстрену медичну допомогу» було передбачено поняття «домедична допомога», яка включає

невідкладні дії, спрямовані на порятунок і збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти відповідними практичними навичками (п. 4 ч. 1 ст. 1), серед яких рятувальники аварійно-рятувальних служб, працівники державної пожежної охорони, поліцейські, фармацевтичні працівники, провідники пасажирських вагонів, бортпровідники та інші особи (ст. 12) [5].

Зазначене положення кореспондується з п. 4 ст. 18, п. 14 ч. 1 ст. 23, ч. 3 ст. 37 та ч. 4 ст. 43 Закону України «Про Національну поліцію» [6], якими поліцейський зобов'язується надати невідкладну як домедичну, так і медичну допомогу постраждалим внаслідок правопорушень або нещасних випадків, в тому числі, в результаті застосування поліцейських заходів примусу, а також особам, які опинилися в безпорадному чи небезпечному для життя чи здоров'я станах.

Службова діяльність поліцейських на забезпечення норм Конституції також безпосередньо пов'язана із забезпеченням санітарно-епідемічного благополуччя. Юридичною основою у цьому контексті стала ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка була введена в дію 17 березня 2020 року, передбачає відповідальність за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб» та іншими актами законодавства і рішеннями органів місцевого самоврядування [7].

Так, в період надзвичайної ситуації, пов'язаної з епідемією коронавірусу COVID-19 та оголошенням на всій території України карантину поліцейських залучили до охорони медичних закладів із лікування та обсервації громадян, до мобільних постів контролю, карантинних рейдів для моніторингу діяльності торговельних точок і транспорту, дотримання «маскового режиму» в громадських місцях, перевірки дотримання інших правил карантину та COVID-документації відповідно до встановлених Кабінетом Міністрів України обмежень, постанови якого є обов'язковими до виконання відповідно до ст. 117 Конституції України.

Як зазначають дослідники, Конституція України передбачає надання лише такого виду допомоги, як медична, проте не забороняє надання послуг парамедичних і медичних другорядного значення [8, с. 18]. Незважаючи на те, що в Основному Законі не передбачено гарантій «домедичної допомоги», реалізація конституційних прав у сфері охорони здоров'я забезпечується державою в широкому спектрі: від долікарняного (домедична підтримка життя постраждалого до прибуття медиків) до лікарняного періоду (надання спеціалізованої парамедичної та медичної допомоги, лікування, реабілітації тощо).

Для якісного забезпечення міжнародних стандартів в професійній

діяльності поліцейських для них запроваджені спеціальні навчання і тренування з питань протидії та способи реагування на біологічні загрози та інші фактори небезпеки, а також надання першої домедичної допомоги з урахуванням потреб службової діяльності, так званої тактичної медицини (ТЕСС) [9; 10].

Таким чином, у сфері охорони здоров'я поліція відіграє провідну роль у впровадженні та забезпеченні міжнародних стандартів у своїй безпосередній діяльності з забезпечення режимних протиепідемічних (карантинних) заходів і надання послуг з домедичної допомоги. В умовах війни та кризової ситуації в Україні особливо важливими стає вивчення та впровадження міжнародного досвіду в навчання та діяльність поліції.

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
3. Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) (ETS N 139). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_651/print1521012969800905.
4. Основи законодавства здоров'я України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
5. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 30. Ст. 340.
6. Про Національну Поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
8. Основи надання патрульною поліцією невідкладної (домедичної та медичної) допомоги постраждалим особам: навчальн посібник / [О.О. Мислива]; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро: ДДУВС, 2018. 160 с.
9. Мислива О. О. Роль сил охорони правопорядку під час введення карантину. Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони / Ін-т підготовки юрид. кадрів для Служби безпеки України Нац. юрид. ун-ту ім. Я. Мудрого; гол. редкол. Є.О. Меленті. Харків : Бровін О. В., [201] . Вип. 4 : Матеріали регіонального круглого столу, м. Харків, 24 квітня 2020 р. / Редкол. Є. О. Меленті, І. В. Євтушенко, О. А. Гарбузов; за заг. ред. і вступ. сл. Юрій Миколайович Рябуха. 2020. 310 с.
10. O. Mysliva, O. Nykyforova, I. Kuntsevych. The modern methods of first aid (premedical care) teaching in the police institutions. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Volume 1, no. 2. С. 219-231. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/8219>.

Лукашенко М.Л.,
слухач магістратури
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сучасне українське суспільство – це соціум, де існує криза довіри по відношенню до минулих засобів соціальної інтеграції, моральна пустота та ціннісний вакуум, масове розповсюдження перед – та девіантних форм поведінки, перехід соціальної патології до розряду соціальної норми.

За масовістю, розповсюдженістю, формою соціального вияву девіантну поведінку можна розглядати, на наш погляд, як:

1. Індивідуальну девіантну поведінку (соціальний факт);
2. Сукупність однорідних індивідуальних актів поведінки, що відхиляється (соціальний вид);
3. Загальна девіантну поведінку як соціальне явище (соціальний тип).

Якщо згрупувати все, то можна сказати, що відхилення (девіантну поведінку) можна поділити на дві групи -індивідуальну і загальну:

-індивідуальна, це коли окремих індивід відкидає норми своєї субкультури, має на увазі поводження особистості, що відхиляється, що у цілому відповідає культурним нормам, прийнятим у суспільстві. У даному випадку чинені індивідом відхилення так незначні і терпимі, що він соціально не кваліфікується девіантом і не вважає себе таким. Для нього і для навколишніх відхилення виглядає просто маленькою витівкою, чи ексцентричністю на худий кінець помилкою.

- загальне (групове), можна розглянути як конформне поводження члена девіантної групи стосовно її субкультури (наприклад, підлітки з важких родин, що проводять велику частину свого життя в підвалах. "Підвальне життя" здається їм нормальною, у них існує свій "підвальний" моральний кодекс, свої закони і культурні комплекси). У даному випадку в наявності загальне (групове) відхилення від домінуючої культури, тому що підлітки живуть відповідно до норм власної субкультури). Загальним відхилення називають відхилення від існуючих у групі норм, що соціально визначається як девіантне.

В сучасних умовах нашому соціуму негативну девіантну поведінку молоді можна оцінювати як соціальне явище, для якого характерні:

1. Розповсюдженість у просторі, можна пояснити, що наприклад наркоманія, як одна із форм девіантної поведінки, нажалі достатньо розповсюджена серед молоді у будь якій країні Європи, Америки і

продовжує ширитися.

2. Стійкість у часі, пояснюється тим, що профілактика - це дійсно дієвий засіб, але все одно скільки б зусиль не докладалося до боротьби з проявами девіантної поведінки все одно ми бачимо її прояви серед молоді.

3. Розповсюдженість серед соціально-демографічних груп – пояснюється тим, що за невеликий проміжок часу молоді люди декілька разів змінюють свій соціально-демографічний статус (закінчення школи, вступ до ВУЗу, перше кохання та ін.). Набуття кожного статусу приносить нові знайомства, здобутки, розчарування та потрясіння під впливом яких людина може вдаватися до тих чи інших проявів форм та видів девіантної поведінки.

4. Множинність девіантної поведінки серед молоді пояснюється тим, що є у однієї особи (групи осіб), можуть бути прояви декількох видів відхилень від загально прийнятих норм поведінки.

З погляду завдань соціальної роботи, важливішим є не з'ясування загальних причин соціальних конфліктів і глобальна критика недосконалостей суспільного устрою, а з'ясування конкретних умов, в яких ймовірно формування і прояв моделей девіантної поведінки. Підкреслимо, що в даному контексті для нас не важливе навіть питання про те, чи є ці умови факторами формування, або лише проявами девіації: в тому і в іншому випадку вони в рівній мірі сигналізують нам про її можливості і, отже, необхідності втручання [10], бо профілактика, як один із способів запобігання такої поведінки є головним практичним виходом наукових праць, присвячених девіантній поведінці. Ніхто ще не спростував стару істину, що хвороби краще попереджати, ніж лікувати.

Однією з форм профілактики з негативною девіантною поведінкою виступає соціальна профілактика (соціальний тип), як комплекс дій направлений на попередження негативних проявів девіантної поведінки. Кожне суспільство формує свої принципи та методи профілактики, проте найбільш поширеним є саме інформаційний спосіб. Саме тому більшість державних служб орієнтовані на те, щоб поінформувати молодь з приводу наслідків певних форм девіації.

Соціальна профілактика девіантної поведінки – це вид професійної діяльності соціальних працівників/соціальних педагогів, який включає комплекс заходів, спрямованих на попередження, виявлення, подолання негативного впливу факторів, причин і умов, які сприяють виникненню та формуванню відхилень у поведінці.

Відповідно до вибору педагогів різних впливів впливу розрізняють такі види соціальної профілактики девіантної поведінки: 1. Загальна профілактика – спрямована на попередження негативного впливу факторів, причин, умов виникнення та формування девіантної поведінки підлітків, проводиться серед означеної вікової групи населення. 2. Спеціальна профілактика – орієнтована на групи, що знаходяться в особливих (насамперед складних життєвих, несприятливих для соціалізації) умовах, які

підвищують ризик формування девіантної поведінки. 3. Індивідуальна профілактика – спрямована на окрему особу з метою попередження та подолання специфічних для неї проблем соціалізації.

Суб'єктами соціальної профілактики девіантної поведінки підлітків є соціальні педагоги закладів загальної середньої освіти, фахівці служб у справах дітей, соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших установ та організацій, діяльність яких спрямована на попередження і подолання цієї проблеми.

Відповідно до рівня сформованості виду девіантної поведінки, є такі види соціальної профілактики:

1. Первинна соціальна профілактика девіантної поведінки – передбачає створення сприятливих умов для адаптації, соціалізації, самореалізації підлітків із метою попередження виникнення цієї проблеми.

2. Вторинна соціальна профілактика девіантної поведінки – передбачає виявлення відхилень у поведінці та попередження їх подальшого формування.

3. Третинна соціальна профілактика девіантної поведінки – спрямована на попередження переходу відхилень у поведінці до більш складної стадії та виникнення негативних наслідків і рецидивів. Програма соціальної профілактики девіантної поведінки – це спеціально розроблений комплекс форм, методів, засобів, спрямований на попередження виникнення і формування виду девіантної поведінки або декількох пов'язаних між собою видів, форм девіацій шляхом підвищення рівня поінформованості, оволодіння відповідними вміннями та навичками серед її учасників.

Ефективність соціальної профілактики девіантної поведінки залежить від реалізації таких принципів:

- 1) забезпечення права на вільний вибір власної поведінки, обмеженої таким же правом інших людей;
- 2) гуманний і толерантний характер профілактики;
- 3) добровільна участь у профілактичних заходах;
- 4) суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників профілактичних заходів;
- 5) відповідність змісту, форм, методів, засобів профілактики віковим та індивідуальним особливостям підлітків;
- 6) безпечність профілактичних заходів для підлітків і фахівців, які їх проводять. [3, с. 6].

Таким чином, молодь найбільш схильна до різних проявів негативної девіантної поведінки, оскільки саме в цей віковий період відбувається становлення власного Я, яке не співпадає з тим соціальним статусом, на якому знаходиться молода людина, що призводить до активного (злочинність), чи то навпаки пасивного (алкоголізм, наркоманія) ставлення.

---

1. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота»: у 2 ч. Ч. 1. Теоретична частина / Л. М. Вольнова. – Вид. 2-ге, перероб. і доповн. – К., 2016. –

188 с.

2. Вишняк.А. , Ручка.О., Оссовський В., Сутність і характерні особливості девіантної поведінки в умовах соціальної орієнтацій та життєвих планів молоді, . // Социс– 2003. - №4. – с.95-98.

4. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. /Эмиль Дюркгейм // <http://www.philsci.univ.kiev.ua> доступний з - <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dur1.html>

5. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К.: Либідь, 2011. – 520 с.

6. Мірошниченко Л.Д., Пеліпас В.Є., Рибаківа Л.М. Проблеми антинаркотичної профілактика в підлітковому середовищі // Педагогіка, 2000, № 3. С.9. 276

7. М. Е. Позднякова Соціологічні методи вивчення девіантної поведінки у громадських місцях .– К.: Дакор, КНТ, 2007. – 238с.

8. Сидорчук М. Волонтерська молодіжна студія як модель формування здорового способу життя дітей та молоді. / Марина Сидорчук // Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. – 2010. - №4. – с.136-147

Лукомська А.А.,
курсантка 4-го курсу
Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Жеглінська Т.О.
старший викладач кафедри теорії та
історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ВАЖЛИВІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Українська мова в умовах війни набуває особливого значення. Це мова волі та свободи, яка є передусім зброєю українського народу у боротьбі за перемогу та незалежність. Масовий перехід на українську мову свідчить про те, що багато співвітчизників усвідомили та переосмислили важливість національного самовизначення в тому числі й через мову. Тому особливо актуальним на сьогоднішній день є питання мовної компетентності органів виконавчої влади.

Ми вважаємо, одним з найголовніших вимог професійної підготовки фахівців, що ставляться перед вищими навчальними закладами, є перш за все безпосереднє формування мовної та мовленнєвої компетенції. Саме мовна підготовка особистості становить важливу характеристику її розвитку, адже через мову людини висловлює свої думки та враження, розкриває свій внутрішній світ та пізнає інших.

Мовна компетенція характеризується засвоєнням, усвідомленням мовних норм, які склалися історично в лексиці, фонетиці, орфоєпії, семантиці, граматиці та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності в процесі використання повної мови. Це насамперед інтегративне явище, оскільки охоплює цілу низку спеціальних здібностей, навичок, стратегій, умінь, знань і тактик мовної поведінки для успішного здійснення мовленнєвої діяльності у відповідних умовах спілкування. Даний вид компетенції притаманний культурній та високоосвіченій людині, сформованій особистості.

Стосовно мовленнєвої компетенції, то їй властиве вміння доречно та адекватно користуватися мовою у відповідних ситуаціях (висловлювати власні бажання, думки, прохання, наміри тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (рухи, міміка, жести) та інтонаційні засоби виразності мовлення [1, с. 250].

Досить цікаво думку стосовно цього питання має Є. Бориштейн, який наголошує на тому, що мова людини чинить значний вплив саме на її духовний розвиток, на розвиток її соціокультурних рис. Вчений відзначає, що «в період соціокультурної трансформації мовне питання набуває не лише культурного, але й політичного змісту та сенсу, стає предметом інтенсивної суспільної боротьби. Адже в залежності від того, яка мова стає визначальною, тобто панівною в країні, значною мірою залежить й майбутнє культури та народу як її безпосереднього носія. Мова також може виступати засобом консолідації нації та мобілізації її життєвих сил, якщо вона утверджується владною елітою, а може й виступати як засіб політичної гри і паралізації народу, бо коли слова починають втрачати своє істинне значення, тоді народ починає втрачати свою свободу» [2, с. 65].

Варто відзначити, що мовленнєва компетентність особистості поліцейського визначається через його мовленнєвий досвід, що містить у собі практику професійного мовного спілкування, а також систематичне використання мови з метою пізнання особистості самого себе.

Отже, мовленнєва компетентність поліцейського відіграє важливу роль для його подальшої успішної професійної діяльності. Адже якісне володіння культурою писемного та усного мовлення створює передумови для його успішної професійної діяльності.

Однак, не можливо обійти увагою і те, що довготривалий утиск української мови та одночасне насадження іншої, тобто російської мови, суттєво позначилось у першу чергу на усному, а також на писемному

мовленні її носіїв. Вищевикладений аналіз мовної ситуації показав, що українська мова навіть там, де вона активно функціонувала, зазнавала значного негативного впливу російської, що почала перетворюватись на «язичіє», суржик, на так звану мішану з українських та російських слів мову, а частіше всього - мовних покрутів, які утворилися на баз двох мов.

На жаль, і в професійному житті поліцейських трапляється відповідний недолік. Тому, щоб розібратися в проблемі розповсюдження суржику серед поліцейських, нами було проведено анонімне опитування курсантів 1 та 4 курсів Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, темою якого було питання «Яку мову ти частіше всього обираєш для спілкування з колегами та іншими людьми?», де містилося наступні варіанти відповідей: а) українську мову; б) російську мову; в) суржик.

До опитування долучились 20 курсантів 1 курсу та 20 курсантів 4 курсу. Результати анонімного опитування показали, що тільки 15% від загальної кількості надають перевагу спілкування українською мовою, 25% – російською та 60% – суржиком.

Таким чином проведене опитування свідчить про те, що більша частина опитаних курсантів надають перевагу спілкуванню за допомогою суржику. Це дуже негативний показник, адже таке зубожіння української мови може призвести до її подальшого занепаду, що у свою чергу створить загрозу зникнення української мови з активної лексики поліцейських.

Такі негативи примушують задуматися над тим, що необхідно заглибитись у причини розповсюдження суржику серед поліцейських.

На нашу думку це все викликано, перш за все, недосвідченістю курсантів, що ніяк не може відповідати професійній діяльності кваліфікованого поліцейського. Адже сучасний поліцейський – це людина високоосвічена та високоморальна, яка мусить знати не тільки закони України, але й вміти професійно інтерпретувати їх у своїй професійній мовленнєвій (як усній так і письмовій) діяльності.

Важливим фактором є загальноосвітня недбалість щодо насичення навчальних програм вищих юридичних закладів, у яких постійно скорочуються обсяги навчальних годин державної мови, історії України, вилучаються з навчання такі класичні дисципліни, які формують культуру мови («Ораторське мистецтво», «Етика і культура мовного спілкування») та світогляд української молоді - «Народознавство», «Етнографія», «Мистецтво» тощо. Саме ці класичні дисципліни формують у курсантів принципи національної свідомості, моралі, інтелекту, патріотизму. Безглузде скорочення таких дисциплін призводить до мовного зубожіння. Внаслідок цього, рівень мовної культури курсантів все дедалі знижується, позбавляючи при цьому звичайного вміння гарно писати та чітко, грамотно й виразно висловлювати свої думки. Тож вивчення таких дисциплін, сприяє збагаченню

рівня знань рідної мови і її художніх засобів [3, с. 34].

Отже, проведений аналіз надав нам можливість сформулювати висновки про те, що кожному курсанту необхідно звернути увагу на своє спілкування та боротися з двомовністю, адже це призводить до погіршення враження про поліцейських як кваліфікованих спеціалістів загалом. Зважаючи на особливості професійної діяльності, поліцейському необхідно бути не лише кваліфікованим спеціалістом у своїй справі, але й освіченим громадянином власної держави, який повинен нести персональну відповідальність за власну чистоту мовлення. Тому ми вважаємо, що українська мова повинна звучати не тільки на теоретичних та практичних заняттях, а й у поза навчальний час. Цьому сприятиме читання україномовної літератури, бажання та вміння користуватися відповідними лексикографічними джерелами, ненадання меншовартості саме українській мові, та найголовніше – усвідомлення статусу української мови як державної і водночас себе як представника та захисника держави.

1. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія // Богуш А.М., Трифонова О.С., Кисельова О.І. та ін. Одеса. 2008 р. 272 с.

2. Боринштейн Є. Соціокультурні особливості мовної особистості. Соціальна психологія. 2004 р. № 5 (7). С. 63–82.

3. Поповський А. М., Лукомська А. А. Мова і культура мовлення правоохоронців з погляду курсанта. Бористен. 2020. № 05 (346). С. 28-34.

Мазоха В.В.,

слухач I курсу магістратури
Навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

Сердюк І. А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ: ЇЇ ЗМІСТ ТА ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ РАТИФІКАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив на мету розкрити зміст положень Стамбульської Конвенції, а також оцінити юридичні наслідки її ратифікації для нашої держави.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання спеціально-юридичного методу пізнання, який дозволяє розкрити зміст уміщених в досліджуваному юридичному документі правових приписів.

Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством та боротьбу з цими явищами (далі Конвенція) є найбільш далекосяжним міжнародним договором, спрямованим на боротьбу з цим серйозним порушенням прав людини. Конвенція покликана сформулювати «нульову терпимість» щодо цієї форми насильства; вона є найважливішим кроком на шляху до того, щоб зробити Європу й інші регіони світу більш безпечним місцем для життя [1].

Наріжним каменем Конвенції є запобігання насильству, захист жертв і покарання тих, хто чинить таке насильство. Конвенція також покликана вплинути на світогляд людей, їхню правосвідомість, спонукаючи всіх членів суспільства, особливо чоловіків та юнаків, змінити своє ставлення про представниць протилежної статі.

По суті, вона дозволяє забезпечити більшу рівність між жінками та чоловіками, оскільки насильство щодо жінок впливає із відносин нерівності між жінками та чоловіками у суспільстві та підживлюється культурою терпимості до насильства та його ігнорування [2].

Конвенція має забезпечити:

- щоб насильство щодо жінок переслідувалося у кримінальному порядку та відповідним чином каралося;
- щоб акти насильства не можна було виправдати посиланнями на культуру, традиції, релігію або так звані міркування честі;
- жертвам агресії доступ до спеціальних заходів захисту під час слідства та судового розгляду;
- щоб правоохоронні органи негайно реагували на прохання про допомогу та відповідним чином впливали на небезпечні ситуації.
- включення всіх вищезазначених заходів до комплексної і скоординованої політики та здійснювати всебічне реагування на насильство щодо жінок і домашнє насильство [].

Під захистом Конвенції перебувають усі жінки та дівчата у будь-якій ситуації, незалежно від їхнього віку, расової приналежності, віросповідання, соціального походження, статусу мігранта чи сексуальної орієнтації. У Конвенції визнається, що для деяких груп жінок і дівчат ризик зазнати насильства істотно вищий, ніж для інших, і державам необхідно створити такі умови, щоб їх особливі потреби враховувалися. Поширення дії Конвенції щодо інших потенційних жертв домашнього насильства, наприклад, до чоловіків, дітей та людей похилого віку, також вітається [].

Конвенція вимагає, щоб держави, які приєдналися до цього міжнародного договору, запровадили кримінальну чи іншу юридичну відповідальність за такі протиправні діяння:

- 1) домашнє насильство (фізичне, сексуальне, психологічне чи

економічне);

- 2) переслідування (сталкінг);
- 3) сексуальне насильство, включаючи зґвалтування;
- 4) сексуальні домагання;
- 5) примусові шлюби;
- 6) каліцтво на жіночих геніталіях;
- 7) примусові аборти та примусову стерилізацію [3].

Конвенція посилає чіткий сигнал про те, що насильство відносно жінок та домашнє насильство – це не питання приватного життя. Навпаки, для того, щоб підкреслити наслідки злочинів, що особливо травмують у лоні сім'ї, стосовно осіб, які здійснюють подібні дії, може бути винесений більш суворий вирок, якщо жертвою стає дружина (чоловік), партнерка (партнер) або інший член сім'ї.

Ратифікація такого важливого документа у сфері захисту прав людини, як Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, підтверджує євроінтеграційні прагнення України та підвищує її авторитет в очах міжнародної спільноти [2]. Питання захисту прав жінок не має віддаватися на розсуд політиків і чиновників, а повинно розглядатися як міжнародне зобов'язання будь-якої цивілізованої держави у сфері захисту прав людини. У зв'язку з цим принагідно відзначити, що Україна навіть в умовах війни та з певними застереженнями, але все ж виконала своє міжнародне зобов'язання в означеній сфері, ратифікувавши 20.06.2022 року цей міжнародний договір [4].

---

1. Крес, Н. О., and А. Г. НК–Нітченко. "Ратифікація Стамбульської конвенції для України." Правовий дискурс.

2. Гловюк, І. В. "Ратифікація Стамбульської конвенції та доказування сексуального насильства (ст. 153 КК України): досвід та тенденції." (2022).

3. Володіна, Оксана Олександрівна, and Тетяна Миколаївна Малиновська. "СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЇЇ РАТИФІКАЦІЇ." EDITORIAL BOARD (2022): 237.

4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011, ратифікована Законом України від 20.06.2022 р. № 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#n2 (дата звернення: 01.12.2022).

5. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 20.06.2022 р. № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

Олійник М.О.,

курсант I курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

Сердюк І. А.,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після 24 лютого 2022 року, коли збройна агресія російської федерації проти України набула повномасштабного характеру (а фактично розпочата ще 20 лютого 2014 року), правові гарантії захищеності прав людини опинилися під загрозою. Вторгнення російських військ на територію України стало причиною введення на території нашої держави правового режиму воєнного стану. Нові реалії поставили під загрозу основоположні людські права, в тому числі і право на освіту. В умовах війни освітній процес зазнав певних змін, підставою для яких стало внесення коректив у чинне національне законодавство України, що регулює суспільні відносини в освітянській сфері. Ці зміни мають на меті досягти якісної реалізації конституційного права кожного на освіту, незважаючи на постійні обстріли, проблеми з електропостачанням та інші життєві обставини, що супроводжують учасників освітнього процесу щоденно.

В Україні кожній особі надається доступ до освіти. Жодна особа не може бути обмежена у праві на здобуття освіти. Освіта гарантується усім, незалежно від національності, віку, статі тощо. Забезпечення високого рівня якості освіти – головне завдання реформування вітчизняної освіти вже сьогодні [1].

В умовах війни важливого значення набувають питання створення комфортного освітнього середовища й організації освітнього процесу, особливо для тих дітей, які отримали психологічну травму. Доводиться констатувати, що багато дітей, особливо тих, які мешкали в районах ведення бойових дій, постійно перебувають у страху за своє життя та майбутнє; багато з них у результаті цього отримали психологічні травми. Українські родини (в основному, жінки з неповнолітніми дітьми) були змушені

переїхати в інші регіони України або навіть закордон, залишивши у минулому звичне для них життя. Вчитися в таких умовах складно. Важко опановувати освітній матеріал у той час, як за вікном перманентно лунає сирена та вибухають ракети.

З метою надання психоемоційної підтримки населенню під час війни, формування у педагогічних працівників навичок роботи з дітьми, за підтримки Першої леді України, Олени Зеленської, започатковано Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної допомоги [2, с. 8].

Не зважаючи на всі негаразди, українські школи, університети й інші освітні заклади продовжують працювати в нових, екстремальних умовах. І під час війни, і після її завершення головним завданням освітньої галузі є і буде забезпечення якісної освіти на всіх рівнях. Тому цілком закономірним є проведення наукових досліджень, предметом яких є освіта й освітній процес, впровадження інноваційних технологій, забезпечення закладів освіти новими засобами навчання, науково-методичною та навчальною літературою. Важливим кроком на шляху реформування системи освіти в Україні є реалізація Державного стандарту базової середньої освіти, який розроблено відповідно до Концепції Нової української школи [2, с. 9].

Для реалізації права на освіту в умовах війни, було внесено зміни до Закону України «Про освіту» [3]. Цей нормативно-правовий акт містить додаткові гарантії для здобувачів освіти в умовах запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану.

Йдеться, зокрема, про дистанційний режим навчання, який передбачає можливість учня навчатися з будь-якого міста/села/країни та отримувати нові знання. В таких умовах навчання є безпечним і комфортним. Хоча в період масових відключень світла у здобувачів освіти виникали певні труднощі, пов'язані з відсутністю можливості підключитися до занять, що проводились у режимі on-line. Такі ситуації мали місце після масованих ракетних обстрілів об'єктів української енергетики.

Принадно відзначити, що попри складну фінансово-економічну ситуацію, держава, завдяки нашим західним партнерам, продовжує виконувати свої соціальні зобов'язання. Студентам виплачуються стипендії, гарантуються передбачені законом пільги. У разі якщо особа втратила житло або попередньо проживала на території окупованій або ж на тій, де ведуться активні бойові дії, їй надається можливість поселитися в гуртожитку або пансіоні.

Отже, умови воєнного стану, який було введено на всій території України 24 лютого 2022 року внаслідок повномасштабного військового вторгнення російською федерацією на територію нашої суверенної держави, значною мірою впливають на освітнянські правовідносини, реалізацію прав і свобод людини. Але не зважаючи на умови сьогодення, Міністерство освіти і науки в Україні та усі інші уповноважені особи, вживають усіх необхідних

заходів, аби кожна дитина могла вчитися й отримувати нові знання.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.

3. Закон України «Про освіту» від 27.10.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Омельченко А.А.

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Олійник Ю.В.,

викладач кафедри теорії та історії

держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

УТВЕРДЖЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ ТА ВИКЛИКИ

Аналіз наукової літератури різних галузей права та юридична практика дозволяють дійти роздумів у тому, що у понятті сутності «конституційних права і свободи людини і громадянина» немає єдності серед вчених і практиків, а тому вони визначаються ними, по-перше, як права, по-друге, можливості, по-третє, цінності, по-четверте, правомочності, по-п'яте, потенції дій людини, по-шосте, як міру юридично можливого поведінки тощо.

У юридичній науці та практиці зазвичай розрізняють право в об'єктивному та суб'єктивному сенсі. Поділ права на об'єктивне та суб'єктивне корениться у самому житті. Завжди треба знати, чи це право у сенсі правових норм чи сенсі існування прав учасників суспільних відносин. У тих випадках, коли з обставин справи або контексту заяви, ставати зрозуміло про яку сторону йдеться, термін "право" використовується без слова "об'єктивний" або "суб'єктивний" [4].

В першу чергу виділимо право на використання різних електронно-

обчислювальних пристроїв та засобів зв'язку, що працюють у тому числі за допомогою мережі Інтернет. У своєму системному вигляді дані права не отримали закріплення у чинному російському законодавстві та перебувають у стадії теоретичної розробки.

Проте вже зараз можна говорити про те, що вони можуть бути затиснені виробником, продавцем, провайдером, стільниковим оператором, зловмисниками, а також державою та її представниками. Тут же відзначимо право на недоторканність приватного інформаційного середовища, яке може порушуватися в процесі поширення «настирливої» реклами, спаму, вірусних атак та ін. [2,с.349-350]

Особливої уваги в сучасних умовах набуває право на захист цифрових інтелектуальних прав. Не викликає сумнівів, що розвиток цифрових технологій зробив проблему порушення авторських прав, зокрема, в Інтернеті однією з найактуальніших проблем сучасної юридичної науки. Це стосується як традиційних об'єктів авторського права – «творів науки, літератури та мистецтва незалежно від переваг та призначення твору, а також від способу його вираження» [1,с.141].

Об'єктивний закон, іншими словами, представлений у вигляді склепіння правил, що забезпечують регулювання суспільних відносин як об'єктивний результат волевиявлення законотворчих органів. Це, ще й зведення правил поведінки, використання якого в процесі регулювання взаємовідносин у суспільстві санкціоновано державою.

За змістом конституційні правничий та свободи діляться на особисті, політичні, соціальні, культурні та економічні, причому дана класифікація має умовний характер, оскільки багато прав і свобод можна віднести як до однієї групи, так і до іншої. Такий поділ показує, що правничий та свободи особистості реалізуються переважають у всіх сферах життя суспільства. Кожна сфера має свої механізми їх реалізації [3].

Проте юридичну відповідальність за використання «анонімайзерів» конкретними користувачами не передбачено, а технічна можливість «домовитися», наприклад, із власниками найпопулярнішої анонімною мережі "Тор" відсутня, що дало підставу деяким авторам стверджувати, що велика частина зусиль держави у зв'язку лише сприяла підвищенню технічної комп'ютерну грамотність населення.

На сьогоднішній день можна говорити про те, що відчутна частина особистого майна йде у віртуальний простір. З часом все більша кількість людей буде підключатися до заробітку за допомогою ігор, оскільки завдяки сучасним і перевіреним платформам цей процес став максимально зручним та безпечним.

При цьому завжди буде ризик, що онлайн гра раптово «пропаде» назавжди, залишивши користувача без накопичених ним коштів та ресурсів. Таким чином, сфера віртуального заробітку та віртуального майна вже зараз має розглядатися як одна з пріоритетних сфер нормативного правового

регулювання [4].

Нова цифрова реальність вимагає нового розуміння всього механізму правового регулювання і, що особливо важливо, нового розуміння місця права в стрімкому мінливому цифровому суспільстві.

Згідно з вище викладеним матеріалом можна зробити такий висновок, повноцінне забезпечення конституційних прав та свобод людини в інформаційній сфері не тільки вимагає постійної та кропіткої роботи на «випередження» у системі правового регулювання, а й передбачає вироблення актуальних наукових підходів концептуального характеру, які б не обмежувалися черговою системою заборон, а ґрунтувалися на соціально та політично обумовленому балансі приватних та публічних інтересів.

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року Відомості Верховної Ради України 1996 № 30 С.150

2. Рабінович П М , Панкевич І М Зміст прав людини та їх обсяг Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т / відп ред Ю І Римаренко, Я Ю Кондратьєв, В Я Тацій, Ю С Шемшученко Київ : Ін Юре, 2005 Т II Права людини у контексті поліцейської діяльності С.364

3. Конституційна скарга захистить людину від свавілля законів URL: <https://old.pravo.org.ua/ua/news/20872801-konstitutsiyna-skarga-zahistit-lyudinu-vid-svavillya-zakoniv.golova-ksu-stanislawshevchuk> [08.12.2022]

4. Інформаційна доповідь 2019 рік : затверджено Постановою Конституційного Суду України від 26 березня 2020 року № 19-п/2020 С 86 URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/dopovid_2019.pdf [08.12.2022]

Орел Є.Р.,

здобувач вищої освіти

ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Бондар О.С.,

викладач кафедри теорії та історії
держави і права

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

САМОЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

На сучасному етапі розвитку суспільства інтереси, права та свободи людини набули нового виміру і є невід'ємним елементом, що забезпечується та гарантується законодавством України, які дотримуються та

реалізуються на шляху побудови та функціонування соціальної, демократичної та правової держави. Сьогодні кожна країна будує свою правову культуру та має власний, притаманний тільки їй правопорядок, необхідність зміцнення якого зумовлюється інтересами громадянського суспільства та основами громадської безпеки держави в цілому. Але незважаючи на значні позитивні й дієві зміни у законодавчому процесі проблема порушення прав й інтересів людини залишається актуальною.

Зокрема, таке явище як правопорушення зустрічається доволі часто і безпосередньо це стосується цивільних правовідносин.

Адже виникнення цивільних правовідносин не завжди ґрунтується на дотриманні прав та рівності учасників цих відносин і виходячи з цього виникає потреба у захисті порушених прав. Виходячи з цього можна зазначити, що одним з елементів механізму цивільного захисту є право особи на захист порушених прав й усунення перешкод у їх здійсненні без звернення до юрисдикційних органів. Специфіка самозахисту цивільних прав як засіб протидії цивільним правопорушенням має свої особливості, адже у багатьох випадках така форма захисту прав та свобод є більш ефективною. Саме тому ця робота має на меті всебічно дослідити сутність самозахисту цивільних прав. А також акцентувати увагу на обґрунтуванні поняття й аналізувати законодавче закріплення самозахисту як різновиду правового захисту.

Тож можливість самозахисту є одним із засобів права на захист законних інтересів, прав та свобод людини. Однак існує неоднозначність у розумінні самозахисту як різновиду правового захисту. В аспекті права на самозахист розглядає відповідне явище О.І. Антонюк, яка визначає його як можливість у разі порушення свого цивільного права або інтересу, цивільного права чи інтересу іншої особи, виникнення реальної загрози такого порушення застосувати доцільну та адекватну протидію, яка не заборонена законом і не суперечить моральним засадам суспільства та спрямована на попередження або припинення цього порушення чи ліквідацію його наслідків [1, с. 9]. Своєю чергою, акцентуючи увагу на діяльнісному аспекті самозахисту, І.М. Осолінкер пропонує розглядати його, зокрема як правомірну дію, що здійснюється без звернення до компетентних органів держави [2, с. 3]. Таким чином, самозахист є засобом захисту цивільних прав та інтересів. Отже, під самозахистом цивільних прав слід розуміти здійснення особою дозволених законодавством дій, спрямованих на охорону та захист особистих інтересів, прав та свобод. Тобто самозахистом є дії правового характеру, що вчиняються з метою протидії наявному цивільному правопорушенню чи недопущення його вчинення у майбутньому.

Загальновизнано, що кожне демократичне суспільство створює належні умови щодо захисту інтересів, прав та свобод людини. Тож Україна, як національний лідер, закріплює права людини у законі та забезпечує їх реалізацію. Зокрема, стаття 55 Конституції України передбачає право

кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [3]. Тобто, для забезпечення реалізації і захисту прав та свобод людини і громадянина Конституція України передбачає створення певної правової системи, завданням якої є захист та реалізації прав людини і громадянина. У цьому аспекті постає питання самозахисту як форми захисту цивільних прав.

Самозахист допускатиметься у випадках, передбачених законом. Так відповідно до статті 19 Цивільного кодексу України: «Особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства» [4].

Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, що інтереси, права та свободи є невід'ємною цінністю людини і мають неабияке значення для правової системи України та функціонування держави загалом. Для людини застосування захисту свої законних інтересів, прав та свобод становить право, яке включає як звернення до юрисдикційних органів, так і самостійне здійснення захисту своїх прав в межах законодавства. Для самозахисту як засобу захисту цивільних прав характерним є те, що особа захищає свої цивільні права та інтереси власними діями відповідно до закону. Право на самозахист закріплено на законодавчому рівні, а саме у Конституції України та Цивільному кодексі України. Загалом, право особи на самозахист – це спосіб у разі порушення свого цивільного права або інтересу застосувати дієву та доцільну протидію, яка не заборонена законодавством, не суперечить моральним засадам суспільства та спрямована на попередження, протидію наявному цивільному правопорушенню чи недопущення його вчинення у майбутньому. Тож самозахист цивільних прав є одним із дієвих засобів захисту протидії цивільним правопорушенням.

---

1. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Харків, 2004. 20 с.

2. Осолінкер І.М. Самозахист права власності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Харків, 2011. 20 с.

3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top>

4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Прокопець К.С.,

курсант І курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

Сердюк І. А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

КРИТЕРІЇ ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Відповідно до ст. 1 Конституції України, Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, яка на законодавчому рівні закріпила життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку людини як найвищу соціальну цінність [1]. У ст. 3 Основного Закону Української держави зазначено, що наша держава бере на себе відповідальність за свою діяльність, тобто захист прав і свобод людини і громадянина [1].

З 24 лютого 2022 року в Україні були розпочаті широкомасштабні військові дії російської федерації проти України. Своїми протиправними діями країна-агресор порушила низку міжнародних договорів. Серед них такі фундаментальні для Ради Європи документи, як Конвенція ООН щодо запобігання злочину геноциду та покарання за нього; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї й інші.

Як свідчать світовий досвід, під час війни завжди порушуються основоположні права і свободи людини. Тому головна задача Української держави в умовах збройної агресії, на мою думку, полягає у захисті цих прав і свобод, і передусім, права на життя, без якого всі інші можливості втрачають будь-який сенс. Але для того, щоб захистити суверенітет і територіальну цілісність держави, а також природні права людини, доводиться на законодавчому рівні обмежувати окремі конституційні можливості людини. Обмеження прав та свобод людини і громадянина – це міжгалузевий інститут об'єктивного права, який визначає певні обмеження в реалізації прав відповідно до закону в умовах надзвичайного або воєнного

стану [2; с.359].

Як свідчить світовий досвід другої половини минулого та початку цього століття, обмеження прав людини здебільшого мали локальний характер і стосувалось лише окремих категорій людей. І лише під час пандемії Covid-19 у 2020 році це явище набуло свого поширення у багатьох країнах /світу. Після повномасштабного вторгнення військ супротивника на територію нашої держави та запровадження у зв'язку з цим правового режиму воєнного стану, виникли законні підстави для застосування обмеження конституційних прав і свобод людини в Україні. Тому питання визначення критеріїв правомірності обмеження прав і свобод людини набуло особливої актуальності.

Правомірним обмеження прав та свобод людини вважатиметься тоді, коли воно встановлюється національним законом та має винятково тимчасовий характер, що впливає зі змісту ст. 64 Конституції України. Аби правовий акт обмеження прав людини був правомірним, він має відповідати принципам пропорційності, справедливості, законності й обумовленості вагомими причинами задля забезпечення безпеки суспільства в цілому, а не тільки окремої особи. Це підтверджує ст. 29 Загальної декларації прав людини, в якій передбачено, що «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [3].

Стаття 18 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод містить припис, за яким обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені [4].

Конституція України містить вичерпний перелік прав і свобод людини, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану. Це гарантовані державою можливості, передбачені статтями 24-25, 27-29, 40, 47, 51-52, 55-63 Основного Закону.

Відповідні положення містять ст.ст.19-20 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», які визначають, що не можуть бути обмежені права людини, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України, а саме право на життя, повагу, особисту недоторканість тощо, тобто на основоположні та невідчужувані права людини і громадянина [5].

Обмеження конституційних прав людини можливе лише за наявності конкретних підстав. Згідно з чинним національним законодавством такими юридичними підставами є Закони України «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану» та Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні».

В умовах дії запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану доволі поширеним є обмеження свободи пересування. Це зумовлено

введенням комендантської години, що є вимушеним заходом, який забороняє людям пересуватись вулицями в певний період доби, як правило нічний, без спеціального посвідчення чи перепустки.

Конституційне право вільно володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю також зазнає певних обмежень. Це виражається в оплатному відчуженні майна. Відчуження майна – це акт позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості [6].

Чинне законодавство також допускає можливість залучення військовим командуванням громадян до трудової повинності та суспільно-корисних робіт в умовах воєнного стану [7].

Отже, обмеження прав людини є винятковим заходом, що застосовується в умовах воєнного або надзвичайного стану. Критеріями правомірності таких обмежень є принципи пропорційності, справедливості та законності. Можливість запровадження обмежень основних прав і свобод людини передбачена положеннями міжнародних документів, зокрема, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Загальної декларації прав людини, а також Основного Закону Української держави.

---

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст.141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.11.2022).

2. Фігель Ю.О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 357-361.

3. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 25.11.2022).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.11.2022).

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. ст.250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 25.11.2022).

6. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 05.06.2008 № 2608. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 15. ст.99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 25.11.2022).

7. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-п#Text> (дата звернення: 25.11.2022).

Руденко А.В.,
курсант 3-го курсу
Навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:
Боняк В.О.,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ЯКИМ МАЄ БУТИ ПРОКУРОР МАЙБУТНЬОГО У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ?

Прокуратура України – один з найпотужніших інститутів нашої молоді держави, яка конституційно закріпила свій рух у напрямку правової і соціальної. Суб'єктом законотворчості визначено, що метою діяльності системи прокуратури України є захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Органи прокуратури пройшли й надалі проходять тернистий шлях від пострадянського карального апарату, підконтрольного вищим посадовим особам, діяльність якого керувалась з кулуарів найвищих кабінетів держави, до сучасної європейської інституції, яка допомагає судовій владі врівноважувати ваги, захищаючи й оберігаючи права і свободи людини.

Прокуратура – це влада, повноваження, вплив. І чим глибше ми починаємо пізнаємо процеси зародження держави, вивчаємо право, норми як матеріального, так і процесуального права, тим більше розуміємо важливість процесуальної діяльності прокурора.

Метою оновлення прокуратури шляхом її подальшого реформування у демократичній Українській державі має стати підвищення ефективності діяльності у напрямку покращення виконання головного конституційного обов'язку – утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Для досягнення вищезазначеної мети, виконання вказаного конституційного обов'язку необхідне виписати образ прокурора, який має відповідати ідеалам соціальної і правової держави, своєю повсякденною діяльністю повинен підвищувати авторитет прокуратури як такого державного органу, який не тільки сприяє утвердженню й визнанню людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою

соціальною цінністю, а й у визначених випадках (керівник чи заступник) має ще й координувати діяльність правоохоронних органів у сфері протидії злочинності.

Прокурор майбутнього – це кваліфікований юрист-практик, котрий до призначення на посаду підтвердив свою компетенцію та професіоналізм результатами юридичної діяльності й базує свою роботу на засадах, визначених у статті 3 Закону України «Про прокуратуру». Не менш важливим є і «soft-skills» – навички, які хоча прямо й не пов'язані з професійною діяльністю, але є важливими у діяльності прокурора: вміння комунікувати, працювати в команді, володіти методикою тайм-менеджменту, бути лідером та мотивованим синергійно – повинен бажати змінювати і змінюватися.

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів органами, що провадять ОРД, дізнання та досудове слідство має розуміти тонкощі своєї роботи (наприклад, особливості здійснення ОРД у справах, пов'язаних з організованою злочинністю, причини та умови її виникнення, ознаки тих чи інших угруповань, які здійснюють певний спектр злочинів, як-то, пограбування, викрадення людей, пов'язаних з наркозлочинністю та ін.).

Отже, прокурор у нашій державі – це висококваліфікований професіонал, який має глибокі знання і використовує найсучасніші методи роботи; особа з високими моральними і діловими якостями (чесний, незалежний, з високим рівнем правосвідомості), що обізнаний з найбільш актуальними викликами та знає найсуттєвіші проблеми безпеки нашого суспільства; відкритий для спілкування; орієнтований на реальний високий результат діяльності, а не на цифрові показники; він має бути сам захищений від політичного втручання, незалежний від політичної кон'юнктури і для якого головна фігура кримінального провадження – це людина, її права, свободи та інтереси.

Прокурор постійно підвищує свій професійний рівень, постійно прагне до здобуття нових знань, бере участь в науково-практичних заходах.

Отже, прокурор – це мовби щит держави, «сплав» якого складається з ґрунтовних галузевих знань, юридичної практики, публічності й відкритості перед громадянами, незалежності та захищеності державою від протиправних посягань.

Ряшнянська В.М.,

здобувач вищої освіти,
Навчально-методичний центр
післядипломної освіти та підвищення
кваліфікації, кафедра теорії держави і
права, конституційного права та
державного управління,
Дніпровського національного
університету ім. Олесья Гончара,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Гончарук Н.Т.,

доктор наук з державного управління,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, професор кафедри
державного управління і місцевого
самоврядування, Навчально-науковий
інститут державного управління
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Обравши європейський вектор розвитку Україна приєдналася до нормативно-правових актів, що регулюють вільний доступ до ринків торгівлі. Український уряд продовжує впроваджувати заходи щодо міжнародних та європейських норм у системі публічних закупівель, розробляє та удосконалює власні напрацювання. Водночас міжнародний досвід публічних закупівель представляє безперечний інтерес для розробки і впровадження нових підходів до організації вітчизняних публічних закупівель.

У більшості розвинених країн світу інститут державних закупівель було сформовано 40–50 років тому. Найбільш зрілими закупівельними системами світу є система США, Великобританії та Австралії. Так само до країн з ефективною системою закупівель відносять країни, що входять в ЄС. В даний час міжнародне законодавство про державні закупівлі базується на Типовому законі Комісії Організації Об'єднаних Націй з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), а також статтях закону ЮНСІТРАЛ. Закон

ЮНСІТРАЛ «Про закупівлю товарів (робіт) та послуг» регулює методи закупівель та умови їх використання; процедури торгів; основний метод закупівель; оскарження. Закупівлі для державних потреб та їх розміщення у розвинених країнах відбувається на основі таких методів, як: конкурсні процедури (відкриті, закриті, двоетапні, селективні), закупівлі на основі переговорів з декількома альтернативними постачальниками, закупівлі у торговельній мережі (метод запиту котирувань), закупівлі у єдиного торгового джерела.

За останні роки в Україні було зроблено значні кроки у напрямку вдосконалення правового регулювання організації та проведення публічних закупівель. Найвагомішими досягненнями у розвитку системи публічних закупівель в Україні слід вважати прийняття Закону України «Про публічні закупівлі», яким введено спрощену процедуру публічних закупівель, а також впровадження електронної системи здійснення закупівель «ProZorro». Зазначені новації було обумовлені гармонізаційними процесами у вітчизняному законодавстві, спрямованими на його зближення із міжнародними та європейськими правовими нормами та стандартами у цій сфері. Однак передбачена чинним законодавством України система електронних закупівель має недоліки, що перешкоджає її практичній реалізації на належному рівні.

Крім того, до проблемних аспектів реалізації механізмів уникнення корупційних ризиків під час здійснення публічних закупівель в Україні можемо віднести: відсутність у законодавстві єдиного визначення поняття «дискримінаційні вимоги», недотримання принципу недискримінації учасників публічних закупівель шляхом маніпуляцій із кваліфікаційними критеріями щодо товару та учасників, загрозу розголошення комерційної таємниці підприємців через розміщення у відкритому доступі персональних даних, які містяться у тендерних пропозиціях і подаються в електронній формі, здійснення «допорогових закупівель» поза електронною системою, недосконалість вітчизняного законодавства у сфері закупівель тощо. Зазначені проблеми фактично створюють умови для виникнення корупційних ризиків під час проведення публічних закупівель.

Сучасний стан здійснення публічних закупівель в Україні характеризується сьогодні наступним: продовжується процес приведення законодавства України про публічні закупівлі до міжнародних та європейських стандартів щодо державних закупівель; відбувається постійне вдосконалення вітчизняної ЕСЗ щодо підвищення прозорості процесу закупівель, посилення моніторингу та контролю у цій сфері; поступово у національну практику впроваджуються нові види закупівель, про що паралельно вносяться відповідні зміни до законодавства України; розпочато процес професіоналізації у сфері публічних закупівель; розвивається міжнародна співпраця у цій сфері. Результатом даних вдосконалень має стати створення нової – централізованої контрактної моделі публічних закупівель в

Україні.

Публічні закупівлі повинні стати дієвим інструментом стабілізації і зростання економіки, концентрації матеріальних, трудових ресурсів, науково-інноваційного потенціалу для реалізації стратегічних цілей розвитку країни. У зв'язку з цим вважається за необхідне оптимізувати регулювання контрактних відносин на основі реструктуризації нормативно-правової бази у закупівельній сфері щодо розроблення і регламентації основних єдиних принципів (відкритість, прозорість інформації, забезпечення конкуренції, відповідальність і результативність, громадський контроль) закупівель для всіх учасників державних, муніципальних і регульованих закупівель. При цьому базовим принципом інституційної реформи у сфері публічних закупівель повинен стати диференційований підхід до законодавчого регулювання закупівель – в залежності від самостійних сегментів: закупівлі держави; закупівлі державних підприємств; закупівлі комунальних та /або інфраструктурних підприємств.

Крім того, вважаємо, що нова модель публічних закупівель повинна базуватися на принципах професіоналізму та відповідальності. Перший принцип стосується підвищення професіоналізації замовників. Другий принцип передбачає посилення персональної відповідальності за прийняття учасниками контрактної системи фінансово значущих закупівельних рішень (йдеться про персональну відповідальність керівників, співробітників контрактних служб). Далі, потребує модернізації вітчизняна система ціноутворення в державних закупівлях. Вважаємо, що її оновлення можливо здійснити шляхом введення нормативних моделей контрактів із гнучким ціноутворенням. Таким чином буде створено можливості для ринкової поведінки замовників.

На наш погляд, необхідно забезпечити подальший розвиток принципів публічних закупівель шляхом розвитку основних положень щодо розширення можливостей використання контрактів життєвого циклу та довгострокових контрактів з постачальниками, які змогли себе зарекомендувати.

Створення нової моделі публічних закупівель в Україні передбачає поступове здійснення наступних заходів: вдосконалення нормативно-правової бази у закупівельній сфері щодо розроблення і регламентації основних єдиних принципів (відкритість, прозорість інформації, забезпечення конкуренції, відповідальність і результативність, громадський контроль) закупівель для всіх їх учасників; введення диференційованого підходу до законодавчого регулювання організації та проведення публічних закупівель – в залежності від самостійних сегментів: закупівлі держави; закупівлі державних підприємств; закупівлі комунальних та /або інфраструктурних підприємств; підвищення рівня професіоналізму замовників; перехід до персональної відповідальності за прийняття учасниками контрактної системи фінансово значущих закупівельних рішень;

модернізацію ціноутворення процесу закупівель (шляхом введення нормативних моделей контрактів із гнучким ціноутворенням); подальший розвиток принципів публічних закупівель шляхом розширення можливостей використання контрактів життєвого циклу; розвиток соціальних та «зелених» закупівель; створення незалежної недержавної контрольної-аналітичної системи публічних закупівель (щодо статистичного спостереження в сфері контрактів).

Оновлена система публічних закупівель, на нашу думку, повинна передбачити введення ряду інновацій організаційного та правового характеру щодо розвитку соціальних та «зелених» закупівель в Україні. Також, з метою зниження корупційних ризиків, забезпечення прозорості та ефективності контрактної системи, організації громадського аудиту та нагляду доцільно створити незалежну недержавну контрольну-аналітичну систему публічних закупівель. Для цього необхідно актуалізувати роботу Єдиної інформаційної системи (ЄІС) в сфері контрактів, у першу чергу статистичного спостереження.

Визначено дві групи проблем, які виникають під час здійснення публічних закупівель в Україні: загальні проблеми здійснення публічних закупівель і проблеми, пов'язані з конкретним етапом процесу закупівлі. До першої групи проблем слід віднести проблеми, пов'язані із недосконалістю теоретичної бази та нормативно-правового підґрунтя організації та проведення публічних закупівель, а також проблеми, викликані недосконалістю вітчизняної державної політики у сфері публічних закупівель.

Напрямами удосконалення організації публічних закупівель в Україні визначено: приведення законодавства України про публічні закупівлі до міжнародних та європейських стандартів щодо державних закупівель; вдосконалення вітчизняної ЕСЗ щодо підвищення прозорості процесу закупівель, посилення моніторингу та контролю у цій сфері; введення у національну практику нових видів закупівель; активізацію процесу професіоналізації у сфері публічних закупівель; продовження міжнародної співпраці у цій сфері; створення нової моделі публічних закупівель в Україні.

Досвід зарубіжних національних контрактних систем і аналіз особливостей системи закупівель в Україні дозволив зробити висновок про перспективність переходу публічних закупівель в Україні до централізованої моделі контрактного типу. Вбачається, що оновлена модель контрактної системи публічних закупівель в Україні дозволить підвищити якість управління закупівлями, ефективність їх результатів, а також науково-інноваційний потенціал країни в цілому.

---

1. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12. 2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 26.09.2022).

2. Кравець І., Іванюк О., Трушковський В. Теорія та практика публічних закупівель. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (дата звернення

26.09.2022).

3.Лаговська О.А., Легенчук С.Ф., Свірко С.В., Державні закупівлі в Україні : аналіз переваг і недоліків. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2021. Вип. 2 (49). С.56-60.

4.Любимов М. О., Вихренко О. А., Лусевич М. С., Ночовна А. О. Актуальні проблеми й напрями оптимізації публічних закупівель в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2020. № 4 (100). С.33-39.

5.Мельникова К. І., Мельников О. С. Удосконалення системи підготовки кадрів у сфері публічних закупівель. *Теорія та практика державного управління*. 2020. № 2(69). С. 201–207.

6.Наливайко А. А., Коверко Ю. А. Удосконалення правового регулювання публічних закупівель в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2020. № 2. С. 57-60.

7.Псьота В. О. Удосконалення класифікації публічних закупівель для ефективного управління державними фінансами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал*. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2020. № 16(44). С. 17–23.

8.Еволюція публічних закупівель в Україні. *Молодий вчений*. 2021. №4(92). С.314-318.

9.Сиротюк Г.В. Сутність та ефективність функціонування публічних закупівель в Україні. *Економіка та управління національним господарством*. 2021. Вип.61. С.30-36.

10. Суходольська Н. А. Професіоналізація сфери публічних закупівель України як умова гармонізації з міжнародними стандартами закупівельної практики. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33(72). № 3. С.140-144.

11. Тимофєєв С.П., Колесниченко О.О. Стратегічні завдання розвитку інституту публічних закупівель. *Public Administration and Regional Development*. 2020. №7. С.234-252.

12. Ткачик Ф.П., Крисовата К.В. Ефективність функціонування публічних закупівель в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. URL :<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8044> (дата звернення 26.09.2022)

13. Фаїзов А. В. Особливості організації проведення публічних закупівель в Україні. *Проблеми економіки*. 2020. № 2 (44). С.160-165.

14. Чебан Ю. Ю., Сирцева С. В. Електронна система публічних закупівель в Україні : особливості функціонування та перспективи розвитку. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2021. №27. С. 220-227.

Середняк А.М.,

здобувач вищої освіти Дніпровського національного університету
ім. Олеса Гончара, м. Дніпро, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЯК ОДНЕ З НАЙБІЛЬШИХ ДОСЯГНЕНЬ РАДИ ЄВРОПИ І УКРАЇНА

Міжнародні стандарти у галузі прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов’язок

держав їх дотримуватися, а також межі можливого або припустимого їх обмеження. Міжнародні стандарти прав і свобод людини закріплені в міжнародних угодах, конвенціях і пактах, що базуються на всесвітньому досвіді та втілюють сучасні потреби, тенденції соціального прогресу. В основу міжнародних стандартів із прав людини покладені такі загальновизнані принципи, як: повага суверенітету держави; неприпустимість втручання у внутрішні справи держави; самоврядування народів і націй; рівноправність всіх людей і заборона дискримінації; рівність прав і можливостей чоловіків та жінок; дотримання прав людини навіть за умови збройних конфліктів і відповідальність за злочинні порушення прав людини.

У сьогоднішній дотримання прав і свобод людини і громадянина, їх захист перестала бути прерогативою окремих держав. Оскільки вже довгий час дотримання прав і свобод є важливим завданням багатьох держав світу.

Одним із пріоритетних міжнародно-правових актів про права людини, котрий мав вплив на розвиток конституціоналізму в Україні є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.

Виходячи з положень Конвенції, основні права і свободи особи є природними, а не такими, що даровані державою, і належать кожному від народження. Враховуючи це, у ст. 21 Конституції України закріплюється, що «права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними».[2]

Важливу та рушійну роль у запровадженні стандартів захисту прав людини та основоположних свобод відіграє Європейський суд з прав людини, який діє відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., що набула чинності в Україні у вересні 1997 р. [3]. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод дає Суду право тлумачити положення Конституції України, а національні судові органи посилаються на його судові рішення при вирішенні питань у межах національної судової юрисдикції [1].

У сучасності законодавство України з прав людини і насамперед Конституція нашої держави відповідають міжнародно правовим стандартам. Можна зазначити, що в нашій країні формується демократична правова держава, а отже, є сподівання, що з часом держава Україна не матиме проблем із забезпеченням усіх без винятку основних прав і свобод людини і громадянина. [4] До того ж вступ України до Ради Європи зобов'язує дотримуватися міжнародних норм і принципів у галузі захисту прав людини.

Але, незважаючи на прогрес у законодавчій сфері, в Україні продовжують порушуватися загальновизнані норми й принципи, які стосуються прав людини. Збройний напад Російської Федерації на Україну призвів до руйнівного впливу на реалізацію прав людини по всій країні. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ зафіксувало порушення МПП і міжнародного права прав людини, які свідчать про тяжкі наслідки конфлікту [5].

1. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ:Реферат, 2006. С. 2.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. : зі змінами згідно закону України від 08.02. 2004 р. № 2222, № 2952-VI від 01.02.2011, № 586-VII від 19.09.2013, № 742-VII від 21.02.2014, № 1401-VIII від 02.06.2016 – К. : //Електронний ресурс, - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/>
3. European Court of Human Rights. Overview 1959–2017.URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf
4. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України //URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ukrayina-ne-maye-zaborgovanosti-z-viplatza-rishennyami-yevropejskogo-sudu-z-prav-lyudini>
5. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 24 лютого – 15 травня 2022 року:<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-UA.pdf>.

Сорока Б.А.,

курсант I курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

Сердюк Л.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За рівність прав жінок із чоловіками цивілізований світ бореться вже доволі тривалий час. Про визначену проблему ми чуємо майже кожного дня. Ця рівність означає, що жінки та чоловіки повинні мати однакові права (можливості) й обов'язки.

Зауважимо, що виявом рівних можливостей чоловіка і жінки є не лише їх спільна відповідальність за домашнє господарство і виховання дітей, але й рівний доступ до освіти, державної служби (включно з військовою), управління державними і суспільними справами й ін.

Країни Європи пришвидшеними темпами переводять у практичну площину давно задекларовані положення про те, що розширення

можливостей жінок, їхня участь на основі рівності в усіх сферах життя суспільства, є одним із найголовніших чинників соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. Підтвердженням цьому слугує той факт, що очільниками урядів і міністерств у країнах Західної Європи є жінки; у парламентах цих держав досягнуто паритетне представництво чоловіків і жінок. Схожа тенденція виявляється при формуванні збройних сил та поліції.

В Україні гендерне законодавство розвивається доволі швидко. В процесі формування та реалізації гендерної політики наша держава орієнтується на такі міжнародно-правові акти, як: Загальна декларація прав людини (1948 р.); Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.); Статут Організації Об'єднаних Націй (1945 р.); Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами (1949 р.); Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.); Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.); Пекінська декларація 1995 р. та ін.[1].

Основним нормативно-правовим актом, який гарантує рівність у правах жінок і чоловіків, є Конституція України. Такий висновок випливає зі змісту норм права, закріплених у ст.ст. 3, 21, 24, 51 Основного Закону нашої держави. Частина 3 ст. 24 вищезгаданого законодавчого акта безпосередньо спрямована на подолання дискримінації стосовно жінок в Україні, а закріплений у ній припис передбачає, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї [2].

Важлива роль у досягненні рівноправ'я між чоловіком та жінкою відводиться таким законам України: «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»; «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; «Про протидію торгівлі людьми».

Стаття 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачає, зокрема, утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок; забезпечення однакової участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення однакових можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі [3].

Відтоді, як російська федерація розпочала повномасштабну збройну агресію проти нашої держави, багато жінок поряд із чоловіками стали на

захист суверенітету і територіальної цілісності України. Жінки, що перебувають на фронті, ризикуючи своїм життям, разом із військовослужбовцями-чоловіками у надзвичайно важких умовах виборюють незалежність України, право Українського народу на своє вільне існування у сім'ї народів світу.

В умовах війни дуже часто щодо жінок вчиняється сексуальне насильство. Про факти таких злочинів, учинених військовослужбовцями держави-агресорки, повідомляють різні засоби масової інформації, а також різноманітні правозахисні організації.

Так, до прикладу, група зі спостереження за дотриманням прав людини Управління Верховного комісара ООН з червня отримала повідомлення про 124 випадки сексуального насильства, пов'язаних із збройною агресією проти України, стосовно жінок, дівчат, чоловіків і хлопчиків. За даними Міністерства внутрішніх справ, станом на 27 жовтня 2022 року розпочато 43 кримінальні провадження, відкритих за фактами сексуальних злочинів, вчинених російськими військовими [4].

Отже, питанню забезпечення в Україні реальної гендерної рівності має приділятися ще більше уваги з боку усіх державних інститутів. А тому розвиток і вдосконалення національного законодавства в частині його гендерної складової є досить важливим завданням, що поставлено перед нами міжнародною спільнотою. Особливої значущості цьому напрямку діяльності держави додають виклики сьогодення, передусім агресивні дії супротивника, які супроводжуються численними фактами фізичного і психічного насильства відносно жінок і дітей.

---

1. Сорока Я.Ю. Розвиток гендерного законодавства. Міністерство юстиції країни// Офіційний сайт. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_11921 (дата звернення: 29.11.2022)

2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст.141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.11.2022).

3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005. № 2866-IV. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#top> (дата звернення: 29.11.2022).

4. Національні гарантії відшкодування шкоди, завданої насильницькими злочинами: огляд законодавства. Аналітичний центр. Асоціація жінок-юристок України. URL: <https://jurfem.com.ua/analitychni-materialy-jurfem/> (дата звернення: 29.11.2022).

Катерина ХМЕЛЕНКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Лариса НАЛИВАЙКО

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

Рівність у всіх проявах виступає фундаментальним принципом побудови демократичної, правової та соціальної держави.

Зокрема, важливими аспектами зазначеного поняття є рівність перед законом, судом, а також особливий її вид – гендерна рівність, яка передбачає забезпечення рівних прав, свобод і можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності. Так, паритет людей і громадян є першоджерелом в забезпеченні справедливого розподілу і користування суспільними здобутками і благами, формування ефективних взаємних правових відносин. До того ж, затвердження гендерної рівності є умовою розвитку відкритої держави і громадянського суспільства. Принцип рівності жінок і чоловіків у суспільно-політичному житті в сьогодні здобуває все більш широкого міжнародного визнання. Однак, питання гендерно обумовленого насильства є надзвичайно актуальним в українському суспільстві, зважаючи на військові дії в Україні, що обумовлює необхідність дослідження окремих аспектів запобігання та протидії цьому явищу.

Фундаментом для проведення дослідження принципу гендерної рівності в умовах глобалізації стали наукові праці, авторами яких є: В. Авер'янов, Г. Аракелян, Т. Багрій, Ю. Барабаш, Дж. Батлер, Т. Бендас, Дж. Бенджамін, М. Вітрук, Дж. Волековіц, А. Вязов, С. Галактіонов, С. Головатий, І. Грицай, О. Ковальова, М. Козюбра, А. Колодій, Г. Комкова, П. Корнева, В. Костицький, М. Костицький, В. Лемак, Дж. Мітчелл, В. Нерсесянц, Р. Овчаренко, Н. Оніщенко, К. Пейтмен, М. Пірен, О. Петришин, В. Погорілко, І. Полховська, М. Пресняков, А. Пухтецька, М. Тацій, В. Тихий, О. Тодика, Ю. Тодика, Ф. Хайруллоєв, Р. Хоф, І. Фаловська, В. Федоренко, Л. Худояр, К. Чернов, В. Чіркін, В. Шаповал, Н. Шаптала, А. Шейна, Ю. Шемшученко та ін. В умовах військових конфліктів ризику гендерно обумовленого насильства зростають, адже

позбавлення звичних умов повсякденного життя визначають передумови для розвитку нових форм досліджуваного явища. Вагомим негативним чинником у поширенні насильства в суспільстві є погіршення соціальної та економічної ситуації на фоні воєнних дій та економічної кризи українських сімей.

Особливо вразливими до ризиків гендерно обумовленого насильства є біженці та внутрішньо переміщені особи, оскільки розрив родинних зв'язків і соціальних відносин, відсутність постійного житла та доходів, несприйняття у приймаючих громадах та відсутність довіри до місцевої влади створюють передумови для можливих кривдників та обмежують можливості доступу до справедливості для постраждалих [2].

Україна досягла значних здобутків у сфері захисту прав жінок за останні роки завдяки розробці «гендерного механізму» на державному рівні. Ці реформи успішно сприяли створенню служб реагування на гендерно обумовленого насильства в Україні та супроводжувалися інвестиціями від Уряду у розмірі 200 мільйонів гривень на відкриття притулків, кризових кімнат та створення мобільних бригад психосоціальної допомоги постраждалим від гендерно обумовленого насильства у 2021 році [1]. До вторгнення ці здобутки вже перебували під загрозою через глибоко вкорінені й стійкі гендерну та дискримінаційну нерівності, вісім років конфлікту на Сході країни та гендерний соціальний і економічний стрес, викликаний пандемією COVID-19. Нинішня криза, що супроводжується масовим переміщенням населення всередині України та за її межі, ускладнить ситуацію й чинитиме тиск на будь-які досягнуті здобутки.

Протидія гендерно обумовленому насильству в умовах збройного конфлікту є сферою діяльності регіональних міжнародних організацій, які входять до європейської системи. Так, Комітет міністрів Ради Європи у своїй рекомендації Rec (2002) 5 від 30 квітня 2002 р. про захист жінок від насильства закликав уряди держав-членів переглянути своє законодавство задля гарантування жінкам визнання, здійснення і захисту їх прав і основних свобод. Комітет рекомендує державам простежити за тим, щоб такі заходи узгоджувались на національному рівні і спрямовувались на потреби жертв. Слід залучити державні органи і неурядові організації, компетентні в цій сфері, до розробки та здійснення необхідних заходів [4]. Повідомляється про різноманітні форми гендерно обумовленого насильства, з особливо високим рівнем небезпеки та ризику для жінок і дівчат, які виїжджають, перебувають на прикордонних пунктах пропуску, у транзитних/колективних центрах та у бомбосховищах. Сюди входять повідомлення про насильство з боку статевого партнера, сексуальну експлуатацію та сексуальну наругу, сексуальні домагання, сексуальне насильство (включаючи сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом) та економічне насильство.

Важливо відрізнити сексуальне гендерно обумовлене насильство від сексуального насильства в умовах конфлікту. Сексуальне гендерно обумовлене насильство може бути використане як тактика війни залякати,

підкорити, принизити, насильно переселити членів громади чи етнічних груп. Сексуальне насильство в умовах конфлікту – це злочин згідно з міжнародним гуманітарним правом, до якого часто вдаються сторони конфлікту, можуть здійснювати офіційні військові формування, добробати, партизани, бойовики, миротворчі місії. Сексуальне насильство є особливо огидною формою насильства, що включає в себе зґвалтування та будь-який інший напад сексуального характеру, вчинений стосовно жінок і дівчат, чоловіків і хлопців. Його наслідки можуть бути важкими, включаючи тяжкі фізичні та психологічні наслідки для постраждалих і свідків, а також мати глибокий дестабілізуючий вплив на громади та населення в цілому [3]. Більше за інших в умовах конфлікту страждають від сексуального насильства жінки та дівчата. Окрему групу ризику під час конфлікту складають жінки-волонтери, які стикаються з жорстоким ставленням при затриманні представниками озброєних угруповань. Також, в умовах конфлікту насильство часто здійснюють члени озброєних угруповань щодо цивільних осіб.

Отже, під час воєнних конфліктів загострюються прояви насильницьких дій та насильства, які завжди мають гендерне забарвлення. Війна впливає на жінок і чоловіків по-різному, оскільки жінки більш вразливі під час війни і можуть використовуватися як інструмент тиску та залякування. В умовах позбавлення звичних умов повсякденного життя визначають передумови для розвитку нових форм гендерно обумовленого насильства. Переважна більшість постраждалих від насильства не зверталися до правоохоронних органів. Відповідальність за сексуальне насильство може наступити в багатьох формах. Її можна досягти шляхом кримінального переслідування, але також вона може бути реалізована в судовому порядку в справах щодо порушення прав людини проти відповідальних державних або недержавних суб'єктів, у межах цивільного законодавства, репараційних претензій з боку жертв/свідків сексуального насильства, а також процесів перехідного правосуддя. Найжахливіші злочини в історії людства вчиняються під час збройних конфліктів.

---

1. Гендерно зумовлене насильство в Україні: Аналіз вторинних даних. URL: <https://gbvaor.net/sites/default/files/2022-06/ukraine-gbv-sdr-27522-final-format-amended-ukr.pdf>.

2. Пищуліна О. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Центр Разумкова. 2016. 244 с. URL: <http://old.razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf>.

3. Суслова О. Жінки, мир та безпека: Інформаційно-методичний збірник для співробітників Міністерства Оборони і Генерального штабу України. 2016. 34 с. URL: http://ngu.gov.ua/sites/default/files/wps_military_text_manual_final_26_sept_2016_0.pdf.

Чинчевич О.М.,

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Жеглінська Т.О.,

старший викладач кафедри теорії та
історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРОЦЕСУ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Права та свободи людини – це категорії, які наявні в кожній демократичній країні світу і виступають у вигляді правових цінностей, котрі вважаються одними з найвищих культурних цінностей країни. Права людини в основному залишаються сталими у своєму зовнішньому вигляді, але вони постійно зазнають теоретичного осмислення. Цей процес відбувається протягом багатьох століть, однак фактично він триває і досі – навіть більш інтенсивно, ніж раніше [1, с.9].

Для України, як і для багатьох інших країн, основоположним документом, який визначає базові права та свободи людини, є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція про права людини). Норми цього документу тлумачаться Європейським судом з прав людини, який виступає своєрідним конституційним судом, який контролює європейський публічний порядок. Доволі часто при здійсненні тлумачення норм Конвенції Європейський суд використовує еволюційний (або динамічний) метод тлумачення правових норм, який має певну специфіку в реалізації [2, с.139, 141].

Еволюційний метод тлумачення правових норм пов'язаний із такою ознакою суспільних відносин, як їх динаміка. Динамічність суспільних відносин означає, що суспільство постійно змінюється, у нього виникають нові інтереси та нові потреби, а відтак виникає необхідність у їх врегулюванні новими способами, новими нормами, оскільки норми, прийняті раніше, можуть бути застарілими для того, щоб врегулювати сучасні суспільні відносини.

Таким чином, еволюційний метод тлумачення правових норми полягає в тому, що норми, які регулюють ті чи інші суспільні відносини, можуть залишатися тими самими, але, нехай їхнє зовнішнє формулювання може

залишатися відносно незмінним, внутрішній зміст цих норм буде тлумачитися відповідно до тих нових суспільних відносин, які утворилися під впливом їх динамізму.

Європейський суд з прав людини не заснував таку практику, а запозичив її в національних конституційних судів. Практика тлумачення норм здійснювалася конституційними судами, оскільки конституція за конституційним правом будь-якої країни містить певний набір непорушних та сталих принципів, які повинні бути належним чином захищені від будь-яких посягань на їх формулювання під впливом політичних змін або будь-яких інших факторів. Відтак конституційні суди тлумачили конституційні норми, роз'яснюючи, як правильно розуміти сенс тієї чи іншої норми.

Звісно, суди мусили враховувати вже згадану динаміку суспільних відносин. Ось тут якраз і застосовується еволюційний метод тлумачення норм: суди враховували, як видозмінилися ті чи інші суспільні відносини із плином часу, та прирівнювали їх до норм, які були закладені законодавцем довгий час тому, але які слід розтлумачити. Так, суди давали пояснення правовим конституційним нормам, враховуючи особливості суспільних відносин, які ці норми призначені регулювати [2, с.141].

Використання такого методу тлумачення норм Європейським судом дало можливість сприймати цю установу як «живий інструмент» інтерпретації норм Конвенції. Еволюційний метод сам по собі також є цим «живим інструментом», оскільки він спрямований на якомога більше охоплення різноманіття сучасних суспільних відносин та специфіки їх регулювання [3, с.2].

Таким чином, Європейський суд у процесі здійснення тлумачення норми еволюційним способом дійшов до висновку, що права, які гарантуються Конвенцією, потребують постійного тлумачення у зв'язку із динамічністю сучасного світу та відповідно суспільних відносин. Норми потрібно тлумачити згідно з сьогоденними потребами та інтересами, які виникають. Однак варто також враховувати й те, що новий зміст правових норм повинен бути прийнятний у демократичному суспільстві та відповідати цінностям кожної держави, яка визнала чинність Конвенції.

Водночас, не варто сприймати тлумачення Європейського суду як єдине достовірне джерело. Фактично Європейський суд може тлумачити норми в межах наданих йому повноважень, але він не має права надавати якогось вирішального значення змісту норм, які він роз'яснює. Відтак державам не варто трактувати пояснення Європейського суду як єдине достовірне тлумачення, а просто вважати його одним із таких, що має значення для розуміння змісту тієї чи іншої норми. У будь-якому випадку положення Конвенції повинні тлумачитися так, щоб їх зміст був зрозумілим, а гарантії, які надає Конвенція, можна було застосувати на практиці ефективно, про що Європейський суд наголосив у одній із своїх справ, де повторив положення, що Конвенція – це «живий інструмент», який повинен

тлумачитися згідно з умовами сьогодення [4].

Отже, еволюційний спосіб тлумачення правових норм доволі популярний у межах здійснення своїх повноважень Європейським судом з прав людини. Зокрема Суд використовує цей спосіб для тлумачення норм Європейської конвенції з прав людини. Його сутність полягає в роз'ясненні норм, які визначив законодавець деякий час тому, відповідно до умов сьогодення. Широке застосування цього способу прямо пов'язане із динамізмом суспільних відносин, оскільки із плином часу суспільні відносини розвиваються та відповідно потребують вдосконаленого регулювання.

---

1. Антонович М.М. Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації. Наукові записки, т.45. Політичні науки. 2005. С.9-16.

2. Сабодаш Р.Б. Еволюційне тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як спосіб створення нових норм і приватному праві. Науковий вісник публічного та приватного прав. Випуск 4, том 1, 2019. С. 139-143.

3. George Letsas. The ECHR as a Living Instrument: Its Meaning and its Legitimacy. University College London, 2012. 24 p.

4. Справа «Лоїзиду проти Туреччини»: рішення від 23.03.1995 р. Заява №15318/89. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57920%22%7D>.

Школьник Н.Б.,

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Олійник Ю.В.,

викладач кафедри теорії та історії
держави і права

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВИЙ СТАТУС НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

На жаль, збройний конфлікт, війни - це моторошна реальність українців. З 24 січня 2022 року в Україні введено воєнний стан у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації. Ворог розпочав повномасштабне вторгнення в нашу країну, чим продовжив збройну агресію, що триває з 2014 року.

Як наслідок гине цивільне населення та військові, які чинять опір. Тема є надзвичайно актуальною, адже за даний проміжок часу армія ворога вчиняла злочини проти найвищої цінності людства - проти життя.

Життя це – передумова реалізації всіх прав і свобод людини. Дане право знаходить своє закріплення у всіх договорах з прав людини, є частиною загального міжнародного права.

Метою дослідження є проаналізувати проблеми захисту прав людини під час збройних конфліктів. а також в українських містах, що перебувають у тимчасовій окупації.

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну принесло кровопролиття та перекреслило мрії багатьох українців. Чимало юнаків і дівчат пішли добровольцями до війська, щоб зі зброєю в руках захищати свою країну від російської агресії, долучилися до лав територіальної оборони, навчаються надавати медичну допомогу пораненим, займаються волонтерством.

Збройний конфлікт створює значну загрозу людству внаслідок можливого розвитку екологічних катастроф, негативних гуманітарних наслідків, пов'язаних із зростанням кількості біженців.

Велика кількість людей знаходяться у тимчасово окупованих містах та потерпають від щоденних обстрілів та знущань. Багато осіб пішло з життя від рук ворога, від знущань, гвалтувань та вбивств. Армія противника взагалі не поважає та байдуже ставиться до прав громадян, які вони мають із народження. Наприклад, право на життя. Ворог знищує населення, навіть маленьких дітей на очах у батьків. Доказом злочинів ворога є місто Ірпінь, Буча, Харків та багато інших. Де російські військові вбивали чоловіків на очах у матерів, потім гвалтували жінок та дітей.

Згідно статті 27 Конституції України, кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя[1].

У статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, вказується, що право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя.

Стаття 3 «Заборона катування» говорить про те, що нікого не може бути піддано катуванню або не людському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню[2]. Але по наслідкам дій, які вчинив ворог у тимчасово окупованих містах, можна зробити висновок, що вони порушують усі нормативно правові акти.

Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність, зазначається у статті 3 Загальної декларації прав людини[3].

Існує велика кількість законів, які захищають та вказують на те, що життя є найвищою цінністю і ніхто не може людину позбавити життя. Але армія РФ не дотримується цих правил та вчиняє геноцид, порушуючи Женевську конвенцію. Під час війни порушуються всі права людини: право на життя, право на здоров'я, право на розвиток, право на турботу і захист.

Кожна зі сторін внутрішнього збройного конфлікту зобов'язана дотримуватися основоположних гуманітарних принципів, закріплених у статтях Женевської конвенції. Крім того, сторони мають дотримуватися положень окремих міжнародних договорів, що поширюють свою дію на внутрішні збройні конфлікти, зокрема, Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв 1996 р. та Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення 1997 р.

Застосовується також і звичаєве міжнародне право, насамперед це стосується основних принципів права збройних конфліктів: гуманізму, рівного ставлення, недискримінації, обмеження, захисту жертв війни, добропорядності і законності[4, с. 47-51].

Головним принципом, яким повинні керуватися протиборчі сторони в умовах внутрішнього збройного конфлікту по відношенню до цивільного населення полягає в тому, що "цивільне населення, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападу". Але реалії сьогодення зовсім відрізняються від прописаних правил у нормативно правових актах.

На жаль, правовий режим воєнного стану неочікувано став частиною нашого життя. День 24 лютого 2022 року назавжди змінив майбутнє українців. Тому на даний час питання забезпечення та захисту прав людини, в тому числі і в умовах збройних конфліктів різного характеру є найбільш вагомим та актуальним питанням. Відповідно до чинного законодавства України кожна людина незалежно від статі, віку, походження, раси, вподобань має право на життя. Адже життя - найвища цінність. Все, що наразі відбувається, дії ворога - злочин проти людства. На прикладі сьогодення можна побачити, що ворог не дотримується ніяких людських прав. Тому право на життя в умовах війни майже беззахисне.

---

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11.09.1997 р.

2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.

3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. №995_015.

4. Алямкін Р. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів / Р. Алямкін // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2014. - № 6. - С. 47-51.

Наукове видання

ПРАВА ЛЮДИНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ, ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ
ТА ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 74-й річниці проголошення
Загальної декларації прав людини

(м. Дніпро, 8 грудня 2022 р.)

Укладачі – к.ю.н., доц. *І. А. Сердюк*; викладач *І. О. Смірнова*

Відповідальна за випуск
к.ю.н., доц. *М. І. Саєнко*

Редактори, оригінал-макет, дизайн –
Є. В. Коваленко-Марченкова, А. В. Самотуга

Підп. до друку 31.05.2023. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 15,81. Обл.-вид. арк. 17,00.
Наклад – 30 прим. Зам. № 10/23-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rrv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018.